

B 740

Cesti

Üldiõplaste Seltfi

album.

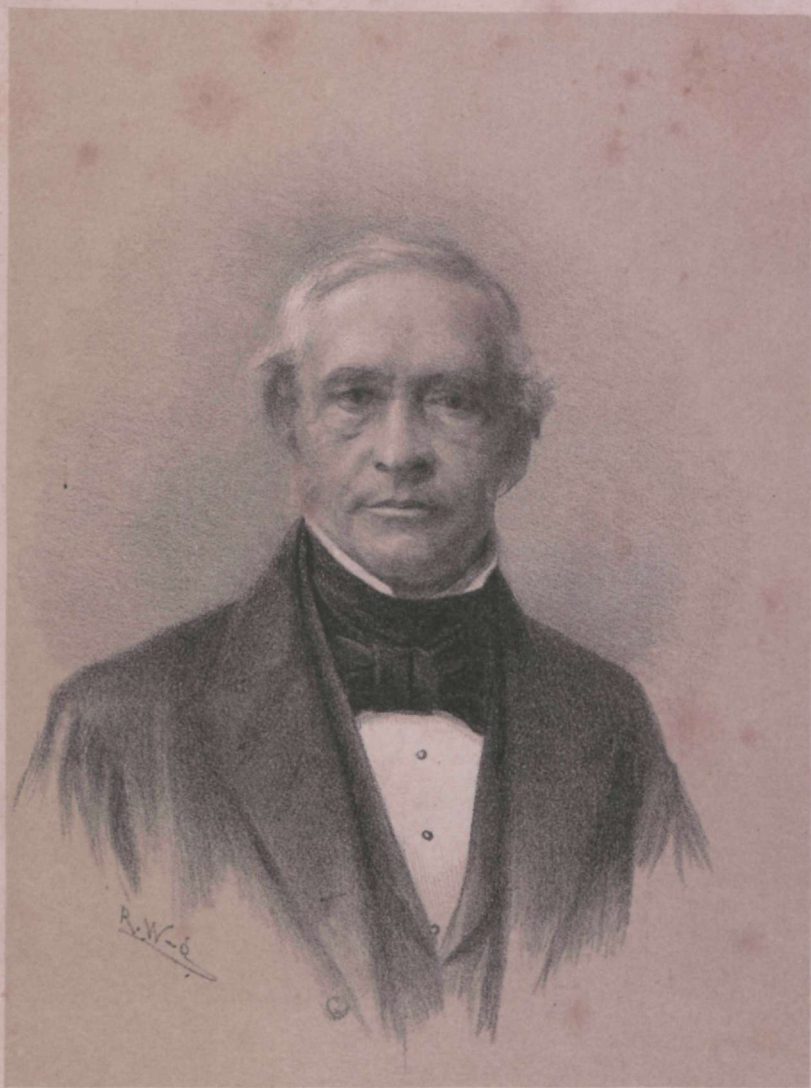
Jurjewis (Tartus).

Trükitud Cesti Üldiõplaste Seltfi katal.

1894.

B 740

Besti Uliöplaste Seltti Album.

Wittin & Gössén's Kivip. Helsinki.

E. Ahrens.

ARK

Cesti

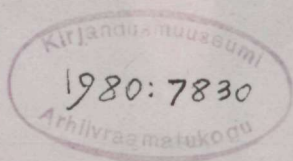
Üliõplaste Seltfi
album.

Teine leht.

Jurjewis (Cactus).

Trükitud Cesti Üliõplaste Seltfi kulus.
1894.

Дозволено цензурою. — Юрьевъ, 8 Января 1894 года.

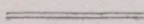

Trükitud R. A. Hermann'i kirjadega.

S i ſ u.

	Skt.
1. Eduard Ahrenji pilt.	
2. W. R. Eduard Ahrens	1—23
3. M. L. Kui veel kõlab mõõda maada	24
4. M. L. Kui oled	25
5. G. S. Mõjad	26—29
6. M. L. Meie maa	30—31
7. M. L. Suonio kodumaa laul	32
8. M. L. Runebergi isamaa laul	33--34
9. O. K. Mis mõõdrab 250 aasta eest meie maast ja rahvast arwastiwad	35—62
10. H. R. Sektori lah'umine	63
11. J. T. Ei me'e a'al	64
12. F. E. Kaali järw	65
13. M. L. Wikerkaar	66
14. P. H. Meie rahwa arwamised haigus'e kohta	67—75
15. O. K. Sähä'	76—80
16. J. B. Homeruse Odysseia XII lugu	81—93
17. K. K. Kui isa koju tuli	94—97
18. M. L. Uus isa	98—111
19. K. K. Ü's loodus'teaduse alusõpetus	112--114
20. J. K. Wing	115—120
21. O. K. Kui mina alles noor veel olin	121—127
22. M. L. Igatsus	128
23. M. L. Ögtu palwe	129
24. M. L. Saksa saan	130
25. J. J. Kuningaus'e Meet.	131--164
26. K. K. Turbla soo	165—168
27. R. K. Wana kannel ja saun	169—173
28. O. K. Üht ja te'ft Setudest	174—184
29. W. R. Eesti kirjanduse hommikul	189—205
30. O. K. Raeban kohtu	206—229

Edvard Alfreus.

Ward, John, Author of
"The History of the British Empire."

— 1841. 4s. 6d.

Edvard Alfreus, som var den älskade sonen till den förnämde kungen, född den 10. Mars 1042, var en av de mest berömda kungarna i England. Han var en av de mest kunniga och goda kungarna i England. Han var en av de mest kunniga och goda kungarna i England.

Den första kungens son, som var den älskade sonen till den förnämde kungen, född den 10. Mars 1042, var en av de mest berömda kungarna i England. Han var en av de mest kunniga och goda kungarna i England. Han var en av de mest kunniga och goda kungarna i England.

Den andra kungens son, som var den älskade sonen till den förnämde kungen, född den 10. Mars 1042, var en av de mest berömda kungarna i England. Han var en av de mest kunniga och goda kungarna i England. Han var en av de mest kunniga och goda kungarna i England.

Den tredje kungens son, som var den älskade sonen till den förnämde kungen, född den 10. Mars 1042, var en av de mest berömda kungarna i England. Han var en av de mest kunniga och goda kungarna i England. Han var en av de mest kunniga och goda kungarna i England.

Eduard Ahrens.

Muiste leiti Kalevalas
Kangemeeste lastusida.

Riivp. I., 62—63.

Gesti kirjaviis ja Gesti keele-uurimine sejab Eduard Ahrensi olade pääl. Nagu Israeli esimene kuniugas Saul terwest rahvast pääjagu pikem oli, nõnda ulatab esimene uue aja grammatikus Eduard Ahrens teistest keele-uurijatest üle.

Pool aastajada jaab tänawan täis, et Ahrens oma kuuljas grammatikas: „Grammatik der Ehstnischen Sprache“ meie keeletradusele radasid raius ja meie kirjaviisile sihtisid ajas. Nende radade pääl on Gesti paremad grammatika mehed, Wiedemann ja Hurt, Weske ja Hermann käinud, neid paraudades ja silitades; nende sihtide kaudu on meie kirjandus seni edasi püüdnud, ja on meie lapjed emakeele iluhoonesse juhatatud.

Nende meeste põlv, kes Ahrensiiga ühes tõmbasiwad ehk aga tema vastu hoidsiwad, on peaaegu terwelt hingama läinud. Ei sõprus, ei wiha wea meie fulge ega juhi meie arutamist, waid wagusi paneme Ahrensi tööd ja uurimised kaalulaua pääle ja kuulutame lugejale üksnes otjust, mis kaalude päält loeme. Ja seda õiglasemalt wõib silu kohtuotjust seletada, mida wähem meil Ahrensi elust teada on. Oleme küll katjunud waipa tõsta, aga waew jäi tajumata ja hämarit walgustamata. Üksnes tema kirjatööd kuulutawad mehe loomu ja ülendawad mehe auu.

Eduard Ahrensi kodupait on õnneks Süda-Tallinnamaal, kus hele Gesti keel kõlab ja puhast kõne walitsemas on. Tallinna linnas on tema 22. märtil 1803 sündinud, kus isa kreis-maamõõtja olnud. Wauemad näitawad jõukad inimesed olnud olewat, sest muidu ei leiaks meie juba

1811 poisši Tallinna doom-koolist. Kindlamat tunnistust kui nende maihest warast on meil nende waimulikest warast: poisš oli wanemate käest selge pää, terawa mõistuse ja kindla waimu pärandanud, mis ülem weel kui hõbewara, kallim weel kui kullakoorem. See kallis wanemate pärandus ja oma enese hool awitas poisši nõnda kiiresti edasi, et ta juba 1819 oma 16. eluaastaga kooli aauga läbi oli teinud.

Poja hiilgawad waimu-anded ja suur õppimise himu äratafiwad isa jüdames nõuu, temale kõrgemat ja täielisemat haridust anda, kui isal enesel oli. Pääle lühikese puhkamise aja jaatis ta seepärast poja Tartu ülikooli. Poja himu käis usuteaduse poole. Augusti kuus 1820 kirjutati tema Sumala-teaduse jagukonna liikmeks. Pääle usuaastade püüdis ta aga ka weel sügawamalt keeli uurida, kui eksam just nõudis. Ulfas ja laisk ei olnud Ahrens ka siin mitte. Kolme aasta pärast oli eksam tehtud. Mis pidi kahetümne aastane noormees nüüd pääle hakkama? Õpitud amet weel leiba ei jõudnud anda. Setš oli tema liig noor. Kiriku-seaduse põhjal tohib alles pärast 25 eluaastat õpetajaks seadmine sündida. Tolle aja kauni pruugi järele heitis Ahrens 1824 Piisawere mõisa, Kose kihelkonnas, kodukoolmeistriks. Ei olnud tema siin ka mitte otsekaudu armu-õpetuse kuulutaja, aga siisgi teewalmistaja ja juhataja Kristuse juure. Peab ju iga kool ja iga koolmeister, kui ta oma tõsist, püha kohust katsub täita, Wiilipuse tööd tegema ja wäetimaid selle poole talutama, kellest Mooses on kirjutanud käjuraamatusse ja prohwetid, paludes ja kutsudes: „Tule ja waata!“ Kooli-amet näitab Ahrensil armsaks läinud olewat, sest et tema sellest ka siis weel mitte koha ei lahku, kui noorus õpitud ameti ette enam tõkkeid ei teinud. Aga etteseatud sihti tema ka mitte silmast ei kaotanud, waid püüdis, kui ka pikkamisi, märgile. 1830 tegi tema Gestimaa konsistoriumi ees nõudanimetatud »examen pro venia concionandi« ära, s. o. katse, mis Sumala-teaduse kandidaadil õigust annab, kirikus jutlust hakata ütleva. Nasta hiljem, detsembri kuus 1831, tuli ka »examen pro ministerio.« Selle eksami põhjal oli Ahrensil õigus, õpetaja kohta otsida. Aga selle pääle tema esiotsa ei mõtelnud. Küll jättis ta kodu-koolmeistri koha maha, aga üksnes selleks, et oma teadmise täiendamiseks ja silmaringi laiendamiseks kewadel 1832 wäljamaale rutata. Saksja maal wiibis ta enam kui aasta otsa ja püüdis hoolega edasi õppida. Pisut tahtistust tõi teaduse tööle Saksja maa politsei. See oli „Püha Ühenduse“ aeg, kus Europa riigid kõik Austria wägewa ministri würst Metternichi pilli järele tegiwad. Metternichil oli üks waenlane — isamaaline waim- ja rahwuslik

waimustus. Seda Wiini mõjumes filmaotfas ei fallinud. Isamaalift meelt ja selle meele awaldamist peeti suuremaks kuritööks, kui wargust ja tapmist, ja karistati mõnikord eluaegse wangitööga. Wagusi ja jalaja üksnes julges isamaaline meel tuha all edasi hõõguda, sest kustutada ei suuda seda jumalikku sädet inimese rinnust üksigi wäewõim maa pääl. Ja wahel purtfas see maharusutud tuluke lausa lõkendama. Isääranis ülikoolid olivad selle waimu afupaigad ja üliõplased selle püha tulukese ülemad preestrid. Üliõplasi peeti hoolega pilmas, ja jalapolitsei oli nende kannul alataja luuramas. Kui wõõra riigi alam jäi Ahrens muidugi niisugustest asjadest eemale ja püüdis üksnes hoolega wagusal kombel oma õppimise himu täita. Aga enne kui tema märkas, oli temagi — lõhus! Wastupunnimine ja tõendamine, et tema ilma süüta ja maast ega ilmaft ei tea, ei awitanud. Mees pisteti pogurisje, et temal aega oleks isamaalift meelt uputada. Kana õnneks kimbatus ei kestnud. Pea tuli päewafelgets, et mitte Ahrens, waid aga Ahrensi nimi süüdlane ja politikaline kurjategija oli. Politsei oli ühe Saksa üliõplase (Burschenschaft'er'i) Ahrensi jälgil ja pistis meie Ahrensi, kes ka ülikoolis weel õppis, torni! Üks täis puhas, kui aga keegi Ahrens kõrwale on saadetud ja õnnetumaks tehtud! Kui asi selgus, pääsis meie Ahrens muidugi politsei küüfist ja wõis takistamata edasi rännata. Mis aga tema õnnetumast nimekaimust on saanud, seda ei tea meie.

Pääle selle kui Ahrens ka Brantjuse maad jäi waaramas käinud, pööras ta kodumaale tagasi. Aga ka nüüd ei wõtnud tema õpetaja kohusid enese pääle, waid jällegi heitis tema 1833 kodukoolmeistriks Wana Wigalas grahw Sieversi perekonnas. Wigala kirikus hakkas tema ka Eesti keeli jutlust ütlema. Wähemalt tema jellenegjes aruandes Eesti maa konsistoriumile tõendab tema: „Hat in der Volkssprache gepredigt“ (i. o. on rahwa keeles jutlust pidanud). Tema waimulikud ülemad kiidawad teda wäga: ta näidata ülijuurt küpsust üles teaduste wallas, ja tema elu olla ilmalaitmata.

Jälle lähewad aastad mööda waitse õpetamisega ja usina õppimisega. Ahrens wiibib ikka weel armsas koolmeistri ametis. Wiimaks wäljaspoolt tuleb muudatus. 1837 kutsutakse teda Kuusalu õpetajaks, ehk ta küll weel waimulikku seijusesse ei ole astunudgi. 8. augustil 1837 peab ta Kuusalus proowijutlust. 12. septembril õnnistatakse ta armuõpetuse kuulutajaks, ja kaks nädalat hiljem seatakse ta Kuusalus ametisse. 26 aastat teeb tema siin ustawalt tööd Isjanda wiinamäel. 1846.

aastast pääle on tema Jõeleftme ja Kuusalu ühendatud kihelkonna-kohtu protokoll-kirjutaja Eesti maa wana pruugi töttu, ja 1859. aastast pääle peab ta sedasama ametit äralahutatud Kuusalu kihelkonna-kohtus. Pea pärast seda kutsub ametiwendade usaldus teda Hommiku-Harjumaa praosti annumeti pääle. Sisemiste asjade minister kinnitab tema 9. märtsil 1860. Aga kaua tema uue auu kohusid täita ei saa. Häfiline haigus — kopju rabandus — teeb Tallinnas 7. webruaril 1863 tema töö- ja wiljarikkale elule ootamata otja ja paneb omaksed, koguduse ja terve maa walusalt leinama.

Suur Eduard Ahrensi omaksed hulk mitte ei olnud. Tema astus abielusse Rosalie Saltmanniga, sündinud 15. märtsil 1807. „Dun abielu ehitas, neid Jumal rohkest' õnyistat: neil laual lapsed ist'jivad kui õliokjad ilusad.“ Kaks priskek poega ja hella tütrekene ülendajiwad nende elu. „Aga õnnega ei keegi ilmas kindlat kaupa teegi.“ Häfiline haigus tuli külalifeks. Ühel pühapäewa hommikul langejivad mõlemad pojad korraga ja ootamata hirmu-kuningale jaagiks. Üheainsa lühikeste tunni jookjul murti maja õnne toed maha. Kes jõuab wanemate walu mõista! Ema südamele oli see liig raske hoop. Ka tema jäi raskesti haigeks, ja tume wari ei kadunud ial enam tema elust Ja Ahrens ise? Tema ei olnud mitte kellute, mis kogudusele helistas: „Trööstige, trööstige minu rahwast!“ Ta oli hingekarjane, kelle enese haawatud südame sisse selle rahu waihus, kes koormatuid enese juurde kutsub, see rahu, mis ülem on, kui kõik meie mõistus. Selle Jumala sõrme wastu ta ei nurjenuud, ta wõttis oma mõistuse wangi — ja tuud aega pärast seda, kui ta armsa poegade silmad wiimjeks hingamijsks kiini oli waotanud, seijis ta altari ees ja pidas Jumala-teenistust nagu ikka!

Ja weel kord tuli surm ja tegi pikalife, raske haiguse järele otja ühe elule, kes Ahrensil ülikallis oli. 8. detsembril 1859 lahkus siit ilmast Jõeleftme praost Gustav Heinrich Schüdlöffel. Kindla sõpruse sidemega oli Ahrens selle auusa mehega noorest põlwest saadik ühendatud. Siin leidis ta ikka sooja, osawõtliktu südant elumuredes, siin ta leidis arusaamist ja toetamist eluwõitlustes ja teaduslistes waelustes. On Schüdlöffel ju meie teades peaaegu see ainus mees Tallinnamaal, kes k o h e Ahrensi uurimistest ostas lugu pidada ja neid omaks wõtta, on Schüdlöffel ju see mees, kes juba aasta pärast Ahrensi grammatika ilmu- mist Ahrensi soowitud ja parandatud kirjawiisi esimest korda julges tar- witada. Ka selle wahwa kaaswõtteleja kaotas Ahrens waraselt, ja ükfinda

ja mahajäetud oliwad tema wiimased elupäewad. Kui wäga Ahrensi sõbra surma taga leinas, sellest annab tunnistust üks kõne, mis ta sõbra mälestuseks 21. juunil 1860 Eesti maa õpetajate sinodil pidas.

Pärast armastatud mehe häkiliist surma ei näita lehel midagi oluud olewat, mis teda kodumaa pinna külge köitis. Ta jättis Eesti maa jumalaga ja läks oma ainu lapsega, tütre Maria Caeciliega, kes 8. mail 1845 oli sündinud, wäljamaale elama. Pärastpoole heitis tütar Italia maal herra de Sanctis'ega abielusse. Praegu elawad ema ja tütar Londoni linnas, kus tütar kooli- ja kirjatöö läbi ema ja ennast ülewal peab. Kuustatud praosti leht on oma 85. eluaastast hoolimata praegu weel kõbus ja kauni terwise juures. Ehk ta küll juba enam kui 30 aastat kallilt kodupinnalt lahkunud on, siiski ta mõtleb weel sooja armastusega selle pääle ja wõtab palawalt oja meie rõõmuse ja kurbusest. Sõegi Eesti ajalehed leiawad weel teed Londoni Paulton's Square waitse korterisse. Kui sel aastal märtsi kuus nende ridade kirjutaja julest ajalehes „Postimehes“ nr 50 ja 51 „Rahetordne mälestuse aasta 1693—1843—1893“ ilmus, kus Hornungi ja Ahrensi grammatikate juubelist räägiti, ei teadnud ta aimatagi, et Ahrensi lehtproua alles elus, weel wähem, et need read tema silma wõiksiwad puutuda. Aga ootamata jai augusti kuul endine inspektor W. Schneider Tartus, kes Ahrensi perekonnaga lähedalt sugulane on, kirja, kus auustatud leht järele pärib, kes küll „Postimehes“ tema ammu surnud ja tema arwates unustatud armast mehest auustades kirjutanud olla, mis tema südan wäga kojutunud ja rõõmistanud! — Peaksiwad ka need lehed meie suure unustamata keelenurija kõrgesti auustatud lehtproua majasse jõudma, siis wiigu nad terwist ja sõnumid kodumaalt, et tänumeel siin weel mitte surnud ei ole, waid häätegiuid põlwest põlweni mälestatakse ja ülendatakse; siis kandku nad soowijid ja palweid elatanud proua ette, et ka tema wiimne igatsmine täide läheks, et ta Maarja maad weel kord wõiks näha, ja kui „ta elust wäsiind tahab puhata, peotäis maa mulda wiimaks katteks saab,“ kus

„— linnud und mull' laulawad,

Mu põrmust lilled tõusewad,

Mu püha isamaa!“

Ahrensi hittekarjase tööst kuujalu koguduses et tea meie wähemat rääkida. Weil puuduwad selle poolest sõnumid täiesti. Tema kõnedest aga, mis ta Estimaa sinodi pääl tihti pidas, ja tema trükitud töödest lehwib meile niijugune kaunis ja ülendaw waim wastu, et sellest

kindlasti tohime põhjendada: Ahrens oli mees, kes omas ametis ustav julane oli ja kelle südames Ünnistegija sõna leegitjes: „Hoia mu lambaid kui karjane!“ Palju, väga palju nõuab Ahrens oma ametiwendade käest, ja see kange tõmeel, mis tema terveist elust ja tegewusest wälja paistab, lubab meile küll seda arwamist, et ta palju nõudis ka iseenele käest ja ennast sellejama tollipuuga mõttis, kui teisi. Ja see wäsimata hool, mis ta oma grammatika walmistamisel on näinud, kus ta iga sõnawormi ja lause rahwa suust wälja usutas, näitab meile, et ta mees oli, kes rahwaga oskas ümber käia, mees, keda rahwas ufaldas ja armastas, ja selle pärast ufaldas ja armastas, et ta ära tundis: „Sel mehel tuskub meie wastu see jüda rinnus, ja tema tahab meid awitada. See mees peab lugu meie keelest ja kõmbest, ja meie tahame teda awitada, et ta sügawamasse meie keele iluhoonesse wõiks tungida, kui keegi enne teda.“

Ja suur oli Ahrensi armastus kodumaa ja rahwa wastu, kodumaa kallima waga, kiriku ja keele, wastu. Nagu meil tohtrid on olemas, kes selle pärast haiguse juuri kätte püüawad wäsimata waewaga, et näha saada, mis imelik haigus see on, kel haigus tähtsam ja pää-asi on, haige ise ja tema walu ja walu kustutamine kõrwaline asi, nõnda on ka muudes teaduse waldades mehi, kes üksnes teadusele elawad, kes rahwa keele iseiseloomu kätte katsumad hõngitseda ja terve elu sefs pühendawad, kellel aga rahwas ise üksipuhas kõik on, kas ta elab ehk sureb, kas temal teaduse tööst uut elujõudu kaswab ja auu tõuseb, wõi mitte. Oleme lugenud, kuidas mõned üksnes selle pärast meie keele uurimist ja wanawara korjamist nõuawad, et kui rahwas kaob, siis tema keelt ja meelt wõiks alal hoida ja tulewa põlwe rahwale näidata, nagu muuseumis wahel ennemuistseid imeloomi alal hoitakse ja kahepaikseid piirituse sees mädanemise eest kaitstakse. Niisugune kahepaikline külm veri oli Ahrensil läila ja älk. Tema pöues tuskus see jüda, tema rinnus leegitjes armastuse tuli rahwa ja rahwa keele wastu. Keeleuurimisele ja kirjatööle kihutas teda ainult see armastus. Tema waewa wiljast pidi otsekohse kasu jaama tema palawalt armastatud rahwas ja kirik. Ahrensi teadusline töö on algusest otsani praktilise sihiga. Kui kord 1845 Ahrensi elu ja püüdmise kats sammast, keel ja kirik, lõiwad kõikuma, pani ta sule koha käest. Tema töö himu ja julgus kadus: mis tarwis weel?! Alles neli aastat hiljem hakkas ta aegamööda jälle armsats läinud tööd waatamas käima ja wõttis katkenud eide ülesse. Kui ta ise küll tunnistab: „Ohne Rücksicht auf den praktischen Erfolg“ (ilma praktilise

wilja pääle waatamata), siis on see temal kord kogemata ennem suust pudenenud, kui et südamest tuli. Sest Ahrensi wiimane suurem kirjatöö, mis 4 aastat hiljem, 1853, ilmus: „Sprachfehler der Estnischen Bibel“, on nii praktilise sihiga ja räägib nii waljusti warema ütluse wastu, et meil siin kahtlemata mõtlemata sõnaga tegemist on, mis Ladina keele mõistjad lapsus linguae nimetawad.

Seda pidasime tarwilijeks ütelda, et Ahrensi elu ja elutööd dige mõõdupuuga wõiks mõõta. Alles see, kes sepipajas on seisnud, teab sepisest diget lugu pidada; alles see, kes mõtete sepikotta pilgu heidab, oskab mõtete awalbustest kõnes ja kirjas dige põhja üles leida.

Ja nüüd aetugem mõtete maadlemise murule. Elu on wõitlus, ja wõitu tähendab töörikas elu. Wõitlemist ja heitlemist on Ahrensi kirjades iga lehekülje pääl. Lagunenud seinad pidi ta maha kiskuma, enne kui sirget müüri sai ehitama hakata. Et aga wana wanadele kallis ja uus kõigile wastu meelt, siis oli wõitlus ees ja selja taga, wana sõpradega, uue waenlastega.

„Mõök ühes, lubi teises käes,
Nii tegi rahwa tööd.“

Ahrens on kirjutanud järgmised suuremad ja pisemad raamatud, mis Eesti keelesse ja kirjasse puuduwad:

1. Grammatik der Estnischen Sprache Revalschen Dialektes. Erster Theil: Formenlehre. 1843. 134 lhf. 8.
2. Johann Hornung, der Schöpfer unserer Estnischen Kirchensprache. Reval. 1845. 51 lhf. 8.
3. Zur Estnischen Declinationslehre. Reval. 1848. 32 lhf. 8.
4. Grammatik der Estnischen Sprache Revalschen Dialektes. Erster Theil: Formenlehre. 2. umgearbeitete Auflage. Zweiter Theil: Satzlehre. Reval. 1853. 311 lhf. 8.
5. Sprachfehler der Estnischen Bibel. Reval. 1853. 94 lhf. 8.

Majakirjades, nimelt Inland'is, on Ahrens awaldanud:

1. Über die Etymologie der Estnischen Worte: koera koonlased. Inland 1844 № 51, lhf. 814 – 815.
2. Urgeschichte des Estnischen Volksstammes, vom Prof. Dr. Fr. Kruse. Moscau. 1846. (Kriitika.) Inland 1846 № 51, lhf. 1205—1209.

3. Bedenken über „Wennekülla Hans“. Inland 1852 № 35, lhf. 685—686.
4. Dankjagung. Inland 1854 № 50, lhf. 826—827.
5. Zur Verständigung. Inland 1855 № 2, lhf. 27—28.
6. Lug und Trug. Inland 1855 № 11, lhf. 161—166.
7. Dialog zwischen zwei Freunden der Estnischen Sprache. Inland 1859 № 50, lhf. 965—968.

Esimene ja kõigetähtsam Ahrensi kirjatöö on Eesti keele grammatika.

See on kiwi, mis Ahrens 1843 Eesti keele ja kirja merde heitis, mis pärast Masingi aegist torni furnumerekts oli soikunud. Ta korraga hakkas meri liikuma ja määsama. See kestis ligi 40 aastat. Siis oli ta kaldale loputanud kalli waranduse meie rahwale: uus loomuline kirjutamise wiis oli wõitnud kodus ja wõolis, kirkus ja keeles. Kui meie raamatuid kaalume nende mõju awaldamise poolest, siis peame tõendama, et Ahrensi grammatika kõige ülem on Eesti kirjanduses meie aastasajal.

Rolm werstaposti wahet on Eesti keel ja kirjawiis ära käinud.

Esimesed Eesti kirjanduse kasuisad oliwad Saksa sugu õpetajad ja kohtumehed, kelle amet neid sundis, wara Eesti keelega tegemist teha. Wististi keskaja pimeduse sisse kaowad meie kirjanduse esimesed jäljed ära. Males jäänud keele mälestusmärgid ulatawad agri praeguse uurimise järele paljalt 16. aastasajani. Esimestel Eesti keele kirjutajatel ei toonud harjumata töö mitte palju päämurdumist. Tolle aja arwamist mööda oli ju üks kirjutamise wiis terwes maailmas. Ladina keele liistude pääle painutasiwad Sakslased oma keele. Pidi sündima muidugi ka Eesti keel. Weel 1687 kiinitasiwad Tallinna maa kõige targemad keelemehed tõhise näoga: „Kirjawiis on igalpool täiesti üks. Kes Ges:i keeli lugema on õppinud, see oskab ka Saksa, Rootsi, Soome ja Tartu keele raamatut.“ Meile näitab lugu wider olewat. Aga ka siin makjab: kes aja- ja asjalugu tunneb, annab kõik andeks. Ta mõistab, et lugu teifiti ei wõinud olla, ja lepib ka puuduliku asjaga. Need mehed ei teadnud paremat, siis ei tohi paremat nende käest ka mitte nõuda.

Parema aja rajatulbaks seijab Johann Hornungi Grammatica esthonica 1693, mille põhjusmõtetele ligi kümme aastat warem juba

caud. Bengt Gottfried Forjelius aluse oli pannud. Nende kahe mehe töövili oli meie wana kirjutamise wiis, ja nende töö tähtsus selgub sellest, et nende päiwist pääle Eesti rahwa kõrw raamatuteist ja õpetuskohtheadest kirikus ja koolis puhast ja solkimata emakeele heli kuulab. Püüduks jäi, et nende meeste tarkus mitte keele kujukui ei jõudnud silma ette seadida, mis sellest tuli, et nad poolteed wana Saksa keelekammitasjete kinni jäiwad. „Suba Masing püüdis äratuntud puudusi parandada, aga tema parandused on muist poolitud, muist ei ole nemad õige põhja pääle rajatud ja selle pärast mitte sündjad.“ Õnnelikumat nõuu andis 1822 meie põdura kirjawiijile mag. Adolf Iwar Arwidsson († 1838) Turu linnast. Rosenpläneri Beiträge zur genaueren Kenntniß der ehstnischen Sprache, XV. lhf. 124—130 awaldas tema nimetatud aastal kirjatöö: „Über die ehstnische Orthographie. Von einem Finnländer.“ Siin ta soowib muu seast, et „pikk täishäälik itta kahelordfelt seisaks, ja et ükshitut umbhäälikut mitte ei tuleks kahelordfelt kirjutada. Nõnda oleks mina, sina, olit, juuri, juures, tule juu. õigem kui: minna, sinna, ollit, surri, juures, tulle juu.“ Tundja saab aru, et Arwidsson õige tee jäljed kätte on saanud, mis oleksiwad wõinud haiget terwisele juhutada, aga — nad jäeti unustuse põhja. Miks? Arwamised ilma teaduslike põhjendujeta teaduse riigis ei maksa punast kopikat. Ja oma arwamisi põhjendada, selleks ei leidnud Arwidsson mitte mahti. Elutormid puhusiwad tema Soomest pea koguni ära, ja Stokholmis oliwad temal teised teed ja tuliwad teised mõtted. Tema töö päälkiri „Von einem Finnländer“ aga oli kui ettekuulutus, kuskabi pidi tulema.

Kolmas ajajärk algab Eduard Ahrensiiga. „Ahrens ükhi,“ ütleb Hurt, „on omad parandused õige ja loomulise põhja pääle rajanud. Põhja tõi ta Soomest, kus meie sugulased Soomlased juba ammu tema pääl seisawad, aga täieline kirjutamise wiis ise on mitmes tükis Eesti leele ijeloomu pärast Soomlaste wiisist teiseti. Tema põhja pärast on uus parandatud kirjutamise wiis ka Soome kirjutamise wiisiks nimetatud, aga meie wõime teda ka loomuliseks kirjutamiseks nimetada, sest et keele loomust ja seadustest wõetud ehk wäljaarwatud on.“ Kas Ahrensiile Arwidssoni nõuud silma on puutunud, seda meie mitte ei tea. Aga et grammatika parandamise eeskuju Soomest tarwis wõtta ja ei mitte Ladina ehk Saksa keelest, seda oliwad juba enne Ahrensi ijaarwanis Knüppfer ja Heller kinnitanud, ilma et nemad kirjawiijsi parandamise pääle oleksiwad mõetlud. „Ilma Soome keele mõistmata ou

wõimata Eesti keelt uurida. Kes Soome keelt ei taha õppida, see ei wõi Eesti keelt õpetada," ütleb Ahrens, ja jedamööda otsib ka tema igalpool abi ja toetust Soomest.

Põhjalik kirjawiisi parandamine, mille najal meie film ka kirjas selget, jägamata emakeele kaju ja nägu näeb, on üks kallis kiwi jelles kroonis, mis tänuks meie põlwe rahwas terawa teadusemehe pähä paneb. See on aga paljalt wälise külg, paljalt laenete sarnane, mis weepi u n n a l waatajale filma paistab, sest need laened ulatawad iga Eesti koolimajani ja iga Eesti hurtsikuni. Sügavam laenete mäjs jääb mitmele warjule. Enne kui neid wäliseid jälgi läheme otsima ja nende jälgede laialiminemist tähele paneme, peame sügavamale tungima ja laenete põhja ja sündimist uurima, peame grammatika enese hinna ära määrama. Seda jatkawad üksnes targad teaduse mehed korda jaata, ja meie igapäewased inimesed jätame siin juhatuse ja sõna õiguse hää meelega nende hoolele.

Suureks on meil kahe kuulsa uurija aruanded Ahrensi grammatika hinna ja wäärtuse kohta olemas, kelle sõna teaduse wallas raskesti kaalub, jeda enam, et nende sõna tähtsas paigas ja targa meeste kogus on räägitud: Keiserlikus teaduste akademias St. Peterburis.

Siimene arutegija on akademikus Andreas Johann Sjögren, kes 17. aprillil 1854 akademiale Ahrensi grammatika ja „Sprachfehler der Ehtnischen Bibel“ üle otsust andis. See otsus on äratrükitud akademia kirjades Bull. hist.-phil. de l' Acad. J. de Sc. de St.-Pet. tom. XII. lhf. 91—96 Saksa keeli ja Wene keeli aruandes: Двадцать третие приуждение учрежденныхъ П. Н. Демидовымъ награды. Pääle selle kui Sjögren suure kiitusega Ahrensi uurimise usinust on nimetanud ja tähendanud, et tema grammatikaga uus aeg Eesti keele uurimises alata, räägib ta kirjawiisist, mis „ein entschiedener Fortschritt, ja ein Epoche machender Fortschritt und von der größten Wichtigkeit“ olla, sest üksnes selle kirjawiisi tõttu olla wõimalik, grammatika seadusi dieti selatada ja Eesti keele lugemist dieti õppida. Niisama uue aja põhjendaw edasijaamine (ein Epoche machender Fortschritt) olla ka terwe sõnaõpetus, mis äraütlemata usinusega, raudse tahtmisega ja terawa kriitikaga wana mädanenud ja hauklise keelehoone asemel üles olla ehitatud. Laujeõpetust jenni dieti Eesti keeles ei olla olnud. See oleks juba Ahrensilile suremata auu toonud, et tema üleüldse esimese täielisema lauseõpetuse olla kirjutand, aga ka see töö olla suure hoolega ja waewaga tehtud, nõnda et see enam täielisem ja kindlam ei wõida olla. Lõppeks soowib suur

Soome uurija, et Ahrensi grammatika ja „Sprachfehler der Ehstnischen Bibel“ „in Betracht ihrer hohen Wichtigkeit, ihres wissenschaftlichen Gehaltes und der horrenden bewundernswerthen Mühe, womit sie zu Stande gebracht worden sind“ Demidowi auuhinna wäärilijeks arwatakse, ehk küll alandlik wäljaandja ise oma raamatuid auuhiina jaamiijeks ei olla sisse saatuud ega temale (Sjögrenile) ka milgi kombel põhja andnuud, raamatuid kiita. Tema ei tundwat ülepää Ahrensi mitte ja ei olla temaga ka mitte muidu kokku puutunuud, kui üksnes waenulisel teel keeleküjimisest.

Nõnda Sjögren. Häa meelega olekijwad teaduse sõbrad näinud, et lihtsa Gestiina õpetaja tööd, mis kasiinas wahetundides kõigist teaduse hallikatest kangel tehtud, aga mis suurt uurijat nii suurele waimustusele äratajiwad, et need tööd joowitud auu osalijeks olekijwad jaanud. Aga akademia aruandes 28. mail 1854 Comptes rendu gén. sur le vingt troisieme concours des prix Démidoff lhf. 10 loeme kahetjedes, „et teiste tööde rohke ja omaduste pärast akademial mitte seda rõõmu ei olla olnud, Ahrensi raamatutele, mis küll auuhiina wäärilised olla, nende wäärtust mööda auuhinda anda, waid akademia pidanud sellega leppima, et ta wäljaandjale ojak lasta saada auustawa nimetamise (une mention honorable).“

Nasta hiljem awaldas akademia kirjawahetaja liige Ferdinand Wiedemann Bulletin hist.-phil. de l' acad. J. de Sc. tom. XIII. lhf. 33—80 ja 81—90 põhjaliku kriitika Ahrensi grammatika üle. Mõtted, mis Wiedemann siin wälja ütleb, leiab lugeja tema Grammatik der Ehstnischen Sprache sissejuhatuses lhf. 17—19 lühedalt koos. Ka Wiedemann tõendab, et Ahrensi grammatikaga uus ja parem aeg alata Gesti keeleuurimises. Ahrensi grammatika minna kõigist endistest nõnda lahku, kui taewas maast kangel on, ja temast ei käia ükski päras-tine üle. Ahrens olla see wägew mees, kes Gesti keele grammatika Rabina keele orjusest wälja wiinud, kiriku-keele kammitsast päästnuud ja üksnes Gesti keele enese waimu (geniuse) juhatajaks ja otsuseandjaks tõstnuud. Laujeõpetus olla esimene, mis selle nime wääriline, ja uus kirjutamise wiis ainus teadusline. Aga Wiedemann ei kummarda mitte pimedast pääst Ahrensi grammatika ees, waid nimetab, mis tema arwates laita tuleb, õige nimega ja seab oma põhjendatud arwamiised igal pool Ahrensi otjastele wastu. Suuremaks süüks paneb ta Ahrensil — ja seda õigusega — et see murretele eludiguft ei luba, Soome grammati-

kale liig palju woli annab ja grammatikale wõõra raske koorma pääle paneb, mis sõnaraamatu kohus olewat kanda. Kõige nõrgemaks osaks peab Wiedemann Ahrensi lauseõpetust. Aga kõigi puuduste juures leiab ta pehmeidawaid põhjusti ja arusaadawaid wabandusi, ja temagi lõpuotsus on see, et kõigist Eesti grammatika meestest Ahrens kõige ülem ehk kohasem on (Der am meisten dazu Berufene.).

Teises paigas, Mel. Russ. tome IV., arwab Wiedemann, et Ahrensi grammatikal sell põhjal palju wastasteid tõusnud, et Ahrens keelenurimises murretele vähematgi woli ega tähendust ei anna, waid neid puhta Tallinna keele folkimiseks peab.

Ka Soomes leidis Ahrensi grammatika tähelepanemist ja lugupidamist. Suomalainen Kirjallisuuden Seura nimetab wäljaandja oma kirjawahetajaks liikmeks. Noor Soome teadusmees August Ahlquist, kes pärastpoole kõige terasemaks Soome keele uurijaks tõusis, pidas aga tarwiliseks, Inland'is 1854 nr. 44 lhf. 725—729 Ahrensi grammatika lija sõõluda: „Einige Mißgriffe im etymologischen Wörterbüchlein des Herrn Pastor Ahrens,“ ehk küll ka tema Ahrensi juurt töowaewa peab kiitma. Kuna Ahrens Sjögreni ja Wiedemanni kriitikate pääle waitis, andis ta Soomlasele — wist tema nooruse pärast — tulise foolatud wastuse Inland'is 1854 nr. 50 lhf. 826—827 päälkirja all „Dankagung,“ kus ta nähtawa põlgusfega kriitikust „ein Herr N. Ahlquist“ nimetab ja seletada katjub, et tema sõnaraamat kalju olla, millele tema wastane „põhja sõjakirwega paljalt mõne kriipju olla jõudnud külge lüüa.“

Meie aja Eesti keele sügawama tundja J. Hurti otsust kuulsiime juba ülemaal, mis ta 1864 „Lühikestes õpetuses õigesti kirjutamisest“ lhf. 3 awaldas. See käib aga enam üksnes Ahrensi kirjawiisi kohta.

M. Beske ei tea Ahrensi töowiljast muud hääd kuulutada, kui et ta „Eesti keele healte õpetuses“ 1879 lhf. 108 kirjutab: „Endine Kuusalo õpetaja G. Ahrens on minu teada kõige esimene, kes kõwa wormi kabe „kk“, „tt“, „pp“-ga, pehmet „f“, „t“, „p“-ga hakkas kirjutama. Tema grammatika teine trükk ilmus 1853 nõndanimetatud „uue kirjutuse wiisiga.“ (wõrdle ka lhf. 44 ja 98).

Wiimase uurija ütluste wastu palume lugejaid waadata, mis „kuulsa Wõrro linna mees,“ kes küll mitte keeletark ei ka mitte grammatika tundja ei ole, aga meie juurem kirjamees on, „Tallorahwa postimehes“ 1858 nr. 43 lhf. 353—356 „endijest Kuusalo õpetajast“ arwab.

Et lugejatel kõigil hingama läinud A. H. Willigerode lehte wist mitte käepärast ei ole, siis kirjutame Krenkwaldi sõnadest ühe koha siia :

„Wõõrad kammitšad ja raudahilad, mis ligi kolmsada aastat Maa-keelt wangis pidanud, lõhkus mõne aasta eest üks väga terase waimuga, wahwa ja tuline Saklane, Kunsalu õpetaja Eduard Ahrens, kes kui õnnis Lutherus omal ajal ristiusu, meie keele wõõrast ikkest päästis. Tulise mõõgaga häwitas ta umbrohtu ja ohakaid põllust, kus neid ees leidis, aga tema tuline sõjasahk puutus siin ja sääl katutje räästasse, kus ta kuiwi hõlgi kõrvetas ja mõne korra inimest näpistas, kus asja üksnes oleks pidanud puutama. Ei sest ole wiga; kes tõe ja walguse eest wõitleb, see jääb inimlikust nõtrusest hoolimata — süisgi suureks meheks. Ehk küll temale enne õigust ei tehta, kuni ta külmaks läinud jüdamega kuus jalga sügavam magama läheb kui meie.“

Wõru linna targa mehe ettekuulutamine on täide läinud. Ahrens ei ole oma töö wilja mitte näha saanud. Esiotsja waigiti tema parandamise nõudmised jurruks. Eesti lehti toll ajal mitte ei olnud, ja Saksa lehtedest leiame paljalt kuulutuste killas, et uus Eesti keele grammatika olla ilmunud. Sjegi „Inland,“ kes muudu Eesti elamist ja olemist hoollega tähele pani, ei tea muud, kui et ta 11. januaril 1844 kuulutab : „Bei H. Saakmann hat so eben die Presse verlassen und ist durch alle Buchhandlungen zu beziehen : Grammatik der ehstnischen Sprache Nevalischen Dialektes, von Eduard Ahrens, Pastor zu Kusjal. Erster Theil : Formenlehre. Geheftet 85 Kop. S. M.“ Ka Eesti Õpetatud Seltsis nimetati kord lühedalt raamatut, ja muud ei ühtegi ejiotsja. Kes aga arwab, et uut grammatikat tähele ei pandud, see eksib. Nagu esmalt, kui kuiwi wette wiskad, tükk aega ära kulub, enne kui sügawuse põhjast wastus tagasi tuleb ja laened hakkawad wirwendama, nii kees ja kihises ka siin salajas, enne kui wastased tunled algajiwad tormama. Ja Ahrens ije ei puhkanud ka mitte, waid andis wana kõdunenud puu pihka pank paugu pääle, et okjad rakusiwad, ilma aga et põline tüwi weel langes. Sest raste on wälja juurida puud, mis kindlasti on asunud mullapinna sisse, puud, millel aega anti kaswada aastajadat paar; raste on walmistada jääb wastuwõtlikku emasüled, raste on tuua ja laugelk kanda uut seemnewilja.

Nagu juba nimetasime, praktilise sühiga oli Ahrensi teaduse-töö. Kasu ta katjus saata otsekohe kirjandusele ja kogudusele. Juba 1844 tõmbas Ahrens Eestimaa õpetajate sinodi pääl senise kirjawiiji päält arnuta katwad hilbud ära, näitas ametiwendadele tema halastuse

häbi ja nõudis parandamist. Sõjasarw oli hüüdnua pandud. Et asi uus oli ja mitmel tundmata, ei wõidud weel mitte otjust teha. Päälahing pidi aasta hiljem peetama. Et sõpru koguda ja ka waenlastele paranduste tõsist nägu näidata, seadis Ahrens 3 ewangeliumi, 3 epistlit ja 4 kirikulaulu unde kirjawiiši ja parandas keelewead oma grammatika seaduste järele. Kõik pandi trükki, ja mai kuus 1845 jaatis kindralsuperdend Dr. Rein kõigile Gestimaale õpetajatele kodu kätte kui „Beilage zur Synodal-Materie. Von Herrn Pastor Ahrens eingereichte Probe-schrift, zur Revision der Estnischen Schrift- und Kirchensprache. Den sämtlichen Herrn Synodalen mit der Bitte um sorgfältige und ruhige Prüfung, vorgelegt vom Director der Synode.“ Ametlihes kirjirjas nimetab weel kindralsuperdend, et Ahrens ka kirjakeele parandamise sel aastal sinodi pääl kõne alla tahta wõtta. Temal enesel ei olla selles asjas wõimalik kaasa rääkida — Dr. Rein oli wäljamaa mees ja ostas wähe Gesti keelt — aga ta tunda, et hädasti tarwis olla selget otjust teha. Ahrensi proowitöö päälkirjas torkab „ruhige Prüfung“ s o. rahuline läbikatsumine terawalt silma. „See lubab aimata, et 1844. a. sinodi pääl wist juba torn hakkas puhuma ja laened weerema, kui Ahrens kirjakeele parandamist nõudis, nõnda et ülem karjane aegsasti waigistama pidi hakkama.“ Alga wähemalt seltsamal mõõdul kui wastastel läks Ahrensil enesel waigistust tarwis. Tema kare loom, teraw mõistus, kibe sulg ja liig iseenesest lugupidamine ei kannatanud wasturääkimist. Ahrensi tolle aegsesse hingeelusse lubab pilku heita kirjatöö „Johann Hornung,“ mis ta seltsamal ajal kirjutas, mis juba 30. oktoobril 1844 zensuri luba kätte sai ja järgmisel aastal Tallinnas trükiti ilmus. Raamatust enesest, mis kaanest kaaneni keewast wihast leegitseb, räägime pärast pikemalt.

Nii jõudis juuni kuu 1845 kätte, kus harilikul kombel Tallinnas sinodit peeti. Kindralsuperdend Dr. Rein oli aegsasti õpetajatele kirjalikult küsimise ette pannud: „Kuidas tuleb Gesti kirikukeele parandamine korda jaata?“ Kats meest oliwad lubanud kõnesid pidada: Keila praost Zid ja Ahrens. Kõned on ka peetud, nende sisust ei ole meie aga mitte kuulda saanud, küll aga läbirääkimistest kõnede üle. Ühed on iga parandamise wastu; teised nõuawad, et Ahrensi sõnaõpetus peats enne läbi katjutama; kolmandad soowivad enne läbirääkimisi Liwi- ja Saare-maa sinoditega ja Piibli seltsiga; sinodi juhataja seletab wäga õigesti, et katjugu uut kirjawiiši niisugustes raamatutes, mida mitte kiriklikult ei tarwitata; wiimaseks toodakse Haapjala poolt sõna, et r a h w a s midagi

uuendust ei falli. Dtsus: suurem hulk ei pea kiriku keele parandamist mitte ajakohaseks (zeitgemäß). Juhataja ettepaneku pääle aga tänab wähemalt sinod Ahrensi tema parandamise püüdmiste eest.

Küll ei olnud mitte wõit käes, aga ka wastased ei wõinud mitte jalata, et parandused tarwilised on. Seega oliwad nemad tahtmata tunnistuse andnud, et nemad asja eest seisivad, mis nad isegi mitte õigeks ei jõudnud pidada, mis langema peab, sest tõe ou wägew wõitja. Eesti-maa sinodite pääl aga ei kao keele ja kirja parandamise nõudmised mitte enam päewakorralt, waid wõidawad ifka enam sõpru, mis seda enim wõis sündida, et wastastel mitte kõige pisemat teaduslist tuge selja taga ei olnud, waid õhuline põhjus jalge all: parandused segada rahwa meeled ära ja saata oodetud kasu asemel suurt kahju.

Paremaks sõbraks ja awitajaks oli Ahrensil kõigis neis käre dates waielustes tema waimulik ülem, Soelehtme õpetaja Gustav Heinrich Schüblöffel, kes aastast 1847 pääle Homniku-Harju praosti ametit pidas, nõuandjaks ja juhatajaks mitmes teaduslises küsimises Tallinna ülemkooliõpetaja Ferdinand Johann Wiedemann. Esimene on see wahwa ja julge mees, kes Ahrensi uuendused teoks ümber walas. 4. aprillil 1844 kuulutas H. Laakmann Inlandis nr. 14, et tema trükikojas praegu olla ilmunud: „*Thomas Westen, Lapo rahwa ufo äratataj Norra maal, hind 7 kop. hõbedat.*“ See on esimene raamat parandatud Soome kirja wiisi. Ahrens ise ei olnud mitte julgenud, oma grammatika esimeses trükis 1843 kohe uut kirjawiisi tarwitada, ehk ta seda küll õpetab ja nõuab. Teises trükis 1853 on aga wana wiis täiesti kolikambri heidetud ja nimetatatse üksnes selle pärast, „et wist küll mõned aastad weel mööda lähewad, enne kui Soome wiis wastu wõetakse.“ Esimest korda tarwitab Ahrens parandatud kirjawiit ülemal nimetatud proowikirjas, mis aga pisut noorem on, kui Thomas Westen, ja mis ka ial awalikult ei ole raamatu-turule saanud.

Nagu näeme, oli esiotja Ahrensi keele puhastamise töö wastuwõtmine wiisa. Mis Ahrens ise sellest arwas, ja kust ta põhja otsis, on ta meile mälestuseks jätnud ühes wäikeses raamatus „*Johann Hornung, der Schöpfer unserer Ehstnischen Kirchensprache. Zur Ehrenrettung des Unterdrückten, von Eduard Ahrens, Pastor zu Rusal.*“ Tallinnas 1845. Mis raamatu siju wastu ütelda, on juba „*Eesti Piibli ümberpanemise loos*“ süündinud. Ühe teise halenaljaka loo pääle peame siin sõrmega näitama: Hornungi selja tagant waatab Ahrensi enese tuju meile silma, ja Hornungi

wastaste nägudes seletame ilma waewata Ahrensi waenlaste nägusid. Kõik need libedad sõnad, mis Ahrens Hornungi wastastele annab, peawad Ahrensi enese wastaseid tortima, ja kõik suur ülekohusus, mis Hornungil omal ajal sündis, näitab Ahrensi meelest ka temal enesel nüüd sündiwat! Lugu on seda kenam, et Ahrensi paranduste wastased just suurelt ofalt Hornungi põhja pääl seisawad, keda ju Ahrens tahaks pilwini upitada! Muidu aga paistab meile ka siin Ahrensi mõtte terawus, teadmise rikkus, ja kõne elawus iga lehekülje päält silma. Isegi wastased, kes armuta kollida saawad, ei wõinud oma lugupidamist niisugusele waenlasele keelda. Tartu õpetatud Gesti Seltzis, kus ka kirjawiit püüti parandada, aga alalhoidlikuma meelega, juhatas 2. mail 1845 president, meie unustamata Fählmann, koosolijate tähelepanemist „Ruusalu õpetaja wäikse, aga siju-rikka kirja“ pääle, mis wiist niisuguse rõhuga ja waimustusega on sündinud, et Seltz järgmisel sügijel wäljaandja omaks auliikmeks palus. Ja tõesti, weel meie päewal loeb igamees ikka uue himuga seda raamatut, kus iga sõna täis piikisid ja naelu on.

„Iga uuendus on wastik asi ja wõetakse umbwihuga wastu, päälegi wanema ea poolt, kes wana armastab ja kasuga ka kaitsta wõib, sest et ameti wõimus nende käes seisab ja nende mõju alamate kohta suur on,“ oli Ahrens wäga õieti tähendanud. Et Gesti keele harimiseks ja Gesti rahwa alalhoidmiseks uue jõuuga peaks tööle hakatama, see oli ka ühel mehel uudis ja sütitas tema tulise wiha põlema, mille leekimine kaugele paistis. Juuli kuus 1845 kargas Tallinna ülemkooliõpetaja „Eduard Meyer von Hamburg“ Ahrensi harja kinni, seega et ta kirjatöö awaldas: „Über die jüngst erschienene Schrift des Hn. Pastors Ahrens zu Kusel: „Johann Hornung, der Schöpfer der esthniſchen Kirchensprache etc.““ Pääle selle kui ta Ahrensil mõne magushapu sõna saanud ütelda, nimetab ta Ahrensi püüdmist, Gesti keelt alal hoida ja uuesti elustada ja Gesti rahwast kiinitada ja äratada, „Affenliebe“— ahwi armastuseks, ja seletab pikemalt, kuidas see tema arwates iga kultuura-rahwa kohus ja õigus olla, alamal järjel seiswat jeltsi-rahwast (Racenvolk), nagu seda ju salgamata Gesti rahwas olla, pikkamisi ja rahulisel teel oma sülle wõtta ja ära sulada lasta. Kes Gesti rahwast alal tahta hoida, see pikendada ainult tema surmawõitlust ja hoida uuestisündimise häätegu armuta meelega temast eemal!

Rõnda see Hamburi mees, kelle juus muidu „inimese armastus, õigus, tõde“ ja muud ilusad asjad sinna tänna lennawad

Wastus ei jäänud mõtete pääle tulemata, mis meie kodumaal kuulmata olivad. Ta tuli, tuli pea, tuli jäält, tuli ühel kujuk, mis eest meil praegu veel Jumala wastu tänu wõlgu on. Endine prohwektor ja pärastine piiskopp Dr. Carl Chr. Ulmann astus rahwa kaitsmiseks wälja, kelle üle tark Tallinna ülemkooliõpetaja surma-kuhtluse oli mõistnud, kes enese eest kosta ei osanud ega teadnud. Sellesamas Julandis 1845 ilmus nr. 34 ja 35 augusti kuus Ulmanni „Fragen, welche bei Lesung der Bemerkungen über die jüngst erschienene Schrift des Herrn Pastors Ahrens „Johann Hornung“ etc. sich aufgedrängt haben.“ Waitsel kombel, aga wastuwaidlemata wiisil lüftab Ulmann Hamburi mehe arwamised Eesti rahwa kohta ümber ja kuulutab heledal häälel, et „kuna nüüd juba iga Eesti lase ilma oma keele äraandmiseta kõjine ristiniimene ja tubli talupoeg wõib olla, tema aegade jookjul küllalt usu, teaduse ja kunsti poolest kõjise waimu-harimise järje pääle wõib tõusta, ilma et ta Sakslaseks, Wenelaseks, Prantslaseks eht muulaseks heidab.“ Et see kõrgem järg juba nüüd mitte weel käes ei olla, ei tulla mitte Eesti waimu wafuselt, waid ajaloo käigust, mille järele Eesti rahwas paljalt noorem olla kulturas, kui teised, kes waremalt Greeklaste ja Roomlaste haridusega kokku puutunud. „Ous see kristlik, ons see inimlik, ons see politika poolt sünnis,“ hüüab Ulmann pühas wihas, „et Eesti rahwuse ja keele surmamise pääle wälja minnakse, et Eesti lase käest ära wõtta, mis temal kirikus ja koolis, mis temal kui rahwal juba on, et teda wähemalt aastakümned, wahest aastajasad otja meelega ühe seisukorra sisse kukutada, kus ta ei Eesti lase ega midagi muud ei ole, folgitorra sisse, mis — nagu ajalugu õpetab — ikka igale rahwale kui ka igale üksikule rahwaliikmele see kõige haledam ja põlastawam põlw on? — Ja kes wastab wiimase otja eest, kui sedajugust asja üksinda inimlikku arwamist mööda pääle hakatakse, ilma et Jumala seatud kohus eht Jumala seatud ajaloo tungimine sinna poole sünniks?“ —

Nõnda juure kodumaa ja rahwa sõbra Ulmanni mehine wastus „Hamburi Eduard Meyeri“ meeletumate jändamiste pääle. Ja kuna Eesti keele tapmise mõtted wäljahaudujaga ühestiüksis unustuse ja põlguse alla on langenud, niisama ka tema uus inetu ja pillaw wastus — nimetab tännlik Eesti rahwas oma unustamata sõpra ja wahwa kaitsjat Ulmanni isamaa isaks. Ja weel nüüd, kus ta juba 22 aastat Walga suru-aial töörikka elu wäsimust puhkab, lehwib tema waim meie rahwa seas, ja hallpää lahke nagu teretas alles hiljuti „Ewangeliumi Lutheruse kogu-

duste abikaasa 9. lendlehes" palawalt armastatud kodumaad ja kogudusi. Sjegi C. N. Jakobson, kes „Kolmes isamaa kõnes" luulelennu kõrgusest maiseid asju ja olemisi mitte ikka dieti ei seleta, tahab Ulmanni „kui ühe tõijse tõe-apostli ees tänades mütsi maha wõtta" ja nimetab teda „kõige Balti maa laste isaks."

„Hamburi Eduard Meyeri" sõjajarwe rüüstamise hüüd kadus. Ulmanni armastuse sõna sütitas armastust. Just nüüd hakkab Eesti keele uurijate arm kasvama, ja rõõmsas wõidujooksimises ilmub üks keele-töö teise järel õpetatud Eesti Seltsi kirjades. Fählmanni kõrwale astub Rübina praost Fr. Heller, ruttab Rõuge õpetaja Rudolph Hollmann, tuleb Puhja õpetaja August Hollmann. Et need uurijad oma töödes muidugi ka Ahrensi pidiwad nimetama ja mitmes asjas ka oma lahku-rinemist tähendama, tõusis riid, kus Ahrensi okaline ja hell iseloom ühel wiisil awalikuks tuli, mida südamest peab kahetsema. Tüli löi lõkendama, kui Ahrens sügisi 1847 õpetatud Seltstile kirjatöö „Zur Declinationslehre" jaotis ja tema äratrükkimist Seltsi kirjades nõudis. Et kirjatöös aga hull lauseid ette tuli, mis Seltsi liikmete, iseäranis ka auustatud preji-dendi auusse puutusiwad ja asjaliku seletuse asemel inimesi torkisiwad, palus Seltz Ahrensi, et tema enne trükkimemist ilmaasjata haawawad sõnad asjalikkude läbi parandaks. Äritatud kombel wastas Ahrens 19. januaril 1848, et Seltz teda auuliikme nimekirjast maha kustutaks, ja jelsamal kuul kirjutas ta weel rohkem äritatud eeskõne oma tööle „Zur Declinationslehre", mis otse ülekohtuseks tuleb nimetada, ja lastis kõik Tallinnas Lindforsji juures trükki panna. Muidugi tegi see lõhe weel laiemaks ja ei ial ole enam õpetatud Eesti Seltsi ja Ahrensi wahel ühenduse jilda ehitada jõutud. Raamat, mis selle poolest tähele on panna, et Ahrens siin esimest korda ka awalikult ise uut kirja-wiit tarwitab, ei paku palju uudist, waid seletab üksnes põhjusi, miks-p a r a f t Eesti grammatikal 18 painutamise klassi ja 4 painutamist olla. Raamatuse lõpul laulab Ahrens jälle kord Seeremia nutulaulust pää-tükikese ja kardab, et Eesti keel pea surmale juigub. „Tehtu tulewit mind walelikuks!" nii lõpetab tema.

Ja tulewit ja Ahrens ise tegiwad ettekuulutuse waleks, mis meeletusjas ja äritatud tujul oli räägitud. Ahrensi järgmine ja wiimane raamat Eesti keele ja kirja kasuks räägib hoopis teist keelt ja on hoopis teises waimus juba kirjutatud: „Sprachfehler der Ehstnischen Bibel. Gesammelt und den Predigern der Ehsten zu ungezwungener Prüfung empfohlen."

Tallinnas 1853. Raamat on jällegi tunnistus wäljaandja usinusest ja hoolest. Tema ülesanne on näidata, kui puuduline ja wigane Eesti kirikukeel, nimelt Pühas Kirjas on. Üksikud wead terwest Pühast Kirjast on wälja otsitud ja Ahrensi grammatika paragrahwide pääle ära jaotatud, mis wastu nad eksiwad. „Oleksin mina kõik wigased wormid kokku kannud, siis oleks raamat tõusnud, mis Piibli pakujse kätte jaoks,“ ütleb wäljaandja. Seni arwatud, et kiriklikkude raamatute wead ainult tont olla, mis mõned uuenduse nõudjad näha, nüüd ta saada luud ja werd, et teda silmaga wõib näha ja käega katsuda, aga tondiks ta ikka jääda, kes ümber hullkuda ja äralumastamise järele ohata. Et teda rahule jaata, ei olla muud nõuu, kui kirikukeelt põhjalikult parandada. Kui aga paranduse tarwitus ära tuntawat — ja seda tundmist tahab raamat äratada —, küll siis abi lähedal olla. „See lootus on mind ajanud, rasket tööd alata ja otsale wiia, kui mina selle lootuse täide-minemist ka elus ei peats näha saama.“

Ka siin waatas Ahrens jälle liig mustade klaaside läbi. Pea sai ta oma töowilja näha, kui see weel ka mitte küps ei olnud. Sõber Schüdlöffel parandas Püha Kirja Ahrensi grammatika seaduste põhjal, kui wanast kirjawiisist ka weel kiini hoiti — rahwa pärast. Asja pikem seletus siia ei mahu. Tähendame aga paljalt, et Ahrensi rõõmukarikasse see lugu sappi tilgutab, et mitmed õpetajad Schüdlöffeli parandamistega rahul ei olnud ja uus äge waielus tõusis, mille lõppu ei Schüdlöffel ise, ei ka mitte Ahrens ei ole näinud. Alles meie päiwil on Ahrensi raamat sihi kätte püüdnud, aga ka hiilgawal kombel. Pääle selle kui akademikus Wiedemann grammatika wigasid oli õiendanud, andis Eesti maa õpetajate käjul 1889 Ahrensi auustaja ja Ahrensi eest wõitleja Rapla praost Carl Malm Püha Kirja Ahrensi grammatika põhjal wälja. Ja rahwas? Rahwas wõttis parandatud Piibli nii suure soojusega wastu, et paari aasta eest juba uut trükki hakati muretsema.

Meie nimetajime, et C. Malm Ahrensi eest seisnud ja wõidelnud on. See sündis paigas, mis seni meie maal tundmata oli olnud: Eesti ajalehtedes. 1857. aasta Jaani kuu algusel tungis Perno Postimehe piibu häis terawasti rahwale ninasse, ja kuu hiljem helises Tallorahwa Postimehe „tuturntuu“ meie küla tänawas. Ja seega oli rahupõlw meie wallas otjas, sest wõi need mehed rahu ostawad pidada! Waenutuli oli kohe plahwis, ja tule sütitaja oli „Wõru linna

kuulus mees" Dr. Kreuzwald, kui tema seda ka tasanemalt oleks võinud teha. „Maa rahva Kasulises Kalendris," kus juba 1846. aastast pääle kirjatükka uues kirjawiisis ilmus, alustas Kreuzwald Krismi sõjast rääkides jule- ja keele-sõda. Kalendri jutu keskel lhf. 19 pahwatab ta korraga „Tallinna kodaniku" Fr. Kusjowi kallale: „Mikspärast, aullik „Tallinna kodanik!," kes teie Soome ja Kuusalo ligemal elate kui mina, eunast muudo edasijastuwa rahwa feltšimeheks tunnistate: — mikspärast olete oma jalga wana pöörase kirjakombe kammitsasje fidunud? — Kes oma parema tundmise wasta, üksnes pimedatele meele hääks, k o l l i kartes, kõik wana risu ja k o l i raetatud kooliteelt ei usalda äraforistada, jellel ei ole weel tõsist mehe julgust" jne. Niisuguse kõne pääle ei võinud Tallinna kodanik wastust mitte wõlgu jätta, waid Tallorahwa Postimees 1857 nr. 23 pidi „Tarto kasulise kalendri kirjutajale raamatu" kaaja wõtma, kus selle wiisi järele wastu lauldi: „Kuidas sina minule, nõnda mina sinule."

Riust, mis selle pääle tõusis, ei kannu meie ruum mitte kõneleda — teeme seda edaspidi teises paigas —, üksnes niipalju tähendame siin, et te adus sellest mitte kasu ei saanud, ei ka mitte Eesti kirjandus. Bilkamine ei ole ialgi koda ehitanud, laulu weeretamised ei jõua teaduse wallas õigemaid teesid rajada. Minus mõistlik sõna terwes tülis oli stud. theol. C. Walm'i „katsuge kõik läbi: pidage kinni, mis hea on," mis Tallorahwa Postimehes 1857 nr 46 ja 47 ilmus. Siin leiame esimest korda Eesti kirjawiisi ajalugu ja mõnda asjalikku seletust parandatud kirjawiisi loomust. Tallorahwa Postimehe teise aastakäigu kirjutaja, Äksi õpetaja Theol, tegi hästi, kui ta kewadel 1858 wiljata sõnakõlkjude eest postipauna juu kinni pani ja seda hääd nõuu andis „aunja linnaherredele, armja külameestele": „Wõtku üks tark mees kätte ja kirjutagu aabitse, katekismuse ja Uue Testamendi raamatud uue kirjutamise wiisi järele ja pangu trütki. Kui trükitud, siis andku küllakolmeistrite kätte ja lastu koolilastele uut wiisi õpetada. Nõnda saaks uus wiis ilma tülitata wana wiisi kõrwale asutatud ja mõne kümne aasta pärast saaks käes olema, mis meie südamest soowime: õige kirjutamise wiis." Küll püüdsiwad Kreuzwaldbi „Tuisulased" Kasulises kalendris ja muud kirjad „Perno Postimehes" teisi teesid wõidu poole ajada, aga Theolil jäi õigus. Kui ikka rohkem raamatuid uues kirjawiisis hakkas wälja tulema, kui J. Hurti „Lühikene õpetus õigest kirjutamisest parandatud wiisi" (Tartus, 1864) ka neile, kes Saksa keeli uurimisi ei võinud lu-

geda, uue wiisi loomust täielikku juhatusst andis, siis langesiwad wana harjunud kombe kantpid, ja nende waremetelt tõusis uus, parem aeg meie keele ja kirjale. „Uus kiri on parem kui wana,“ kuulutas noor üliõp-lane Walm aastal 1857. „Tõsi on wägew wõitja!“ hüüdis 1864 Hurt. Ja kumbgi ei ole häbisje jäänud.

Uhrensi pisema kirjatööde üle wõitjine ja tahakjine küll ka lugeja-tele aru anda, aga et kuiv teadus ja ajalugu mõnele und filma ei ajaks, siis lõpetame täna. On soowijaid, küllap edaspidi ka joowi täitjaid leitakse. Nimetame üksnes, et neis pisemates kirjatöödes Uhrens Gesti wanawara wastu raskeid kahtlusi awaldab ja wanawara esimestele wäl-jaandjatele, Fählmannile ja Krenkwaldile, juurt ülekohut teeb.

Gesti keeli ei ole meie teada Uhrens midagi kirjutanud. Gesti-maa sinod on teda küll tihti komisjoni liikmeks walinud, kelle kätte Tallinna kalendri wäljaandmine oli usaldatud, aga kas Uhrens ise ka midagi omalt poolt kalendrile lisaks on walmistanud, ei wõi meie mitte tõendada, sest et mil neid kalendri si mitte praegu käepärast ei ole. Ei awitaks see ka meid mitte edasi, sest et tolle aja kombe järele kirja-mehed harwa omad nimed tööde alla paniwad. Ewangeliumide ja epistlite, lauluraamatu ja katekismuse parandamise proowisid ei tohi mitte iseära-listeks kirjatöödeks lugeda. Mitte kui Gesti kirjamees ei ole ju Uhrens juur, waid kui Gesti keele ja kirjanduse uurija. Gesti kirjawara ei ole ta ise mitte kaswatanud, aga meie kirjawantri on ta hiigla jõuuga rööbaste sisse juhatanud ja temale wägewa käega hoogu andnud, nõnda et ta praegu alles selle sihi pääl edasi tõttab. Mõned on arwanud, et Uhrens liig raske käega wana kirjawantri kraawi wirutanud ja wantri juhtijaid liig armuta kolkinud. Meie meelest on üksnes arwamise teisel poolel õigus. Uute mõtete üleswõtjatel peab raske käsi olema wana prügi ärakoristamiseks, teraw suu wastaste tõrjumiseks, kange kael sõprade lepituste tühjatsegemiseks. Muidu ehitatakse uus onnikene rufuwareme hunniku otja, muidu lõhutakse haugud seinade sisse, muidu jaab tükk musta, teine walget — maailmale naeruks, enesele häbits, uuele, õigele mõttele koirohuks. Küll aga ei wõi mitte jätata, et Uhrens meeste wastu, kes wana poole hoidsiwad oma südame parema tundmise, oma teadmise selgema juhatusse järel, et ta inimeste wastu üleliia kare, käre, kärjitu ja kõrk oli, mis tema hääle asjale üksnes kahjuks pidi tulema. Kes tuult külwab, see lõikab tormi. Sga wastase juures

otšis Ahrens paha tahtmist ja tõe waenu, kuna see aga õiguse poolest muud ei olnud, kui parema teadmise puudus ja harjunud wiiji raudkammitš, millest mitte igamees tihel ajal ja kombel ei pääse. Nus mõte ei wõi päewade jooksul idaneda, kui mullapiind walmistamata on; ei wõi temast nädalate tõttu puu kaswada, puu, mille oksad meie kodumaad pidiwad warjama Soome lahest Läti piirini, Sõrwe maalt Setude rajani. Sellest kärjitudast olemisest kaswas siis mõru wili, et wastased sellesama tollipulgaga Ahrensi ja tema parandusetoöd mõõtsiwad ja mõnitamised ja piltamised asjalikkude seletuste ajemele lastiwad astuda. Rahjatseda seda tuleb, aga mõista ja aru saada seda ka wõime, kui Ahrensi iseloomu filmas peame.

Ahrens oli mees, oli raudne mees, raudne kalju, nagu Brantslased ütlesiwad: rocher de bronze. Raudne ja murdmata oli tema tahtmine; raudne ja lõhkumata oli tema töörammu; raudne ja kõikumata on tema töö wili. Kes jelle raudse kalju wastu pörkasiwad, on wiga saanud; kelle pääle see raudne kalju lauges, jelle löi ta hoolimata kombel pihuks. Kalju ise aga on seisma jäänud — Ahrensi elu töö wiljast sööb täna sõber ja waenlane; kalju ise saab seisma jääma, nii kaua kui Gesti keel heliseb — Ahrensi uurimiste põhja pääle on rajatud meie keel ja kiri. Mõned sulased on katsumud ülemaks tõusta, kui nende meister, aga ei wõi mitte jünger ülem olla omaist õpetajast. Nad on kummistanud, ja nende hüpped ei ole mitte kestnud. See on sellest tulnud, et nad wõõraid radašid otšiwad, aga ei olnud pääle Ahrensi aetud sihi teiži õigeid olemas. Mitte nagu ei oleks Ahrensi wiisil puudusi, mis tulewad täita, ekšitusi, mis tarwis õiendada — ja seda on ka sündinud mitmel puhul ja mitmel kombel, sest teadus edeneb — aga see parandamine ja õiendamine näitab üksnes kasulik ja wõimalik olewat Ahrensi wiiji kaudu, kes põhja Soomest tõi.

Wanemaid peame armastama ja auustama, häätegiuid meeles pidama ja tänama. Ahrens on Gesti keelel mõlemad olnud. Meeles pidada ja meelde tuletada on tahtnud need read Tänu wõlg jääb weel. Sõnad siin sihile ei jõua. Mees, kelle elu töö oli, ei lepi sõnadega. Teg u tema nõuab, ja tööd tema loodab. Täies mehe jõuus rabas surm ta maha, pooleli jäi tema tegu ja töö. Haua? wälja kostab manitsus:

Chitage Gesti koda,
Edendage Gesti tööd!

Wõõras ta oli meil were ja keele poolest, aga armastuses sai ta meie omaks. Sõed peatšivad wastu mäge hakkama jookšma, kui meie armastuses selle wastu, mis meie liha, meie luu, tahakšine maha jääda. Kui mina sind unustan, mu emakeel ja wanemate wiis, siis unustagu mu parem käsi iseennast ära! „Su nime põue põhjas kannan kuldtähedega igawest.“ Ja kui ma sinu pääle mõtlen, nuu kodumaa ja rahwa püha püüd, siis liigub süda, palub huul:

„Su üle Jumal walwatu,

Mu armas isamaa!

Ta olgu sinu kaitšija

Ja wõtku rohkest' õnnista,

Mis ial ette wõtad sa,

Mu kallis isamaa!“ —

W. R.

Kui weel kõlab mööda maada.

Kui weel kõlab mööda maada,
Kõlab Eesti emakeel,
Kui weel wõtab wõimu saada,
Wõimu Eesti mehemeel:

Pole karta, Eesti poega,
Karta aja karedust:
Küllap ükskord annab aega,
Annab õnneks arutust.

Kui weel Eesti pinnal õitseb,
Õitseb lille lahkeste,
Ja ta mõnudusel maitseb
Õnne Eesti arinuke:

Eesti tütar, ära karda
Aja rasket rõhumist,
Ära südant lase murda,
Murda tundi murelist.

Kui weel hällil Eesti lugu
Laulab ema hellamal',
Pandaks' hauda Eesti sugu
Samal palwel palawal:

Eesti rahwas, weel sa elad,
Elad ilma hirmuta,
Eesti keel sa kaugel kõlad,
Kostad kuldse kõlaga.

M. L.

Talud riigis on meil ühe suurem isand. Kõik elavad meid
ja ei wälga meid wälja sellest riigist. Kõik meid hõlmab ja
meid hõlmab hõlmab.

Wende palmas olusid jarguistel aastal Saawiste pühade ajal
Wende riigis meid ühe suurem isand. Kõik elavad meid
ja ei wälga meid wälja sellest riigist. Kõik meid hõlmab ja
meid hõlmab hõlmab.

Kui oled.

Kui oled, Eesti rahwas,
Kord ühe lipu all
Sa mehe meel wawas
Ja armul haledal.

Kui üks on sinu süda,
Üks sinu hinge hüüd,
Kui üks on sinu häda,
Wend kannab wenna süüd. —

Siis kodu aasal haljal
Ma langen põlwile,
Ta wiljalisel wäljal
Teen tänupalwuse.

Ma nutan ohwriks sinna
Weel wiimse pisara,
Ja Eesti mulda minna
Siis tahan rõõmuga.

M. L.

Astujud.

Juhani Aho „Eaastudest.“

Mõlemad teenisivad kirikumõisas; üks oli sulane, teine tüdruk. Üks käis hobusega tööl, teine talitas õues. Söögilaua istudes ajasivad nad mõnikord teineteisega naljajuttu. Sagedamini aga riidlesivad nemad. Herra ja herra perekond arvasivad, et nemad teineteisega halvasti läbi saavad. Nemad elavad kui kass ja koer, oli kõikide arvamine.

Agasid nõuata vedades, heina tehes ja põldu koku panues panisivad nad oma tulewasele majapidamisele põhja. Nad otjisiwad enesele sügawasse metsa, järwe randa, majaanseme. Sääls oli kõiwistikk, mis sõõruks wõis teha, jääls oli põlluks kõlblikku lepitut, ja ojaäärt wõis niiduks puhastada. Kuu aga wara oletks olnud maja ehitada; ja lehm ja hobune pidiswad alustuseks ka ometi olema. Mõlemate palk oli agas wälke. See wiiritas paariminemist. Siisgi kangenesiwad tulewiku lootused iga aastaga. Töö wahel räägiti sellest, kui palju palka kummalgi wälja wõtmata oli jäetud, ja püüti ette ära arwata, kui kaua aega weel kuluts, enne kui nii palju koku saab, kui hädasti tarwis läheb. Ei keegi ei aimanud, et aastate woolul poisis ja tüdrukus priiuse püüdmine ja tung enese kõhalt elama wõis hakata, ikka kaswas. Neil oli kirikumõisas hää ja mureta elu, paras palk kummalgi, riie ja sõök. Nad ise agas püüdisiwad metsmaale elama minna.

Kõik hoiatasiwad neid, kui nad mõlemad ühel kewadel käeraha ära põlgasiwad. „Sääls halla paigal laugete teie wõlgadesse. Perekõnd kaswab. Ja kerjajaid on juba muidugi.“ Agas nad oliswad juba wiis aastat rääkinud ja mõtelnud — ja oliswad kindlale otjusele jõudnud. Opetaja pidi neid maha kuulutama, ja sügisel lahkusiwad nemad teenistusest.

Talwel elasiwad nad ilma suurema tööta. Wille ehitas maja ja oli wahete wahel päiwiliseks kirikumõisjas. Anni kudus kangaid ja tegi prouale käsitööd.

Nende pulmad oliwad järgmisel aastal Suwiste pühade ajal. Praost pidas omalt poolt oma endistele teenijatele pulmad ja laulatas neid kirikumõisa juures jaalis. Kui noorpaar Jumalaga jätnud oli ja juba tänawast mööda ifka kaugemale läks, waatas ta neile järele, uikutas pääd ja ütles: „Las' noor paar katjuda, aga ega selle poijsi ja tüdrukuga kapitaliga weel laant ei laastata.“

Siisgi on see kapital Soome laaned laastanud.

Ja ometi oli ka praostil oma jagu õigust.

Meie, kirikumõisa noorsugu, saatsime omad kawaagjesed sõbrad nende uude kodu. Kewadine päew kõnniti rohelistesje lehte läinud metsas, ja õõ otja tantfiti uues majas. Põrandu palgid oliwad alles saagimata, nurgad tafandamata; muu maa oli weel puutumata, aga künnakehel haljendas juba ruffi-oras mustade kändude wahel, ja odra sõörd oli juba kuiwamas. Noor perenaene tegi tule wäljale ja lüpsis esimest korda lehma siin omas kodus. Meie istusime Willega kiwi otjas ja waatasime, kuidas ta jääl uutes pulmariietes talitas, looja minewa päikese walgel.

Wille ei kartnud, et elu uues kohas ei edeneks. „Kui meie aga terwed oleme ja halla ei tule.“ Ja nagu oleks ta minu mõtete käigust aru saanud, lihas ta juurde: „See org on jääl küll päris külma pesa. Las' ma teen tööd, ajan metsa kaugemale ja annan päikejele teed. . . Müüd on ilm siin õhtati weel külm, aga tulge tulewal kewadel waatama.“

Minust ei saanud järgmistel kewadefel sinna minejat. Ma pean tunnistama, et ma neid koguni unustanud olin. Siisgi tuliwad nad minule kord meelde, kui jälle kodus olin ja pärisin, kuidas nad elawad. „Nad on wõlga tegema pidanud,“ wastas minu ija. „Ja Anni terwis on kehwa,“ lihas ema juurde.

*

*

*

Mitu aastat läks mööda. Mina olin üliõplaseks saanud. Ma muretsesin enesele püsji ja jahikoera, ja jäin sügisets maale.

Pilwisel wiinakuu päewal kõndisin metsa mööda ja jõudsin tee-rajale, mis minule tutaw näis olewat. Peenikest wihma hakkab sadama, koer ei wiitji otjida, waid jookseb teed mööda edasi. Hätki hakkab ta urisema ja siis haukuma. Gestpoolt kuulufje hobust astuwat. Teekäa-

nakul tuleb ta ka nähtavale, pikkade aegade wahese rakendatud, mille otsjad maad mööda lohijewad. Risti aegade pääl sejab furnufirst. Selle taga waarub Wille nagu adra käsipuu wahel kõndides. Temal on raske koormat tafakaalus hoida.

Tema pale oli väga koku kuiwanud, põsed kollased, ja silmad ilma mingi wärwita.

Alles siis, kui ma temale oma nime nimetasin, tundis ta minu ära.

„Mis koormat Teie weate?“

„Kadunud naist.“

„Surnud?“

„Ära surnud.“ — Minu küsimise pääle seletas ta oma lühikese loe, mida juba enne aimata wõis: Halla, wõlad, palju lossi, naene väga waewatud, haige, põdemas ja surnud. Küüd teda tarwis hauda jaata, tee on aga halb; kui lauad kirikuaianigi weel koos püütsiwad. — „Nõõ, mis ja wahid!“

Alga ka hobune oli näljas, ta oli niifama kõhn nagu peremecsgi, täitsa luu ja nahk.

Ta jättis Sumalaga, ilma minu otsa waatamata ja läks edasi. Jälle wedasiwad aegade otsjad tee pääle kaks ühesugust joont.

Minu lätsin teisele poole ja jõudsin soosje, kuhu kraawi oli kaewama hakatud, aga töö oli pooleli jäänud. Siit alustas tee, mis mul weel pulmaajast tuttav oli, ja wiis mind teatawa hurtsiku juure.

Aia taga inimes lahja lehm, ja porsas tuhnis õues, mille waraw finni panemata oli jäänud. Õue keskel seisis tühi fäng ja surnufängi riided oliwad aia pääle heidetud. Toa nurgad oliwad ettepoole wälja waonud. Läbi musta, tumeda afna nägin kafetohust potis kiratsewat lilli kaswamas.

Tema oli ometi platfiteje maad hurtsiku ümber puhastada jõudnud. Taari tündri alune tükk põldu oli metsa wahel näha. Ja kannustiku oli ehk poole wõrd. Alga sellega näis tema jõud juba lõpnu olewat. Kõiwistik oli ta maha raiunud ja lepiku põlluks muutnud. Selle taga seisis aga pime kuusemets nagu murdmata müür. Ja see pani neid seisma.

Kaua seisin ma siin tühjas õues. Tuul kohises metsas ja pani püsjiraua minu kõrwa ääres nii kurwalt ja kaebawalt kõlama.

*

*

*

Uue koha esimene põlv oli oma töö teinud, sest mees üksi ei jaksanud midagi. Tema on murtud, eluõdim ta silmist kadunud, ja pulmapäevaaegset lootust iseenele pääle temal enam ei ole.

Tema järele tuleb siia varsti teine elanik ja võtab koha enesele. Temal on ehk parem õnn; temal on aga ka parem alustada, tema ei alusta tööd põlises laanes. Tema asub valmisje majasje, ja ta külwab vaosje, mis teine enne teda ajanud. Võib olla, siia tõuseb weel korra suur nõunkas talu, ja aega mööda kasvab selle ümber küla.

Neid, kes oma kapitali (ainfa kapitali, mis neil oli: iseenele) kõige enne kasu tooma panivad, ei mälesta keegi. Need oliwad tühipaljas poisjs ja tüdruk.

Aga niisuguste tühipaljaste kapitaliga on Soome laaned laastatud ja põlluks muudetud.

Kui nad kirikumõija oleksivad jäänuud, üks poisjts, teine tüdrukts, siis oleks neil enestel ehk parem olnud elada.

Mets oleks aga raiumata, ja haridusetöö tegemata jäänuud.

Kui rufis tuule käes kiigub ja oder meie põldudel pääd kasvatab, siis tuletagem neid esimeje asutuse ohvrid meele.

Meie ei võdi neile auusambaid ehitada, sest neid on tuhandeid, ja nende nimefid meie ei tunne.

Soome keelest G. S.

Meie maa.

Oh maa, mu wanemate maa,

Maa pinnal pühamal,

Ei üle ilma ilusa

Mul kusgil armsam asuda,

Kui sinu põhja taewa all,

Mu kallil kodumaal!

Me maa on waene wististe,

Kui kulda otsid sa,

Ta wõöraks jääb ka wõõrale —

Kuid meil on ta nii omane

Siin oma niidu, nurmega:

Meil kullast kallim ta!

Mul pole ilmas armsamat,

Kui orus ojake,

Kui kodumetsad kohawad

Ja suwe-ööd, mis heledad:

See paneb armu-lõkkele

Mu terve südame.

Siin adra, mõõga, mõttega

Me isad maelnud,

Kui oli päike pilwissa

Ehk läikis ilu leegilla:

Tuul, mis me rahwast rõhunud,

Neist üle puhunud.

Kes wõib neid suuri wõitlusi

Kõik üles tähenda,

Kui sõjasarwe puhuti,

Külm tõi ka näljahädagi,

Kui weri liugus laenena,

Oht oli otsata!

Siin werd on tõesti woolanud,
 Werd meie kasuks ka,
 Siin rahu, rõõmu maitseenud
 Ja risti all on ohanud
 See rahwas, kes me koormaga
 Ju muiste pidi rändama.

Mul kallis on see mulla põrm,
 Kus olen sündin'd ma,
 Ja tõusku siin ka oht ja hirm,
 Mu isamaa on minu arm,
 Ei temast surmani
 Ma labku ialgi.

Jah, sama maa, mis sina näed
 Siin oma silmaga,
 Ja kuhu puutuvad su käed,
 See rand, see wesi, org ja mäed —
 Sest kõigest wõid sa ütelda:
 See minu isamaa!

Ja kui mind wõõrad kutsuwad
 Ka kulla pidule,
 Kus kuiwan'd silmapisarad
 Ja täis on rõõmukarikad:
 Sa, waene kodukohake,
 Mul siisgi heljud hingesse!
 Sa töö- ja tõe- ja laulu-maa,
 Kus seeme sigineb,
 Et palehigi palgata
 Ja lootus ei jää tühjaks ka:
 Prii ole sa, kui ligineb
 Ka torn, mis märatseb!

Kord kõik su nupud kewade
 Wiib tõesti kosuma,
 Arm ärkab uue elule
 Ja lootus ime-ilule:
 Me laul siis uue kõlaga
 Sull' kostab, isamaa!

Runebergi-Ahlqvisti järele *M. L.*

Suonio kodumaa laul.

Oh kuningate kuningas,
Kes kõigel ilmal käskimas,
Sa wõta oma armuga
Mu kallist kodu kaitseda.

Me maa ja rahwas wähenene,
Maailma silmas wäetike;
Kuid mis ka mõjub wägewus,
Kui lahkub sinu halastus?

Põrm sinu ees on koguni
Kõik suurus, wägi alati,
Kui käsid, kõrgus alaneb,
Mis madal, kohe üleneb.

Sa sagest' omal walitsesid
Tööriistaks nõdrad, wähesed,
Et sinu arm saaks wõimuse
See sees, mis nõder, wäetike.

Eks iserahwaks sinulgi
Saan'd Juuda, keda põlati,
Eks nü saan'd wäike wägewaks
Ja ainsa tõe hoidijaks.

Eks pidan'd otse Petlemas,
Sääl Juuda linnas wäheemas,
Auu kõige kaunim ilmuma,
Kui sündis Önnistegija.

Seepärast kuule, Issand, meid
Ja saada armastuse teid,
Meid suurust lase põlata
Ja rahul olla piskuga,

Et maa ja rahwas üksinda
Sind, Issand, wõtaks teenida,
Et sinu tööd ta toimetaks,
Su walguses saaks wägewaks.

Runebergi isamaa-laul.

Oh Isa taewas, armuga
 Me maad sa wõta kaitseda
 Nii sõja-, rahuaegadel,
 Ja mure-, rõõmupäewadel.

Ei ilmas temast armsamat,
 Meil pole kusgil kallimat;
 Ka meie maa on kaunis and,
 Kus arm me pääle halastan'ä.

Siin on me isad asunud,
 Siin lootes, palwes wõidelnud —
 Oh wõtaksime meiegi
 Nii usus seista lõpuni!

Me lapsed saawad samuti
 Siin käima eluradasi,
 Et mehe wiisi wõidelda
 Ja kiites Loojat ülenda.

Sest kaitse, Issand, kangel käel
 Me terwet maad sa armu wäel,
 Arm woolaku ta pinnale
 Kui kaste roosiõitesse!

Kõik wagasid sa õnnista,
 Kel kallis wanemate maa —
 Kuid keela nende jõledust,
 Kel tema wasta kawalust.

Su oma olgu otsani
 Me maa ja rahwas kõigiti,
 Siin leidku aset armastus
 Ja waimu tõe tunnistus.

Sa pimest tõid ta walgele,
 Kui nupust lille õiek'se,
 Siis hoia seda kallist maad,
 Et walgeks saaksid kõik ta ra'ad.

Su sõna, see ep üksine
 On walgeks maa ja taewale,
 Oh anna, et ta heledalt
 Meil kõigil paistaks jäädawalt!

Soome keelest *M. L.*

Mis wõõrad aasta 250 eest meie maast ja rahwast arwasiwad.

I.

Tükikene Adam Oleariuse reisikirjeldusest 1647. aastalt.

Aastal 1633 läks Holstein-Gottorpi hertsogi Friedrich III. poolt saatkond Moskwa tsaari Mihail Feodorowitshi juure, kaks aastat pärast seda uus saatkond Wenemaa kaudu Persiamaaale. Kummastgi reisist wõttis osa hertsogi raamatukogu-hoidja Adam Olearius (saksakeelse nimega Ölschläger). Nimetatud mees, üks parematest selle aja proosa kirjanikkudest, oli sündinud aastal 1600 Asherslebeni linnas, käis Leiptsigi ülikoolis ja pidas pärast seda hertsogi raamatukogu-hoidja ametit; ta suri 1671. —

Pärast reisi lõppu (1639) ilmus Oleariuse osawast sulest saksakeelne reisikirjeldus: *Wußcowitzsche und Perßianische Reise Beschreibung*. Raamatus on pääle 800 poognasuuruse lehekülje ja lisaks enam kui 200 lehekülge Persia juttusid saksakeelses ümberpanekus; esimene trükk oli aastal 1647; anti pärast weel mitu korda ja mitmes keeles wälja.

Toimetaja räägib pikalt ja laialt nähtud rahwaste elust ja olust, usust, kombetest n. n. e., ja annab seletuseks ja kaunistuseks suure hulga piltisid.

Et ta reis ka Eesti ja Liiwi maalt läbi wiis, ei ole nendeg maade rahwad unustatud. Mis meie tema raamatus Eestlastest

leiame, pakume siin lugejale ümberpanekus, ilma et omalt poolt muud oleksime juurde lisanud, kui mõned seletawad tähendused. Teise raamatu IX. päätükis räägib Olearius:

Mitte-sakslaste (Undeutsche) ehk Liiwimaa wanade asunikude üle.

**Millal Liiwi-
maa risti-usku
pöördi.** Eesti- nii kui ka kogu Liiwimaa wanad asunikud oliwad paganad ja ebajumalate kummardajad kuni a. 1170, keiser Friedrich Barbarossa ajani, kus nad, nii kui Albertus Krantz¹⁾: Wandalia kuuendas raamatus ja Chytraeus²⁾: Saxonia's kirjutawad, Breemeni ja Lüübeki linna kaupmeeste kaudu risti-usku pöördi, ja nimelt järgmisel wiisil: Selsamal ajal ajas torm mõned Breemeni kaupmehed, kes äri-asjades Lääne merel sõitsiwad, Riia lahte; see paik oli neile tänini tundmata; nad seltsisiwad ja sõbrustasiwad inimestega, kes säääl ja randa kaudu edasi kuni Pärnuni elasiwad, wahetasiwad nendega asju ja hakkasiwad sel wiisil nendega kauplema. Inimesed olla hakatuses õige teadmata olnud; näituseks olla nad mee, mida Liiwimaa rohkesti annab, wälja muljunud ja waha ära wisanud, kui ei oleks see ühtegi wäärt.

**Meynard, esi-
mene Liiwimaa
piiskopp.** Kui neist juhtumistest munk Meynard von Segemene Liiwimaa berg kuulda oli saanud, läks ta oma suure wagaduse pärast ja Püha Waimu kutsumisel ühes laewale, sõitis sinna maale ja ehitas Wäina jõe saarekesele onni wõi halwa kabelikesse; säääl ta elas oma famuluse ehk poisiga, õppis suure waewaga barbari-rahwaste keele kätte, seletas neile sõbralikult õiget usku ja tõsist jumalateenistust; sel wiisil õpetas ta neile aegamööda risti-usu kätte ja pööras palju ümber. Kui aga pöörmataid ja häbemataid paganad uusi risti-usulisi taga kiusama hakkasiwad, tegiwad need oma kaitsmiseks paiga kindlaks ja nimetasiwad teda

1) Krantzi ladinakeelse ajaloo esimene trükk ilmus Kölni linnas aastal 1519; pärast mitu korda trükitud.

2) David Chytraeus elas Lutheruse ajal ja wõitles selle õpetuse poolt; kirjutas pääle waimulikkude raamatute ajaloolise «Chronicon Saxoniae.»

Kerekhholm. Et Meynard wäsimata usinusega rahwast õpetas, nimetas paawsti Aleksandri III. käsu pääle Breemeni pääpiiskopp tema esimeseks Liiwimaa piiskopiks.

Teine piiskopp Berthold Kui Jumal selle mehe ära oli kutsunud, sai ta järeltulijaks Tsistertsi ordu kloostriülem Berthold, keda lüüakse sur- ka Breemenlased sinna piiskopiks saatsiwad. Kui nuks. see aga Jumala sõnale mõõga abiks wöttis ja barbari- rahwast kristlikule sõnakuulmisele sundida püüdis ja nende wasta sõtta rühkis, sattus ta peru hobuse seljas kesk barbarisi, kes ta ära tapsiwad.

Sessamas tapluses olla 1100 kristlast ja 600 Eestlast langedud, nii kui meile Wana-saksi keeli kirjutatud ajaraamat, mis minu armulise walitseja raamatukogus on, jutustab. Tema olla Riia linna ehitama hakanud. Johan Magnus ³⁾: Historia Gothorum Sueonumque ütleb XIX. raamatus, see olla aastal 1186 p. Kr. sündinud.

Kolmas piiskopp Albrecht Selle järele saatsiwad Breemenlased aastal 1169 ⁴⁾ sinna kolmandama piiskopi, Albrehti. See olla Riia linna ehituse lõpetanud ja koha walliga kindlaks teinud. 33 aastat walitses ta õnnelikult ja aitas ristiusku Liiwimaal laiali laotada. Kuidas ülemal nimetatud ajaraamatust näha, palus Albrecht, üks Breemeni toomikiriku preestritest, palawas tahtmises ristiusu eest wõidelda, luba, Liiwimaale minna ja sääal paganate wastu tööd teha. Selle järele sõitis ta Rooma ja kinnitati paawsti poolt piiskopiks. Paawstilt sai ta luba Liiwimaale uut ordu asutada ja sellele wõidetud maast kolmas osa päriseks anda, et ta sel wiisil abi saaks paganate wastu. Piiskopp Albrecht tuleb Roomast jälle koju, walib oma sõprade hulgast mõned wapramad wälja, (tublimad nende seas oliwad Engelbrecht ja Theodoricus von Tisenhausen), sõidab nendega ja mitme muuga, kes ühes tuliwad, Liiwimaale ja asutab mõõgawennaste ordu. Esimeseks ordu päämeheks

Mõõgawen- naste ordu. walisiwad nad Wienu ja rühkisiwad siis wärske jõuga barbarite wasta. Selle ordu häwitas 357 aasta pärast,

3) Wiimane Katoliku piiskopp Rootsi maal, usupuhastuse ajal; kirjutas ülewal nimetatud ajaloo.

4) Dige aastaarw on 1196.

a. 1561 p. Kr., Poola kuningas Sigismund, kui ta kogu Liiwimaa enese alla heitis. Ordu märk, kaks punast ristik, oli mantli pääl kannetaw. Et aga barbarid ometi weel liig wägewad oliwad ja sagedasti wõitsiwad, kutsusiwad mõõga-wennad enestele Saksa ordu wennad Preisi maalt appi. (See ordu on, nii kui Chytraeuse raamatust näeme, Falko, Jerusalemma kuninga, asutatud). Übendatud jõuga wõitsiwad nad nüüd barbari-rahwad, sundisiwad nad sõnakuulmisele ja laotasiwad sel wiisil ristiisku nende seas laiali.

Weel tänapäew elab nende järeltulijaid suurel hulgal Lätis ja Eestis; nende päralt ei ole linnu ega külasid, waid nad on orjad ja pärisalamad; nad orjavad kas mõisnikka maal ehk kodanikka linnas; neil on weel oma wana emakeel; Eestlaste keel ei ole Lätlaste keelega kaugeltgi sugulane, ühtlane nimi mõlemile on aga Mitte-saksad.

Mitte-saksaste riided. Ka on neil oma riiete mood, iseäranis naestel. Wiimastel on ahtakesed kuued, kui kotid; taga ripuwad waskahelad rahadega, ja all ääres on kollased klaasikorallid; tähtsamad nende seas ja enamasti ikka emmed kannawad kaelas laiu ümmargusi hõbelataksid, nii kui pool- ja täistaalrid; alumine neist on aga pea taldreku suurune; need on õhukesed kui plekk.

Lahtises põlwes käiwad nad suwel ja talwel palja pääga; juuksed on ilma sidumata, lühikeseks lõigatud, ja ripuwad kaela pääle, nii et nad selle poolest täini meeste nägu on; riided on neil hõlwast, jämedast willasest ehk linasest rõõwast tehtud, mida nad kodus kuduwad ja ise walmistawad; suwel kannawad nad niine kingi, talwel ilmaparkimata karedast härja ehk lehma nahast tehtuid. Suuremalt jaolt on nad waene rahwas, ja ei ole neil palju muud, kui mis neil üle ja ümber on, ja mis nad suhu pistawad. Selle pärast toowad nad pulmadeks, pääle selle, mis nende herra neile kingib, jõudu mõõda kokku, mis igal ühel on, ja elawad siis nii rõõmsasti, kui asi lubab.

Nende pulmad. Pulmapidudes on neil enamasti järgmised kōmbed ja pruugid: Elab mõrsja teises külas kui peig, siis toob see ta hobuse seljas ära; mõrsja istub peiu selja taga ja wõtab parema käega ta ümbert kinni. Ees ratsutab torupilli-

mees, selle järel kaks kõrwast paljaste mõõkadega; nendega nad raiuwad risti pulmamaja ukse sisse ja pistawad nad otsapidi nende palkide wahele, kus peig istub. Peigmehel on mõrsjat tuues lõhki aetud kepi prao wahel kaks wask penningat, ja ta annab need nendele, kes ta eest tee kinni peawad, et nad ta läbi päästaksiwad. Mõrsjal aga on punaseid willaseid paelu; neid heidab ta tee pääle, iseäranis risttee kohal ehk kus ristisid on, ja risti-mata laste haudade pääle; wiimased maetakse nimelt tee äärde, mitte surnuaiale.

Mõrsja koju- Peigmehel järel tulewad ratsahobustel teised pulma-
toomine. wõõrad, mehed oma naestega ja poisid tüdrukutega.⁵⁾

Nii kaua, kui pruut laua taga istub, on tal rätik üle pää, mis ta näo ära katab. Niisamasugune komme on ka Moskowiitlastel ehk Wenelastel ja Persialastel ning Armenialastel.

Mõrsjate kat- Mõrsjate katmine näib väga wana komme ole-
mine. wat; nii arwab ka Plinius⁶⁾ XXI. raamatu VIII. päätükis. Ka Lucanus⁷⁾: de bello Pharsalico, II raamat, tõendab seda:

Timidum nuptae leviter tectura pudorem
Lutea demissos velarunt flammea vultus.⁸⁾

Tertullianus⁹⁾: de virginibus velandis räägib Rebe-kašt, et see kaetud näoga oma peiule wasta tuli, ja ütleb XI.

5) Siin kohal on pildi pääl pulma-rong näha: kesk teed on wäraw üles ehitatud, selle üle õiendab peigmees kepi otsas rahatükki; ees- ja tagapool pulmarahwas ratsahobuste seljas. F. Amelung on selle koha ja pildi pikemate seletusega unesti wälja andnud Tallinnas 1879: „Bilder aus der baltischen Culturgeschichte. I. Lieferung. Ebnische Bauernhochzeit Anno 1643 auf dem Gute Runda.“

6) Plinius, Rooma kirjanik, elas a. 23—79.

7) Marcus Annaeus Lucanus, elas Roomas a. 39—65; luuletas lugulaulu: Pharsalia, Cäsari ja Pompejuse sõja ja Pharsalose tapluse üle.

8) Mõrsja häbelikku kohmetust hõrnalt kattes

Peitis ta õhetawaid palgeid tulipunane uju.

9) Tertullianus, kirikuisa, elas 160—230; de virginibus velandis = neiude katmisest.

päätükis: Atquin etiam apud Ethnicos velatae ad virum ducuntur.¹⁰⁾ Sellest kombest olla ka Ladina keelne sõna: nuptiae = pulmad sündinud; nubere sõna tähendab katma, peitma, nii kui sellest laiemalt seletab Rosinus¹¹⁾: de antiquitatibus Romanis, V raamat, XXXVII päätükk.

On nüüd Mitte-saksa peig ja mõrsja vähe aega laua taga istunud ja söönud, siis wiiakse nad magama, olgu küll weel päise päewa aeg; sel ajal peawad pulmawõõrad lusti ja rõõmu. Kahe tunni pärast tuakse noorrahwas jälle wälja; siis tantsitakse ja juuakse öö läbi, kuni üks siia, teine sinna maha langeb ja magama jääb.

**Mitte - saks-
laste usk.** Nende usu ja jumalateenistuse kohta oleme nimetanud, et nende esiwanemad 400 aasta eest ristiusku pöördi; nüüd tunnistawad nemad niisama kui Liiwimaa Sakslasedgi Augsburgi usutunnistust; linnades ja külades on neil omad kirikud ja õpetajad, kes neile Jumala sõna nende Mitte-saksa keeles kuulutawad ja neile sakramentisid jagawad.

Mõnes kohas maal on nad meie ajal wäga vähe harjutatud sakramentisid tarwitsema, sest et töö sagedasti jumalateenistuse üle seatakse. Selle pärast elawad nad suures rumaluses ja vähe on neid, kelles kristlikku waimustust tõsisele Jumala kartusele näeme; nende süda on täis pagana usku ja jumalakartmata mõtteid. Nad waliwad mitmes kohas, iseäranis mägede otsas, mõned puud wälja, laasiwad need ladwani puhtaks, seowad punaseid paelu nende ümber, ja nende all soowiwad ja paluwad nad täis ebasku, mis nende ja nende omakste ülespidamiseks ja maapäälsete waranduste kaswatamiseks tarwis läheb.

Tallinna ja Narwa wahel, kaks penikoormat Kunda päris-mõisast, on kiriku ligidal wana lagunenud kabel, kuhu iga aasta Heina-Maarjapäewal ümberkaudsed Mittesakslased rändawad; kabelis on suur kiwi, mille ümber mõned põlwede pääl ja ihuhalasti roomawad ja roaohwrid toowad, et nii nende käsi aasta läbi hästi

10) Ka paganate juures toodakse nad kaetud näoga mehe ette.

11) Rosinus kirjutas paksu raamatu Rooma rahwa elu ja kombete üle; trükitud Amsterdami linnas.

käiks ja loomad õnnistaksiwad, ehk kui keegi haige, see jälle terweks saaks.

Sinna tulewad ka kõiksugu roogade ja jookide müüjad, ja lõpp on prassimine ja lakkumine, hooratöö, tapmine ja muud awalikud patud. Weel meiegi aegu ei olnud see paha komme täini kadunud, olgu küll, et kohalised õpetajad selles asjas palju waewa näinud ja teda osalt ka häwitanud.

Nõidumine ja ebausku. Arwanine on, et see rahwas nõiduda mõistab; see olla neil nii harjunud asi, et wanemad seda nooremaile õpetawad; mõnele ei ole aga wanematest ja esiisadest õpitud nõiduse kunstist muud meele jäänud, kui mõni komme ja pruuk, ja nüüd arwawad nad, et neil töös teos õnne ei ole, kui nad neid ei pea. Näituseks, kui nad tapawad ehk rooga keedawad wõi ka õlut teewad, wiskawad ehk kallawad nad ikka enne, kui ise maitsewad, wähe sest tulle ehk kusgile teise kohta ja lasewad ta säääl ära häwineda.

Laste ümber-ristimine. Lastega on neil ka omad tembutamised. Meile räägiti, et mõned oma lapsed, kui need arwata kuue nädala järele weel rahutumad on, salaja ümber ristiwad ja neile teised nimed annawad, öeldes, laps olla wääri ja liig raske nime saanud ja olla selle pärast nii rahutu.

Nõidumine Itaalias. Et nad nõidust nii armastawad, ja et neid nii raske tööga waewatakse, teeksiwad nad, kui nad wõiksiwad, oma herrade ja ametmeestega sedasama, mida enne wanast Italiamaa lausujad teinud. Kirikuisa Augustinus¹²⁾: de Civitate Dei,¹³⁾ kirjutab XVIII. raamatu XVIII. päätükis, tema ajal olla mõned peremehed Italiamaal, oma wõõrastele sellesugust juustu ette pannud, et need seda süües hobusteks ja härgadeks muutusiwad ja sel kombel peremeeste tööd tegema pidiwad; oli töö tehtud, olla neile endine mõistus jälle tagasi antud.

Imelikud arwamised on neil osalt igawesest elust. Keegi maaõpetaja Riia ligidalt jutustas, Läti naene olla oma mehele nõõla ja lõnga ühes kiristu pannud. Kui küsiti: mikspärast, ütel-

12) Augustinus, piiskopp Ahwrika maal, elas a. 354—430.

13) Jumala riigist. Wõrdle Eesti rahwalaul: Oleks see minn olemine!

nud ta : et ta mees teises ilmas oma riideid, kui need ehk kärisenud, paigata wõiks ja säääl mitte teiste inimeste silmas häbi ei saaks.

Mikspärast keegi armulauale tuli. Et mõned jumalikus asjus nii rumalad ja tundmata on — mis enamasti sellest tuleb, et nende päris-herrad neid mitte tõega Jumala sõna kuulmisele ei sunni — sest tuleb Jumala sõna ja sakramentide halwaks pidamine. Selle üle on Lüganuse praost (Narwa linna ligidal) herra Mag. Andreas Besick, mu hää sõber, mulle mõnda jutustanud ; nii ka ta olla kord wana Mitte-saksa talupoja surmawoodi ääre nõutud ja palutud, et ta haige armulauale wõtaks. Praosti küsimise pääle, miks talupoeg nüüd armulauda tahta, kuna ta ometi enneni terwes põlwes seda ei olla wõtnud ega sellest lugu pidanud, olla see wastanud : sõprade ahwatelemise pääle tegewat ta seda, et ta, kui ta tõbewoodilt enam tõusema ei peaks, kirikuaiale ja auusasti maetaks. Niisama olla keegi teine häbemata ja jumalakarjata wiisi oma õemeest pilganud, kui kuulnud, et see Issanda laual käinud.

Et asjad selle poolest nii hirmsad, ses kannawad süüdi (pääle raske orjuse) jaolt ka mõned õppimata ja oskamata õpetajad, keda mõned mõisnikud jus patronatus'e ehk õpetaja walimise õiguse põhjusel oma laste koolmeistritest õpetajateks määranud, selle pääle waatamata, kui tühised mehed nad oliwad.

Hää kiriku-kord. Kui kõrgeauuline Rootsi walitsus kuulnud, et kristlikus kirikus niisugune korratu ja kohutaw olek walitseda, katsus see (iseäränis õndsas riigikantsleri Axel Oxenstirn'i tagasundimisel, kes Rootsi riigile ja ristikirikule wäga palju kasu saatnud) suure hoolega seda asja muuta ja parandada ; nii anti arwata 18 aasta eest kiiduwäärt käsk, et kõige maa waimulikud mehed iga aasta kokku tuleksiwad ja piiskopi juhatusel, kes Tallinnas Toomi mäel elab, nõuu peaksiwad kiriku hää korra ja õige jumalateenistuse pidamise pärast.

Niisugustel koosolekutel wõetakse mitmed küsimused läbi-rääkimisele, ja seletatakse neid, ja see on just kui katsumine, mis maaõpetajad raamatute kallale ajab (in die Bücher jaget) ja usinusele kihutab.

Sellesugustel koosolekutel ja esimestel katsumistel (neid on mõnda mõnel ajal peetud) on niisuguseid tühiseid mehi olnud, et nad tähtsamate pääküsimiste päälegi nii halwalt ja rumalalt watanud, et see üsna ine ja hale olnud.

Heinrich Staal. Ses Mitte-saksa kirikukorra uuendamises ja pa-randamises on suureks abiks olnud magisteri herra Heinrich Staal, nüüdne Narwa superdent, õppinud mees; ta on Lutheruse wäikese katekismuse, ewangeliiumid ühes seletus-tega ja mitmed muud kasulikud asjad Eesti ehk Mitte-saksa keelde tõlkinud ja trüki läbi laiali laotanud, et ka need, kes ki-riku tulla ei wõi, siit abi leiaksiwad.

Heinrich Brockman. Niisama suure kiituse wäärt ses asjas on õnnis Heinrich Brockman, kõrgestõppinud herra, enne Greeka keele koolmeister, siis Mitte-saksa koguduses maal õpetajaks; ta on mitmed Lutheruse kiriku waimulikud laulud sora-wates salmides Eesti keelde toimetanud, ja neid lauldakse nüüd kirikutes.

Läti (!) ehk Mitte-saksakeelse wande sõnad.

Müht seifen minna N. N. sihu/ kui sinna Sundya minust tahat/
eht minna se kofko perast tunnistama pean/ eht sejinuane mah/ kumba
pehl minna seijan/ Sumla ninck minnu verteenitut mah on/ kumba pehl
minna minno eo aial ellanut ninck prufinut õien/ Seperrast sihs mannut
an minna Sumla ninck temma põhade eest/ ninck kui nüed Sumal peph
fundina sehl wihmb sel pehwal/ eht ses in nane Mah Sumla ninck minnu
verteenitut permah on/ kumba minna ninck minno Sjja Sjtas prufinut
ollemej kus ma üllekofko wannutan/ sihs tulko jedda minno Jho ninck
hinge pehl/ minno ninck keik minno lapsede pehl/ ninck keik minnu õnne
pehl emmis se üdüya põlwe tagfa etc."

Lätlaste wan- Lätlased Riia linna ligidal panna wandudes turbla-
ne. tüki pää pääle, wötta walge kepi kätte, tähenduseks,
et kui nad walet wannuwad, nemad, nende omaksed ja nende
elajad sedasama wiisi kuiwaks, mustaks ja waeseks jääks.

Et rahwas, nii kui ju nimetatud, orja iket kannab ja raske
töö all ägab, ei ole neil palju muud warandust, kui mis neil üle
ja ümber, ja nende elumajad külades. Neile antakse waewalt nii

palju maad ja põldu harimiseks, et nad iscennast ja omakseid häda waewaga aasta ümber wõiwad elatada.

Mõnes kohas, kus palju metsa on, teewad nad salaja metsa põhjas tüki maad põlluks, küliwad ja koguwad wilja kokku ja peidawad selle siis maa sisse ära; saawad nende ülemad sest kuulda, siis wõetakse see neilt, talupoeg saab karistust, ja peksetakse teda witstega.¹⁴⁾

Mitte-sakslaste Nende karistus on enamasti järgmine: nad peakaristamine. wad särgi seljast wõtma ja ennast kuni puusadeni paljaks ajama, siis kas maha sirutama ehk ennast kaagi külge siduda laskma; siis peab teine Mitte-sakslane neid witstega peksma; süü suuruse järele määratakse enam ehk vähem hoopisid. Wõetakse enamasti paar meest ühtlasi ette ja antakse pihta, nii et weri maha jookseb; kui aga herra weel ütleb: „Selgde nat maha peyema!“ siis on asi õige halb.

Rahwas on kõwa ja kare loomuga; sellepärast on neil niisugune karistus enam meele pärast, kui rahatrahw. Läti maal, De la Barre herra mõisas, kuulsime ustawatelt inimestelt järgmist: Ühte wana talupoega sessamas mõisas pidi kuritöö pärast witstega peksetama; et ta aga elatanud mees oli, oli De la Barre proual temast hale meel ja palus, et mehele wäike rahatrahw, paljalt üks Rootsi-taaler ehk 8 krossi mõistetaks. Talupoeg tänas aga niisuguse armu eest, tõmbus riided seljast, sirutas pikali ja ütles: »Ei mina wanul päiwil enam uuendusi ja muudatusi taha: mis mu isad saanud, selle karistusega olen minagi rahul.«¹⁵⁾

14) Pildi pääl on näha, kuidas peksa antakse: Üks talupoeg on kaagi küljes, teine maas, pääle selle herra, peksjaid, päältwaatajaid jne.

15) Siia juurde tähendan, mis Martinus Zeidlerus, kes 1656 Amsterdami linnas ladinakeelse Rootsi riigi kirjelduse wälja andis, oma raamatu 234nda lehekülje pääl ütleb: «Nende päris herrad rõhuwad neid wäga kõwasti, ja nad on nii orjameelsed, et nad Poola kuningale Stephanusele, kes neid kõwast orjuse ikkest wabastada tahtis, wastasiwad: nemad ei taht midagi uuendusi wastu wõtta, ega wõida seda.» — On asi tõsi, siis leiame siit selle troosti, et «inimene kõigeaga ära harjub.»

Ei ole neil ka palju raha, sest sagedasti riisutakse neilt ilu hinge tagant kõik ära. Ja mis herrad ehk unustanud, küll seda teised käskijad mõistavad wõtta. Herradel, keda nad „Fjand“ nimetawad, on nimelt mõisates „Böigte“ ja „Unterböigte“. Esimesed nimetatakse „Kubias“, wiimased „Ampt-Männer“, Mitte-sakslaste poolt „Suncker“. Need piinawad, iseäranis kui nad mitte herradelt palka ei saa, waid talupoegadelt, waest rahwast nii, et need ei siia tea, ei sinna

Hirmus meeleäraheitmine. Mõne aasta cest see juhtus, ja nüüd on see veel kõigil meeles, et niisugune piinatud talupoeg, kellelt junkur wiimast leiwapalukest wõtta tahtis, meeleäraheitmises naese ja wäikesed lapsed järke mööda omas majas üles poos ja siis iseenese nende kõrwa üles riputas. Junkur tuleb wara hommikul ja tahab ähwardust tõeks teha, astub pimedasse tuppä, lööb pääga wastu ülespoodud inimeste jalgu, näeb, mis hirmus asi sääl sündinud, kokkub, jookseb tagasi ja oleks pärast küll wäga soowinud, et ta talupojaga wähe paremini ümber käinud oleks. —

Nende kõwa ja wacwalise orjaelu kohta on Sakslased järgmise salmikese teinud:

Ich bin ein Liffländisch Bur/
 Mein Lebend werdt my Jur/
 Ich stige ub den Bercken Bohm/
 Darvan haw ick Sadel und Thom/
 Ich binde de Schoe mit Baste/
 Und fülle dem Suncker de Kaste/
 Ich gebe dem Pastor de Pfllicht/
 Und weth von GOTT und jin Worde nicht.

[Eesti keeli:

Ma olen talupoeg Liiwi maal,
 Mul elu läheb hapuks käest,
 Ma ronin kasepuu otsa,
 Sääl on mul sadul ja waljad;
 Ma paikan kingasid niinega,

Ja junkrul ma kastisid täidan,
 Ma kirikukohused maksan
 Ja ei tea Jumalast ega ta sõnast.]¹⁶⁾

Wabadus ei ole Mitte-saks-lastele kasulik. Ei arwata, et sest hääd tuleb, kui neil palju wabadust ja raha jäetaks: nad hakkasiwad wasta panna. Nad ei ole nimelt ikka weel unustada jõudnud, et maa kord nende esiisade päralt olnud, keda Sakslased wõitnud ja orjaks teinud.

Selle pärast ei kääna nad, iseäranis kui nad talwel joobnud linnast koju sõidawad, mitte hää meelega wastatulewa Sakslase eest kõrwale ja annawad talle hästi kuulda. Missugune meel neil on, seda wõis ka näha, kui paari aasta eest päälük Bott siia maale tungis: mitmed talupojad hakkasiwad oma herrade wastu mäsama, ja tahtsiwad nad kas waenlaste kätte anda ehk ise ära tappa. Selle pärast mõisteti palju talupoegi mitmes kohas surma. «

II.

Michael Wexioniuse sõnumed.

Aastal 1650, Rootsi riigi õitsemise ajal, ilmus Turu linnas (Soomemaal) ülikooli õpetaja Michael Wexioniuse sulest järgmine raamat: *Epitome descriptionis Sueciae, Gothiae, Fenningiae et subiectarum provinciarum*. Siin kirjeldatakse Rootsi riiki ja rahwaid, nende keelt, usku, politika olusid n. n. e. Et sel ajal ka Ecstlased Rootsi alamad oliwad, on

16) Joh. Limnaeus: *de iure publico* annab Liwi Sakslaste kohta laulu, mille sisu talupoegade laulust wähe lahku lööb:

Kleider auß/ Kleider an/
 Essen/ trinten/ und schlaffen gahn/
 Ist die Arbeit/ so die Teutschen Herren han.

Eesti keeli: Riided seljast, riided selga,
 Süta, juna ja magama minna,
 See on Saksa herrade töö. —

nemadgi raamatus nimetatud, ja mida neist räägitakse, seda tahan lugejale siin ette tuua.

Raamat on, nii kui pea kõik selleaegsed teadusliku sisuga tööd, Ladina keeli kirjutatud, ja oleks wist kõige parem, kui kohased kirjatükid nii üles paneksime, kui nad alguskirja üles on pandud; kardan aga, et suurem osa lugejaid Ladina keelt ei tunne, ja arwan selle pärast Eesti keelse tõlke tarwilikuks. Ni-medele, iseäranis kus nad esimest korda ette tulewad, olen Ladina keelse kuue jätnud, ja loodan, et »suguwend« ka wõõras mundris ära tuntakse; kus see raskem on, olen tähendustes seletada püüdnud.

Muidugi ei ole ka siin mitte kõik, mis trükitud, tõsi: Sel ajal, kus ajalooramatud enamasti Aadamast algasiwad ja ajalooline kriitika weel mähkmetes magas, juhtus sagedasti, et kirjutaja »Jumala auuks ja ristiiinimeste rõõmuks« kord sündmustele omast käest natuke juure lisas. Aga wõi ep seda nüüdgi juhtu, kui ka just mitte nimetatud põhjusel. — Waatame siis, mis Wexionius 250 aasta eest Eesti rahwast pajatab.

Raamatul on 10 jagu. Esimeses jaos kirjeldatakse Rootsi riigi üksikuid maid. Siin jutustab meile

XXX. päätükk

»Aesthia»¹⁾ ehk »Esthonia»²⁾ ehk »Livonia Septentrionalis»³⁾ üle järgmisel wiisil:

»Aesthia« hertsogikond (nimi on ehk sündinud sõnast: »Aesi« s. o. »Asiani»⁴⁾ sel kombel, et »t« juure lisati: on ju ometi nemad ja Soomlased, kellega nad keele poolest ühendatud on, wististi Aasia maalt tulnud) on õige laialine maa. Piirid on temal hommiku pool: »Ingria« »Narwa« jõe ja päratu suure »Peipis« järwega; lõuna pool: »australior Livonia, nunc presse ita dicta»⁵⁾; õhtu pool: »sinus Livonicus»⁶⁾ ja põhja pool: »sinus Fennicus»⁷⁾. Tema õuemärgis (wapis) on kolm sinist lõwi. Maapõhi on wiljaandja, jahisaak rikas, niisama kalapüük laialises Peipsi järwes ja neis jõgedes

1) Eesti maa. 2) Eestimaa. 3) Põhja-Liiwimaa. 4) Aasialased. 5) Lõunapoolne Põhja-Liiwimaa. 6) Liiwi laht. 7) Soome laht.

ning ojades, mis nii suurel hulgal selle maa läbi jooksewad: »Pyhäjoki⁸⁾, Partesbäck⁹⁾, Padasjoki¹⁰⁾, Navast¹¹⁾, Semskebäck¹²⁾ n. n. e. Ka on siin tihedaid metsi, nii kui »Wiriskwal« kõrget-sugu De La Guardie mõisade »Kolka« ja »Kijda«¹³⁾ ligidal. Üksikud »provinciae«¹⁴⁾ on: »Alentakia¹⁵⁾, Wiria, Haria, Wikia, Jervia¹⁶⁾ ja Odenpoa«. Alutaguse maakond on Ingerimaa külje all; sääl on »Narwa« ja »Nyslot'i«¹⁷⁾ kindlused ja linn nimega Narwa; selle järele on kord ka Narwa hertsogikond nimetatud. Wiru maakonnas on »Wäsenborg'i«¹⁸⁾ ja »Tolsburg'i«¹⁹⁾ kindlused, 15 penikoormat Narwast, niisama palju »Revalia'st«²⁰⁾ kaugel. Ka on siin »Borchholm«²¹⁾: ennewanast Tallinna piiskopi loss. Harju (16 penikoormat pikk, 8 lai) ja »Wirlandia«²²⁾ on hertsogikonna auunime saanud. Päälinnaks on Tallinna, kuulus linn wägewa kindlusega. Läänemaa — ennewanast »Habsal'u« piiskopi oma, 14 p. pitk, 12 lai, on mere ääres. Linn ja pääkindlus on »Habsal«. Pääle selle »Lehal« ja »Lode«²³⁾ (»Fickel'i«²⁴⁾ ja »Felin'i«²⁵⁾ on Moskwalane ärähawitanud, mõõgawennad »Werder'i«²⁶⁾ »Pernav'i« kindlus on täna päewani kestnud. Meres on järgmised saared: »Ösel²⁷⁾, Dago²⁸⁾, Ormsö²⁹⁾, Odensholm«³⁰⁾, suurem ja väiksem »Rogo³¹⁾, Nargo³²⁾, Ulffo³³⁾, Wrango«³⁴⁾

»Ösel, Osilia« on nende seast kõige suurem ja oli kord Saaremaa piiskopi päralt. Kaks säälsset kindlust »Arnsburg«³⁵⁾ ja »Sonneborg«³⁶⁾ ühes väikeste linnakestega oliwad mõõgawennad Daani kuningale ära müünud. Keel näitab, et need Rootslaste asumaad on. Ja wiimses rahulepingus³⁷⁾ tuliwad ka need kindlused igaweseks ajaks jälle Rootsi walitsuse alla tagasi. Niipalju mereäärsete maakondade üle.

8) Eestimaal on kaks Pühajõge, üks Jõhwi kihelkonnas, teine Läänemaal. 9) Tundmata. 10) Lüganuse kihelkonnas. 11) Langeb Pärnu jõkke. 12) Harjumaal. 13) Mõlemad mõisad on Kuusalu kihelkonnas. 14) Maakonnad. 15) Alutaguse. 16) Wiru, Harju, Lääne, Järwa. 17) Wastalinn (Serenitsa küla ligidal). Waata Russwurm: Eibofolke I., lhk. 159. 18) Rakwere loss, Daani kuninga Waldemar II. ehitatud 1224. 19) Teadmata. 20) Tallinna. 21) Porkuni. 22) Wirumaa. 23) Kolowere (Kullama kih.), wist ju 13. aastasaja algul ehitatud. (Sooe keeli: Lukkolinna.) 24) Wigala. 25) Wiljandi. 26) Wirtsu. 27) Saaremaa. 28) Hiiumaa. 29) Wormsi. 30) Osmus-saar. 31) Suur ja väike Pakri-saar. 32) Naisaar. 33) Äгна-saar. 34) Prangli. 35) Kuresaare. 36) Põide kihelkonnas. 37) Brömsebro linnas 1645.

Maa pool on »Jervia« maakond wägewa »Wittensteen'i«³⁸⁾ kindlusega; ja »Oberpalen«³⁹⁾, mis kuulsale kangelasele Hermann Wrangel'ile ta suurte tegude eest anti, niisama kui »Lais«⁴⁰⁾ suurtsugu herrale Henricus Flemming'ile. Ja »Odenpoa« (kus ka Eesti keelt räägitakse) »Wortzerus'e«⁴¹⁾ ja »Peipus'e« järwe wahel. Säälnelinn »Dorpatum« »Embecka« kaldal oli enne piiskopi asupaik, nüüd on siin kuulus kuninglik »Academia«. Pääle selle on siin kindlused »Verbek«⁴²⁾ ja »Ringen«⁴³⁾ n. n. e. Need maakohad aga arwawad mõned Päriliiwimaa külge; nad on Riia kuberneril all.

XXXI päätükk.

Päriliiwimaast.

»Livonia, Lifflandi« nimi tuleb kas sõnast Lieb, Rootsi keeli Liuff, s. o. armas, sõbralik, ehk sõnast Lijff, s. o. elu, sellepärast et see maa wäga armas on ja rohkel mõõdul kõike annab, mis elule tarwis. Et selle maa ja »Aesthia« wahel wahet teha, nimetatakse teda ka »Lettia«⁴⁴⁾ ehk »Leitland«. Hommikupool on piiriks Peipsi järw, »Pskorskisera«⁴⁵⁾ ja »Russia«⁴⁶⁾ rajad; lõuna pool »Duina« jõgi; õhtu pool meri; põhja pool »Aesthonia«. Nisu ja wilja kaswatab maa nii rikkalt, et ta rohkel mõõdul teisel pool merd elawatele rahwastele abi anda wõib. Pääle »Wortzi-Jerwi« ja »Peipis« järwe on siin »Lubbanus'e, Labbeus'e,« »Wets-Jerwi« ja teisi wäiksemaid. Jõed: »Dwina«, algab Siberis Wene maal; ta kaldal on Liiwimaa päälinn, kuulus »Riga«; wäiksemad jõed: »Waidawa, Peddes, Ossa, Pirdra, Indica, Dubonau, Vgra, Ewesi« n. n. e. »Lettia« ehk Riia maakonna kindlused, linnad ja lossid on: »Dunamund«, loodusest kindel koht, tolli wõtmise tarwis »Duinia« jõe suus; »Kirholm'i« kindlus ja nüüd tühjaks jäänud »Yxkul«; »Lenward; Ascherad«, kus Moskwalane kord õige tublisti pilhta sai; »Käkenhysen«, endine Riia piiskopi pääloss ja wäga kindel paik. »Selburg; Creusburg,

38) Paide. 39) Põltsamaa. 40) Laiuse. 41) Wirtsjärw.
43) Rõngu. 44) Läti maa. 45) Pihkwa. 46) Wene maa.

Duneborg, Sund» ja teised kindlused ja linnad, nii kui »Wenden, Nitaw, Seiswegen, Georgenburk, Lemberg, Rositen, Lucen, Luden, Newenhul, Segewolt« (wanast ordu loss ja maa) »Wolmer'i« linn ja kindel koht, kus kord suurtsugu admiralil herra Carolus Gyldenhielm wangis oli. Neist on mõned nüüd maa tasa: »Smilten'i«, pääpiiskopi endise asupaiga, on Moskwalane häwitanud. »Comitatus de Thurn«⁴⁷⁾, kuulsate ja suurtsugu meeste päralt, on ka järgmised lossid: »Nochrosen, Rosenbärg, Pebalg, Scuien, Rappin, Mayan, Pierkiel, Nabbe, Elner, Bersen«. Nende omanikud on Rootsi riigi alamad. Selle omaks tuli »Livonia« järgmise juhtumise läbi: Kui minewal aastasajal Moskwalane »Esthonia't« wäga ahistas ja Rooma keiser Carolus V ise aidata ei suutnud, oli ta selle poolt, et Rootsi kuninga Ericus XIV. juurde mindi abi otsima. Tema kaitsmise alla andis ennast wandega Tallinna linn ja selle käsualune maa. Teised »Aesthia« maakonnad, linnad ja lossid wõtsiwad Rootslased Wenelaste käest ära. Ja kõik oma nõuudmised on Moskwalane wiimses rahulepingus tagasi wõtma pidanud. Liiwimaa Poolaka wõimu all olewad kohad on suure kuninga Gustavus Adolphus'e mõök wõitnud.

»Lettia« ja Päris-Liiwimaa pikkus on 34 penik., laius 32. Aga kogu »Livonia« pikkus Narwast Riiga on umbes 50 penikoormat. Laius mere ja »Dodina« wahel pea niisama suur.

II. jaos räägib kirjutaja Rootsi riigi rahwaste üle. Kõige päält on muidugi Rootslastest jutt, siis

VI. päätükis

«Soomlaste ja Eestlaste muinasajast

wäljamaa ajalookirjutajate järele.

Soome rahwad, kelle liikmed nüüd »Tawvasti«⁴⁸⁾, Savvolaxi⁴⁹⁾, Careli⁵⁰⁾, Aesthi« ja teised on, elawad nüüdgi weel õige laialiselt. Nende muinasajast ja sugu algusest midagi teada saada on seda raskem, et nende üle wanaaja kirjades wähe leida on. Aga ju

47) Thurn'i krahwikond. 48) Hämelased. 49) Sawolased. 50) Karjalased.

sest, mis sinna on ülesse pandud, näeme meie, et ka nemad kõige wanemate rahwaste hulka arwata tulewad. Juba Tacitus'e⁵¹) tunnistusestgi, kes 16 aastasaja eest kirjutab, saaks siin; (koguni Sakslastelgi ei ole wanemat ajalookirjutajat). Tema raamatus Sakslaste ja nende naabrite üle on ka mitu korda sest rahwasugust juttu. Kord nimetab ta »Fennorum nationes«⁵²), kord »Fenni«⁵³), kord kirjeldab ta »Fennia«⁵⁴) selleaegist elu ja olu. Ei wõi sugugi kahkleda, et see rahwasugu ju kaua aega õitsnud oli, kuna tema kuulsus koguni Roomlastegi kõrwu oli tunginud. Sellepärast lõpetab seesama Tacitus oma raamatu järgmiste sõnadega: »Ilma mureta inimeste, ilma mureta jumalate kohta, on see rahwas suurema asja omaks wõitnud: tal ei ole nimelt ühtegi soowi enam!»

Ptolemaeus⁵⁵) nimetab »Sarmatia«⁵⁶) kirjeldamises »Finnoi«, Jornandes⁵⁷) ka »Scretofinnæ«⁵⁸) ja »Finnathæ«. Procopius⁵⁹) ja Paulus Diaconus⁶⁰) nimetawad »Scritofinni«. Ka Plinius'ele⁶¹) ei olnud see rahwas ja nende maa täini wõõras. Oma III. raamatu 13. päätükis kirjutab ta nii: »Ja »Fenningia« ei ole minu arwates mitte wäiksem; kuni »Vistula« jõeni elada »Sarmati, Venedi, Scyri« (wõiks elk olla Scyti) ja »Hirri«. — »Harria« on, nii kui teada, täna päewani »Aesthia« osa, niisama »Wikia« ja »Wiria«. Sellepärast nimetatakse Soomes kõik »Aesthii« ja »Livoni« ühe sõnaga »Wiroi« ja »Livonia« »Wiroima«. Jornandes⁶³) nimetab Wendi rahwast kirjeldades meile »Viridarii«⁶⁴). Ka Tacitus'ele ei olnud Eestlaste nimi ja sugu mitte tundmata, nii kui ülemal nimetatud näha, kus ta »Aesthiorum gentes« kirjeldab.

Jornandes nimetab Gooti rahwa üle kirjutades »Esti« ja »Haesti«; nad olla rahuline rahwasugu. Neist räägib ka Cassio-

51) Rooma ajalookirjanik s. a. 117 p. Kr. 52) Soome sugu rahwad. 53) Soomlased. 54) Soome maa. 55) Elas II. aastasaja lõpul. 56) »Sarmatia« piirid ei ole kindlad; pääosa on Lõuna-Wene maa, mõnikord nimetatakse Läänemere äärsed maad Sarmatiaks. 57) Elas 550 a. ümber p. Kr. 58) Uisu Soomlased, selle pärast et nad lumiuiskusid tarwitasiwad. 59) VI. aastasajal p. Kr. kõrge riigiametnik Konstantinopolis. 60) Kaarel Suure ajal. 61) Rooma kirjanik 23—79. 62) Weikseli jõgi. 63) 550 a. ümber p. Kr., pääpiiskopp Rawenna linnas. 64) Tundmata rahwas.

dorus⁶⁵) V. raamatu 11. päätükis; ta lisab ka kirja juurde, mille Theodoricus, Gooti rahwa kuningas Italia maal, »Haesti« rahwale kirjutanud. »Aesti« rahwa üle räägib ka Eginhard⁶⁶), Carolus'e eluloos ja ütleb, et nad »sinus Codanus'e« lõunapoolsel rannal elada.⁶⁷) Nende päralt oli ennewanast pääle »Livonia« ka weel koguni »Borussia«.⁶⁸) Säält saatsiwad nad Gooti kuningale Theodoricus'ele merewaiku kingituseks, nii kui Cassiodorus meile jutustab. Pääle selle on ka Tacitus'e raamatus lugeda, et »Aesthiorum gentes« merewaiku koguwad.

Kõigest sellest näeme selgesti, et Soome ja Eesti rahwasood väga wanad on ja et nad juba mitme saja aasta eest ka teistes maades tuntud ja kuulsad oliwad.«

Järgmised VII ja VIII päätükk katsuwad meile rahwaste sugualgust seletada. Kuna ma siitsaadik sõna sõnalt ümber pannud olen, mis Wexionius jutustab, jätan seda siin tegemata, sest et nimetatud kaks päätükki liig muinasjutu moodi on ja kõik-sugustest nimedest kubisewad. Pikalt ja laialt püüab Wexionius näidata, kust Soome sugu rahwad wõiksiwad tulnud olla; ta toob mitmed setmed arwamised ette, ühe imelikuma kui teise, just kui oleks ta ühe nüüdse »Eesti ajalookirjutaja« juures koolis käinud. »Aadami pojad Soomlased ikka on ja Noa järeltulijad, aga kes Noa poegadest nende esiisaks, on raske ütelda. Ham'i sugu nad mitte ei ole, sest see elab Ahwrika maal ja sinna ei ole minu arwates Soomlasi mitte tulnud, wõiks aga olla, et Sem'i sugu; selle järeltulijad on ülepea kõik targemad rahwad, ja nii kui wanadest kirjadest leiame, on neile pääle maailma hommiku-poolse osa ka pool põhjapoolset antud. — Teised jälle arwawad, et nad Jahweti poja Magog'i järeltulijad on; on nad ülepea Jahweti pere liikmed, siis on nad wist selle neljandama poja Samothese'e sugu. Nii palju on selge, et nad väga wana rahwas on ja nende ligidad sugulased, kes warsti pärast maailma kuiwamist elasiwad«. — Hebreä keele abil katsub kirjutaja siis tõendada, et Soome rahwad »maailma jagamise aegu« põhja piiril

65) Elas 480—575, kõrge riigiametnik Hommiku Gootlaste kuninga Theodorikus'e teenistuses. 66) Kaarel Suure ajal. 67) Sinus codanus -- Codanus'e mere laht; mõned arwawad teda Saksa-, teised Lääne-mereks. 68) Preisi maa.

asupaiga leidnud. Nii palju arwab ta julgesti ütelda wõiwat, et Soome rahwad Aasiast tulnud, ja et nad Saksa sugu rahwastega kuidagi wiisi sugulased ei olla.

III jagu jutustab Rootsi riigis elawate rahwaste keelest. Rootsi keele ennemuistesest kirjutamise wiisist saame pika sele-tuse, pääle selle wõrreldakse Rootsi ja Saksa keelt, näidatakse, mis neis ühtewiisi on, mis lahku lööb n. n. e.

IX päätükk.

Soome keele üle.

»Soome keele piirid oliwad ennewanast wäga laialised ; nimelt räägiti teda Weikseli jõest Walge mereni, Botni mere-lahest, ehk õigem : Põhja jäämerest alates Doonau jõeni. Täna-päew arwatakse ta Hämenmaas kõige puhtam olewat ; ranna-maades on ta nimelt Rootsi keelega segatud. Karjalased lööwad paljalt mõnes kõnekäänus lahku, Eestlased aga on oma keele poolest ju palju kaugemal ära. Selge on, et Soome keel täini ise-sugune ja algupäraline on : ühestgi teisest keelest ei tea me teda sündinud olewat ; näitab küll, kui oleksiwad mõned sõnad Greeka ja Hebraea keelest tulnud, suuremat osa aga ei leia me ühestgi teisest keelest. Ka sõnade käänamine ja pööramine on siin wäga isesugune. Selle keele wäljarääkimine on nii oma moodi, et keegi, kes mitte lapsepõlwest saadik Soome keelt õppinud ei ole, keelt ta järele painutada ei suuda. Nii wäga lööb see keel teistest lahku.

Ei ole siin palju, wõiks ehk ütelda : ei ole sugugi sõnu, mis kahe umbhäälikuga algawad. Sellepärast on ses keeles : ffuld=fuld, spara=para, friiffwa=riiffwa. Ja mis weel imelikum on : sagedasti lisatakse wõõrastele sõnadele umbhäälik juurdegi ; nii öeldakse Võora asemel spoorra, Grund asemel frund, tolff asemel ftolff⁶⁹) n. n. e.

69) Kui Eesti talupoeg õige haritud tahab olla, saab nüüdgi tema suust sõnu kuulda, kui mõisa trentnik, prentnik ja krentnik ; kanga trull, prull ja krull n. n. e.

Nimetawa lõpp on pea ikka täishäälik; pääle *Mies* = mees, *ihminen* = inimene, *wireys* = wirtus, *nobedus*, *Cuningas* = kuningas, *Morjian* = mõrja, *Mailmalinen* = ilmalit ja mõne teise. Neil on *Peter* ehk *Peder* = Petari, *Paul* = Pawali, *glaas* = clafi, *ugn* = ugni, *meer* = meri, *talrik* = talriki, *dijf* = tifti.⁷⁰⁾

»*J*« on wäga harwa leida. *Fangi*, *fürsti*, *frii*, *frij* on Rootsi keelest wõetud; niisama *b'ga* algawad sõnad, nii kui: *Bälstari*, *borgari*; niisama on *d'ga* lugu: *Drafi*, *duomio*, *Duomari* näitawad weel Rootsi keelest tulnud olewat. Ka *g'ga* ei alga ükski puhas Soome sõna.«

X päätükk.

Soome ja Eesti keele sugulusest.

Soome ja Eesti keeles on pea ühed ja needsamad häälikud, ja tähestik on neil Sakslaste ja Rootslastega üks, nimelt: *A*, *b*, *c*, *d*, *e*, *f*, *ff*, *g*, *h*, *i*, *k*, *l*, *m*, *n*, *o*, *p*, *q*, *r*, *s*, *t*, *u*, *w*, *x*, *y*, *z*, *ä*, *ö*.

Sthalius'el on Eesti keeles weel enam häälikuid, mis ülemal nimetatud häälikutest kokku wõetakse, nii kui kaksik- ja kolmik-häälikud: *ö*, *i*.

1. *D'd* aga ei ole kummasgi keeles; selle asemel kirjutatakse *cü* ehk *ku*. Kas neil kord omad tähed olnud, ei tea ma mitte ütelda: sest ei ole Soome maal ühtegi jälge leida.

2. Kummasgi keeles on rõhk ikka esimese hüüu pääl teised on rõhuta.

3. Sõnad on neil pea ühed, ehk küll wäikse wahega. Nii on Soome sõna *Sumala* Eesti keeli jummal, *isä* = isjä, *Hengi* = hing, *meri* = mirre, *mieda* = möhed, *kengä* = kingk, *Candel* = kandel, *kowa* = kowwa, *pää* = peh, *nachta* = nachk, *autan* = awwitan, *wško* = wšch, *kirwes* = kirwis, *filmä* = film, *leipa* = leib, *jano* = janon n. n. e.

4. Ei tehta neis keeltes wahet üksikute sugude wahel: mõnikord lisatakse ometi »*particulae*« *h* ja *je* juurde, iseäranis Eesti keeles.

70) Näitused wõtaw *Wexionius* muidugi Rootsi keele järele; *ugni* on Eesti keeli *nhi*, *tifti* = laud, *rend* — teised sõnad wõib igaüks Eesti keele abil mõista.

5. Arwu ja käänete pooldest on need keeled teistega ühed. Täishäälikute arwu järel, mis omastawa wiimse umbhääliku ees on, wõiksidwad käänatud küll mitmet liiki olla; lõpu umbhäälik jääb aga ikka sekssamaks, kuna nimetawa täishäälik kas jääb ehk muutub.

Setelame näituse abil:

	Soome keeli:	Eesti keeli:
Sing.: N.	Jumala	De Jummal
G.	jumalan	õhest jummalast
D.	jumalalle	õhel jummalall
Ac.	jumalan, laa	õhe jummal
V.	D jumala	D õe jummal
Abl.	jumalalda, asta, jumalasa, alda	õhest jummalast, jummalalt
Plur.: N.	Jumalat, lia	Õha Jummalat
G.	jumalden, (itten)	õhede jummalade
D.	jumalille	õhelle jummalalle
Ac.	jumalat (lia)	õhet jummalat
V.	D jumalat	D õhet jummalat
Abl.	jumalilda, ista, isa, illa	õhest jummalast ja jummalald.

Teine näitus:

Sing.: N.	ihminen	De (se) Inimenne
G.	ihmisen	sest innimessest
D.	ihmiselle	sel innimesel
Ac.	ihmisen, istä	se innimesse
V.	D ihminen	D se inimenne
Abl.	ihmiseldä, estä, esä, ellä	sest innimessest ja selt innimeselt
Plur.: N.	ihmiset, istä	neet innimeszet
G.	ihmisten	nende innimesjede
D.	ihmisille	neille innimeszelle
Ac.	ihmiset, istä	neet innimeszet
V.	D ihmiset	D neet innimeszet
Abl.	ihmisildä, istä, isä, illä	neist innimessest neilt innimeselt.

Niisama kääntakse nimesõnaga ühendatud omadusesõna :

Soome keeli :	Eesti keeli :
Sing. : N. Armas Mies	Armas mees
G. arman miehen	armast meheft
D. Armalle miehelle	Armal mehel
Ac. Arman miehen	arma meehe
(armast miestä)	
V. D armas mies	D armas mees
Abl. armalda mieheldä	armalt meehelt ja
asta eistä, aja ejä ja	armast meheft
armalla miehellä	
Plur. : N. Armat miehet	armat meehet
G. armaften miesten	armade meehede
D. armaille miehille	armalle meehelle
Ac. armat miehet	armat meehet
(armaita miehiä)	
V. armat miehet	D armat meehet
Abl. armailda miehildä	armast meheft ja
ifta iftä, ija ifä, illa illä	armalt meehelt.

Ka wördlemine on ühesugune; wõrrelwõrde lõpp on Soome keeles: mbi, Eesti keeles: mb; üliwõrde lõpp on: in, ka lisatakse juurde sõna: Caikein, Eesti keeles: feide. Näituseks Soome keeli: Hyvä, parambi, parhain ja caikein paras. Eesti keeli: heh, parramb, feide parramb. S. k.: Suuri, suurembi, caikein suurin. E. k.: juhr, juhremb, feide juhremb. S. k.: Pisciinen, piscuijemi, caikein piscuisin. E. k.: Piizotenne, wehhemb, feide wehhemb. S. k.: Walkia, waltiami, caikein walkein. E. k.: walgt, walgtemb, feide walgtemb.

Ka asesõnad on sugulased :

Soome keeli :	Eesti keeli :
S. : N. Minä, Sinä, hän	Minna, siina, händ
G. minun, sinun, hänen	mynnust, synust, händessft
D. minulle, sinulle, hänelle	mynnul, synul, händessel
Ac minun, sinun, hänen	mynd, synd, händ
V. Sinä (minua, sinua, händ)	D minua siina

Soome keeli :	Eesti keeli :
Abl. minulda, šta, ja, la sinulda, šta, ja, la häneldä, štä, jä, lä	mynuust, ult synuust, ult hännessest, jeld
Pl.: N. Me, Te, he G. meidän teidän heidän D. meille teille heille Ac. me (meitä) teitä, heitä V. me te Abl. meildä, teildä, heildä (meistä, teistä, heistä meisä, teisä, heisä meillä, teillä, heillä)	Mehe, tehe, händ meide teide händessest meile teile händesjel meit teit händ D meije, teije meist, teist (meist, teist).

Soome : Tämä on Eesti : Temma, nämät=nemmat, needt=neet,
Cufa, feugä=feš ja fewer, idze=išzi, kumbi=kumb.

Ajasõnade pööramine on neil aegade ja kõnewiiside poolest ühesugune. Paljalt ühel ajal on käskiw kõnewiis. Ka siin tarwitatakse pöörämises abi-ajasõnu; need on järgmised :

Indic. Praesentis.

Soome keeli :	Eesti keeli :
Sing. : Minä olen sinä olet hän on	Minna ollen sinna ollet temma on, olle
Plur. : me olemme te olette He owat	meije ollemme teije olletet nemmat ommas.

Imperfectum.

Sing. : Minä olin sinä olit hän oli	minna ollin sinna ollit temma olli
Plur. : me olimme te olitte he olit	meije ollimme teije ollitte nemmat ollit.

Perfectum.

Soome keeli:	Eesti keeli:
Sing.: M. olen olnud	m. ollen olnud
S. olet olnud	S. ollet olnud
H. on olnud	Temma on olnud
Plur.: me olem ollet	m. ollemme olnud
te olet ollet	t. ollete olnud
he ovat ollet	n. ommat olnud.

Plusquamperfectum.

Sing.: m. olin	} olnud	m. olin	} olnud
finä olit		f. ollit	
hän oli		temma olli	
Plur.: me olim	} olnud	meije ollim	} olnud.
te olit		teije ollite	
he olit		nemmat ollit	

Tulewiku ja olewiku wahel ei ole wahet. Soome keeles lisatakse mõnikord »Tähtädes« ette.

Imperativus.

Sing.: Ole, oles	Olle
olcon hän	olko (olkut)
Plur.: Olcam me	olcam
olcat te	olcat
olcat he	olcat, olkut.

Soowiw kõnewiis sünnib nii, et Soome keeles Jofca juurde lisatakse, Eesti keeles: Eth.

Näituseks: Jofca minna olijin = Eth minna ollegin n. n. e. Kahtlewas kõnewiisis lisab Soome keel sõna ette: Cojca ehk jof, Eesti keeli: fus. Olewiku määrosastaw on Soome keeli: Olla, Eesti keeli: Olla ja ollema.

Minewikus S. k.: Ollut, E. k.: olnud. Olewiku kesksõna S. k.: Ollen, E. k.: olleia, ollewa ja ollemas.

Abi-ajasõna minna jahñ tähendab Eesti keeles: »fio«, Soome keeles on minä jaahñ=»accipio«.

10. Niisama ühte lähewad neil teised ajasõnad, nii kui
S. k.: Racaſtan = E. k.: Armaſtan, minä, ſinä, hän.

Indicativus Praesens.

Soome keeli :	Eesti keeli :
Sing. : Racaſtan	Minna Armaſtan
racaſtat	ſinna armaſtat
racaſta	temma armaſtap
Plur. : Racaſtamme	meije armaſtame
racaſtatte	teije armaſtatte
racaſtawat.	nemmat armaſtawat.

Praeter. Perfect.

Sing. : Racaſtiin	minna Armaſtaſiin
racaſtiit	ſinna armaſtaſiit
racaſti	temma armaſtaſi ebk armaſtiſ
Plur. : racaſtimme	meije armaſtaſimme
racaſtiitte	teije armaſtaſiitte
racaſtiit	nemmat armaſtaſiit.

Praet. Plusq.

Sing. : minä olen racaſtanut	M. ollen armaſtanut
ſ. olet racaſtanut	ſ. ollet armaſtanut
h. on racaſtanut	tem. on armaſtaanut
Plur. : me olem racaſtanet	m. ollemme armaſtanut
te olette racaſtanet	t. ollette armaſtanut
he owat racaſtanet	nem. ommat armaſtanut.

Futurum.

Sing. : m. täſtedes racaſtan	m. ſahn armaſtama
ſ. täſtedes racaſtat	ſ. ſaht armaſtama
h. täſtedes racaſta	t. ſaph armaſtama
Plur. : m. täſtedes racaſtamme	m. ſahme armaſtama
te täſtedes racaſtatte	teij. ſahte armaſtama
he täſtedes racaſtawat	n. ſahwat armaſtama.

Imperativus.

Soome keeli :	Eesti keeli :
Sing. : Racaſta ſinä racacacac hän	armacſta armacacſako, acſut
Plur. : racacacacacme racacacacacſe racacacacac he	armacacſacem armacacſacſet armacacſacſat,armacacſacſut, acſako.

Optativus.

Sing. : Joca m. racacſacſacſin joca ſinä racacſacſacſit joca hän racacſacſacſi	Eth m. armacſacſacſin eth ſ. armacſacſacſi eth t. armacſacſacſ
Plur. : joca me racacſacſacſimme joca te racacſacſacſitte joca he racacſacſacſit	eth m. armacſacſacſimme eth t. armacſacſacſitte eth nem. armacſacſacſit.
Infinitivus : racacſta (maan)	armacſacſama
Praeter. plusq. : racacſacſacſanut	armacſacſacſanut olla
Participia praes. : racacſacſacſawainen, racacſacſacſaden	armacſacſacſaia,armacſacſacſawa, armacſacſacſamaſ
Futurum : racacſacſacſawa	ſe ſacſap armacſacſacſama.

Indicativus Passivus.

Sing. : Minä Racacſacſacſetan ſinä racacſacſacſetan hän racacſacſacſetan	M. ſacſahu armacſacſacſut ſ. ſacſah armacſacſacſut t. ſacſahp armacſacſacſut
Plur. : me racacſacſacſetan te racacſacſacſetan he racacſacſacſetan	me ſacſahme armacſacſacſut t. ſacſahſe armacſacſacſut n. ſacſahwat armacſacſacſut.

Praeter. Perfectum.

Sing. : Minä racacſacſacſetſtin ſinä racacſacſacſetſtin hän racacſacſacſetſtin	M. ſacſahin armacſacſacſut ſ. ſacſahit armacſacſacſut t. ſacſahit armacſacſacſut
Plur. : me racacſacſacſetſtin te racacſacſacſetſtin he racacſacſacſetſtin	m. ſacſahime armacſacſacſut t. ſacſahite armacſacſacſut n. ſacſahit armacſacſacſut.

Praeterit. Plusq.

Soome keeli :

Eesti keeli :

Sing. : Minä olin racaſtettu
 ſinä olit racaſtettu
 hän oli racaſtettu

M oſlin armaſtut
 ſ. oſlit armaſtut
 t. oſli armaſtut

Plur. : me olime racaſtetut
 te olitte racaſtetut
 he olit racaſtetut

m. oſlimme armaſtut
 t. oſlitte armaſtut
 n. oſlit armaſtut.

Imperativus.

Sing. : Racaſtettacan ſinä
 racaſtettacan hän

Soh ſinna armaſtut
 ſahſo temma armaſtut

Plur. : racaſtettacan me
 racaſtettacan te
 racaſtettacau he

ſahſem meije armaſtut
 ſahſet teije armaſtut
 ſahſat nem. armaſtut.

Optativus.

Sing. : Joſca m. racaſtettaifin
 joſca ſinä racaſtettaifin
 joſca h. racaſtettaifin

eth m. ſahyiu armaſtut
 eth ſ. ſahyit armaſtut
 eth t. ſahy armaſtut

Plur. : joſca me racaſtettaifin
 joſca te racaſtettaifin
 joſca he racaſtettaifin

eth m. ſahyime armaſtut
 eth t. ſahyitte armaſtut
 eth n. ſahyit armaſtut.

Infinit. : Racaſtetta

armaſtut ſahma

Participia : racaſtettu

armaſtut

racaſtettapa, racaſtettawa

ſe ſahp armaſtut ſahma.

Enam annawad raamatud Aeschillus Petraeus : Institutiones linguae Fennicae ; Henricus Sthalius : Introductio linguae Aesthonicae.

11. Määrasonad on neil ka pea ühesugused : Cusa = kuſſa, liki = ligki, ſijnä = ſielä, ſihü = ſehl, ſiht = ſieldä, ſiht = ſehl, tänne = tenna, ſinne = ſenna, nyt = nuht, tänäpänä = tennapehu, eiläin = eile, hilian = hilia, ehtona = öchtul, warhain = warra, yziferta = yzford, wiſziſt, todeſt = wiſziſt, töddeſt n. n. e.

12. Niisama sidesõnad: *Õhtä*=*ehf*, *cuin*=*tudt*, *cauz*=*lahjz*, *nin*=*ni*, *nin hywin* *cuin*=*ni* *hehste* *tut*, *senpäälle*=*semperraft*, *seperrafft*.

13. Seesama lugu on eessõnadega; õigem oleks nende nimi kummaski keeles »tagasõna«, sellepärast et nad palju sagedamini sõnade taga seisawad. (Eessõna »ab« neil ei ole, selle asemel tarwitawad nad ablativi-käänet.) Pruugitawamad on järgmised: *juuren*=*jure*, *juurefz*=*jures*, *eteen*=*ette*, *edes*=*eddes*, *ehj*; *edeft*; *wastan*=*wasto*; *waihella*, *hel*, *wälillä*=*wahel*, *alla*=*alla*, *cautta* (*läpi*)=*lebbi*, *peräft*=*perrafft*, *taca*=*tagfa*, *ilman*=*ilma* n. n. e.

14. Ka arwusõnad lähewad neil ühte. Näituseks: *Yr*=*yr*, *cayi*=*kar*, *colme*=*kolme*, *neljä*=*nelij*, *wiiji*=*wihjz*, *cuuji*=*kuhjs*, *seidze-män*=*seitze*, *kahdezan*=*kahdewa*, *yhdezan*=*yhäza*, *kymmenen*=*kymme*, *yhitoistykymmendä*=*yhitoistakümme*, *cayikymmendä*=*karikymme*, *colmekymmend*=*kolmekymme*; *jata*; *Tuhat*=*tohat*; *Wijji tuhatta*=*wihstohat*, *Sata tuhata*=*saddatohat*.

III. jao lõpul räägib Wexionius lühidalt Liiwi, Läti, Lapi ja Wene keelest.

IV. jaos on jutt Rootsi riigi rahwaste elust ja olust; siin nimetatakse Soomlasi paljalt möödamannes, Eestlasi ei nimetata sugugi, niisama wähe wiimsetes jagudes, kus politikast ja ajaloost räägitakse. Ei oleks raamatu kirjutajal ka liig palju ütelda olnud: Eestlase selleaegne politika oli, et ta enne päewa tõusu mõisa wärawa taga ootas — ja ajalugu kirjutati mõisa põllul kubja kepiga selja naha pääle.

O. K.

Hektori lahkumine.

Andromache.

Kas siis Hektor lahkub igawesti,
Nüüd just, kus Achilles wihasesti
Oma sõbra surma lunastab?
Kes saab sinu poega õpetama
Sõdima ja loojat auustama,
Kui su weri mulda punastab?

Hektor.

Armas naene, ära hakka nutma,
Wõiduteele pean mina rutt'ma,
Wiimne tugi olen linnale.
Jumalate püha koda kaitstes
Langen ma, ja magust surma maitstes
Lähen mina allailmasse.

Andromache.

Ei saa kuulda ma su sõjasõitu,
Ei su mõök saa enam ial wõitu,
Sinu pääle tungib hukatus.
Pimedasse woolab sinu weri,
Sinu surma leinab maa ja meri,
Sinu armu maatab unustus.

Hektor.

Kõik, mis meel ja mõistus ial nägi,
Katku waikse unustuse wägi,
Aga mitte armastust!
Kuula! Tema möllab taga seina,
Anna minu mõök, ja ära leina —
Minu arm ei tunne unustust!

Schilleri järele *H. R.*

Ei meie a'al!

Kui Taaral saatust elura'al
Weel juhtida jõudu oli,
Kui meestel endisel Eesti maal
Weel oli wabam woli:

Siis polnud kadun'd mehemeel,
Neil jätkus julgust, jõudu.
Maal wõideldes ja mereteel
Nad seadsiwad saatuse sõudu.

Usk, wabadus ja isamaa —
Need saatsiwad mehed surma.
Arm wõitlema wiis wisama,
Arm aitas kanda koorma.

J. T.

Kaali järv.

Suurem hulk meie maa inimesi ei teagi, misjugune haruldane looduse-ime meie kodumaal on: see on Kaali järv Saaremaal. Järve nimega nimetab siin rahvas seda, mille nimi wõõras keeles „krater“ on. Krater on tulepurstaja mäe juu wõi kuristik, nagu neid Italias, Islandi saarel jne. leida on. Sarnane krater on ka Saaremaal, Püha kihelkonnas, Kaali mõisa rohuaias. See on üks kõige kenamatest kohtadest, mis mina olen näinud. Sääal on sügaw, lai ja üsna ümmargune kuristik maa sees ning selle põhjas kena järv. Ümmargune järv on arwata 40—50 sammu läbi mõõta. Tema kaldad on arwata 20 sammu kõrged ja meie maa kõige kenamate lehtpuudega tihedasti kaetud. Et sääal mäe-weerul iseäranis jõe on, sellepärast kasvawad sääal ka haruldased taimed, nagu ephed, metsa kasvudena. Kewadel on Kaali järve pind kõige suurem ja kenam, suwel alaneb wefi, nõnda et ta kaldal kaunis madal on. W. Maaszi Cesti-, Liivi- ja Kuramaa geographia raamatus on öeldud, et Kaali järv 100 aasta eest ilma põhjata olnud, nüüd aga kuiwada ta pea igal suwel ära. See pole õige. Weel praegu on tema sügawus mõõtmata. Praegune mõisa omanik von Möller on järwe kerkkohta ühte sammast katsunud ehitada ja selle tarwis palju kiwa põhja lastnud, aga see töö on asjata olnud. Et siin tõesti üks tulepurstaja mäe sarnane sünnitus on, sellest annawad kiwilademed krateri kallastel tunnistust. Need kiwid, enamasti suured paed, on kõik seestpidiste äärtega ülespoole wiltu kistud, nagu oleksiwad siin hiljuti alles maa seest tõuswad wäed oma hiiglaste tööd teinud. Kalda seespool weerul ja harjal käiwad kitsad jalgteed jalutajatele, ning pingid meelitawad wäsiwad käijat istuma ja haruldast looduse imet vaatama. Paljud wõõrad, kes kaugele ja ligidalt suweks Kuressaarde tulewad merewett pruukima, käiwad Kaali mõisa kraterit imestamas. Mõisa walitsuse poolest on igale inimesele lubatud, igal teisiapäwal ja reedel kena kohta vaatamas käia. Aga siis siinagi unusta Saaremaal käies Kaali järwe vaatamast! *F. E.*

Wikerkaar.

Eks näe sa wikerkaari

Sääl imeiluga,

Ta kuldab mere saari

Ja tema laeneid ka.

Ta walwab wetewoogu,

Mis tõuseb tormates,

Et sest ei surmahoogu

Saaks saare saludes.

Ta lunastuse täheks

Meil armu järje eest,

Et hukka ilm ei läheks

Siin ahastuse weest.

Sel kuldsel kaaril warja

Meid, Isa, taewas sääl,

Et woog meil ei tee kurja

Siin elumere pääl!

M. L.

Meie rahva arvanised haiguste kohta.

Sel ajal, kui Banemuine Taaramäel veel kannelt kõlistas, kui kõik loomad ja linnud teda kuulama ruttasivad, elas inimene õnnelikult. Taewas oli sinisem, wesi selgem, õhk karastavam ja lilled lõhnavamad ja rikkamad ilu poolest. Mis ta kuulis, mis ta nägi, mis ta tundis, rõõmustas ja ülendas inimest. Wäline ilm oli temal nagu kewadine hommik wärske sooja wihma järele; iseeneses tundis ta rahu ja hääd meelt. Ta hinge ei koormanud ükski süütundmus; tema mõtteid ei seganud minewiku ekstitused; tema südant ei rõhunud tulewiku tufased ismad. Ta oli alles lapsute noorute, alles praegu euese-tundmisele ärganud. Wöödaläinud ajast ei olnud temal ühtegi mälestust — see oli pika une waibaga kaetud; tulewiku kohta ei tundnud ta hinges ühtegi murepilwe tõusmas: Inimene elas oma esimest lapsiega, oma noorepõlwe paradüüsis. Rauaks jäi temale see aeg meelde: isa seletas pojale, poeg tütrele, tütrele aga löi sellest laulukese, ja meie kuuleme weelgi kadunud „kuldse aja“ mälestusi kõlamas. — Küll elas sel ajal inimene mureta, aga ei mitte waluta. Ta pidi juba siis häda kandma, walu tundma. Mõni kord koguni rohkem weel, kui praegu. Oli siis ju ka teistel ilmaelanikkudel, iseäranis metsloomadel, „kuldne aeg“. Ei olnud tiigril weel karta surmawat kuuli; ei teinud löwi hammast rammetumaks raudne oda. Ja weel ei jahutanud werist haawa parandaw rohi, surmawalu joovastaw jook, ei uimastaw opium. Iga karikas pidi täiesti tühendatama. Inimene ei tundnud weel walu põhjust, ta ei teadnud weel walutundjatest erkudest. Aga ta hakkas juba tähele panema. Kui loomad teda puresid, siis tundis ta walu; aga tihti tundis ka siis walu, kui keegi teda ei hammustanud. Riisugust walu, kus hammustajat

ilmfi näha ei olnud, nimetas ta hädaks, haigufeks ehk tõbeks. Warsti fai ta aru, et walud mitmesugused oliwad. Selle järele pidiwad ka hädad mitmesugused olema. Nõnda oli hädade arm iga päewaga kaswamas. Rahwa waim ei olnud aga mitte sellega rahul, mis filmaga näha ja käega katsuda. Ta uuris kõige sügawamate saladuste järele, ta katsus ka teada saada, mis läbi niisugused hädad sündisiwad: ta tahtis hädade põhjust ära tunda.

Misugusele arwamisele aga jõudis ta hädade põhjuse kohta?

Selle küsimise pääle ei ole praegusel ajal mitte enam kerge wastust anda. Rahwa algupäraline arwamine on wäga mitme kõrwalise ehk wõõra asja mõjul kas segatud ehk muudetud, wõi ka koguni teiseks saanud. Algupäralise arwamise peame nüüd teiste seas suure waewaga wälja jõeluda katsuma. Sää! juures ei ole mitte wõimata, waid wõib koguni kergesti juhtuda, et kulda mullaks, mulda kullaks pead. Pole ju siin tegu mitte arwudega, waid arwamisega.

Cesti rahwa kõige wanema arwamise järele pidi iga häda mingi wõõra asja läbi sündima, millel kehaga midagi tegemist ei olnud. Enamasti oli see wõõras asi keegi elukas. Et lugu nõnda oli, selgub esiteks rahwalikkudest hädade nimedest; näituseks: l e n d a j a, l u u p a i n a j a, h a l l, j ö ö j a, j o o k s j a. Praegusel ajal on küll suurem hulk hädade nimetib ilma niisuguse tähenduseta, aga see ei käi mitte ülemise mõtte wastu. Negade jooksul on need nimed ja arwamised palju muutunud. Mitmed nimed on kunstlikult walmistatud, mitmed wõõrast keelest wõetud; mitmed tõlgitud. Näituseks on uuemal ajal p ö l e t i k ja p a l a w i k pruugiks. Mõlemad on wististi kunstjõnad ja wõõra keele järele tehtud. T i i s i k u s on wõõra keele sõna phthiis ja w ä h j a t ö b i wõõrast keelest Cesti keelde tõlgitud.

L e n d a j a on aga koguni rahwalik ja wana. Pandi aga hädale lendaja nimeks, siis ei sündinud see muidu, kui sellel arwamisel, et keegi locm lendamise kiirusel ihusse jõudis, sää! walu ja häda sünnitas. L e n d a j a tuleb nõnda häkijelt, et wõeldakse: lendaja löödud.

H a l l ei näita esiotfa mitte, et ta elawa asja kohta käib. Hall oli aga wanast h a l l m e e s ehk h a l l w a n a m e e s. Kergelt arusaadaw on, et hall wanamees hädale üksi siis sünnis nimi on, kui ülewal nimetatud arwamisel ta pääle waatame.¹⁾

1) Hall wõib ka halliga — Soome keeli „halla“ = külm — sugulane olla.

Luupaenaja, Luupainaja ehk luupaene ütleb samati selgesti küllalt, mis ta tähendus on. Häda, millele sarnane nimi anti, pidi selle läbi sündima, et keegi iseäraline elukas inimest ehk looma waewama tuli. Suurem hulk inimesi on praegugi selle juures kindel, et luupaenaja üks iseäraline elukas on. Kui õhtuajal luupaenajast räägitakse, siis ei hakka mitte ainult lapjed, waid ka naesed ja mõni kord noored mehedgi „hirnu pelgama“.

Luupaenaja on, oma wahel öelda, ka sõnakõla poolest nõnda sant kuulda ja wastumeelt, et teda hää meelega keegi wälja ei taha öelda, ja tarwitatakse teda siis ka juureks sõimusõnaks. Ta tulewat jellest, et üks raske kogu, mida sagedasti üksna ilmsi näha wõida, inimest ehk looma rõhutat. Mitmel pool arwatakse koguni, et luupaenaja ifka inimene olewat. Jutud, mis sarnaste inimeste kohta käiwad, kes luupaenajana ümber käia, on wäga laialised. Nende käsi ei käiwat iga kord mitte kõige paremini, iseäranis siis, kui keegi parajat rohtu selle wasta teadwat. Luupaenaja pidawat näituseks sedamaid inimesest ehk loomast lahkuma, kui waewatud loomale pihlakawarrese piitfaga mõni jutt üle kühma tõmmatakse.

Niisamasugused arwamised on kida kohta. Teda wõida järgmistest sõnadega ära rohitseda:

„Kida salwab mind üks kord,

Mina salwan teda kaks korda;

Kida salwab mind kaks korda,

Mina salwan teda kolm korda;

Kida salwab mind kolm korda,

Mina salwan teda wastu nelikorda“ jne.

Seda pidada kuui üheksandani ühe hingetõmbamisega läbi lugema, siis jääda kida maha. Teised sõnad jellesama häda wastu käiwad:

„Kidsi, kidsi luukidsi,

Kidsi, kidsi soonekidsi,

Kidsi muru pääle jõuma,

Kidsi heina pääle magama,

Kidsi kiwi külge raksti.“

Arwas rahwas kida ja teisi haigusi sarnaste sõnadega ära ajada wõiwat, siis on see tunnistuseks, et haigused niisugusteks loomadets peeti, kes sõnadeist aru saiwad ja kellesse sõnad mõjusiwad: üksnes elawale

loomale võib käsku anda „sööma“ ja „magama“ minna. Väris välimiste haiguste juures, kus igal ühel põhjus tuttaw, ei pruugitud far-naseid kumbeid. Kirwega raiutud haawa ei katsumud keegi sarnaste sõ-nadega rohitsebada. —

Kõige paremini selguwad rahwa arwamised hädade põhjuste kohta juttudest, mis halli-õõitmise kohta wanast ajast saadik kõigel pool liikumas oliwad.¹⁾

Hall olewat ikka iseäralise eluka näoline; ta tulla kas looma eht tondi näol, kõige rohkem aga inimese kujul pääle. Peidab ennast „halli-õõitja“ haiguse hoo wahel ära, siis ei saa hall teda mitte kergesti kätte, ja inimene võib seda wiiji koguni terwekski saada. Minult kawalusega wõiwat hall õõsitawa haige kallale pääseda: ta hüüdwat „halliõõitjat“ selle isa eht ema häälega nimepidi. Nõnda pea, kui haige pettuse pääle ei mõtle ja häält teeb, siis olla hall seljas. Selle pärast käidi wanal ajal, kui weel „halli“ meie maal „nähti“, tema „õõitjatega“ wäga ise-moodi ümber. Reid peideti ettewaatlikult ära ja anti maja rahwale kõwa käsk, peidusolijat mitte nimepidi hõigata. Eht jälle katsuti halli selle läbi „õõitjast“ eemal hoida, et haige kannis palawasje abju pandi ja weel tuli abjusuu ette tehti. Ja rahwa arwamise järele jäänud seda-wiiji mõnigi kord hall pääle tulemata. Aga nõndasama tihti on ka hai-gele rähka tehtud. Palawuse ja suitsu pärast hakanud haige abjust wälja tahtma ja palunud rahwast tuld eesti ära wõtta, kuid tema palwet ei wõtnud keegi kuulda, sest arwati ju, et hall haige häälel rahwast meeli-tada tahtis. Mitmed hallipõdejad maetud koguni tulisesse kütisesse, et nõnda wiiji häda inimesest ära peletada. Kawalatel haigetel läinud ka korda, weel teist wiiji halli ära petta. Sellel mõttel poonud üks halli-õõitja ennast filmakirjaks tühjas küünis üles. Warsti tulnud ka suur kogu, halla, küüni uksest sisse, pannud käed haige õlale ja wõlnud ise kahetsedes: „Sina waeleke, pidid ennast nõnda wäikese wea pärast ära pooma! Tahtsin sind ainult kord weel pigistada ja siis ube külwama minna.“ Seda wõldeis läinud ta küünist wälja Mees aga olnud sest tunnist saadik hallist waba, ning oad, mis ta kodu minnes külwanud, kaswanud nõnda, et warredgi teri täis olnud. Natukene teist wiiji, aga

1) „Halli“ kohta on minule mitmest poolt sõnumid saadetud. Kõige tähtsa-mad ja selgemad on Joosep Tammi omad — Dudowa maakonnast.

ikka kawalalt küll, teinud teine sõitja. Ta läinud sel ajal, kui haigus pääle tulema pidaud, kuuse otja, kust tema wari jõkke paisnud. Kui hall teda otfides jõeäärde saanud ja warju wee sees näinud, olnud ta hale meel waesekesest, kes enese tühja halli pärast ära uputanud; lubanud koju minna ja kanepit külwama hakata. Mees olnud sest päewast saadik hädaft lahti. Kanepid aga, mis ta kohe külwanud, kaswanud kaarufeni.

Wana rahwas teab ka rääkida, miks pärast ja kuidas hall siit maalt ära kadunud. Hallid ei olla muud kui Laplased, kellele see iseäralist rõõmu teinud, meie rahwast halli näol waewamas käia. Nad jätnud oma ihud koju, seadnud uad kas mõne puu najale ehk mõnda küüni paegale ja tulnud waimudena wälja. Gesti maalt tagasi jõudes on jälle igauks oma korjuse ülesotsinud ja jäl eluaset wõtnud. Kord aga saanud keegi Gesti laue Lapi maale reisima. Oma rändamistel juhtunud ta kord niisuguse küüni juurde. Muidugi ei ole ta palju aega wiitnud, waid pannud kohe küüniile tule otja ja kõrwetanud hallide kehad kõige küüniga ära. Koju poole tulles leidnud ta sarnaseid kehafid weel puude najalt. Nendega käinud ta seltsamal wiisil ümber. Hallid ei leidnud nüüd kodu tulles enam oma kehafid, ja olnud sellega nende rändamise wõim wõetud. Gesti maa aga olla sest saadik waewast waba. Mõnel pool räägitakse ka, hall olla Siberi maalt saaniga siia sõitnud, nüüd aga jälle oma teed tagasi läinud.

Nende näituste järele on meil asja arvata, et Gesti rahwa juures hädade põhjuselks seda ehk teist elusat looma peeti.

Et nüüdsel ajal enam rahwa seas ühtegi selget ega üleüldist arwamist leida pole, ei wõi mitte imeks panna. Siin on asi nõndasama, kui haiguste nimedega. Rahwas on palju uemast teadusest lugenud ning jaolt raamatute järele oma arwamisi muutnud, jaolt omandab rahwas enesele tegelistelt tohtritelt uemaid arwamisi, mis tema kas natuke ümber mündab wõi aga oma wana arwamisestega ühendab, nõnda et lühikese aja jooksul koguni teised kujutused sünniwad. Siiski ei katke wana juur mitte, nõnda et praegugi arwamisi liikumas on, kus häda küll mitte elawaks loomaks ei peeta, teda aga siiski elawa looma süüks aetakse. Igale ühele on tuttaw *siutõbi*, mis sellest wõeldakse tulnud olewat, et siug inimese „ära warjanud.“ *Sunditäh* sündiwat siis, kui hunti ehmatatakse; *koera nael* hakkawat asjata koera petmisest ehk haugutamisest j. n. e. —

Rahwas lähed oma arvamistes koguni niikaugemale, et hukkaläinud inimesi täiesti võõraks, ümbervahetuteks peab. Nimelt pidas rahwas niifuguseid ümbervahetuteks, kes liiga palju sõidavad ja puhtusest fugugi ei hoolinud. Seefugune ümbervahetamine sündinud lapsepõlves. Kui vanemad oma riinalapse ükfinda jätnud, siis olund wanapaganal kerge teda ära warastada ja oma kossi ajemele panna. —

Sarnaseid arvamisi ei wõi aga mitte algupäralisteks tunnistada. Nad on wistist wõõralt maalt sisse tunginud. Sääls maksivad ju weel umbes 100 aasta eest kanged seadused inimeste kohta, keda kuradiga arwati ümber käiwat. Need põletati tuleriistadel wõi surmati wette wistamisega. Wiimane nõid põletati Saksa maal 1729 ja Helwetsia maal 1782. —

Ära ka hitsemisest tulnud haiguste hulk, mis „kurja filma“ ülekäimisest sündiwat, on niifama kaunis suur. Ka siin on elaw loom häda põhjaks, kui ka mitte häda ise, nõnda et nende ja eespool arutatud arwamiste wahel silwapaistew sugulus walitseb. —

Kust ja kuidas see on tulnud, et praegusel ajal weel mitmesuguseid teisi asju hädade põhjuseks peetakse, oleme lühidalt nimetanud. Siin ainult weel paar näitust:

Külmetamine on praeguse arwamise järele paljude hädade põhi, nõndasama äratõstmine ehk ärawenitamine. Nimelt arwatakse kõik kehahaigused ärawenitamise süüts, kuna ka heitumine rahwa filmas suur hädade sünnitaja on.

Pääle selle jääb siiski weel, kui ka wähe, haigusi üle, milledele ühtegi iseäralist põhjust anda ei teata. —

Sarnaste rahwa arwamiste harutamisel tulewad mitmesugused küsimised keele pääle:

1. Kust on niifugused arwamised tekkinud? See jääb raskemaks küsimuseks rahwa hingeteaduses. On mõni ükfit inimene nad sünnitanud ja oma luuletused teistele pärandanud, wõi on terve rahwas selles töös tegew olnud? Sarnaste küsimiste pääle kindlat kostust anda jääb wist ikka wõimatuks. Arwata aga wõib, et inimesefugu oma lapsepõlwe eimestel aegadel muud haigust weel ei tundnud, kui walu, mis talle metsloomad ehk teised inimesed tegiwad. — Pidi ta nüüd kord häda ja walu tundma, ilma et keegi loom jäl otsekohe süüdi oleks olnud, siis

ei võinud ta seda muudu ära seletada, kui et ta ka siis mõnda elajat valu tegijaks pidas. Ja mitmesugustele arvamistele ning imelistele kujutustele oli põhi pandud.

2. Kui kaugelt käivad need meie rahva arvamised teiste rahwaste omadega kokku? Natuke sarnadust nende Gesti rahva arvamistega võime Greeklaste mõtetest leida. Greeklastel oli iga asja jaoks oma jumal; igan puul ja pöõsal, igan jõel ja järwel oli ise waim. Ka haigustel ja terwijel ei puudunud oma jumal. Wahet teeb aga see, et Gestlastel iga häda tarwis isefugune elaw loom oli.

Soomlased arwawad, et kõik haigused maast, õhust wõi weest tulewat. Päälistaudjel waatamisel näitke Soome ja Gesti arvamised koguni lahku minewat. Kui aga kuuleme, et Soomlased maast, õhus ja wees isefuguseid waimusid elutsemas arwawad, kes meile häda toowad, nagu Gesti maalised, ja et arstijate kohus olla, neid waimu taltsutada ning lepitada, siis leiame, et mõlemate rahwaste kujutused koguni lähidalt sugulased on.

3. Mis tunnistust annawad sarnased arvamised rahwa waimu-olu kohta? Kui see, kes teaduse hallitast wähe filmi karastama juhtunud, sarnaseid arwamisi loeb, arwab ta ehk seefuguste „lappikute“ arwamiste üle naeratada wõiwat. Lähemalt järelewaadates ei leia tema enesele selle tarwis wististi ühtegi õigust. Kui õiged wõi waled sarnased arvamised, on selle küsimuse juures ükskõik. Üks asi on aga selge, ja ei wõi seda keegi jalata: Ülemal kirjeldatud arwamistest paistab elaw püüd wälja, iga arusaamata asja üle seletust anda ning warjatud sündmuste põhjusid kätte saada. —

Rahwa-arstil on haige käest esimene asi küsida, kust ta häda saanud, ja haigel omalt poolt tohtri juurde tülles ära seletada, kust haigus tulnud. Rahwal pole mitte pää-asi teada, mis häda tal on, seda lähleb ta alles tohtri juurde küsima, aga selle üle murrab ta kangesti pääd, kust häda wõiks saanud olla. Nagu teada, on hädade ja haiguse põhjused kõige keerulisemad küsimused. Küll on teadujemeestel abinõud, millega nad kuu ja päikese ning kõrge taewa tähtede pääl kõiksuguseid asju ja olemisi ära wõiwad näha, küll on neil kaalud, millega juukse karwagi wõib ära kaaluda, küll on neil mikrokoobid, mille all paljale filmale nägemata tolmuke päratu kaljurünta taoline näitke olewat, aga hädade põhjusid pole nad siiski weel ära näha, ära kaaluda jõudnud.

Rahwa waim aga otfib kõige päält just niijugustele, rasketele küsimustele kostust. Waata, see on, mis imestamise väärt, see on, mis teda kõrgele tõstab, kõrgele üle mõne teise rahwa oma. Niijugune peab waim olema, kes looduse üle walitseja tahab. Raskemad mõistatused ei tohi teda tagasi lohutada neid mõista katsumast.

Kui meie oma rahwa nooreea waimuelust midagi rohkem ei teaks, kui meil ühtegi muud tunnistust sest ajast ei oleks, kus meie esiwanematel võimalik oli, loodust tema kõrguses ja suuruses, tema töös ja tegewuses nooruse selge filmaga waadelda, siis wõikime meie juba ülemistest arwanistest mõista, et nad looduse käest wirgasti õppimas olivad käinud.

4. Wiimaks jääb meil veel kosta, kui kaugelt lähewad Gesti rahwa arwanised teadusliste arwanistega ühte?

Nagu meie rahwa luuletustel oma sügaw tuum or, nõnda seisab ka ülemistes rahwa arwanistes tõeteri warjul. Kas ei paista meile haiguste põhjuste seletamisest mitte wastu, nagu oleks Gesti rahwas oma looduse tähelpanemisel juba ammu jeda aimanud, mis teadusemehed alles uuemal ajal pika uurimise tõttu tõeks on tunnistanud! — Kes poleks uuemal ajal wäikestest tolmusarnastest elukatest, nõndanimetatud bakteriatest, kuulnud! Suurem jagu iseäranis külgehakkawaid haigusi arwatakse nende süüks. Ja kellel ei tuleks siin Gesti rahwa arwanised meele, kes ammu ammu enne Pasteuri ja Kochi tõendas, et hädade põhjuseks midagi iseäralist, midagi wõõrast, elusatastja tuleb pidada!

Muidugi ei mõtelnud rahwas weel mitte bakteriate pääle, ei tundnud komma- ega keerdatsilluseid, ei teisi nende sugukonna liikmeid — aga tema arwas oma otjekohesel looduse tähelpanemisel, et haiguste sünnitajad üleüldiselt inimese ihule wõõrad, waenulikud olused olema pidiwad. Ja see oli õige. —

Nõndaajama oli ka üleüldises rohitsemises mõnigi asi rahwale tutaw, enne kui jeda teadus kindlaks wõis teha.

Posimine ja õerumine oli ammugi enne rahwa seas karwitamisel, kui alles uuema aja teadus nendega ühte minema hypnotismuse ja massase tähtsateks rohitsemise abinõundeks on tõstnud.

Üksikute haiguste ja üksikute rohitsemise abinõunde juures aga ei jõua ja ei wõi rahwas muidugi mitte tarwiliselt wahet teha, nagu jeda

teaduselt nõuda armastame. Effitus on fiin harilik, aga arusaadav. Sest vaatlemisel (mille abil lapseas olew Eesti rahwas looduse mõistmisele püüdis) wõime enesele küll üleüldiseid kujutusi omandada, kuid asjade täielisele mõistele ei jõua meie jellel teel weel mitte, mis aga tarwis on, kui meie üffikute asjade üle otsust anda tahame.

Sellegi pärast jääb kindlaks, et Eesti rahwas muistsest minewikust pääle oma arwamistes haiguste kohta sügawat ja terawat looduse tähepanemist awaldab, nõnda et ta ju ammu mõnele tõele jälgile on saanud, mida kättesaades teadus weel palju waewa on nägema pidanud. —

P. H.

Hähä'.¹⁾

Hähä' tähendab *Lutsi Maarahva* (Viitebski Eestlaste) keeles pulmi. Kuidas neid aastat 20—30 tagasi peeti, seda tahan säälse rahva jutustuste põhjusel järgmiste lehekülgede pääl kirjeldada. Nüüd on sääalne rahvas ju nii kaugele muutunud, et Eesti pulmakommetest vähe järele on jäänud; pulmad on täini *Läti värki*, Läti ja Vene laulud kõlavad peol, *maavärki kaas'kotamist* ei ole ju ammugi enam kuulda.

Vanemal ajal ei olnud noorel rahval palju ütlemist ega valimist, kes kedagi tahab: vanemad tegivad kaubad kõvaks, ja sellega pidivad lapsed rahul olema. Sellepärast mindi kosja sage-dasti paljalt moe pärast laupäeva õhtul, ja teisel päeval juba kuulutati kirikus maha. Mõnikord saanud noorrahvas teineteist esimest korda altari ees näha — kosjas käimist ei olla tarvilikuks arvatudgi.

Aga ega see ikka ja igas kohas nõnda ei olnud; enamasti sõideti juba mõni aeg enne kuulutamist naese randa; parem aeg seks oli kas neljapäev ehk laupäev; hommikul enne valget ehk õhtul pärast päikese veeremist astusivad *kozilanõ* ja *raudkäzi* (=peiu ristiisa ehk kui see surnud, siis mõni vanem sugulane) tulevase *mõrzia* majasse, küsisivad lehma, lammast n. n. e. osta ehk otsisivad älbunud looma.

Olivad kosjad lahkelt vastu võetud, siis kuulutati muidugi kirikus maha, ja mõne nädali pärast olivad pulmad ja laulatus. Nimetasin esimeses reas pulmi, ja õigusega, sest juba laupäeva õhtul enne laulatust algasivad mõrsja pool n. n. *lättkädze'* ehk

1) Murde trükis loew mitmuse märk ' tähe pääl tähendab selle peenen-dust. — Z = pehme s (Vene z), v=w.

lätjädze'. (Tuli peid koduväiks, siis olivad *lätjädze'* peiu pool, *hähä'* = pulmad — mõrsja pool). Mõrsja poolt tulevad peole *vakarahas*: mõrsia õed, ristiema, tädid n. n. e., *kozilazõ* poolt *saerahas* ehk *saja*. *Poolpäiv õdagu sõit saja mõrsia poole*.

Saerahas olivad enamasti järgmised: 1) *Raudkäzi* 2) *Kaas'k* ehk *kaazik* = *kozilazõ ris'tämm* ehk, kui see surnud oli, mõni muu vanem naesterahas. 3) ja 4) kaks *veld* (venda), *põksaja'* nimetatud, (mõnikord ka üksainus); 5) ja 6) kaks *kar'atoojat*, *üt's poiss*, *tõn'e kabõhõnõ*; 7) *kirstulooja* (Keegi teadis nimetada, laupäeva õhtul olla mõrsja pool ainult saerahas pidu pidanud, vakarahvas aga peiu majas, ja alles pühapäeval olla nad kokku läinud, enamasti aga jutustati nii, kui ülemal tähendasin). Peiul ja sajameestel olivad kübarad paeltega ja lintidega, rinnad ristas võõdega n. n. e. ära ehitud. Tühja käega pea keegi ei tulnud. Toodi ühes, nii hästi laupäevaks kui pühapäevaks, mitmet sorti söömaja joomakraami: munaputru, leiba, liha, viina ja õlut.

Lätjädze' olivad mõrsja lahkumise peoks vanemate majast; pulma rõõmuga oli segatud labkumise kurbtus; haledaid, südant liigutavaid laulusid lauldi, mõrsja palus pikas nutulaulus isa-ema õnnistust, kurtis, et õed-vennad võõraks peab jätma, võõrale, tundmata kohale minema.

Muidugi saivad peid ja saerahas laulunaiste poolt oma osa sõimamist, miks nad tulnud, mis nad tahtnud. Mõnikord karjunud ja nutnud mõrsja kui meelegaheitmisel, kiskunud juukseid pääst n. n. e. [See võis sagedasti küll südamest tulla, veel sagedamini oli ta aga paljalt moeasjaks. Nii on siin pool ka moe-asjaks, et *puhtin* (matusel) suure häälega karjutakse ja nutetakse, nii et päältvaatajal kananaha üle ihu kisub, aga kui surnu hauas, siis on ka meelegaheitlik kisa möödas. Üks naene kiitles mu vasta, ta mõista palju paremini ja liigutavamalt nutta, kui keegi teine].

Kui pühapäeva hommikul kiriku hakati minema, viidi mõrsja *vaaz'na* (leivaküna) pääle istuma. Nooremad õed, tuttavamad tüdrukud hakkavad ta jalgu *kän'gmä*. Kaks korda viskab mõrsja *kota'* (kingad) ära, kolmandamal korral laseb ta nad enesele jalga panna. Säält viiakse mõrsja laua taha istuma, laua tagant viib peid ta rattile; mõrsja paneb kõigest jõust, käte ja

jalgega, vasta, üle läve iseäranis ei taha ta koguni. Saavad viimati suure vaevaga rataste juurde. Siin uus häda: rattal ootav kaasik ei lase kedagi pääle, ei mörstjat ega peidu; viimane ostku raha eest mörstjale ase. On koht valmis ostetud, tõstab peid põksaja abil mörstja pääle, see on aga silmapilk teisest küljest maas jälle. Viimati kolmandamal tõstmisel jääb ta rattile peatama.

On mörstja ja kaasik rattil, siis tuuakse päts leiba ja lõigatakse rataste kartsa pääl pooleks: üks pool jääb mörstja kodu, teine viiakse peiu poole viljasalve ja süüakse pärast pulmi ära.

Sõitsivad siis saja ja vakarahvas kiriku *ksjontsa* (katoliku preestri) *manu* laulatusele ja säält peiu poole. Sellega hakkavad *hähä'*. Rongi ees otsas mörstja ja kaasik; (kui kaasik mörstjaga ei sõitnud, siis anti talle peiu poolt n. n. *kaazigu vitäjä*, noor poiss, kaaslaseks). Mörstja vankri järel ratsutas peid, temast paremat kätt raudkäsi, pahemat kätt üks põksaja. Laulatuselt koju sõites istus peid mõnikord rattil mörstja kõrval.

Teel on sagedasti väravad kinni pandud ehk muud takistused ette tehtud; annab mörstja vöö, kindad ehk muud meelegaad, ja on peidmees kord kummardanud, siis on tee jälle lahti. Teel lastakse püssi (ainult poissmehed teevad seda), hõisatakse n. n. e.

Jõuavad *saja'* ehk *hähä'* peiu õue pääle, on säält muidugi omaksed juba ootamas ja vastu võtmas. Enne aga, kui tervised vastu võetakse, ratsutab peid kolm korda ümber saerahva. Kolmandama korra järele tuleb peiu isa, lell ehk mõni vanem *hõim*, peab peiu hobuse kinni ja pakub peiule viina. Peid võtab klaasi vastu, viskab aga viina üle õla maha, niisama ka teisel korral; kolmandama korra aegu joob ta klaasi tühjaks. Siis laotab viina pakkuja *vahitse kas'ka*, *palaja* ehk *särgi* (kuue) laiali ja tõstab peiu sadulast selle pääle, mis eest ta 3 kuni 5 kopikat saab; selle järele tõstab ta ka mörstja rattilt peiu kõrvale; mörstja kummardab ja annab tõstjale paari kindaid. (Sagedasti tõstab peiu ema mörstja maha ja keerab ta 3 korda ümber).

Murule toob ema mõnikord noorepaarile kehakinnituseks juustu ja viina; on ka siin ja säält moeks, et ema noorepaari pääle humalid pillab, üteldes: *Lass olgu nii ker'ge elüü, kui nee humala'!*

(Mõnes kohas oli moeks, et mõrsjat enne tuppä ei lastud, kui tal eeskojas pää ära oli köidetud. Pääköitmise üle vaata allpool). Olivad muru pääl kõik kombes täidetud, siis astus mõrsja raudkäe saatusel tuppä; siin kummardas noorpaar kolm korda isale ja emale maani ja palus nende õnnistust.

Siis istuti pulmalauale, kuhü isa leiba ja selle pääl raha, ema naela kaks villu õnnistuseks ja kingituseks tõi. (Laua taga ja ka pärastpoole olivad mõrsjal ja peiul valged kindad käes). Ka muud pulmavõõrad toovad noorepaarile raha kingituseks: taldrik, *suurätik* (ninarätik) pääl, on seks ju laual ootamas ja mõnikord korjub sinna 30—40 hõberubla tükki.

Pärast sööki visati lauale koorte ja kontide sekka väiksemat raha (vist keetjatele).

Pulma aegu hürgas *pill* (torupill); kui see kadunud, *löödi kiika* (viulit); uemal ajal on löötsapill kõik teised pillid võitnud. Pilli järele tantsiti, ja vanemad inimesed mäletavad, et ka *maavärki kar'ati*: *kat's paari kar'gsiva, üks üt's tõze vasta, üt's tõze vasta. Üt's paar ol' use man, tön'e sais saina veerehn; kun üt's paar tul', siis tön'e lätt tagasi ja ool', ja nii egaiüt's oma voori.*

Muidugi *kaas'kotati* üliküllalt, ja pulmalaulude *kas'ke, kan'ke* on nii mõjuvalt kõlanud, et nüüdgi veel säälsed Lätlased ja Venelased mulle „знаемъ, знаемъ, касъке, канъке“ vastasivad, kui kuulsivad, et ma Eesti laulusid korjavad. —

Ka mängidest ei olnud puudu: *löödi passi, kann vaeldati, ves'kivi* mängiti jne.

Pulma vältusel tehakse mõrsja, kellest ju enamasti noor perenaene peab saama, oma uue riigiga tuttavaks: ta viiakse aita, lauta, kaevu juurde jne.; kaevu raketele, salve ääre pääle, lauta jätab ta kingituseks paari kindaid, suka paelad ehk mõne muu väikse asjakese.

Et näha, kas uus perenaene ka osava käega on, pannakse ta maja töösid tegema: leiba kastma, ahju kütma jne. Sagedasti on takistus ette tehtud; näituseks on ämm kausi, soolanapi ehk muu asja ahju puude taha ära peitnud; pistab nüüd mõrsja peeruga, mis talle ämm annab, puudele tule otsa, ilma et pandud asja enne ära võtaks, siis on muidugi tema häbi ja teiste naer suur. Leivaküna pääle jätab mõrsja *paari kaputid*, ahju-

kivile vöö ehk kindad; ülepea peab tal hää pulmaannete tagavara olema, et igas kohas jagada oleks: raudkäsi ja kaasik näituseks saavad talt *hamõ*, (särgi), *kozilazõ velle'* saavad *kapta* jne.

Mõnes kohas on juba enne, kui mõrsja peiu majasse astub, enamasti aga pulma lõpu poole, *pääköitmine*. [Pääköitmise läbi saab mõrsjast *noorik*; seks jääb ta kuni esimese tütre sündimiseni, siis on ta *kabõhõnõ* (vana naene); pojad talt nooriku nime ei võta.]

Põksaja võtab mõrsja palmiku lahti, ise hüüb: *käzi palas, käzi palas!* Tuuakse viina käe kustutamiseks. Siis tulevad sõbrad tüdrukud *mõrzia pääd sugema*; on see tehtud, pannakse talle *van'ik* (paeltest ja lintidest punutud pärja moodi päakate) päha; *sis rõtt kozilanõ mõrzia pääst van'igu är, ja kozilazõ imä, tädi või kiäki vanemb pand mitsi või rüt'keze pähä*. Kolm korda heidab mõrsja selle ära, siis võtab vastu. Peiul on *küpär* (müts) pääs, selle küljes oksakene ehk mõni viis tutikest. Need *osakõzõ'* ja *tutikõzõ'* rebib mõrsja peiu mütsi küljest ära: *Ku sa mul võt'id är van'igu, sis ma sul ka kaku är küpärä*. Pääköitmise eest saab *mihe imä paari kaputid*.

Esmaspäeva õhtul on tavaliselt pulmade lõpp. Vanemad inimesed mäletavad, et nende lapsepõlves, *ku riin odaramb oli*, kolm päeva, koguni terve nädalgi, pulma lusti peetud.

O. K.

Homeruse Odysseia.

Kaksteistkümmes lugu.

1. Aga kui Orkusest oli meid Okean laewaga toonud,
Sõitsime edasi suisa siis mässawa woogude turjal
Seni kui Aiaie saarde, kus kodu on kumawal koidul,
Lusti ja rõõmule walmis, ja paigal on päikese tõuse:
5. Sääl siis jõudsime randa ja jätsime liiwale laewa,
Astsime maale sääl kohal, kus lained lõhkewad kaldal.
Uinudes ootsime ise siis ühtlasi hommikust walgust.
Aga kui warane koit jälle purpurisõrmine tõusis,
Saatsin ma mõningad sõbrad siit Kirke jutule kotta
10. Lahkunud Elpenori keha säält matmiseks rannale tooma.
Raisime ruttu siis puid ja tegime tipule riida,
Tõstsime riidale surnu ja matsime kibedast nuttes.
Aga kui surnu ju ise ja sõjariistad said põlend,
Tegime temale haua ja samba panime püsti
15. Ning weel pistime mulda ta päätsisse ilusa aeru.
Nõnda siis oli kõik korras. Kuid Kirke sai kuulda, et meie
Tagasi Hadese kojast kõik terwelt olime tulnud:
Tuligi rutusti wastu meil' ehtes ja ühtlasi tulid
Tüdrukud leiba ja liha ja wiina kihawat tuues.
20. Ise siis astus ette see jumalik neitsi ja ütles:
«Küll aga olete mehed, et käisite Hadese kojast
Elawalt, muidu on üks kord surra ju kõigile küllalt!
Nüüd aga tulge ja sööge ja jooge jõodawat wiina

- Seni kui õhtuni, aga kui uuesti hommiku jõuab,
 25. Sõitke siit minema! Küll mina juhatan teed ja ka seda
 Kuulutan ette, mis teel teid varitseb maal ning ka merel,
 Et teie rumalast pääst mitte uuest ei hädasse sattu.»
 Nõnda ta ütles ja sundis meid lahkesti kuulma ta sõna.
 Istsime terve päewa siis säääl kuni päike läks looja,
30. Sõime maitsewat liha ja jõime magusat wiina.
 Aga kui päike läks looja ja pimedus maapinda kattis,
 Heitsiwad magama mehed ja jäiwad laewale seltsiks.
 Mind aga wõttis ja wiis kaaslastelt kättpidi Kirke
 Istuma enese kõrwa ja päris mult järele puha.
35. Ning mina rääkisin kõik, mis sündinud, selgesti talle.
 Siis aga wastas ja ütles mu wasta auuline Kirke:
 «See on siis sündinud nõnda. Nüüd aga kuule ja pea
 Meeles, mis ilmutan sulle ja jumal seks andku sull' abi!
 Esmalt jõuab su laew Sirenide juurde; need nõidwad
40. Ära kõik inimesed, kes ligi neil iganes jõudwad.
 Kes siis mõistmatalt läeb, kui Sirenide kutsumist kuuleb,
 Seda ei tereta naene, ei tule ka lapsi tall' wastu
 Rõõmuga hüpates kodus, kui teekonnalt tagasi tuleb,
 Sest et Sirenid ta siis oma lauluga nõiuwad ära.
45. Aasul nad istuwad säääl, luuhunnikud ümberringi,
 Õnetuist järele jäänud, kes närtsisid nõiduse kätte.
 Sa aga sõida neist mööda ja sulu sõprade kõrwad
 Sulatud wahaga kinni, et ükski ei midagi kuule.
 Aga kui ise ehk tahad Sirenide laulu sa kuulda,
50. Siis lase siduda kinni end kōwasti käsist ja jalust
 Püsti mastipuu külge, et paigast ei liikuda pääse,
 Et sa Sirenide paari nii mahedat laulu saad kuulda.
 Aga kui kaaslasi palud ja lahti päästa end käsed,
 Sidugu kindlamalt weel sind ja mitme kõiega uuest!
55. Aga kui õnnega neist su saatjad mööda on sõudnud,
 Siis ei taha ma öelda, kas sinna wõi tänna sa pöörad,
 Waid tee ise säääl otsus, kas paremat kätt tahad pöördä
 Wõi ehk pahemat; ma aga seletan mõlemad ära.
 Kaljud on paremat kätt, alt õõnsad, ja kaljude wasta
60. Wirutab wihane meri, mis wahele juhtub, kõik puruks.

- «Kokkulööjad» on pannud neil õndsad jumalad nimeks.
 Mööda neist linnud ei saa ega tuidgi, kui argset nad wiivad
 Taewasse Zeus' isa jaoks ambrosiat lendawail tiiwul,
 Waid neist igakord ühe lööb surnuks Kokkulööja;
65. Muud kui uue siis loob isa Zeus, et ei wähene tuid tal.
 Seni ei saanud üks laew neist terwelt ialgi mööda,
 Waid ühes wareme seas löid lained uppunud mehi
 Sinna ja tänna, kui oleks neid kihutand tulised tormid.
 Ainult üks ainuke laew läks kaljudest kahjuta läbi:
70. Argo, ammuigi lauldud, kui sõitis Aietese juurest.
 Temagi oleksid lained siis kaljude wastu küll lõõnud,
 Kuid teda hoidis Hera, sest Jason oli ta sõber.
 Kaljud on pahemat kätt. Neist ulatab taewani teine
 Terawa ladwaga: tema on uduga piiratud ümber
75. Paksult ja pimedalt nõnda, et ial ei suil ega talwel
 Päike ta pääle ei paista, et ikka jääb walgusest ilma.
 Keegi ei ronida julgeks ta otsa ehk ronida maha,
 Kuigi tal oleks küll käsi, küll jalgu kakskümmend tükki,
 Sest see kalju on sile, kui oleks ta raiutud kiwist.
80. Keset kalju on koobas, see koobas on pime ja kole,
 Öhtu pool küljes on suu sel koopal Erebus wastu:
 Sest pead laewaga mööda sa sõudma, oh kuulus Odysseus!
 Koobas on ise nii kõrge, et laewast ka osawam kütgti
 Laeni lendawat noolt oma käega lasta ei suudaks.
85. Ses on elamas Skylla, üks haukuja elukas hirmus:
 Haugub kui kutsikas teine ja hulub otse kui hull-koer,
 Ise weel hullem on näost, et koguni kohmetab ära,
 Kes teda iganes näeb, wõi olgu mu pärast see jumal.
 Waata, sel elukal on kaksteistkümmend koledat koiwa
90. Ning kuus kaela, nii pikad, et taolist taewa all pole,
 Ning kuus pääd nii hirmsat ja lõugade wahel kolm rida
 Terawaid hambaid, mis täis kõik musta surmawat kihwti.
 Poolest saadik ta ise on koopa õõnsuses warjul,
 Aga sest koledast hauast ta sirutab surmawad lõuad,
95. Wahib kui näljane hunt ning nähwab, kus ulatab keel tal,
 Hülgeid ja walaskalu ja mis on meres muid loome,
 Nagu neid sügawus peidab ja lained katawad kinni.

- Südimad sõudjad ei suuda küll öelda, et terwelt nad saiwad,
Laewaga Skyllast mööda, sest iga suuga ta rööwib
100. Tumeda-nokasest laewast, kui wähe, siis ometi mehe.
Palju on madalam teine neist kaljudest, kuulus Odysseus,
Ning nii ligidal teisel, et noolega trehwaksid teda.
Sääl on üks wiigipuu, suur ning ühtlasi oksadest paks ka:
Selle all elab Charybdis ja kuugistab mustawat wett sääl.
105. Kolmkord purskab ta päewas ja kolmkord kuugistab alla:
Hoia, et siis sääl sa pole, kui wett ta kuugistab kurku,
Sest et sind siis ei suudaks Maawäristes isegi päästa.
Seepärast tüüri ja sõua nii Skylla lähedalt mööda,
Kui aga wõimalik, kähku! Sest parem on, kallis Odysseus,
110. Kuuest kaaslasest ilma kui kõigist korraga jääda».
Nõnda ta ütles. Kuid mina tall' ütlesin wastu ja kostsin:
«Wäga ma palun sind, jumal, et ütle, kas wõimalik on mul
Päästa Charybdise kurgust mu kaaslasi ära ja Skyllat
Nuhelda, kui ta neid puudub, et tasun, kuis teod tal wäärt on?»
115. Nõnda ma ütlesin. Mull' aga kostis auuline jumal:
«Meeletu, mis sina mõtled, et siingi sa sõdida wõiksid,
Ilma et taganeks käsi, kui taewased tulewad wasta!
Sest pole surelik tema, waid suremata see reo,
Hirmus ja kole ta ise ja wõimata temaga maelda.
120. Wahwus ei maksa siin mitte: on targem, et põgened ära!
Sest kui sa seisma sääl jääd ning wõitlema hakata tahad,
Kardan, et uuesti tuleb ja jälle sult kaaslasi riisub
Kuus ära kuue suuga, kuis esiti sinult ju rööwis.
Sõua siis rutuga mööda ja hüüa appi Krataiist,
125. Skylla ema, kes tema on sünnitand rahwale risuks:
Küllap see takistab teda, et teist korda kallal' ei tule.
Siis saad Thrinakia saarde, kus söömas on Päikese karjad,
Käharakarwased weised ja karjamaal raswased lambad,
Seitse sarw-elaja karja ja seitse lammaste parwe,
130. Igas wiiskümmend tükki, ja juurde neil' ühte ei tule
Ega neist ära ei kao. Kaks jumalat käiwad neil karjas:
Ilusajuuksised näkid Lampetia ning Faetusa,
Kes kena näki Neaira ja hiilgawa Päikese tütreid.
Ema neid toitit ja hoidis ja kaswatas suureks ja saatis

135. Siis Thrinakia saarde ja käskis sääl elada kaugel
Ning isa lambaid hoida ja käharakarwaseid weiseid.
Kui pead kodu sa meeles ja karjadesse ei puudu,
Siis saate elawalt koju, küll õnnetult, Ithaka saarde ;
Aga kui karjasse puudud, siis kuulutan hukatust tõesti
140. Laewa ja kaaslaste jaoks, kuid elusse jääd sina üksi
Ning saad koju weel hilja, kui kaaslased kadunud kõik on».
Nõnda ta ütles. Siis ilmus kuld istme pääl warane koit ju,
Ning suur jumal läks ära mult saarele enese kotta.
Aga ma ruttasin laewa ja ajasin kaaslased üles,
145. Käskisin astuda sisse ja lahti kõied kõik päästa.
Läksid siis rutuga sisse ja istusid aerude pinki
Üks teise kõrwa ja löiwad wee pinda aerude abil.
Aga kui olime teel, siis saatis paraja tuule
Ilusajuuksine Kirke, see kaunihäälne jumal,
150. Nõnda et lendas kui nool laew edasi laenete turjal.
Ise kõik seadsime korda, kuis laewa pääl seadus ja kord on,
Istisime siis, ning tuuled ja tüürija juhtisid laewa,
Mina kuid, südamest kurb, siis rääkisin sõbrule nõnda :
«Kaaslased kallid, ei ühele üksi ei kahele teada
155. Sünni, mis jumalik Kirke mull' teekonnast kuulutas ette !
Ütlen siis teilegi seda, et igäüks ise saab teada,
Mis meid ootab, kas surgu wõi jäägu weel elama meie.
Esmalt keelis ta ära Sirenide kutsumist kuulmast,
Kõiki käskides hoida, et öitswale aasal' ei lähe.
160. Minule üksinda lubas ta kuulda Sirenide laulu,
Aga seks siduge kinni mind tugewa kõiega hästi
Püsti mastipuu külge, et liikuda põrmu ei saa ma.
Aga kui paluma hakkas ja kõidikuist päästa end käsen :
Kõitke mind kõwemalt weel ja wõtke tugewad nõõrid !»
165. Nõnda ma rääkisin ära, mis mind ja mu kaaslasi ootas.
Aga siis libises laew, kui oleksid olnud tal tiiwad,
Ruttu Sirenide randa, sest tuul oli tugew ja päri.
Häkiselt waikines tuul ning tasaselt läikis kui peegel
Ümberringi meri, sest jumal wist silitas laeneid.
170. Mehed siis tõusiwad üles ja mässisid purjud kokku,
Wõtsid ja paniwad laewa nad alla paigale ruumi,

Haarasid kätte siis aerud ja woogusid wahule löiwad.
Aga ma löikasin waha siis mõegaga wäikesed tükid
Ratta küljest maha ja sõtkusin tugewa käega:

175. Warsti siis sulasgi waha mu käte ja Päikese sunnil,
Kellel on määratu wägi ja walitseb ülevalt kõrgest.
Järjest siis toppisin kinni ma kaaslastel wahaga kõrwad.
Nad aga sidusid kinni mind käsist ja jalust mu laewal
Püsti mastipuu külge ja kõitsiwad kõwasti köied.
180. Ise siis istiswad pinki ja aerudel löiwad laeneid.
Aga kui jõudsime ligi, et kuulda wõis selgesti hääli,
Rutuga sõudes, siis nägid Sirenidgi ligidalt mööda
Lendawat laewa, ja kohe nad hakkasid heledast laulma:

«Tule nüüd siia, Odysseus, sa Arhää kuulsatest kuulsam,

185. Juhi rannale laew ja kuulata meiegi laulu!
Seni ei läinud siit keegi weel musta laewaga mööda,
Enne kui meie suust oli magusat laulu ta kuulnud:
Siis läks rõõmuga ära ja targemalt palju kui enne.
Meile on tuttaw ju kõik, mis kannatand awaras Troojas
190. Trooja ning Argiwi rahwas, kuis jumalad pääle neil pannud,
Teame ju kõik, mis sünnib weel kõiketoitwal maapinnal».

Nõnda nad laulsiwad armsast. Mul süttis leekima süda:
Ihkasin kuulama minna ja käskisin awada kõisi,
Silmiga pilkudes, aga weel rutemalt sõudsiwad nemad.

195. Ruttu siis tõusiwad üles Eurylochos ning Perimedes,
Wõtsiwad mitu köit ning kõitsid mind kõwemalt kinni.
Aga kui eemale saime, et kustusid mahedad hääled
Ega Sirenide laulu ei wõind enam sugugi kuulda,
Wõtsiwad warmalt waha mu kaaslased kõrwadest ära,
200. Mis sinna toppinud olin, ja päästsiwad lahti siis mindgi.

Kui siis sõudsime saarelt, ju nägin ma auru ja wahtu
Purskawat ülesse laenilt ja kuulsin kohinat kaugelt,
Kähku siis kukkusid käest neil kartuse pärast kõik aerud:
Ujusid lohinal wees ning laew jäi paigale seisma,

205. Sest nüüd keegi ei enam uut hoogu aeruga andnud.
Käisin siis läbi ma laewast ja noomisin mehi ja astsin
Kõigile ligi, ja lahkest ma lahedaid sõnu siis rääksin:

- «Sõbrad, ei olegi häda, mis poleks meil harjunud asi!
 Ning ega suuremat siingi ei tule, kui siis, kui see Üksilm
210. Kinni meid püüdis ja wangis meid pidas säääl pimedas koopas,
 Aga ka säältgi ma tõin teid terwelt targasti wälja:
 Ega siis nüüdgi, ma loodan, meid haledam õnnetus taba.
 Nüüd siis karwa päält tehke, kuis igale ühele käsen:
 Teie siin mässawat merd kõik aerudel tugewast lööge,
215. Istudes pinkide pääl, ehk Zeus wahest armu weel heidab
 Ning meid pääseda laseb seekord weel saatuse küüsis!
 Sa aga, tüürimees, tee, mis sinule selgesti ütlen,
 Täiesti, sest et sa oled, kes laewa tüüri siin juhib:
 Tüüri nüüd laew sest aurust ja koledast kohinast mööda,
220. Aga just kaljule ligi ja hoia, et teelt sa ei eksi
 Ega meid ühtlasi kõiki siis hirmsasti hukka ei saada!
 Nõnda ma käsksin ja nemad kõik kuulsiwad kähku mu
 käsku.
 Aga ei lausunud ma Skyllast, sest murdjast, üht ainumat sõna,
 Et mitte kaaslasi kartus ei kohutaks koguni ära,
225. Ega ei jookseks nad kähmu kesk laewaruumi kõik kokku.
 Nüüd aga minulgi meelest läks Kirke kohutaw sõna,
 Et ei sõdida maksa ta wasta, ei mõökagi wõtta,
 Waid panin toreda mundri ma selga ja wõtsin kaks oda,
 Pikad ja terawad, kätte ja laewaninasse ast'sin,
230. Sest et ma mõtlesin säält teda tulewat, kaljudekolli
 Skyllat, hukatust tooma mu kalliste kaaslaste kaela.
 Aga ei silmanud teda, ehk terawalt wahtisin küll ma
 Kõigile poole ses koopas, et walusaks läksid mu silmad.
 Küll oli kole see koht, kuhu kaebades sõitsime sisse:
235. Siit poolt ähwardas Skylla, säält kohutas kole Charybdis!
 See säääl soolasid wooge nii neelukalt kuugistas kurku:
 Kui tema puristas wälja, siis kees nagu tulises katlas
 Warinal wesi, kui tuld ülearu ju aetakse alla,
 Nõnda et kõrgesse waht kalju tipuni ülesse purskas;
240. Kui aga neelutas sisse ta ahnesti soolaseid laeneid,
 Hakkas kõik mässama sees, ning koledast müütrasid kaljup
 Ümberringi, ja alt tuli näktawaks kiwine põhi.
 Kõiki mu kaaslasi hirm siis kohutas kahwatuks näost.

- Kuna nüüd wahtsime sinna ja ootsime hukatust kartes,
245. Seni wiis Skylla mu laewast kuus kaaslast korraga ära:
 Riisus mu meestest just need, kes kangemad, kallimad kõigist.
 Kui ma siis tagasi waatsin ja silmasin laewa ja mehi,
 Waata, siis rippusid kõrges ja siplesid jalad ja käed neil!
 Karjusid koledast appi ja waljusti hüüdsid mu nime
250. Wiimast korda siin ilmas, sest walust ju lõhkes neil süda.
 Otsegu kalamees kaldalt, kus waritseb wäikesi kalu,
 Pikema ridwaga õnge, mis söödaga suu pärast tehtud,
 Sõnnisarwega wette maaninal meresse wiskab,
 Siis aga siplewa saagi weest keerutab kaldale wälja:
255. Nõnda need siplewad mehed nüüd tõsteti kaljule üles.
 Sää! aga koopa sees pani nad kuri loom elusalt nahka,
 Kuna weel käsi mu poole nad tõstiwad hirmsamas walus.
 Ei nii haledat lugu ma polnud weel silmaga näinud,
 Ehk mind maru ja meri küll mitmeti oli ju kiusand.
260. Aga kui koledast Skyllast ja hirmsast Charybdise kaljust
 Olime pääsenud, pea siis jõudsime kaunisse saarde:
 Päikese jumala päralt see saar on, ja käiwad sää! karjas
 Tugewaotsaga lehmad, nii uhked, ja lihawad lambad.
 Kuna weel olime merel ja sõitsime tumedas laewas,
265. Kuulsin, kuis ammusid lehmad, kes aias oliwad kinni,
 Kuulsin, kuis määgisid lambad. Siis tuli mul häkiselt meele
 Thebä Teiresia sõna, kes pime ja nägija siisgi,
 Ning mis mull' ütelnud oli, kui lahkusin, Aiaie Kirke,
 Kes mind kõwasti keelsid, et Päikese saarde ei läheks.
270. Pöörsin siis kaaslaste poole ja ütlesin südamest mures:
 «Kuulge mu kõnet, mu sõbrad, kes kaasas mul kannatand palju,
 Sest et ma rääkida tahan nüüd teile Teiresia sõnad
 Ning ka Kirke kõned, kes kõwasti keelsiwad ära
 Päikese saarele minna, kes südameid rõõmustab taewast,
275. Sest et sää! ootawat meid nad ütlesid hirmsama otsa.
 Sõudke siis ruttu must laew nüüd mööda sest päikese saarest!»
 Nõnda ma ütlesin. Neil aga lõhkes kurbtusest süda.
 Aga Eurylochos kostis ja ütles nii wihaga mulle:
 «Südant ei ole, Odysseus, sul mitte, waid jõudu ja rammu,
280. Otsegu oleksid liikmed sul selgest terasest tehtud,

- Ega sa muidu nüüd sõpru, kes wäsind ja uneta ammu,
 Keelaks minna siin maale, et igaüks kosutaks jõudu
 Roa ja unega saarel ja karastaks raugenud rammu,
 Waid et sa käsed, et wastu ööd uuesti merele jälle
285. Peame minema saarelt, et eksime pimedas wee pääl.
 Ning öötormid on hirmsad: nad lõhuwad kildudeks laewad.
 Kuhu küll pääseme siis, et meid pimedas kätte ei saa surm,
 Kui tuleb häkiselt maru ja tõuseb hirksamaks tormiks?
 Tulgu ta lõunast wõi läänest, ta lõhub purjud ja laewa
290. Isegi siis, kui seda ei õndsadgi jumalad tahaks.
 Öö on ju käes, et kuulgem ta käsku ja astugem maale,
 Tehkem siin süüa ja jäägem siis laewa ligi kõik ööseks,
 Aga kui koidab, siis tõuskem ja sõudkem merele jälle!
 Nii Eurylochos ütles: kõik kaaslased kiitsid ta sõna.
295. Siis sain aru, et jumal meid hädasse himustas saata.
 Kostasid siis waljusti talle ja ütlesin lendawail sõnul:
 «Kerge, Eurycholos, mind on üksinda sundida alla!
 Aga siis wanduge kohe nüüd wägewa wandega mulle:
 Kui meie leiame kusegiltsid kas looma wõi lammaste karja,
300. Et siis keegi ei tapa ei lojust ei lammast siin ära
 Himude tõttu! Waid tulge ja sööge, mis paigal on laewas:
 Kaasa rooga ju küllalt meil andis jumalik Kirke».
 Nõnda ma käksin, ja nemad ka wandusid sedamaid wande.
 Kui olid töotanud kõik ja wande seaduse täitnud,
305. Sõudsime lahesse laewa ja wiisime säääl tema randa,
 Kus oli ligidal wesi, mis mage ja maitsew on juua.
 Läksid siis laewast mu mehed ja kaldal tegiwad süüa.
 Aga kui söönuks nad saiwad ja jänu ka kustunuks jõiwad,
 Siis nemad leinasid sõpru ja nutsiwad härdasti taga
310. Neid, keda sõõnd oli Skylla, kui laewast nad riisunud ära.
 Nuttes nad uinusid wiimaks, ja wäsinuid kosutas uni.
 Aga kui kolmat kord waht andis teisele ruumi ja tähed
 Hakkasid minema looja, siis pilwedekoguja Zeus tõi
 Tormawa maru ja kattis nii maa kui ka meregi ühes
315. Paksude pilwiga kinni, et pilkaseks pimedaks öö läks.
 Aga kui warane koit ju purpurisõrmine tõusis,
 Wiisime koopasse laewa wee mässu ja maru eest warju,

- Kus muidu näkkide kodu ja toreda tantsude koht on.
Kutsusin kokku siis mehed ja ütlesin kõigile nõnda:
320. «Sõbrad, meil laewas on küllalt weel paigal süüa ja juua!
Ärge sest puutuge karja, et kurja meil mitte ei sünniks,
Sest need on jumala loomad ja lambad, kes kardetaw wäga,
Sest et Helios kõrgest kõik näeb ja kuuleb, mis maa pääl.»
Nõnda ma ütlesin. Nad aga kuulsiwad kõik minu sõna.
325. Kuu juba lõunatuul lõõtsus ja mitte ei puhund tuul mujalt
Kui aga idast ehk lõunast, et sõita säält wõimalik polnud.
Seni kui oli weel süüa ja punast wiina neil juua,
Ei nemad loomesse puutund, sest kõigil on elu ju armas.
Aga kui wiimati kõik tagawara otsa sai laewast,
330. Ajas neid minema nälg, et otsiksid saarelt nad toitu,
Kõwerad õnged neil käes, et püüaksid kalu wõi linda,
Mis aga kätte neil juhtuks, et täita wõiks nurawat kõhtu.
Siis mina rändasin üksi saart mööda ja palusin wäga
Jumalaid taewas, et keegi neist minule koduteed näitaks.
335. Kui olin saare pääl jõudnud ju kaaslastest kaugele ära
Tuulewarju, säääl pesin ma käsi ja palusin härdast
Kõiki jumalaid õndsaid, kes asul Olympuse harjal.
Nad aga magusa une mull walasid silmade üle.
Kuid seni meeletu nõuu mu meestel' Eurylochos andis:
340. «Kuulge nüüd kohe mu kõnet, mu õnnetud kaaslased kallid!
Hirmus on alati surm, ta tulgu, mil näol ta tahab,
Aga ei hirmsamat ole siin maa pääl, kui surra on nälga.
Läki ja ajame ruttu nüüd Päikese paremad loomad
Ohwripaika ja wiime nad taewa jumalail ohwriks.
345. Kui aga Ithaka saarde siit isamaa pinnale saame,
Teeme Päikesele taewas siis sedamaid toreda templi
Ilusa ehtega walmis ja paneme waraga täis ta.
Aga kui wihane jumal meid sarwiste lojuste pärast
Hukata tahab ja teised kõik taewas temaga nõuus on,
350. Noh, siis ennemalt tahan ma korraga laenetes surra,
Kui et siin tühjal saarel ma närbin ja närtsin ja suren!»
Nõnda Eurylochos ütles ja teised kõik kiitsid ta sõnu.
Läksid ja ajasid ruttu siis Päikese paremad loomad
Ohwriks kokku, sest laew oli üsna karjamaa ligi,

355. Kus laiaotsaga loomad ja käharakarwased sõiwad.
Need nemad piirasid ümber ja palusid jumalaid, ise
Noppisid tammepuult lehti ja puistasid taewaste ette,
Sest enam polnud ju otre neil ilusa-äärises laewas.
Aga kui palunud olid, siis tapsid ja nülgisid naha,
360. Lõikasid wälja nad puusad ja mässisid raswaga ümber,
Ning nende pääle siis panid nad weriseid liikmete tükka,
Polnud ka enam neil wiina, et kasta põlewat ohwrit,
Waid sisikondasid weega nad pritsisid küpsemas tulel.
Aga kui põlend ju puusad ja sisikond süüa ju sündis,
365. Lõikasid tükiks nad muudgi ja paniwad warraste otsa.
Siis läks uni mu silmist, mis raskesti lauga mul kattis,
Ning ma ruttasin randa ja astusin kaaslaste poole.
Aga kui ligi ma jõudsin ju kaksik-aerusel' laewal',
Tungis mu ninasse lõhn, nii magus põlewast ohwrist.
370. Siis mina kokkusin ära ja jumalaid kaebades hüüdsin : !
«Zeus isa ning teie teised, kõik jumalad, igawest õndsad,
Oh teie olete mulle nüüd needmiseks läkitand une,
Et seni kaaslased kurja nii raskesti tegema pidid!»
Ruttu Lampetia läks siis hiilgawat Heliost vaatma
375. Pikkis riidis ja kaebas, et kaaslased elajad tapsid.
See sai wihaseks kohe ja kuulutas jumalail' nõnda :
«Zeus isa ning teie teised, kõik jumalad igawest õndsad :
Tasuge kaaslaste kätte, kes käiwad Odysseuse kaasas,
Et nad mu elajad tapsid, mu südamerõõmu nii ülbelt!
380. Neid mina waatlesin ikka, kui tõusin ma tähtsesse taewa
Ehk jälle tagasi taewast maa pääle ülewalt tulin.
Aga kui mõrtsukad mitte süü wäärilist nuhtlust ei kannu,
Lähnen ma Hadesse alla ja paistan sääl surnuile üksi!»
Temale wastas ja ütles siis pilwedekoguja Zeus nii :
385. «Paista, oh Helios, ikka weel õndsaille jumalail' taewas,
Paista ka maa pääl neile, kes surelikud on ilmas!
Warsti ma purustan laewa neil põlewa piksega pihuks,
Kuna nad sõidawad alles kesk mustawa mere weepinda!»
Seda sain pärast ma kuulda kuldjuuksiselt näkilt Kalypsolt.
390. Kes seda Hermese käest, kes taewa käskjalg on, kuulnud.

- Aga kui mere äärde ja laewa juurde ma jõudsin,
 Sõitlesin süüdlasi kangest ja kärkisin kõigiga kõwast.
 Aga ei leiduud ma abi, sest tapetud loomad jäid surnuks.
 Warsti siis ilmusid imed ja jumalad tegiwad tähti :
395. Ümber siis roomasid nahad ja lihad röökisid tulel
 Küpselt ja toorelt, ja oli kui elaja röökmine kuulda.
 Ning kuus päewa siis sõiwad mu õnnetud kaaslased liha,
 Mis nemad Päikese härgist ja lehmist oliwad saanud.
 Aga kui seitsmenda päewa Kronion meile ju saatis,
400. Siis jäi soiku nii meri kui maru, ja tuul oli päri.
 Läksime laewa siis ruttu ja sõitsime lahtsesse merde,
 Panime mastipuu püsti, ja purjud paisusid tuules.
 Aga kui lahkunud saarelt ju clime ega muud maad ei
 Olnud kusagilt näha, kuid üksinda taewas ja meri :
405. Waata, siis laotas Zeus üle laewa sinise pilwe,
 Nõnda et pimedas kadus kõik silmist nii taewas kui meri,
 Kauga ei jooksnudgi laew enam. Sest et korraga muutus
 Läänetuul müürates maruks ja hulus hoogude kaupa.
 Katki kiskus siis torm kohe mõlemad mastipuu köied :
410. Raksudes kukkus siis mast, maha langesid purjed ja ristpuu
 Laewa ruumisse alla, ja kukkuwad mastipuu tükid
 Sattusid tüürija päha ja löiwad ta pääluu puruks.
 Siis laelt lendas kui tuuker ta kukerpalliga merde
 Tagapoolt laewast, ja hing siis katkenud kontidest lahkus.
415. Ning siis müristas Zeus ning wiskas laewasse wälgu :
 Laew aga wärises hoopis ja wabises jumala wihast,
 Läks täis weewli auru, ja kaaslased kukkusid laewalt.
 Merewaraste wiisi nad wõitlesid wajudes weega
 Ümber laewa, kuid jumal ei lasknud neist pääseda ühtgi.
420. Üksinda käisin ma laewast nüüd läbi, kuid koleda jõuga
 Lahutas seinadest woog ära põhja, mis ujuma weel jäi,
 Wiskas siis masti ta pääle ja sell olid köied weel küljes
 Rippumas, härjanahast, nii tugewast, põimitud hästi :
 Nendega sidusin ühte ma põhja ja langenud masti,
425. Istusin ise siis pääle ja lasksin end laenetest kanda.
 Soiku jäi läänetuul nüüd, ja tormist waikenes meri.
 Kuid tuli lõunast siis tuul ning tõi mulle uuesti häda,

- Sest et ta tagasi kandis mind jälle Charybdise kurku.
 Öö otsa ujusin nii, aga siis, kui tõusis ju päike,
 430 Jõudsin ma Skylla kalju ja hirmsa Charybdise juurde.
 See nüüd kuugistas alla just soolasid woogusid merest,
 Aga ma hüppasin üles ja kahmasin wiigipuust kinni:
 Sää! siis rippusin kõrges kui nahkhiir oksade küljes,
 Ei olnud jalale tuge, ei saanud ka ronida üles,
 435. Sest et kaugel puujuured ja lontis oliwad oksad,
 Suured ja pikad, ja warju nad andsid Charybdisel' hästi.
 Nõnda ma oksadest hoidsin sää! kinni ja ootsin, et jälle
 Puristaks põhja ja masti ta wälja, ja tulidgi wiimaks
 Kauase ootmise järel. Kui kohtumees kohtust läeb sööma,
 440. Kui juba paljude tülid ta lõpetand, lepitand ära:
 Ote sel tunnil mu palgid siis tulid Charybdise kurgust.
 Ruttu siis kargasin kõrgest ma käte ja jalgega sõudes
 Alla ja palkide pääle ma winnasin enese üles,
 Istusin keskele ise ja kätega edasi sõudsin.
 445. Aga ei Skylla mind näind enam, sest et mind kõikide isa
 Warjas ta eest, sest muidu ei oleks ma pääsenud surmast.
 Üheksa päewa ma sõudsin ja kümnendal jumalad wiisid
 Öösi Ogygia saarde mind jälle, kus elab Kalypso,
 Ilusajuuksine näkk ning wägew ja laulukas jumal.
 450. See wõttis lahkest mind wastu. Kuid miks seda uuesti räägin?
 Sest mina rääkisin eila ju sulle ja kaasale seda
 Selles su kojast, ja mina ei armasta iganes mitte
 Juba kord räägitud asju weel uuesti korrata üle.

Greeka keelest *J. B.*

Kui isa koju tuli.

Nädalide kaupa ei olnud enam wiimatilka jadanud. Wili wälja pääl oli sõre ja ära kõrwenud; kartohwli pääsled lõiwad kollaseks, enne kui midagi alla kaswama hakkasgi, ja jänust äralõpnud elajaid oli igal pool kuiwanud hallikate ääres näha. Nagu tuline wahemüür oli jänuse maa ja taewa wahele ehitatud. Westkiojas kadus weji sootumaks ära, suur wesiiratasgi lagunes kange kuuma käes koost, järwed põgenesiwad kallastelt kaugele ja peitsiwad endid sügawasse maa sisse, nagu tahakiwad nad endid tulise päewapaiste eest kaitsta; lapsed suriwad kõhuhai-guse kätte ja põllud oliwad suitsuga kaetud nagu lahinguwäljad. Ja nad oliwadgi päris lahinguwäljad, wäljad, kus põllumehe wiimne lootus närtjis ja furnult maha langes.

Metsa Kaaril ei olnud suurt häda. Tema onnikene seisis suure männametsa keskkel, ja põlluks oliwad tal paar lapikest selget liiwa, kust ta korralisel ajal wähe wõis loota. Kui suwi otsa wihma jadas, siis ehk sai wähest poolteist tündrit, enamasti kaerad mõne ruffi teraga sega-mini, sest wilja kõrred oliwad peenikesed nagu niidikesed ja pääd wäikesed nagu nõelad.— Korralisel ajal sai siis poolteist tündrit ja tänawu mitte midagi. Nagu näha, ei olnud wahel mitte liig suur, ja sellepärast ei wõinud Kaarel ja tema naene, kes nõnda palju oliwad harjunud kannata-ma, mitte nälga surra. Kõige suurem õnnetus tõusis sellest, et kusgilt tööd ei saanud. Muidu oli Kaarel talupoegade juures ümberringi raha eest rehte peksmas käinud, nüüd ei olnud aga rehtesid peksta. Ka osas ta hõlekatusleid teha, aga nüüd sõodeti hõled loomadele ära. Müüriisepa amet oli temal ka selge, aga kellel oli nüüdsel ajal weel raha ehitama hakata!

Käägiti et kusgil kaugel tagapool Stokholmi raudteed ehitatakse, ja mõisas oli Kaarel kuulnud, et tublid kivilõhkurjad jäält teenistust leida võivad.

Isa ajas sellepärast parema kuue selga ja ema nõrjutas raswalam-
bist wiimsed hülgeraswa tilgad kofku, et isa saapaid määrada.

Lahtumine oli mõlemile imelik ja harjumata. Kaarel ja Gewa elasiwad juba wiisteistkümmend aastat abielus. Kuus last oli neil, neli poisji ja kaks tüdrukut. Eune oli isa waewalt ühe nädala kodust ära olnud, ja nüüd pidi ta terweks aastaks ära minema! Aga raha lubas ju isa saata, et naene ja lapsed mitte nälga ei jääks.

Jumalagajätmise juures ei olnud kaistumist ega pisaraid, ka nende hääldgi ei wärisenud. Aga kaua waatas Kaarel ükshilmi naese otja — see oli wist wiie aasta sees esimest korda — kui see tema kuube kohen-
das. „Kuidas sa waene wanaks oled läinud hulga laste ja raske tööga,“ ütles ta.

Need sõnad ei olnud iseenesest küll just üleliia peenikesed ega õr-
nad, aga Gewa päewatanud näo üle käis rõõmujoon, sest ta mõistis koge, et Kaarel temale sellega midagi iseäranis hääd tahtis ütelda.

„Jumal awitagu sind, Kaarel! Söö tublisti, et sul jõudu on tööd teha, iseäranis söö pekki, see annab rammu. Hoiu sa ennast wiina ja dünamiidi ja kõige eest, mis kardetaw on!“

Kaarel wõttis wiimsje kartohwli nootjaga kausist ja lubas ette-
waatlik olla.

Wiimaks hakkas ta minema, ära kaugele, et omakstele leiba tee-
nida; ta läks, ilma et ta omakstele kord oleks sund andnud. Naese närtsinud rind lõi küll wähe soojemaks ja Kaarli jüda tufus wähe ru-
temalt, aga see ei jõudnud weel mitte kowa koort murda, mis töö ja häda nende waeste inimeste tundmuste ümber kaswatanud oli. Minult kaks nooremat last nutsiwad. Ema aga seisib uksepiida najal, hoidis kuinetanud käe päewa ees ja waatas isale järele, kaua, kaua, ja kui ta tupp tagasi tuli, wõttis ta tema puukingad ja lükkas nad taha sängi alla. Neid ei olnud ju niipea enam mitte tarwis.

Korraga läks üks lahti ja isa astus tupp.

„Gewa, ega sul rohkem ei olnudgi kui kolm heeringat?“

„Ei olnud.“

„Mitspäraast ja siis kaks minule kotti oled pannud? Säh, wõta teine jälle tagasi. Jää jumalaga!“

„Wõta aga heering pääle, küll ta sinule tarwis läheb!“

„Ei, jäägu ta parem lastele!“
Sellejärele läks ta jälle pikkamisi teele, kaugele wõõrasse maailma, igapäewase leiwa eest tööd tegema, kuni kõit ronnid walutasiwad.

Kuu pärast saatis isa raha, õige wähe, aga peaaegu kõit, mis ta teenis. Siis tuli weel kirjasid. Wanem tütar, kes külakoolis käis, luges neid niikaua ette, kuni nad kõigile päha jäiwad. Kirjad oliwad lühikesed ja halvasti kirjutatud. Nad jutustasiwad, et isa terve olla ja nendele sedasama soovida, et ülemad hääd ja sügikraam kallid, ja et kõit tööliised metjas elada, sest lähedal ei olla ühte majagi. Gewa oli kottu-hoidlik ja sellepärast wõis ta koguni mõne kopika tagawaraksgi panna. Kuni ta kusgilt midagi teenida wõis, siis oli ta kohe käepärast ja wiimati oli tal niipalju raha koos, et ta Kaarlise ja lastele riiet kuduma wõis hakata. Temal enesel ei olnud midagi tarwis.

Siis tuli aeg, kus kirja enam ei tulnud. Gewa käis igal nädalal õpetaja juures küsimas, kas isa ehk kirja ei ole saanud. Ka raudtee jaamas käis ta. Kõit oli asjata. Kuu aega läks mööda, siis teine ja kolmas, aga isast ei olnud midagi kuulda. Nagu rahwas igas asjas wisa ja kannatlik on, nõnda oli ka Gewa ootamises. Rahulikult ootas ta. Võnnaks wõttis ta vähem kartoholid ja heeringa lõikas ta weel wäiksemateks tükkideks. Aga sellegipärast lootis ja ootas ta ikka weel.

Ja wiimaks tuli ka Kaarel. Ta istus ühel päewal widewiku ajal ahjupingi pääl, kui Gewa metfast koju tuli, kus ta luuaraagusid otsimas oli käinud, sest lapsed ostasiwad ilusaid luudasid teha, mis nad paari peotäie jahude eest külas äramiüsiwad.

Ta istus pingi pääl ja ei tõusnud üles, kui naene tuppä astus.

„Tere õhtut, Gewa!“

„Isa pojuke, Bühawaimuke! oled ja siis tõesti tagasi, Kaarel,“ ütles Gewa, wiskas raod nurka ja waatas, kas ahjus weel tuld on. Ei armuawaldusest juttugi. Ainult ta filmad wälkusiwad, ja rutemalt kui muudu talitas ta toas.

Kaarrel istus waguasti nurgas, näost walge nagu lubi. Wist oli ta waene sõidust weel wäsinud. Kuni wiimse jaamani oliwad töömehed ilma rahata piletid saanud, pääle jelle oli ta aga kolm penikoormat jala pidanud käima. Raeje küsimiste pääle wastas ta tasasel ja aega mööda, nagu see ta wiis oli. Siis rääkiwiwad nad lastest ja sellest, kuidas nad kõit isa äraoleku ajal elanud; ka hagadest omnikesest, kus isa tööajal ela-

nud, oli jutt ja sellest, et wanem poeg Lars talwel pääkooli pidi minema ja majakeste katus parandamist nõudis.

Lapsed tulivad koju ja hõiskasivad rõõmu pärast, kui nad isa nägivad. Hakkas juba hiljaks jääma, ja ema pani pudrukauki laua pääle. Isa aga istus ikka weel pingi pääl ja oli näost walge.

„Tule sööma, Kaarel!“

Isa ei pannud wist mitte tähele. Ta pühtis käisega otsaesist ja ohkas. Ta waene oli wist väga väsinud!

Ema jättis tema istuma ja läks pangega hallikast wärsket wett tooma. Rewadine õhtu oli walge ja soe. Ema süda laulis ja hõiskas rõõmu pärast. Nüüd oli ju Kaarel jälle kodus ja raske aeg otsas. Nüüd hakkawad nad jälle üheskoos tööd tegema, ühes külmama ja lõikama, ja keegi ei tohi enam nõnda kaugele ära minna.

Ta wõttis pange wett täis, jõi ja läks tagasi kingust üles. Kui ruttu ei käinud jalad, ja kui kerge oli pang! Nõnda rõõmus ei olnud ta sest saadik enam olnud, kui nad Kaarliga käikäes Jaanipäewa õhtul pärast tantsu läbi niitude ja wäljade koju läksiwad.

„Tule ometi sööma, muidu läheb puder külma!“

Isa ei liigutanud.

„Tahad sa, et ma kausi pingi pääle panen?“

Korraga tõusis isa püsti, aga esimest sammu astudes wajuž ta nõnda imelikult kofku, ja teise sammu juures kompsatas midagi, nagu oleks keegi kepiga wasta pörandat koputanud. Loukades ja kompsatades astus isa laua juurde, otsaesist mööda jookšiwad temal aga juured higitilgad maha.

Lapsed oliwad hirmu pärast kohmetanud ja wahtisivad, filmad pärani, isa otja. Gewa aga tuitus ja toetas süngi najale.

„Isa pojake, mis ju jalal wiga on?“

Kaarrel aga langes pingi pääle, kattis kareda käega filmad kiini ja ütles:

„Jalg, Gewa, jalg . . . see jäi sinna suure liiwakingu sisse raudtee äärde. See oligi see dünamit . . .“

Sigurdi järele K. K.

Hus isa.

Riejalanud Liisa Teevo.

Onu juures oli Elsal maal väga hää olla, nii et ta midagi muud ei soovinud. Koju tahtmine oli korraga kadunud, ja ka ijagi ei tulnud enam meelde. Oli sest ju ka tükk aega mööda, kus isa oli ära taevastse läinud, ja oli ka onu niisama hää kui isa.

Kui onu kodus oli, siis oli ta tema juures iga sammuga pääl, kius tema süles ja seisis tema kaela ümber võiste onu oma lastega. Ja kui onu ühe päeva kodust ära metsas käimas ehk ka mujal oli, siis oli aeg tal nõnda igaw, et päew ei tahtnud mööda minna. Ikka läksivad nad tänawafunnsje waatama, kas ta juba ei tule, ikka ja ikka. Ja kui teda juba nähti, siis lendasivad nad kolmekesti talle tormates vastu. Hellu waene jäi ikka järele, et ta kõige pisem oli, aga Hilma ja Elsa oliwad ühesuurused ja jõudsid sellepärast ka ikka ühel ajal onu juurde. Kohe hakkasivad nemad tema kätest kinni ja hüppasivad ja hõiskasivad rõõmu pärast.

„Iha, isa!“ hüüdis Hilma.

„Onu, onu!“ hüüdis Elsa.

Maerusuul astus onu kehet tänawat, kumbgil pool lustiline tütarlaps. Aga kui nad Hellu juurde tulivad, kes käed juba wälja sirutanud oli ja wahepidamata hüüdis: „Iha tülle!“, siis pidivad Elsa ja Hilma sellega rahul olema, kui nad weel kuue-hännast kinni pidada wõiswad. Aga hää oli ka sedagi rebida, hirmus hää!

Aga kui weel onu linnast odati, siis oli palju tegemist. Siis lennati seest wälja ja wäljast sisse, ühtepuhku, ja küsiti kord ema käest, kord Kadri käest, nõnda et need päris kimbus oliwad.

Täna oodati onu linnast tulewat. Lapsed arvasiwad teda iga filmapilk tulewat, sest saadit, kui neil hommiku filmad lahti läkswad. Ühtepuhku jookswad nemad kõõti küsima, kas ta juba tuleb. Kõik kolm katsusiwad ühel ajal küsida, Elsa teiste ees.

„Sääge, pahad lapsed, ometi muisje tubadesje. Siin teie teete astjad puruks ja ajate ümber kõik, mis ette tuleb,“ ütles ema. „Minge wälja petumängu mängima!“

Uga kui kaua jeda mängiti, üksi filmapilguks! Jälle jooksti tuhatnelja kõõti ja akna ääres hakati waatama, kas ta ei tule?

„Kari, tõta Hellu aknale, Hellu waatab, kat ita ei tule,“ pomises nutuhäälhel Hellu, kes oma jõuga aknale ronida ei jõudnud. „Tõta, tõta,“ mudises ta, hädaldas ja kiskus Kadrit riiet pidi.

„Ons nad ka igal pool ees!“ ägises Kadri, „päris raske on nendega!“

„See oleks mul raske, kui mul lapsi ei oleks,“ ütles ema tõsiselt.

„Uga kui nad igasje paika ette ennast topiwad ja muud ei tee, kui et igaiüks kifendab . . .“ ümises Kadri wähe pahaselt. „See Elsagi, ise suur tüdruk, tema'p see on, kes teised hukka ajab. Ei nad enne nii üle-käe ei oluud! Jah waata, juba saiwad jälle tassi pörandale; sääl ta nüüd on tuhandes tükis. . . Ja ise weel meie kõige parem kiwi-tass!“

Kadri oli päris pahemas tuules. Ta wöttis Elsa kätt pidi kinni ja wiis ta teise tupp. Teised lapsed hiljusiwad ta järel, ja wait istuti siis õnnetuse pääle natuke aega, ilma et üksteisele sõna oleks lausutud. Wiimake, kui üksteise otsa waadati, hakati naerma, ja pea oli päris turtsumine käes. Ja nõnda asi ununesgi. Windi rehetuppa ja säält pisteti wälja waatama, kas teda mitte ei näe tulewat, ehk kas mitte tulija häält ei kuulu. Uga ei kuulnud ega nähtud midagi. Kui nad oma arust juba kaua rehetoas oliwad istunud, pidi jälle küsima mindama.

„Kas isa siis tuleb, kui toa lamp põlema pannakse?“ küsis Hilma, ja ka Hellugi algas:

„Kat ita tiit tuleb?“

„Jah, jah,“ ütles ema, et neist lahti pääfeda.

Siis kobijeti kolmekesti jälle rehetuppa, istuti pingi pääle ja waadati üles lambi poole. Siis hakati mõtlema, mis nad külastatuks saawad. Hilmale oli isa aabitfa lubanud tuua, sefamajugufe punaste kaantega, nagu Elsalgi oli ja kus kuff lõpu otjas sees oli. Hellu ootas hirmus palju maisasju, „wittitti kümme wittteit polju.“ Elsa ei tead-

nud, mida tema saab, aga midagi ootas ka tema. Ema wistiski saatis talle kodust, kui mitte ühte, siis teist. Ka saamisest ei olnud tal nii suur häda, aga sest oli tal kahju, et onu kodus ei olnud, ja ta kartis, kas ta täna tulebgi.

„Millal jee onu tuleb ometi?“ ohkas ta mitu korda iseeneses.

Siis läks jälle Hilma kärsitumaks ja nuidugi ka Hellugi. Kohe oleks nüüd lamp pidanud põlema pandawa, nüüd keskpäewa ajal, ja nad läksiwad kooki ema käest tuld paluma, Hilma ja Hellu. Ja kui nüüd ema ütles, et tuld enne lambi külge ei pisteta, kui pime on, siis tuliwad nemad jälle wähe aja pärast seletama: „Nüüd on juba pime!“

Aegamööda, liialt aegamööda tuli õhtu, ja tuli pisteti lambi külge. See tegi lapsed ülliröömsaks, ja kikkis kõr wadega kuulsiwad nemad kõige wähemat krabinat õues. Mitu korda oliwad nemad juba tulemise häält arwanud kuulwat, ja juba hakkas röömuhüüd. Aga wiimaks, kui nad seda tõesti kuulsiwad, siis lendsiwad nemad läwesele. Elsa oli neist kõige esimene luffu lahti käänamas, ja teised kiskujiwad uft, mis nad jõudsiwad, ja tungisiwad kärsitumalt üksteise pääle. Siis tuli Kadrigi sinna.

„Jälle on Elsa siin mäsšamas, pea ometi wähegi oma korda,“ ütles ta ja saatis ta kesk pörandat.

„Oodate, lapsed, ometi wähe, kohe on isa sees,“ ütles ema.

„Jah, need on need ootojad, kes nii hufas on, et nad igasje paika ennaft ette topiwad,“ pomises Kadri. Niipea kui onu ukse lahti tegi, siis pisteti talle kohe käed wasta ja hakati küsima.

„Kas isa tõi aabitsja? Jsa, kas isa tõi?“ küsis Hilma isa käest kiini tõmmates.

„Oh ita, oh ita!“ hakkas Hellu oma woori ja hakkas mõlema käega isa teise jala ümber.

„Miks onu nii kawa ära oli? Kas onu tõi mulle midagi?“ küsis Elsa ja tungis nii lähedale, kui iganes wõimalik.

Onu ei teadnud, mis ta kõige esmalt pidi wastama. Ei ta ka mõistnud midagi wastata, waid naeratades laste pääle waadates, kes ta ümber pöörlesiwad, tegi tema wõõ lahti ja wõttis kasuka seljast.

Kui Matt oma teekoti oli tuppä toonud, siis kogusiwad lapsed selle ümber ja käisiwad wahepidamata isa pääle, et ta selle pidi lahti tegema, ja tungisiwad wiimaks kõigest jõuft koti pääle.

Suur rõõm sündis siis selle pääle, kui igauks oma jao kätte sai. Hilma sai punaste kaantega aabitsa, ja koke hakkas ta säält kulle otsima; ja kui ta selle leidnud, tõusis suur naer. Helli sai maiusasju põlle siise. Aga ega ta neid süüa ei raatfinud, ei maitstagi, ta waatles neid üksi ja näitas muilegi. Elsa sai punaste äärtega sukad. Ema oli nad saatnud. Elsa meel oli hää. Tema katsus ja waatas neid julle, ta wõttis kingadgi maha ja katsus neid jalga. Kenad nad oliwad, ja lust oli nendega sammuda.

Kui siis onu onunaesega oli kõnelenud, linna uudiseid jutustanud, ja mis nad ka muidu taja üksteisega wõijiwad arutanud olla, wõttis ta Elsa julle ja ütles:

„Nüüd saad sa, Elsa, jälle koju, sinna on sulle isagi tulnud!“

Elsa ei tahtnud asjast aru saada, waatas kord onu, kord onunaese pääle. Aga kui nemad naerusuul tema pääle waatajivad, siis ütles tema julgesti:

„Onu pilkab mind!“

„Ei pilka, sina oled nüüd isa saanud,“ kinnitas onu ifka naeratahes.

„Wist teie pilkate,“ tähendas Elsa ja tõmbas hiljutesti onu habemest.

Aga tädigi kinnitas: „Sinule on tõesti sinna isa tulnud!“

„Ja mina tõin juba kasuka, et sa minna wõid,“ ütles onu ja näitas kasuka pääle warna otjas.

Sah, see oli Elsa isa kasukas, seda tundis tema isegi. Ja tema hakkas juba uskuma, et isa on tulnud. Ei ta suuremalt wõinud selle üle järele mõtelda, plaksutas aga rõõmu pärast käsa, pigistas onu kaelast, jooksis onunaese juurde ja peitis oma pää tema hõlma. Duunaene wõttis ta julle, pigistas wasta rindu ja ütles:

„Waene Elsa!“

„Aga ema ütles, kui isa taewasse oli läinud, et isa ial enam meile tagasi ei tule!“ ütles Elsa hätisti ja kindlasti küsiwalt.

„Kui ka ema nõnda peaks ütelnud olema, aga nüüd on teil isa jääl,“ kinnitas onu.

„Sinna on tulnud uus isa,“ seletas onunaene.

Elsa ei saanud sellest targemaks, ei ta selle üle ka pikemalt järele mõtelnud, ta oli üsna rahul. Ta küsis onu käest, millal ta siis koju saab minna; ta oleks juba koke tahtnud minna, ja sest oli tal kahju, et

ta mitte kohe ei saanud minema. Aga see oli talle kõike pidi meele järele, et isa oli tulnud ja et ta jälle isa juurde sai.

Üks ja teine asi oli küll selle isa tulemise kohta segane, nii segane, et mõte selle juures kogunisti wassi läks; aga rõõmutuhina waral ei kestnud see ometi mitte kaua; pea pääsis jälle mõttelend lahti ja liikus ja lehwis wabalt nagu enne. Meelde tõusis lapsele üks kuju teise järele, tõusis ja taganes, üks säält, teine täält, nõnda et pea suur hull kujusid kokku sai, kes ennaft kokku ühendasiwad, teine teisele läheneasiwad ja terwele mõtete kogule uue näo andsiwad. Ja nad läksiwad wiimati nii elawaks, et Elsa neid päriselt oma silmade ees nägi.

Oh kui ta nüüd pea koju oleks saanud! Wiististi mängis sääl nüüd isa õe Mariga ja wotas teda waluga. . . . Ja ema kudus sääl sukka . . . Nõnda oli see ikka õhtutel olnud, et ema sukka kudus ja isa nendega mängis, kannelt kõlistas ja laulis. Aga kellega ta nüüd küll mängib, kui kannel siin onu juures on, ülewal onu kapi pääl?

„Kas onu ka selle kandli koju wiib?“

„Mis tarwis siis seda?“

„Noh, et isa temaga mängib.“

„Eh! on tal ise kannel, millega ta mängib.“

Kui tal uus kannel on, on ka see hää. Aga Elsa arwas, et paremat kannelt ei võiks ju mitte olla, kui see esimene oli.

Magama minnes ei tahtnud Elsa filma uni tulla. Ei tal tulnud meeldegi, õhtupalwet lugeda. Mõtted oliwad tema üle täie wõidu saanud, ja nüüd waitfuses oliwad nemad uuesti liikuma läinud; nad oliwad tema meele koju wiinud ja isa mälestusi uuendanud.

Tema mälestas, kuis isa haige oli olnud ja kuis ema külmi jahutusrätikuid ta otsa pääle oli pannud. Ja ka tema ise käis atnaruudu juures oma käja jahutamas ja jookkis siis neid isa otsaesiwele panema. Isa waatas tema pääle, naeratas õrnasti ja ütles tafa:

„Isa oma laps!“

Ühel õhtul oli siis kodus palju wõõraid, onunaenegi oli sääl. Kõik seisiwad isa woodi ümber ja nutsiwad. Ema oli põrandal ja õhtas. Siis tõusis ema üles, aga langes uuesti maha. Isa hingas wäga raskesti. Siis kui ema ülestõusis, waatas isa ema, tema ja Mari pääle, aga siis ei waadanud ta enam kellegi pääle. Kurk rögis, rind laenetas kangesti ja käed oliwad ristil rinnal. . . . Teisel päewal paniwad nad siis isa musta kirstu ja wiisiwad külma kuuri, ehk küll tema

nuttis ja ütles, et isa ei wõi sinna wiia, sest isal on külm. Selle pääle ei näinud tema enam isa, waid üksi seda musta kirstu, kui nad selle ära wiiswad. Ka siis oli palju wõdraid. Ja nemad ütlesiwad, et isa on taewasje läinud. Ja selle pääle ei tulnud ka isa enam, ehk ta küll teda otsis ja votas ja Mari ka teda votas, nimelt iga õhtu. Ja ema ütles, et ta ei tulegi enam. . . . Aga kuis ta siis nüüd on tulnud?

Ja selle juures läts nüüd Elsa mõte segajeks, kogunisti segajeks.

Mii kaua, kui ta siit ära on olnud, jääb taewas. . . Ei jäält ole tagasi tulnud Beetrist onugi, ehk ta juba kaua on ära olnud, ei ka mitte täditütre Alma emagi, ega keegi muu. . . .

Elsa mõtteid segas pääle selle weel onunaese nimetatud uus isa, ja asi läks ikka weel segasemaks. Ei see kõik tahtnud nüüd tema meelest minnagi. Ometi selle juurde jäi ta wiimati seisma, et isa on taewast tulnud uutes riietes ja uus kannel käes, wististi kullast riietes ja kuldakannel käes, ja selle usu sisse ta jäi. Sest ei ta muudu wõinud teda kuidagi uueks mõelda ja soowida, sest tema meelest oli isa nõnda kõige parem, nagu ta oligi.

Elsa silmad wajasiwad kinni. Tema oli nagu oleks isa uksepraowahelt waadanud ja ütelnud:

„Kus on isa tütar?“

Ja isa wõttis teda sülle, ja ta pani käed isa kaela ümber, ja mustad tihedad juuksed katsiwad tema käsiwarssi, ja must pikk habe oli karedalt tunda, kui sinna põsed ehk lõug puutus. Marigi ronis siis isa põlwe otsa. Ja wäike Elli naeris oma hällis, kui isa temaga naljatas. Siis wõttis isa kandli ja hakkas mängima. Tema toetas ennast isa põlwe najale ja laulis:

„Laps ma olen lustiline,
Wäike weel ja wõimetu,
Maimukene, marjukene
Olen weel ma hooletu.

Weel mul awab ema hella
Dooja kaisu kallima,
Wiibin isa põlvedella,
Olen ilma mureta!“

Mitu korda oli Elsa katjunud oma asju kofku koguda, enne kui reisipäew tuli. Aga sellega kulus juur jagu päewast ära, et ta oma wäiksesse laadikusse paberinukud ja kiwikujud korda seadis, et ta neid puhastas ja kohendas ja jälle afemele pani, et ta helmeted nõõri otfast wõttis ja jälle nõõrile pistis, et ta paberist wõttis ja sinna jälle sisse mähkis selle wiie kopika tüki, mida ta õpetaja käest oli saanud, et ta „Auu kiitus olgu igawest“ oli laulnud. Ja kui wiimati reisipäew tõesti kätte tuli, tõusis ta ennemini üles kui muudu ja kohendas jälle oma warandust.

„Mad peawad kõik korras olema, kui ma koju lähen, sest sinna on isa tulnud,“ seletas tema nüüd nagu iga kord, kui ta oma asju korda seadis.

Kui ta asjad korda oliwad pandud, ajas tema juba kuue selga.

„Kohpe pean mina ära minema.“

Aga jaks oli weel kaua aega, enne kui mindi, kuna muud sellega weel tegemistgi ei teinud

Alles pääle einewõtmise, ligi poole päewa ajal ütles onu, et nüüd tulla minna. Nii igawaks läks Elsal wiimati ootamine, et ta pingi pääl isa kasuka alla puges ja nuttis. Aga niisama hästi, kui ta selle pärast nuttis, et ta kohpe minema ei saanud, nuttis tema ka selle pärast, et ta minema sai.

Onu käskis Matti hobust ette panna, ja onunaene kutsus Elsa oma juurde.

„Noh Elsa,“ ütles onunaene, „nüüd saad siia minema. Jäta nüüd aga Jumalaga!“

Elsa andis nüüd Hilmale ja Hellule käe ja seletas, et ta nüüd peab koju minema, sest sinna on isa tulnud.

Noh, Kadri kah!“

Elsa jookkis kõõki.

„Kas Elsa nüüd läheb?“

„Jah, mina pean koju minema, sest sinna on isa tulnud.“

„Jumalaga, Jumalaga, pea, laps, ka wana Kadrit meeles!“

Kui Elsa kasukaske oli mäsfitud, et temast muud wälja ei paistnud, kui kaks hiilgawat filma, ja sohvale istuma pandud, seni kui ree pääle kõik walmis oli seatud, seletas ta weel kord Hilmale ja Hellule, et ta isa on koju tulnud ja kuldkaandle kaasa toonud, millega ta mängib.

Müüd oli kõik valmis, ja onu kandis tema ree pääle, mäsšis ta tublisti kasukate sisse ja istus siis ise kõrwa. Lauk tõmbas ree liikuma, ja kullused hakkasivad helisema. Sooned nähti neist mööda lendawat ja kaugele, kaugele neist maha jääwat. Ka aiateibad tänawa ääres leudasiwad üksteise järel mööda, ja lumehang aia kõrwas libises ikka taha poole. Rehed ja küünid, niidud ja nurmed, kõik liikusivad. Lauk jooksis aga pääle, et laudjas temal wärišes, kullused kõlasiwad ja onu laulu hakkas lööma.

Talusid tuli neil wastu. Inimesi oli jälle liikel, suuri ja väikseid.

Wispärast on nemad nii kaugele siia tulnud? Miks nemad ei wõinud linnas elada ehk ka jälle jälle onu pool? Kas neil väikestel tütarlastel ka isa kodus on? Ous ka see taewas käinud ja jälle tagasi tulnud?

Maha jäiwad talud ja inimesed, ja sinna tagasi lendasiwad ühte wiisi uued talud, põllud, niidud ja metsad. Ja lauk lastis aga ikka edasi, kullused kõlasiwad ja onu laulis

Juba hakkas hämardama.

Tähti ilmus taewasje, ja kuugi hakkas pea paistma. Tähed ja kuu rändasiwad ka. Pea jõudsiwad nad ette, pea oliwad nemad tagapool; aga maha ei jäänud nemad ometi mitte; ikka paistsiwad nad ühekaugel neist olemat.

„Ja miks jälle nii? Sääle wõis küll lõbus nende juures olla. Miks siis ometi see isa sääle ära tuli? Wististi oli tal kahju emast ja minust ja Marist ja väikest Ellist. Aga jälle ülewal oli ju ka Armas. Kas isa tema ka enesega oli kaasa toonud? Ei tea, kuidas nad siis jälle on tulnud?“

Ja see oli Elsa meele pärast Tema arust ei wõinud jälle nii kõrgele ülewalt mitte maha karata.

Wististi on jälle redel . . . kullane redel.

Elsal tuli Jakob meelde, kes redeli nägi taewa ja maa wahel ülespandud olemat, kus inglid üles ja alla käisiwad. . . . Ei tea, kus ta küll on? Kas on kaugel siit? Wististi on ta üsna kaugel, wist jälle taewa ääre juures. . . . Aga kui jälle ukse ei ole . . . Ja kus see ukse jälle ka on?

Ta tahtis juba kõige selle üle järele mõtlema hakata, aga arwas ometi, et ta parem kodus isa käest seda küsib; isa teab ju seda kõik, ja kohe on ta ju kodus.

Nüüd on nad wististi kodus . . . Oma walmistab rooga.

Ja emal oli Elsa meelest hall aluskunb ja pilt ja lai põll ees.

Mari mängib sääl nukkudega ja näitab neid Ellile. Du wiimati Mari ka minu Kerdu wõtnud, mis nutta mõistab, kui teda nina päält pigistad? Selle isa andis . . . Oh, kui ta enne koju jõuaks, kui isa töölt tuleb, siis ta hüüaks juba ukse päält: „Kus on isa laps?“

See oli kõik Elsa meelest nii ilus, et ta käja oleks plahjutanud, kui ta oleks wõinud.

Kaugelt nähti palju tulijaid, ja kui lähemale jõuti, nähti talusidgi. Sääl oli nüüd see linn. „Kuis see onu küll mõistab meile sõita, kuna siin nii palju majasid on, ja pääle jelle pime käes?“

Ja säält sõitis siis see onu majadest mööda, pööris ulitsalt ulitsale. Ja juba tuli tuttawaid majasid.

Juba pöörati koduäärast sisse. Sääl ta oli. Suur kiwi oli wärawa tulba kõrwas ja palgiladu aia ääres. Läwe ees oli weefelt, aga teist moodu toower pääl kui enne. Geskotta oli uus aken tehtud. Aga Elsa kodu oli ta ometi, sest onu peatas siin hobuse ukse ees ja kandis ta sisse.

Sääl oli ka ema. Tema tuli wasta ja hakkas kasukat seljast maha wõtma. Ja kui nüüd Elsa kasukast oli wälja pääsnud, tundis ta Marigi ära. Aga ei nad olnud enam päris endist nagu, ehk küll ka seegi nagu tuttav oli. Emal oli küll hall aluskunb, aga isemoodu jaft, seejuguine, nagu Elsa jeda temal enne mitte ei ole näinud, ja ka näo poolest oli ema ifka muutunud. Maril oliwad kogunisti teijed riided ja seejuguine põll, kellel pitkad paelad oliwad, tagaselja kofku sõlmitud, ja ka juurem oli Mari, kui enne. Wäike Elli, ka tema oli palju muutunud. Aga kus see isa siis on? Kas ta weel töös on, kui teda weel ei nähtud?

Suur kapp oli teisel seinal, kui enne. Wäike fäng, kus ta Mariga oli maganud, oli ära; kus see küll oli? Riigetool oli weel sääl, kus enne, aga punaseks wärwitud; enne oli tema hall . . . ja wärwitud oli ka kambri uks.

Elsa jüda läks raskets ja kurwaks. Ei ta ojanud paigalt liikuda ega sõna rääkida.

Oma kõneles nii lahkesti ja armsasti ja wiis ta teisele poole sohwa pääle istuma; aga Elsa ei saanud ka sellest mitte julgemaks. Sõrm suus, waatas ta umbusalduses ümberringi.

Mari kandis siis sohva pääle suure hulga mänguasju, paberi-nukkujid, pildiraamatuid ja ühe koguni suure nuku, kellel uued ilusad riided olivad.

„Selle nimi on Urja, ja tema on koguni hää,“ hakkas Mari päris waimustuses seletama. „Ja siin, waata, siin on sinu Kert. See on nii palju nutnud, kui tema mamma kodust maal ära oli.“ —

Kert oli see küll, aga ka tema oli muutunud. Põsed olivad temal karedaks kraabitud, ja teine käsi rippus pool lahtiselt maha, nii et aga wähe weel kinni pidas. Ja ka nutta ei tahtnud ta enam, kui temal rinda pigistati.

Elsa waatas Kerdu pääle. Ei ta lausunud midagi, waid nutt puhkes lahti. Temal oli hale meel Kerdust, kes waejete nagu haige taoline oli, ja siis oli temal hale kiigetoolist, fängist, suurest kapist, kambri uksest ja kõigest.

Mari aga näitas uusi mänguasju ja seletas kõwasti:

„Ema käest olen ma selle Emmi saanud.“ Ja Mari määsis punaste paelaotjade sees förmepikkuse nuku välja.

„Noh, hakkame Emmid pesema!“

Kohwitasji walas nüüd Mari wett ja pesi Emmid ja mähtis teda mähtmetesse, ja Urjalgi pesi tema suud.

„Peseme Kertu kah!“

Tema pesi ka Kertu.

„Kerdule on ka tarwis uued riided teha. Kas ei ole?“

„Jah, on!“ wastas Elsa tasa.

„Seesugused päris riided, seesugused, mida ka seljast saab ära wõtta, kas nii?“

„Jah,“ wastas jälle Elsa tasa.

Aega mööda sai Mari juba Elsa wähe mängumõttesse ja ka kõnehimusse. Wiimaks küsis Elsa tasa Marilt:

„Kus see isa nüüd on?“

„Töös,“ wastas Mari nii kõwasti, et Elsa päris ära ehmatas.

„Aga ega ta weel ei tule, küll meie wõime weel mängida. Isa pilkab ikka, kui meie nukudega mängime. Tema sõimab Kertu Tapsits ja pistab filmad Kerdul ja Urjalgi välja. Ei siis enam pole lusti mängida, ega ei?“

„Ei!“ wastas Elsa, aga see oli talle haruldane, miks isa nüüd seesugune oli; enne ei olnud ta mitte nõnda teinud.

„Millal see isa tuleb?“

„Kui ema on roa lauale pannud.“

Elša filmas, kas ema ei hakanud juba rooga lauale toimetama. Aga seda ei teinud tema veel. Sääl kolde ääres kohendas tema tuld. Pada oli tule pääl, ja aur kihises kaane wahelt wälja.

„Pea tuleb isa ja pea läheme ka sööma. Ja seda peamegi tegema, sest eks mu wäiksel tütrele ole juba nälg,“ ütles ema ja tuli Elšat silitama.

Nüüd oli Elša meel jälle lahedam; nagu mõni paha aimdus oli temast lahkunud. Tema wõis juba emale wasta naeratada. Ja tema läks ema järele sinna kolde ette, sest sinna kutsus teda tema süda. Ka enne oli ta emal ifka keetmise juures abiliseks olnud, kui mitte muud, siis oli ta laastusid tuleasemele lisanud.

„Elša, pane mõni laast juurde,“ ütles ema ka nüüd päris wana harjunud wiisi järele.

Elša pani laastusid tulesse. Sääl nad hakkasiwad lustiliselt pragisema. Ka auru purtskas enam kaane alt wälja kui enne. Pada oli seesama, mis enne: teine kõrw oli lõhki, ja ka muidu oli ta seesama igapidi. Seesama oli ka paja kook ja muud riistad. Ka preskraud rippus ülewal koogu otsas, just nagu enne.

Suba hakkas pada kihisema. Ema tõstis kaane üles, ja aur tõusis wälja, ning porisemine oli kõwemini kuulda. Ja kui ta siis kaane jälle tagasi pani, siis wihises aur wälja, ja porisemine muutus wähe tumedamaks.

Nüüd oli Elša meelest ema päris tuttav. Tema sirutas käed ema poole, ja kui ema ennast kummardas, hakkas Elša tema kaela ümber pigistas teda kõigest jõust ja ütles: „Ema!“

Rõõm wõttis nüüd Elša üle täiesti wõimust. Kõik wanad asjad näitawad talle jälle tuttawad olewat, ehk nad ka nutes paikades oliwad. Rõõmuga jooksis Elša onu juurde, kes õuest hobust waatamast tuli ja seletas, et kohe isa tuleb.

Ema hakkas ka juba rooga lauale panema, ja Elša oli ka selle juures abiline. Aga kui see oli tehtud, hakkas tema pekswa südamega isa ootama. Tema teeb nii kui ennegi: tema lähleb ukse kõrwale nurka seisma, ja isa pistab siis pää ukse wahelt sisse ja küsib:

„Kus on isa laps?“

„Siin!“ hüüab tema, jookseb wasta, ja isa wõtab teda sülle.

Dotamine tegi tema südame raskeks. Suba kuulbus sammusid läwelt. Elša süda tufsus wäga, ja tema läks naerusuul nurka seisma.

Üks läks lahti, ja üks mees astus sisse.

„Noh, võõrad tulnud. Tere õhtust, tere õhtust!“ Ja mees andis onule kätt. Võttis siis kajuks seljast, pani selle naela otja ja läks laua otja istuma.

„Noh, mis kuuludub?“ küsis mees.

„Ei suurt midagi,“ vastas onu.

Elfa seisis nurgas ja vaatas imestades päält, mis mees see dieti on, kes nii otseteel laua juurde läks? Mäga mööda hiilis tema onu juurde, nii tase, et see mees teda mitte nägema ei oleks pidanud. Marigi oli oma mänguasjad kokku korjanud ja istus nüüd onu süles, kella tiksumist tähele pannes.

„Kes see jääb on?“ küsis Elfa hiljakesti Mari käest.

„See on isa,“ vastas Mari kindla häälega.

Elfa kohkus, et ta teha värisema hakkas.

„Noh, jääb see külast tulnud laps ongi,“ ütles see mees. „Tule, anna kätt.“

Elfa ehmatas koguini ära, tema põlved wabisešivad.

„Mine, laps, isa teretama,“ sundis ema.

Isa . . . ei see ei olnud isa . . . punane habe . . . isal oli must . . . ei see olnud ka muidu mitte isa. . .

„Mine isale kätt andma,“ sundis onuigi.

„Ei see ole isa, see on üks mees,“ ütles Elfa onule tajakeši ja tungis temale nii lähedale, kui võimalik.

Onu naeratas ja sundis teda ikka veel minema, ja ka ema kästis. Elfa läks ka nüüd, aga norgus pääga, andis pelglikult kätt ja nõtkutas põlvi.

„Tule nüüd isa sülle,“ ütles mees meelitades.

Elfa kiskus ennast lahti ja jooksis tagasi onu juurde.

„Mari tule sinu isa juurde kiikuma.“

Mari läks. Mees tõstis tema jala pääle, pidas mõlematest kätest kinni ja heljutas teda üles ja alla. Mari hakkas naerma ja oleks enamgi kiikunud.

„Tule nüüd sinagi — noh, kuidas selle pigi silma niini on?“

Rõik hakkasiwad naerma; ka mees ise naeris, ja Marigi hihitas teiste seltsis. Elfa aga oli wait, ja häbi pärast peitis tema oma palge onu sülle. Tema mõtles, et temal tõesti pigi filmades on, ja ta katsus seda ära hõõruda.

„Elsa, jah Elsa ta oli. Tule nüüd jinagi kiikuma,“ ütles see mees jälle ja tuli ja rabas Elsa sülle ja katsus teda kiigutada.

„Ei mina taka. Lase mind lahti, kuule nüüd!“ kiljatas Elsa nutuhäälega ja katsus lahti rabeleda. Kui ta lahti oli pääsenud, jooksis ta ema juurde ja katsus tema hõlma ennast ära peita.

„Tema pelgab,“ ütles ema.

Elsa mõtles jää, pää peidus, imestades seda lugu järele, kuidas nad seda isaks võivad nimetada, kes punase habemega oli ja ei olnud sugugi nagu isa. Mis nad kinsavad teda? Aga miks ka see ema nõnda oli ütelnud, teda pilganud; ei ta seda enne ial ei olnud nõnda teinud. Kuid isa ootas ta nüüd veel kufagilt tulewat ja kuulab, kas mitte läwe poolt sammusid ei kuuldu.

„Hakake nüüd õhtusöömale,“ ütles ema. „Mine, laps, sööma, siis saad magama.“

„Kas see isa siis ei tule?“ küsis Elsa hiljuteši ema käest.

„Juba ta on tulnud. Sääal on isa, see on uus isa. Ole aga sõnawõtlilik isa vastu, see on lapsele häa.“

Ribe tundmus tõusis Elsa hinge, tõusis kui raste pilw, mis musta warju maha heidab. Kui wõõras, kui wastameelt oli see kõik temale! See tegi haige tema südamele ja äratas ta hinges sügawamat walu ja haleduse tundmust.

Elsa pandi ema ja Mari wahetele istuma. Enne istus tema isa kõrwal, oma kõrge tooli pääl, mis isa laadalt oli ostnud. Ja isa pani talle söögi ette ja tegi selle walmis. Nüüd oli see toolgi nurgas ja jalg alt ära. . . Mees istus talle just wasta. Ja mis sugused sõrmed temal olivad! Ijal oli teisel peidlal isefugune küüs, aga temal on mõlematel ühesugused. See kõik oli talle nii wõõras, nii wastane, et Elsa süüa ei võinud, ei palagi. Nutt oli temal iga filmapilt pääle tulemas, aeg-ajalt tuli ta temale juba kurku. Aga tema katsus nuttu kõigest wäest tagasi hoida. Kui ta aga sinna murta isa kasuka taha oleks pääsenud. . .

„Laps waene on wäsinud,“ ütles ema, kui õhtusöök mööda oli, ja saatis Elsa kambriisse, kuhu ka Marigi tuli. Siin pani ta nemad wäiksesse sängi, kus nemad ka ennegi olivad maganud.

„Paluge õhtupalwet,“ ütles ema ja läks minema.

Elsa tükis kätte alla ja waiba ääredgi mäsšis ta nõnda enese alla, et kurgile lahtist rahat ei jäänud. Näis nii, nagu oleks jääal wäljas-

pool waipa uus isa olnud ehk midagi muud selle sarnast paha. Aga kus ta siin ennast kätte alla oli peitnud, oli tema nii suureta. Ka ei olnud tal kõik olemine nii wastameelne kui õhtulaua, nii paha ja tülitav. See oli ju tema enese endine süng, kus ta magas; üksi teises toas oli ta nüüd, ja ka teine waip oli temal pääl.

Uni ei tahtnud tal sugugi silma tulla. Üksi pooluimastuse sisse waos ta wiimaks, ja ka jäält ärkas ta pea jälle ü'es, kui ta mõnda paha und oli näinud.

Tema tegi palwet ja pani filmad kinni.

Pigitükid olivad tal nüüd oma arust filmis, ja Mari naeris ja hirvitas. . . Isagi oli kodus ja parandas tooli jalga ja tuli siis tema juurde, aga tema habe oli punane. . . Tema tuli tema ligidale ja hõõrus habemega tema põski. . .

Elja hakkas küendama ja ärkas üles. Tema kartis nüüd nii väga, et ta ka walwates nuttis. Ja kui ema waatama tuli, nuttis ta ja hädaldas, et ta onu juurde võiks saada. Uus isagi tuli sinna ja kinnitas:

„Häbi lugu, kas sa võjsel nõnda huluda tohid? Ise suur tüdruk! Jää nüüd magama, et teisedgi rahu saavad.“

Elja kartis, ei tohtinud midagi wastata. Aga kui uus isa ära läks, palus ta ema käest ikka, et ta onu juurde võiks saada. Sinna wiis ema ta wiimaksigi.

„Peab teda aga siin passitama,“ ütles uus isa. Aga ema pani Elja onu kõrwale ja ütles:

„Balu uuesti, laps, ja jää magama.“

Elja tungis nüüd kogunisti onu selja juurde ja palus palwet. Ei olnud tal ka nüüd enam tarwis waiba alla pugeda; nüüd julges ta muudugi. Alnast võis ta wälja taewa poole waadata. Ilm wäljas oli selge, ja tähed paisiwiwad kaunilt.

Sääl see isa on ja wäike Armas, nad waatawad alla, mõtles Elja. Oh kui isa Sumalat paluks, et ta ühe ingli saadaks jeda meest ära ajamal...

Kuna ta nõnda jääl kaugel ja kõrgel sinetawal wäljal wälkuwaid tähti tähele pani ja isa pääle mõtles, weeresiwad pisarad filma, ja pea puhkes jälle tasane nutt. Aga wiimati jõudis uni ometi oma rahulisesse hõlma wõtta jelle wäikeste inimese — esimest petlikku lootust.

Üks loodusteaduse alusõpetus.

Nagu laps väga tafa ja tagasihoidlikult temale tundmata asja juurde astub, nõnda on inimene looduse juurde astunud. Esiti pelgas tema loodust, siis afus imestamine looduse äramääramata suuruse ja jõu pärast tema rinda, ja selle tundmuse sunnil hakkas tema looduse ükfituid nähtusi ja jõudusi jumalate kaju all auustama. Alles palju hiljem ja koguni aega mööda on ta teda käega katsuda ja mõistusega temast aru saada püüdnud. See püüdmine on kaunist wilja kandnud: See, mis enne hirmus oli, on nüüd täheapanemise wääriliseks, ja see, mis häwitaw oli, on kasulikuks saanud. —

Looduse ja tema seaduste tundma õppimist nimetatakse looduse uurimiseks, see aga, mida meie looduse uurimise abil loodusest teame, mis nagu suur ja kunstlik ehitus wirtadest mõttekangelastest ülesehitatud on, kannab loodusteaduse nime.

Et looduse rikkus äramõõtmata ja tema suurus äraarwamata on, siis ei wõi ka kõige terawam mõistus ja kõige suurem wirtus ükfitut inimest kõigi nende asjadega ja muundatustega, mis looduses ette tulewad, tuttawaks teha. Sellepärast on ajajooksul selles suurest teaduseriigis ükfitud jagukonnad endid üksteisest lahutanud ja jaiwad üksteisest wõimalikult kindlate piiride läbi lahuz hoitud, ükfitult edasi haritud. Aga juba nüüd ulatawad loodusteaduse ükfitud osad üksteise piiridesse. Peaaegu ühtegi nendest ei wõi enam ükfitult harida, ja sellepärast ühendawad nad endid enam ja enam.

Ennemalt lahutati näituseks need jaod loodusteadusest, mis looduse jõududest õpetust andsiwad, nendest, mis olude omadustest ja sellest, kuidas

need olud endid üksiteisega ühendavad, seletust tõivad. Esimest nimetati üheskoos wiisikaks, viimast aga keemiaks ehk lahutuskunstiks. Müüd on aga niijugune lahutus hoopis väljaspidiseks jaanud, sest kõik, mis meie lahutuskunstis kehade omadusteks nimetame, pole, nagu seda uuema aja uurimised selgeks on teinud, muud midagi, kui mitmesuguste jõumõjude awaldamine.

Sellest tundmisest kaswab wälja üks loodusteaduse alusõpetus, nimelt jõudude wastastikune mõju. Mis see tähendab, saame warsti näha.

Hõõrume meie kätt karedat lauda wasta, siis tunneme, kuidas käsi soojaks läheb. Rauase tagumise läbi wõime rauatüki heledaks ajada. Kust see soojus tuleb? Ta sündis meie käte all, sest enne teda ei olnud. Aga millest ta sündis? Wastus: Meie käte jõud on ümbermuutunud. Ta kadus esimeses kujus ära ja tuli soojusena jälle nähtawale, muutus soojuseks. Iga piibupõletaja, kes piipu terase ja tulekiwi abil põlema paneb, muudab selle läbi, et ta terast wasta kiwi lööb, oma käe jõudu, mida ta löömiseks tarwitab, soojuseks, mille läbi terase tükkidesed tuliseks lähewad ja taela põlema sütitawad. Teisepidi on aga wõimalik soojust jälle jõuks ümber muuta, nagu seda aurumafina juures näeme. Soojus, mis põlewatest puudest ehk sütest sünnib, muudab wee auruks, ja et aur palju suuremat ruumi tarwitab kui wesi, siis litjub tema wasta katla seinasid ja paneb selle litjumise läbi mafina liikumad jaod käima. Weel juuremal mõõdul näeme soojuse jõuks muutmist wee juures, mis jõgedes ja ojadest woolab. Päikese soojuse abil tõuseb wesi merepinnalt ja muust niisketest kohast auruna õhusse ja sajab jäält wihmana jälle maa pääle tagasi. See jagu wihmaweeft, mis kõrgematesse kohtadesse langenud, jookseb oma raskuse ajamisel osalt maa pinda mööda, osalt maa sees madalamatesse paikadesse kokku. Tee pääl teeb aga mölder weele tammi ette ja sunnib teda tema kukkumise tõttu weskiratast ümber ajama. Meie wõime sellepärast ütelda, et õiguse pärast päikese soojus weskett ümber ajab, sest tema abiga tõusis ju wesi nõnda kõrgesse üles, et ta oma tagasi jooksmise läbi weskiratast liikuma jõudis panna. —

Et soojusest walgus sündida wõib, seda näitab iga tuline rauatükk.

Raskem on teisepidi õtsekoheste ja igaihele arusaadawate näituste läbi tõeks teha, et walgust jälle soojuseks ümber muuta wõib.

Seni ei ole see weel mitte korda läinud. Et see aga wõimalik on, see on teaduses kindel, kuid iliraste sellele ära seletada, sellel mitte tarwilikta eesteadusi ei ole.

Nõnda on jõud, soojus ja valgus lähedalt sugulased, nõnda lähedalt, et teaduse mehed neist ütelda võivad, et nad muud midagi ei ole, kui üksainus looduse jõud mitmesuguses kujus.

Ülimelik ja vähe arusaadav on see igapäevase inimese meelest, aga tõsi ta ometi on. Ka teaduse mehed ei ole mitte kergesti jeda ära tundnud, vaid palju tööd ja waewa aastafadade kaupa näinud, enne kui kale nende filmadelt kadus ja nad selle tähtsa sammuga looduse mõistmises astuda võisivad.

K. K.

Wing.

Meie elame põhjapoolses maajaos, kus päikese paiste waral soendatud ja walgustatud ajad mitte terve aasta ühte wiisi ei kesta. On aegasid, millal meil sooja küllalt ja peaaegu ülearu on, ja millal meie wabalt ja kergete riietega päikese paistel priis loodusjes liikuda ning oma talitusti toimetada wõime, tuleb aga ka aeg, millal lumehanged maad katab, millal meie endid raskesse kasutusse määsima ning willaste riietega oma ihu-soojust warjama ja külma eest ahju taha pelgupaita pugema peame. Kui kaunis paigake meil soojaks kõetud ahi on, kui wäljas tuiskab ja tormab, teab igauks, ja oleme seda iseäranis külmadel talwedel tunda saanud. Ahi on meie põhjapoolsetel maadel kõige tarwilikum ja tululikum asi, mille läbi ainuüksi meie hoolimata ilmast ja külmast nõnda elada wõime, nagu meie ise tahame, ja igal ajal oma tööd ja talitust ühte wiisi toimetada jõuame. Aga kus kasu, jääb kahju. Ka kõige tululikum asi wõib meile kahjuks tulla, kui meie teda mitte mõistuse najal ja ettevaatlikult ei tarwita, ja elu andjast wõib elu wõtja saada, kui meie mitte ise oma elu kaitsta ei tea ja oma terwist hoida ei mõista. Nõnda lugu ka ahjuga. Temast wõib meie elule waenlane tõusta, kes ehk enam inimesi surmanud on, kui keegi mõrtsukas; tema teeb seda nägemata kombel, hakkab ilmutundmata meie külge ja wõib meid kiiresti surma saata. Waenlane, kellest siin kõne, on wing ehk, kuidas teda mõnes maanurgas nime tatakse, karm.

Waenlast aga, kelle wasta meie sõdida, teda meie ära wõita tahame, peame meie ka täielikult tundma; meie peame teadma, kes ta on ja

mil wiisil ta meile kahju teha wõib, sest ainuüksi siis wõime meie ka ära arwata ja selle üle järele mõtelda, kuidas meie ennaft tema eest hoida ja kaitsta wõime.

Kui ahju kütakse ja tema natukene wara kinni pannakse, siis tuleb wing tupp. Seda teab igaüks ja on ehk ka juba elus mõni kord ise selle läbi hädasje sattunud. Mis on aga wing õiguse poolest? — Meie ahjus põlewad puud, ja kui nemad ära põlenud on, ei jää neist muud kui tuhk ja sõed järele; suits on korstnast taewa poole ülesse tõusnud ja õhu sees ära kadunud. Kui aga sõed weel mitte täiesti ära ei ole hõõgunud, siis jääb ahju ka weel wingu järele, mis, kui ahi kinni pandud on, uksepragude läbi ilmnähtawal kombel tupp tungib ja meid ära hukata püüab. Wing on õhk ehk gaas, mis ühest ma i m u s t (atomist) süsinikust ja ühest maimust hapnikust on sündinud. Teda nimetatakse söeorydiks (CO). Temas on 42,86% süsinikku ja 57,14% hapnikku.

Söeorydi on kõige enne Laffone ülesleidnud, kui tema zinkorydi sütega põletas. Tema märkas, et leitud gaas sinise heliga põleb. Hakatuses aga peeti seda gaasi wesiinikust ehk ka söewesiinikust, kuni Priestley 1796 ja iseäranis Cruikshank 1800 teda lähemalt uuriswad. Wiimane põletas teda hapnikuga ja leidis, et tema niiviisi söehaput (CO₂) sünnitas, ja et sääl juures aratarwitatud hapnik wähem oli, kui selle arw sünnitatud söehapus. Selle läbi jõudis Cruikshank otsusele, et see gaas juba üks hapniku-ühendus oli, ja nimetas teda «gaseous oxyde of carbon» ehk „söeoryd.“ Clément ja Desormes tõendasiwad pärast poole Cruikshanki otsusi, uuriswad sügawamalt gaasi loomu ning leidsiwad, et tema ka siis sünnib, kui söehapu palawate süte üle käib. Seda sama nähtust leiame ka ahjus.

Hakatuses arwati söeorydi jäädawate gaaside liiki, s. o. niisuguseks gaasiks, mis ialgi gaasi nagu ei muuda, kuni 1877 Gailletet, Dszewski ja Broblewski wõimust tema üle saiwad ja teda wedelikust muutiswad, mis neil 139,5° külma ja 35 õhurõhu abil korda läks. Õhurõhk on selle jõu wääriline, millega 760 millimeetrit kõrge elawhõbe sammas oma aluse pääle wootab. Wõetakse aga vacuumis, s. o. õhutühjas kohas, häkisti rõhk söeorydi päält ära, siis muutub tema 211° külмага lumesarnaseks kindlaks kehaks. Söeoryd on ilma karwata ja maitseta, aga kerge iseäraliku haisuga. Põlewate asjade puudutusel süttib tema ja põleb sinise heliga söehapuks.

Sööryd sünnib igas kohas, kus söed puuduliku õhu käes põlevad, iseäranis päalmise sõejao põlemise juures, kus alumiste süte põlemisel sünnitatud sõehapu päälpool põlewate süte läbi tungides sõeõrydiks saab, mis alles ülewal pool, kui tema õhuga kokku puudub ja soojus weel nii kõrgele kannab, sõehapuks põleb.

Nii siis sünnib wing kõige enam neist sütest, mis ahju nurlades ja teiste süte warjul põlevad ja liigutamata jääwad, sest nemad ei saa mitte küllalt hapnikku, et sõehapuks põleda. Kui nüüd ahi kinni pannakse, enne kui kõik söed ära on põlenud ja wing sõehapuks muutunud, mis sünistest tulekestest süte pääl tunda wõib, siis jääb wing ahju ja tungib, kui mitte õhukindlat usti ei ole, tuppä ning ähwardab inimestele liiga teha. Et wingul wäga wähe haisu on, siis tuleb sagedasti ette, et teda sugugi ära tunda ei wõi ja inimene toas olles mitte aru ei saa, kas wingu karta on wõi mitte. Ahjukütja hooletuse ehk ettewaatamata oleku läbi wõib sel wiisil kahju sündida, mille eest hõlpsam on hoida, kui sündinud kahju parandada.

Mis sugust wäga aga teeb wing meie kehale ?

Kui keegi winguses toas on, siis ei saa tema hakatuses wingust suuremat aru ja wõib natukene aega jääb wiibida; aga korräga asub temasse hirmutundmus, tema tunneb kange päawalu ja jääb uimaseks ning wõimetumaks. Ja wõimetus läheb pea nii kaugele, et kui ta ka tahab ülesse tõusta ja wälja minna ehk aknaid awada, tema seda mitte enam ei jõua ja mitte sammugi astuda ei saa, waid maha kukub. Tema meel ja mõistus kaob ära, ja ta saab surmale ohwriks, kui mitte abi ei tule. Mõni inimene on küll kange kui teine wingu kannatama, äga keegi ei saa pikema äga pääle tema wõimule wasta panna. Mõnda ägab wing ka õfesele, ja siis läheb tema pää natukene lahkemaks, nii et ta toibuma hakkab ja ennaft päästa wõib. Kõige enam tuleb wingu karta õhtusel äjal, millal inimesed kõik magama lähewad ja abi lootä ei ole. Wingu surmäft pääseda wõib inimene ainult siis, kui keegi temale ruttu appi jõuab ehk tema ise weel äegjasti põgeneda saab. Et see äga wõffi enamasti mitte wõimalik ei ole, sest juhtub kõige sagedämini õnnetus siis, kui õhtu hilja ahju kütäks ja mitte hoolsästi tema järele ei waadata. Nii juhtub siis, et hommiku kõik toa täis inimesi surnuud on, kes õhtu ehk weel röömsäd olnuud ja ei ialgi surma pääle mõtelnuud. — Et nääsugune surm mitte wäga libe ei ole, waid peaaegu magusaks tuleb

nimetada, seda võib sellest arvata, et surijal juba ammu enne viimast tundi meel ja mõistus kaob ja tema ilma arusaamata siit ilmast lahkeb.

Et nüüd wingu kahju sünnitamisest paremini aru saada ja selle põhjust näha, tahame paar sõna hingamisest ja werewoolust juurde lisada.

Meie hingame hapnikku sisse ja söehaput välja, ja hapnik on see ollus õhus, mille abil meie hingamist toime saadame. Õhust tagasiwoolawa were wõtab südame parem pool, parem eeskammer ja kammer wasta ja ajab kopsudesse. Kopsus puudub suur jagu werd mullikeste seinte läbi sissehingatud õhuga kokku. Seeläbi muutub sinikaspuunane tõmbsoonse (venüs) were karw helepunasets tuiksõonse (arteriell) were karwaks. Selle karwa muudatuse põhjusteks on see, et weri söehapu, mis tema oma ringwoolul läbi keha wasta on wõtnud, kopsu mullikeste seinte läbi hapniku wasta ära wahetab. Hapnik ühendab osalt ennast werepunaga ehk hämoglobiiniga oxyhämoglobiniks. Söehapu hingatakse kopsust välja. Hapnikuga ühendatud weri woolab jälle pahemasje eeskambrisje ja südamekambrisje tagasi, hakkab siit uuesti oma ringwoolu läbi keha ja wiib temale tarwilikku hapnikku, mis läbi keha aegapidine ära põlemine edasi toimetatakse.

Hingame meie aga hapniku asemel wingu s. o. söewydi sisse, siis saab tuiksõones weres tema werepuna ühendus hapnikuga, s. o. oxyhämoglobin, ära rikutud. Söewydy nimelt ajab hapniku välja ja ühendab ennast hämoglobiniga söewydyhämoglobiniks, mis mitte enam kehale tema talituste tarwis hapnikku ei anna, waid teda ise söewydi söehapuks muutmise tarwis ära pruugib, were elamisets kõlbmataks teeb ja inimesele surmawaks saab.

Kuidas tuleb ennast niisuguse õnnetuse eest hoida?

Et õnnetus pea ikka ahjudest tõuseb, siis peame neist kõige esmalt kõnelema. Linnades on nüüdsel ajal juba enamasti õhutindlad ahjuksed, mis wõimalikuks teewad, ahju igatahes kinni panna, ilma et wingu karta tuleks. Aga kus mitte niisuguseid ukki ei ole, iseäranis maal, tuleb kütmise juures järgmist tähele panna: kui puud juba ära on põlenud, siis sega söed ahjus mitu korda tublisti läbi, et nemad õhuga hästi kokku puuduksiwad ja kõik söewydy ennast söehapuks wõiks muuta; ialgi ei tohi enne ahju kinni panna, kui wiimsed siinised tulekesjed, mis wingu ahjus olemisest kindlat tunnistust annawad, süte päält kadunud on. On see kõik korrapärasest tehtud, siis võib juba kaunis julgesti ahju kinni panna, ilma et wingu karta oleks. Kõige enam ettewaatamist tarwitawad

aga raudahjud, mis feestpoolt mitte küllalt kiwidega wooderdatud ei ole, feft wingul on see omadus, et ta palawast walatud rauast läbi wõib tungida. Päälegi weel lähew raudahi suurema kütmise korral nii palawaks, et kõik organilik tolm, mis raua ehk pleki külge puudub, ära põleb ja nii toa õhu ära rikub.

Muidu ei ole raudahjud mitte nii halwad soojuse poolest, kui tihti arwatakse. Wooderdatakse raudahjud parajal määdul tulekindlate kiwidega ja on nad niiviisi ehitatud, et suits mitte otse-kohtalt korstnasse ei lähe, waid enne weel kord alla ja ülesse käib, ja on neil õhukindel uks, siis on nemad weel paremad kui pottahjud. Nemad lasewad oma sooja kergemini toa õhusse kui pottahjud, mille edenduseks weel nurgelisi ilustusi wälimisele kujule lisaks anda wõib; nad peawad selle wasta sooja küllalt kaua kinni.

Pottahjud on aga siledasti ehitatud ja enamasti ära waabatud, nii et nemad wäga raskesti sooja wälja annawad. Kõige suurem wahew mõlemate ahjude wahel on aga see, kuidas lähemad uurimised ja nimelt kiwisütega kütmisel, seda tõeks on teinud, raudahjud kõiges 8% sooja korstnasse minna lasewad, pottahjud aga 40—80%. Sellest on näha, et raudahjud kõike pidi pottahjudest kasulikumad on, kui põletusmaterjaliga kokkuhoidlik tahetaks olla.

On aga mõnel see õnnetus juhtunud, et tema wingu käes uimaseks on jäänud, ja leiame meie teda niisuguses olekus, siis peame tema wiibimata wingusest toast, mille uksest ja aknad muidugi ka awada tulewad, jalamaid wälja wärskte õhu kätte wiima ja jääd seliti maha panema, nii et pää kehast natukene kõrgemale seisma jääb. Siis tuleb tema suund ja kurku wärskte weega puhastada, et hingetõmbamine hõlpsamalt korda läheks. Et meel ja mõistus hädalisele jälle tagasi pööraks, peab tema näo pääle aeg-ajalt külma wett kallama, kuni tema jälle toibuma hakkab. Mõnikord on ka wäga hääl, kui hädalisele sõrme ehk linnusulekest kurku aetaks, et tema õksendama hakkaks, feft kange kehaliigutamise läbi, mis õksendamise juures sünnib, wõib haigele arusaamine tagasi tulla ja hingetõmbamine paremale korrale jaada. On aga õnnetu juba kauem aega wingu käes olnud, nii et tema enam surnu kui elusinimese nägu on, siis peab teist wiisi katsutama teda elule äratada. Tema hingetõmbamine on juba peaaegu hoopis ära kustunud ja kustuwat elutulukest tuleb jälle uuesti põlema süüdata. Seda wõib üksi sel wiisil toimetada, et looduse seaduste järele katsutakse käia. Meie hingetõmbamine sünnib nii, et meie 16—20 korda minutis oma rinna- ja küljeluid laiaki laotame ja

siis jälle kofku pigistame. Ükfi nõnda wõib eludht kopsu sisse tungida ja äratarwitatud õht jälle wälja pääseda. Nii peab ka katjutama hädalisel hingetõmbamist kunstlikul wiisil käima panna. Seks tee hädalise suu lahti ja tõmba keel natukene wälja, et wärskte õht hõlpsasti suhu ja kõrisse tungida saab. Siis astugu awitaja hädalise pää taha, wõtku tema mõlematest käewartest kinni, tõmmatu neid ülespoole üle hädalise pää ja hoidku neid natukene aega jedawiisi kinni. Seeläbi laotatakse rinnaluud laiali ja õht käib läbi suu ja kõri kopsu sisse. Siis aga liigutagu ta käewarred jälle tasakesti tagasi ja waotagu küljeluunde wastu, et õht jälle kopsust wälja pigistatakse. Nii liigutatakse käewarja kuui 15 korda minutis ülesse ja alla. Seda tööd peab awitaja tüdimata tegema, olgu mõnikord ka tund aega ehk weel rohkem; aga õnnistab tema töö, siis on palk kõige kõrgem ja kaunim, mis inimene ial nõnda wõib — ta on oma ligimese surma paclust päästnud!

J. K.

Kui mina alles noor weel olin.

Noor weel olin! Wißt on see aeg juba wäga faugel! Ega muidu hella emakene hiljaku kohfudes mu junkste feaft hõbe karwalifi leidnud ei oleks, ega muidu ristitütar wäimekirstu ei walmistaks ja ristipoeg kroonu mundrit ei kannaks? Wißt olen wanaks läinud!

Agä ammuks see aeg siis oli, kui kirjuz kuues koolipingil istufin ja juure A kallal higistafin? Ja nüüd olen ise koolmeister, kes teistele a'd b'd ja enamgi weel kätte peab õpetama. Neg on mööda lennanud tuule tiiwul. On siis tõesti seft juba pool eluiga mööda, kus kartes ja wärişedes suureft gimnaafiumi ukseft sişe astufin ekfamile, kus juba kooliteener auuwärina mul üle ihu ajas, ennegi siis kuldprillidega koolmeister? Kus teised poisid „küla-karu“ enefe harimise alla wõtsiwad ja sellega algasiwad, et faapad tal lund täis toppisiwad ja kuue ümberpöördult felga ajasiwad? Mfi on mul nii weel filma ees, kui oleks ta eila süündinud. Küla-karul agä tekkisiwad küüned, tundis käpa rammu kasawat, ta õpetas efimefi hariduse andjaid, kus lume koht mitte ei ole, kuidas kuube mitte felga ei aeta, õpetas, kaunis tundwalt wißt, agä eks oluud ruşika-õigus fel ajal weel wõimsam otjuse andja?

Waimu filma eest läheb mul mööda kõik mu kooliaeg tema rõõmu ja kurwastustega: kuidas kohmetanuud poisife aega mööda julgust wõttis, kuidas ta kaswas, kannatas, mõni ford ka karutükka tegi, kui üleliigne nooruse rammu üle featud piiride woolas. Ka fina seisad mul filma ees, auuwäärt „hospidal“, oma kõrgete seinte ja kitfa afnaga. Sagedasti istufin säääl, faugel kõigest ekfitawast ilmatärawast, mõtlefin järele, kui ülekohtune maailm on, ja jõudfin otjusele, et õigust nõrgal kuzgilt leida ei

ole. Mis olin siis halba teinud, et terve ihuga „haigemajas“ istusin? Kas mul ei olnud täis õigus, koolmeistri nägu kabe pikema kõrvaga, kui nad inimestel igapäev just pruugiks on, seinatahveli pääle seihkendada? Eks see olnud lubatud kättemaksmine selle eest, et ta mind künigate nimedega waewas, kes ammu juba mullale saagiks saanud, et ta mind kiwišid, kändušid kokku rehkendama sundis ja mult asju wälja piinas, mis ta ometi ise oleks pidanud teadma?! Kas see ei olnud paljalt seadusline iseeneſe awitamine, et laua alt otsisin, mida pääst ei leidnud?! Mis kaſu pidi mulle seſt tulema, kui teadſin, et iſa Ladina keeli „pater,“ ema „mater“ on, eks nad taadiks, memmeks ſellegi pärast jäänud? — Jah, see oli wiloſohwia, mida wiſt raamatutes leida ei ole, ſeda ſelgemini on ta aga koolipoiste pääs. Waſtaks ju wiſt mõnigi küſimise pääle, miſks pärast teda trahwitakse: „Selle pärast, et koolmeistriſt enam rammu on, kui mul.“

Mööda läks aeg, kus poisš poisſikete ſeſtskonda otſis, nendega mööda metsi luitas, merel kiikus, kalu püüdis ehk ka julguſe katſeks kord naabri wärawad maja katuſele ülesſe ſeadis ja üleaedſe kaſſile lehma kella kaela riputas. Poisſikete mängud näitafiwad tihi töö ja waimu näriniine olewat: algas aeg, kõrgem, luuleliſem, noore mehe eſimene koidupuna. Wiſt tegin koguni laulukeſt kaſs, kolm: päike — läike, koidab — loidab, helgil — telgil. Nad on mul õnneks kaduma läinud — õrnekš ütlen ma, et küll luule-pattu nüüdſel ajal ei trahwita. Urwan neid aga ſagedaſti jälle nägewat ja koguni — trükitult. Algas aeg, kus poisſikene mees tahtis olla, õlut jõi ja paberoſſi põletas — pidi ſee ometi mehepõlwe märk olema, kus ta koguni — armastaš. Kus on ſee aeg, kus ſüda tuksuma ja pale punaſeks löi, kui ſina, mu kallim, waateringi riiwaſid? Kus päewad, kus „maguſat armastuſe kibe-duſt“ maitſtes hommiku, õhtu ohkaſin ja ſalmiſid:

„Käib puna palgel neitſi jälgil,
Et juhtuſ õnneks tereta“

nii agarasti täitſin, et igas kuus paari ſaapaid kulutaſin? „Neiu, ſa pead mind armastama,“ ſoſiſtaſin ma talle üle jõe liugudes kõrwa, „ſa ei tohi mind põlata, ma olen mees, kes ſind eneſele wõib wõita, kui ka pool maailma waſta oleks, mul on ſee rammu. Ah, teie ei uſu, te naerate!? Teie arwate, ma olen weel poisſikene; aga mul on juba kihwad kaſwanud — pöörge ſiia walge poole, te muidu ehk ei näe — ma wõin juba kõige kangema tubaka ſuitſu alla tõmmata, ilma et ſee mulle

midagi wiga teeks, ma wõin..." — Aga ei teadagi tahtnud ta, mis ma veel wõin, ta põlgas mind, ta põlgas mind — ja wõttis Walge Luige poe noorсандат kuulda, kelle kihwad ta warjus näha oliwad. „Nüüd olen ma õnnetu, mis maksab veel elu? Kõrbe ma lähen, mere pääle, kloostris!“ Aga kõrbes üldi wäga palaw olewat, merel karstin külmetawat (ja selle eest oli emakene mind ifka hoiatanud) ja kloostris igawa ära wõtawat.

Nii arwasin ometi paremaks, veel kooli jääda, tahtsin aga kõige wähemalt inimesejugu ja iseäranis selle õrnemat poolt wihata kõige jõuga; ja wihkasin ta — pääle nädala ehk enamgi veel. Siis oliu jälle terve ja rõõmus kui ennegi, ja inimesejoo wihkamine oli sootumaks kadunud. Tuboka suitsetamise aga ja õlle joomise jätsin sest ajast, et midagi mulle enam mu kiwisüdamega neidu meelde ei tuletaks. —

Nii näen siud jälle, mu lapsepõlwe aeg, kui pilt seisab ja mul filmade ees. Mis oli halba, mis oli hänti, see enam südan ei kurwasta; mis oli rõõmu, seda mäletada ajab nüüdgi veel mured minema. —

Üks päew mu koolielust tuleb mul iseäranis elawalt meelde, ja sagedasti pean naeratama, kui arwan, mis mu koolilapsed mõtleksiwad, kui teaksiwad, et nende tõsine koolmeister kord ka üleannetu olnud; naeratama pean, kui mõtlen, et teie, mu kaaslased ja karutükide kangelased, nüüd kõik mehed olete, ameti muredest muljutud: Üks harib inimese hinge, teine paikab ta lagunenuid teha, kolmas seletab ta riidusid ja nääklemisi. Aga hale titub mulle südamesse, kui selle pääle mõtlen, et sina, kes ja selle korra meie üleannetusel ohwriks pidid langema, ifka veel poisja hariduse supiga jõödad, ja et selle eest sagedasti kondid sulle wasta nägu wihatakse. Jah, maailm on tänamata, ehk ta tänab hilja!

Meil oli keefnädalal pärawst lõunat, kus haritud maailmas ühtegi poisji kooliga ei waewata, kats tundi jääd ära istuda; see ülekohus juba täitis meie südameid püha wihaga, ja veel misjufused tunnid! Kreeka keel: pikad kõned sõnatüwede ja juurte, pööramise, käänamiste ja muutmiste, grammatika seaduslise ja seadusewastalise oleku üle! Ega siis ime ei olnud, kui tunnid meil wastameelt oliwad, ja katsufine neid kõike wiiji lõbusamaks teha, kuidas just juhtus. Oh oleks meil ometi ka see waimustus olla wõinud, kui meie koolmeisteril! Meil ei olnud sagedasti muud tarwis, kui päält kuulata ja waguši olla; kui ta kord jutu otsa ülesse wõttis ja Kreeka keele kenaduse üle pajatama hakkas, siis läitisiwad ta filmad, ta kortsunud pale punetas, siis oli ta kui peigmees, kes oma mõrsja iludusest rääkis, siis unustas ta mured ja waewad,

unustas koguni ka, et 35 poisji temaga ühes toas oliwad, ja märkas seda alles, kui häkijelt mõni raamat „kogemata“ wasta seinatahwlit lendas, ehk tuttav laul: „Müüd furnu keha matame“ wiimse pingi päält ta kõrwu ulatas, kus kolm poisji just töös oliwad furnud kärblast tindi potti pistma. Siis waatas ta haleda filmaga meie otja, kui tahaks ta ütelda: „Miks ei jäta te' mulle sedagi rõõmu, mis kurja olen ma teile teinud?“ Ta trahwis meid wäga harwa, ja siisgi pool paludes: „Armas K., olge nii lahke ja jääge täna pooleks tunniks kauemini kooli; mu kallis P., kas Teil võimalik ei oleks täna tund aega pärast teiji koju minna?“ — Meie pidasime seda pehmuseks, ja pehmet koolmeisterit piinab poisj. —

Olime jälle kestinädalal koolis. Külm wihm pekis wasta aknaid, sügijene tuul wingus ahjus ja kolistas uksti. Meie koolmeister rääkis jälle juure waimustusega Kreeka sõnade juurtest ja tüwedeft, ja poisjid oliwad kaunis waguji. Koolmeister arwas wist, nad kuulawad. Oh ei! Miks pidi sul ka see wiga olema, et kolme sammuga pääle inimest ära ei tundnud, muidu ja ehk oleksid näinud, mikspärast toas nii wagane asi oli! Töös oliwad kõik, aga ükski, ei ükski wõtnud Kreeka sõna-tüwedeft oja. Ühest nurgast kuulus tasane norin, mis sügawast rahust märku andis, teijest tasase jutu kõmin; igal ühel oli oma töö; jääb on näituseks paks K. Kui oleks tal tähtsam uurimine käsil, nii otjib ta peegli ja suurekstegewa klaasi abil põskede põllult tärkawat habeme orast; ta naaber joonestab, kuidas kallis koolmeister abikaasa poolt kaunis tuntawa hariduse tunni saab. Hariduse tee läheb nimelt abikaasa sõrmeotstelt alates habeme karwu mööda pääaju sisse. Siin mängiwad kolm poisji „oma trumpi“ ja ei eksita kedagi; nende naaber — wist mõni tulew kindral — lõikab laua sisse kindluse plaani kõigi müüride ja kraawidega, kus aga wee asemel tint woolab. Piik N., just magusast unest ärkanud, haigutab nii, et ta wäike naaber kõhtudes tagasi põrkab, kartes wist, ta wõiks ehk sinna põhjatumasse sügawusesse sattuda; selle juures lennawad kõik ta waewaga korjatud kärblased minema, keda ta just tindipotis kontserti andma sundis. Nii on kõik töös. Paljalt wirt ja wiisakas M., keda koolmeisterid ikka ja ikka jälle teistele hiilgawaks eesmärgiks ette seawad õppimise ja elukombete poolest, paljalt tema — te arwate juba, ta lasseb ennast ka sõna-tüwedeft waimustada, ei, ta kirjutab juure hoolega homseks päästkirja. —

Wiimane pind, muidu ikka rahutumad, ka need olivad waguşi. Nad jostawad paljalt oma wahel, nad pidasiwad jala nõuu, wõiks ehk ütelda, just kui rahwamehed rahwa kasu üle, aga jeks oli kára waga wähe, ja pihtu ei näinud ka keegi sülitawat. „Me peame ühe tüki tegema, kus naerda saab; sõna-juured suretawad, sõna-tüwed tapawad, kes teab nõuu?“ Leiti nõuu, ja see oli häa. —

Tund oli lõppenud. Üks wiimase pingi kangelastest astus laua pääle — nüüd oli asi juba natuke rahwameeste koosolekulisem — ja pidas waimustatud ja waimustawa kõne, mitte sõnajuurtest waid nende wasta. Tema tahta kaastasi wähemalt tunniks neist wabastada; tal olla see ja see mõte ja plaan. Nagu elektri wägi käib kõigist läbi, kõik saawad uut elu. Kõneleja kannetaks kätte pääl läbi toa; keegi paneb rõõmu joowastuses ette kõnelejat „elada“ lasta; see sünnib ka, nii et seinad wärisewad ja wana jooksjä haigussest waewatud kooli kell hirmu pärast neliteistkümmend lööb.

Kaks poisši, priimus A. ja wäike B. küsiwad koolmeistrilt luba, koju minna — unustatud raamatu järele; luba antakse, poisid lähewad. — Minuti kümne pärast algas teine tund sellesama koolmeistri juures. Tuul hulus ja wingus edasi, wihm pekjis ikka weel wasta aktuaid; meie ühinda suures majas; toas juba poolteed pime, kas üsna karda. Eks ole igal majal oma waim, ennegi siis niisugusel koledal, kus, kuidas räägiti, keegi endine koolmeister kodu peab käima ja öösel kella 11 ja 12 wahel musta tahwli pääl punase kriidiga kocku arwama, mitu sammu koolist kirikuaeda ja tagasi. Ta oli wanast rehendamise koolmeister olnud.

Häkielt — poisid on nii waguşi, kui külanaesed kirikus pruut-paaride mahakuulutamise aegu — häkielt kuulub hale oigamine kooli kapi poolt nurgast. Kõik kohkuwad, koolmeistri kõnelõng katkeb. Teine weel haledam ja pikem oigamine. Poisid kartes üle pindide ja laudade teise nurka kocku! Häkielt kolin, mürin, karjumine, röökimine just kapi sees. Poisid: „See on waim, see on kodukäija, see on wana A., wana rehendamise koolmeister!“ Müra ja oigamine kestab edasi. Koolmeister kõnetoolis tahwatab, ütleb, natuke nagu wärisewa häälega: „Waadake järele, mis jääb on!“ „Jah, waadake! Meie ei lähe, me kardame, tema wiib meid ära, see on waim, waadake ise, te kardate ka!“ Dotame kõik, mis tuleb. Wiimati tõuseb koolmeister ülesse, läheb kapi poole, katsub hääle kõwaks teha ja küsib: „Kes jääb on?“ Kolm kõwa hoopu seespoolt kapi ukse pihta ja kole röökimine on tal wastujeks. Koolmeister

wist nagu hakkab aimama, et ehk kadunud rehkendaja ometi alles hauas puhkab ja siin mõni teine waim on, ja käseb kapi uft awada. Kus wõti? Priimus on kõige wõtmega läinud unustatud raamatut tooma. Dotame nüüd kõik ilka weel wärisedes kartuse — wõi oli see tagasihoidud naeru pärast. Kreeka sõnajuurtest muidugi mitte juttugi; ei oleks ka kolina pärast kooli kapist sõnadest aru saanud. Mõne aja pärast tuleb priimus. Talle räägitakse lugu ära, koolmeister käseb teda kappi awada. „Mina ütkinda kardan, tulge kõik!“ Koolipoisid lähewad kõik kapi ette waatama, mida laadi wiirastus jäält wälja peaks tulema; koolmeister seisab kõikide taga. Priimus loeb wärisewa häälega kolm korda: „Tšša, Põjate, püha ristite“; siis teeb ukse lahti. Oli, nagu oleks must tomp kapist weerenud, ja nagu oleks toa uks kriukfatanud, aga wist see oli tuul, mis uft kiputas. Rahju paljalt, kui koolmeister pääle kolme sammuga ei näe, muidu juhtuks ta päise päewa aegu teine kord kas wõi kodukäijat tabama.

Priimus waatab kappi: kõik tühi. Poisid waatawad, koolmeister waatab: mis tühi, see tühi. Kapp pööratakse kummuli, kapitagune otjitate läbi — ei paremat hõlpu ühtegi. Mis jääb siis ka pidi näha olema? Ega waimul ihu ole, et käega katsuda wõid!

Kõik istuwad jälle, räägitakse kodukäijatest, kuidas selle isa ja selle wanaema wiirastust näinud, jääb ilma pääta mees kellegile wasta tulnud; kolmas pajatab, kuidas ta surunud wanaisa lee pääl istumas näinud, hõbe waskedega piip suus. Kreeka sõnajuurtest ei ole juttugi. Kõik on tõsised, paljalt on, nagu kipuks mõnel liig tihti aewastus pääle, ja palju kõhitakse. Eks olnud niiste jügisene aeg, ja poisilaps ei pane ju terwisest tähele!

Wiimati tuleb ka teine koolipois, kes raamatut tooma läks, wäike B. Koolmeisteri film riwab teda, ta ehk nagu aimab midagi. „Kus käisid?“ „Tõin raamatut; Teie lubasite ju!“ „Sooh, ah jah.“ „Aga kus nii kaua olid?“ „Ei leidnud warsti raamatut, noorem wend oli teise ära peitnud.“ Koolmeisteri jala lootus, siin ehk tondiloo seletust leida, luhtas.

Sme oli paljalt, et wäikse B. riided kangeft wihmast hoolimata üsna kuiwad oliwad. Wõib aga olla, et juur wihmawari wäikeft meest kaitfis, ehk et ta muidu tibade wahel jäi.

Räägitakse talle muidugi ka kodukäija jutt ära; näinud olla koguni keegi, kuidas must paks tomp kapi päält korstnasse hüpanud ja sinna kadunud. Eks iga jutt kaswa edasirääkimisel, ennegi siis tondi-lugu!

Tund on otjas. Koolmeister läheb ära. Müüb aga — kuhu on tondi-kartus jäänud, kuhu wiirastuse eest wäriemine? Roguni kõha ja aewastused on korraga kadunud, selle asemel naer, käteplakjutamised, hurra-hüüdmised, just kui — noh, just kui ta niijugufel korral 35 elawa poiji seas olla wõib. „Mga hästi ta müras, mul üsna hirm tuli pääle.“ „Ja koolmeister kahwatas ka, ta kartis tõesti.“ „Jffa mees, wäike B., kui tuul oli kapiist wäljas ja just koolmeistri selja tagant läbi.“ Mga see oli nali, ma paljalt ei suutnud naeru pidada — nii kõlas siit ja jäält kära sekka.

Paljalt wäike B. ei wõta töiste rõõmuft oja, ta astub kõnetooli ja ütleb tõsiselt: „Nii palju ma töotan, kui teil kord jälle tont tarwis on, mina enam ei lähe: Palaw tahtis kabe riikli wahela ära wõtta, kurgu olen libedaks karjunud ja rusika wasta kapi uft tuimaks lõhkunud.“

Kreeka keele koolmeister kõneleb järeltulewatele sugudele ifka weel sõnajuurtest ja waimustab ennast nende ilust, aga kui ta silm kapi pääle juhtub nurgas, siis ta kord nagu peatab ja kortsutab kulmu; oli ometi jutt kodukäija üle kooli kapis läbi linna lennanud, kui kulu-tuli üle kuiwa heinamaa.

O. K.

lgatsus.

Lenna, linnuke,	Kui veel näeksin
Läbi metsa, maa,	Teda üksigi kord,
Kõrbe kareda	Talle sada wõrd
Armsa aknale,	Kaela langeksin —
Kaugelt kaldalt siit	Truul rinnalla
Wii tall' sõnumid:	Peaks ta hingama!

«Kallis kaugella	Kallis kullane,
Wõsi wõõral maal,	Oh kui kaugel sa!
Mõtleb sinu pääl',	Tooks mull' linnuke
Kurdab kurwana —	Sõna sinulta!
Rahu koguni	«Tänan, tänan sind!»
Ei ta leiagi.	Õhkaks õnnis rind!»

Kurwal südamel	Siisgi loodan ma
Ütleb enesel':	Et ma eluteel
««Kus on armuke?»»	Kokku kalliga
Ohkab hellaste:	Wiimaks juhtun veel:
««Oleks tema ka	Ei siis lahkumist
Ühes minuga!»»	Pole karta wist!

Soome keelest *M. L.*

Õhtu palwe.

Näe, kudas õhtu lahkub,
 Ta pale kullane!
 Ja wiimast laulu õhkab
 Ka oksal linnuke.

Ka lillikene laulaks,
 Kuid häält ei ole tal,
 Tal nõrgub üksi päake
 Kui waiksel palujal.

Nii terwest Looja templist
 Sa kuuled palwe häält,
 Mäe künkalt, oru põhjast
 Ja läik'wa laene päält:

Sääl palwe koorid kost'wad:
 Meid, Issand, warja sa!
 Need meilegi säält hüüdwad:
 Laps, hakka paluma.

M. L.

Saksa saan.

«Isa, kallis isake,
 Kuule, isa kullane,
 Saksa saan me ukse ees,
 Kutsar istub üksi sees.

Ta mind lubab sõidata
 Läbi ilma ilusa,
 Kodu küllast kaugele
 Suurte sakste õuesse!»

«Kallis laps, oh kuule mind,
 Libe keel on petnud sind,
 Meil on regi rehe all,
 Seega sõida sohinal!

Olgu ta ka ilutu,
 Auu ja helk tal puudugu,
 Isa ise on ta tein'd,
 Tehes mõnda waewa näin'd.

Waata, ta on meitele
 Kõigipidi kohane,
 Ei ta ial ümber lä'ä,
 Olgu tuisk wõi libe jää!»

Sest ei kuulnud pojuke,
 Istus saksa saanile,
 Kutsar häkki ähwardas,
 Hobusid ta hirmutas;

Kõrge saan kord prahwatas,
 Poisikene kahwatas —
 Sõitjad olid saani all,
 Hüüdsid häälel haledal.

Poiss oli murdnud jalaluu,
 Werine tal silm ja suu,
 Et ta saksa saaniga
 Püüdis kodust pageda!

Runingausle Reet.

J. J. Cremeri Hollandi uudisjakk.

1.

Pime, kottpime septembriöö. Sa oled kefet maanteed, mis B.-st, kus laat on, Reini tammi pääle lähëb. Siin ümber on kõit pime, ja ešimesed kuiwad lehëd, mis külm tuul puude otšast maha puhub, lendawad sülle näkku; aga ša ei näe neid. Puude otšad liiguwad edasi tagasi, aga ša ei näe neid mitte. Wahel juhtub šul õnnetus, et šu jalg pehmetesše, jügawatesše wanke rööbastesše satub, ša ei näe neid. Midagi ei näe ša, ka šõrmeši juhu pišta ei näe ša. Punast torni paremat kätt ei näe ša ka mitte. Wanal ajal on šaäl rüütlišõs olnud ja šell oli torn punane nagu põrgutuli, ja torni ümber oli lai jügaw kraaw, ja torniš oli šoldatiši, hujariši karwaste karwahast mütsidega, ja mehi, šell raudkuued šeljas ja raudpüksid jalas oliwad, mustad nagu kuradid; ja walgis riietes naiši, päris nõiad. Kui ša torni ka enam ei näe, išegi šelge päewa ajal — paremat kätt kohta kutsutakše iška weel „punase torni kohaks.“

Šuba ammušt ajast on ta kadunud, ja ometi on punane torn alles, jušt lepiku ääres. Ta on šaäl, kui ša teda ka šelge päewa ajal mitte ei näe. Šõši pimesdas näekšid ša teda, kui ša üleüldše pimesdas midagi näha šuudakšid. Ša kole on šaäl, ja tontišid on šaäl, šee on kindel. Pimesduse pärašt ei näe ša neid küll mitte; aga šes mitte kurt ei ole wõib neid kuulda. Šõši, išeäranis kui tornikell katšteištkümmend ära on lõõnud, kuuled ja — pahemat kätt teed, kus lošši kraaw on olnud ja kus maa alles praegu madalam ja kõrkjaid täiš — šaält kuuled ša kaebamišt ja õhkamišt. Reed on nõiad! Paremäl pool, kus torn šeisab, šaält kuuled hammaste kiristamišt ja kõitšugust koledat hulumišt ja kisa, nii et šul karwad pišti lähëwad. Reed on hujarid ja elus kuradid.

Wõib olla, et niisuguseid rumalaid inimesi on, kes uskuda ei taha, et jääb punane torn on, ehk küll kohta punase torni kohaks kutsutakse. Wõib olla, et niisuguseid on, kes arwawad, et kaebamine ja õhkamine ja hammaste lõgistamine muud midagi ei ole kui kõrkjate kabifemine ja kuiwade oksite rabifemine ja metspartide kaagutamine. Wõib olla, et neid on, kes lahtiste kõrwadega ei kuule ega selgete filmadega ei näe. Aga neitsi Sanne Gustermann Kuningausfelt, kes jääb taga wankri otsas istub, on juba küllalt wõbisunud, kui wend Jaan kuidagi järele ei andnud, waid kottpimedal ööl kodusõidu ette wõttis. Weel enam on ta ta hirmul, kui Jaan maha läheb ja hobust küll maad ohelikku pidi weab; aga just jurma hirmul on ta, kui Jaan punase torni kohal oma kepiga latriruudu katki lööb ja tuul tule ära puhkab. Jah, tõsi küll, mis Jaan ütleb, et wankriga ometi siia ei wõi jääda; ja see on ka tõsi, et palju inimesi pimedas feda teed juba ilma õnnetuseta on käinud; aga sel tunnil ja nii pimedal ööl küll mitte kunagi. Sanne neitsi ei näe mitte sõrme filma sorgata. Ja later kustus just punase torni kohal ära! See tähendab ometi paha. Ennem tahab ta nüüd ümber pöördä ja jälle B.-sse tagasi sõita, kui koju poole edasi. Õde oli küllalt sinna jääda palunud ja ütelnud, et kodus kõik korras on. — Jah kui ta kaua pimedasse waatab, siis näeb ta nagu punast torni põlewas tules. Waata, tema läheb järjest suuremaks ja tuleb nagu lähemale! Sanne tahab ümber pöördä. „Reedake, kas pööräme ümber?“

Aga Jaan ütleb, jee ei lähe kuidagi. Õde Sanne teab ju, et tee halb on, nii et wanker kahtlemata ümber lähets, kui Jaan tema soowi täidaks; Sanne peab . . .

„Suur Jumal!“ karjus Sanne neitsi ja näpistas oma õetütart Reeta, kes tema pahemal pool istus, nii et see ära kohkus. Jaan ja Reet oliwad ka tundnud, mis Sanne tundis, et wankrit keegi tugevasti oli tõnganud. Wanker jäi seisma. Üksigi ei julgenud oma arwamist awaldada, kust see tõutamine oli tulnud. Igal ühel oliwad omad mõtted. Jaan ja Sanne mõtlejüwad tontide pääle; Reet hoidis taskurätikut nina all. Tema pidi naerma, aga ei tohtinud.

Peeter Müller, kes — wiist kogemata — ka B. laadale oli läinud, sõitis naljaks Jaani ja Sannega, kes teda mitte hästi ei jallinud, D.-sse, ilma et nemad feda märkajüwad. Kui Sanne tädi feda oles teadnud, et Reedake selle aja, kui tema oma wenna ja õega laadal käis, Peetri käe kõrwal laata mööda ümber hulkus, ta oles tema pääle hirmus kurjaks

saanud, ehk ta temast muidu küll palju lugu pidas. Aga mis võis Reet selle ette, et Peeter ka laadale oli tulnud ja väewõimuga tema kätt pidi kiini oli võtnud? Mis võis Reet selle ette, et Peeter pimedas taha wankri otsa pääle oli roninud ja teda terve tee põlle paela pidi oli kiskunud, kuni ta oma käe Peetrile pihku andis? Kui Reet kuri oleks olnud ja Peetri tahtmist mitte ei oleks teinud, siis oleks wahest kõik otsas olnud, kõik, millepärast üheksa wenda ja öde kadedad wõiswad olla, otsas kõik ilu Kuningausjes. Oh Jumal! Sest Reet oli kasulaps.

Aga Reet oli targem olnud kui Peeter. Gustermanni neitji ei olnud laadal ümberhulkumiseft ja käe pigistamiseft midagi aru saanud. Aga kui Peeter wankrilt maha oli karanud, seda tõnkamist oli ta tundnud, ja pärast kiljatust oli ta wait ja waga ja wärises kõigest ihust. Et see libahunt oli olnud, kes taha wankri otsa pääle karanud, see oli kindel. Mis neitji soowis? Tema soowis kodus ülepeä teki all, üsna teki all olla.

Pool tundi hiljem oleks ja tükk maad punasest tornist eemal, jääl kohal, kus tee tammi pääle läheb, Saane neitjid üsna teises olekus wõinud näha, kui mitte nii pime ei oleks olnud. Tema toetas ennast pahema küljega tugewa talupoisi, Peetri, käe najale, ja Peeter küsis arutisti, kas ta ka weel edasi saab — sest tema teine king oli pori sisse jäänud.

Wiimaks . . . Ta ei saanud kudagi enam edasi; sukk jäi tal iga filmapilk pori külge kiini. Kas ta jälle wankrisse pidi minema? Jaan oleks teda pimedas kergesti ümber wõinud ajada. Ja — ka see koht oli kole. Halb küllalt, et Reet maha ei tahtnud tulla. — Peeter oli ometi lahke pois. Saane oli tänulik inhtumise wasta, et Peeter seda teed tulnud ja teda ilufasti oli aidanud. Ja Peeter tahtis teda koguni kufile wõtta, sest et ta peaaegu ülepeä porisse wajus! See oli ometi liig suur lahtus. Päewa ajal oleks see muidugi hirmus naeruwäärt olnud, aga nüüd . . . Kui temal ehk Jaanil ennemanaft Peetri wasta midagi ei olnud, siis ei olnud see kõnegi wäärt . . . Dota, esiti pidi ta oma siidimantli natuke kofku wõtma. Nüüd . . . Üts — kaks — kolm! Hopp! — juba kufil! — Kas ta mitte talle liig raske ei olnud? — Ei ole wiga, ta ei olnud ju palju rassem kui wakk niisu. Aga Saane neitji ei olnud sugugi rumal. Kui Jaan wankriga ülewal tammi pääl oli ja Peeter tädi ka sinnamaani kandnud oli, ostas ta enne wankrisse astumist aset niiwiihi seadida, et Peeter ka taha wankriotsa pääle istuda

wõis. Mifs? Seda ta ei ütelnud; aga kawal oli ta; sest kui Peeter sääl istus, siis pidi teine, kui ta sääl oli — libahunt — siis pidi tema maha minema, ja tal oli selja pool kaitsja, ja kui kuciloom jälle tuleb, siis waadaku Peeter, kudas ta temaga walmis saab.

Ja Jaan oli kõigega rahul, mis öde tahtis. Ülewal tammi pääl wõis ta jälle paremini näha ja hobust juhutada ja istus ette wankri otja. Peeter kükitas siis taga otjas. Needake pidi paremale poole istuma, Sanne tädi istus pahemale poole — enne oli ta paremal pool olnud. Tädil oliwad märjad jalad. Ta oli kartlik; sünda löi tal kõwemini kui muidu. Tema käsi oli palaw nagu wankri wits. Küll ja kuuled, kust see tuli.

2.

Kui tornikell koleda häälega esimest tundi kuulutanud, oli Runingausje perenaene alles ülewal. Ta oli üksi oma magamise kambris. Nüüd wõid ja Sanne tädi lähemalt waadata. Wäga suurt rõõmu tema waatamine sulle küll ei walmista, seda ma ütlen sulle juba ette ära. Snetumat naesterahwast ei ole ja wiist oma terwel eluajal näinud. Pikk, kuuwetu nägu, arwamata palju kortsupid, sügawast august waatawad kaks segast silma sinu otja . . . Ei, sinu otja nad ei waata, seda nad ei wõi, nad waatawad wiltu, teine paremale, teine pahemale poole. „Tema nina,“ nii ütleb Giirsen Hannwilm. kes tohtriks õpib, — „tema nina on just küsimisemärgi sarnane, mis mitte dige koha pääl ei seisja.“ Pää on tal natukene rohkem paremal pool, just nii, nagu ei kuuleks ta pahema kõrwaga. Selle wea olewat ta ühest juurest ehmatusest noorel põlwel saanud, nii ütleb Sanne neitsi ise. Sellest ehmatusest ei tea aga Jaanist wend midagi, ka ei ole ta sest midagi kuulnud, et tädi, nagu ta seda ise ütleb, noore tüdrukü põlwes küla roosiks on kutsutud, kui ilus ta ka on olnud. Aga — kui öde seda ütleb, siis peab see küll tõsi olema.

Lai öömüts wiiekümre aastase palja pää pääl ja kirju ööjakk seljas, näeb tädi wälja nagu ernehirnutus, ja ma olen kindel, et ta sinu werd keema ei aja.

Tädi seda küll ei usu. Tema arwab, et ta ikka weel kena küllalt on, ehk ta küll nii petfik ei ole ega arwa, et ta alles „küla roos“ on.

„Kindel on, et sa pimedas näha ei wõi, aga tunda ja aru saada wõid sa,“ mõtles Sanne tädi; aga Peeter mees mõtles: „Kindel on, et pimedas hirmus kõrwale wõib tabada.“ Siia kohta teen ma punkti.

*

*

*

Kui Saune neitji pärast seda, kui ta oma kinga porisise oli jätnud, jälle wankri pääl oli, kohtus ta häkitiselt kangesti ära, nii et ta peaaegu walju häälega karjuma oleks hakanud. Et ta aga teadis, et Peeter taga wankri otsa pääl oli ja et sääl libahunti mitte ei wõinud olla, sai ta põllepaela pidi tõmbamisest warsti aru. Suur Jumal! Kas poiss tõesti . . .! Mõrk tädi, ta oli aramineestamas. Rätt lastis ta wastupanemata pigistada, üks, kaks, kolm korda järgi mööda, pärast ei tulnud kätt enam, aga tädi süda oli sinna kätte jäänud, nagu ta king porisise . . .

Magamise kambri ukse tahta, mis lukus on, liikutakse weel riiv. Aknal on wäljaspool paksum puulungid, aga mis parem, see parem, tädi wõtab suure piibli ja paneb ta, esimene leht ruutude poole pöördud akna pääle. Kambri nurgast wõtab ta siis pika kepi ja sorgib sellega sängi alust. — Seda ta teeb iga õhtu, sest ega teada ei wõi. Tädi sortab pahemale ja paremale poole, igale poole; ka sängi sorgib ta läbi. Teada ei wõi midagi!

Kõik on korras. Aga Kuningausse perenaene ei lähe ometi weel sängi. Ta süda on nii kena. Mis kõik weel juhtuda ei wõi!

Tõsi küll, ta ei sallinud wanast Peetrit oieti. Kõneldi, Peetri isa käimat libahundiks ja olewat kuradiga kaupa teinud. Tema tulek toowat kahju ja õnnetust majasje. Kui see nüüd ka nii oli, Peetril ei olnud ometi selle kaubaga midagi tegemist. Peeter oli ju teda lahkest südamest halwa tee pääl edasi aidanud, oli teda kufilgi kandnud ja oli — oh sa õnnelaps! — ta kätt soojalt pigistanud! Peeter oli õpetaja ja bürgermeisteri aias töös, millasgi ei olnud ta kuulnud, et ta mõne paha käigu pääl on olnud.

„Paha käigu pääl!“ Saune neitji ajas silmad pärani.

Ruttu läheb ta kapi juurde; aga ta ei ole weel sahtlit lahti tõmmanud ega toosikest wälja wõtnud, kui tal nagu hirmu wärin üle selja jookseb; ta wõtab ruttu kepi ja koputab sellega kolm, neli, wiis korda kambri lae pihta, kuni Jaanist wend, kes ülewal magab, ärkab ja uniselt ning tase paar rida 64. salmist laulab. Selle pääle oli õde wenna wälja õpetanud.

Saune on istme wõtnud ja hoiab mõnda paberilehekest näpu wahel. Ta on oma elus sagedasti planeetidelt nõuu küsinud; aga see esimene, mille ta tõmmanud oli, kui ta weel kuutteistkümmend aastatgi wana ei olnud, see wõis ainult õige olla. Tänaise päewani on see tal meeles olnud, aga täna alles saab ta aru, mis ta ütleb. Pää läheb tal

segasets. Kaljukitse märk seisab üleval ja siis all pool: „Paha käigu päält tuled ja kodu, kus sinu waenlane sind kaitses ja su waenlane paneb sinu südame leegitsema — ja abielus oled ja õnnelik.“

Jah, selgemini ei võinud üksigi planeet kõneleda. Aga taha, taha, tükk ööd on küll juba mööda, Saime neitsi peab siiski veel oraakli raamatukesse lahti lööma, mille ta pääle ema furma tagant kummutisti leidnud. Kartlikult waatab ta ümberringi. Jaan ei laula enam. — Siis waatab ta wana, määrdinud, luitunud pärgamendist kaantega oraakli raamatukesesse, mis 1657. aastal on trükitud. Wiiekümnekolmandama küsimuse juurde jõudes jääb ta peatama ja loeb: „Kas minu armukesse armastus on truu ja õiglane?“

Nüüd õnneratta juurde. Ta paneb sõrme wiieendama ja seitsmendama kodara wahale kuueendama numbril pääle, läheb küsimuste registreisse ülespandud juhatusi mööda kuus numbrit alamale poole ning saab arwu 59. Seda lehekülge waatab ta järele ja jääb seisab: „Olympias! Olympias!“ — Wärisewa käega loeb ta jälle kuus numbrit alamale ja loeb säält: „Ole ettewaatlik ja tark, ja sinu armuke kannab sind kätte pääl; sest ta armastab sind südamest.“

Süda hüppas wanal neitsil sees. Noorte päewade ettekuulutus pidi siis weel täide minema, ja — mis säält imet, et ta pilt weel kord ta käe pääle juhtus, käe pääle, mis — no küllap ja juba tead . . .

Naera pääle wana wiiekümne aastase neitsi üle, mul ei ole midagi selle wasta, aga ole tema wasta ikka ka kannatlik!

3.

Flus septembri-hommik oma walgusega on pimeada öö asemel astunud.

Runingausse juure lille- ja wiljapuu-aia maja taga panewad miljonid kastetilgad naeratawal päitese paistel hiilgama, nii et su filmad seda waadates üsna kirjuks lähewad. Taga aia otsas õunapuude kohal on nagu õhukuue kord sinist suitsu, ja selle läbi wilguwad ülipunased pihlaka marjad nii meelitawalt, et ime ei ole, kui hall räästas ennast petta lases ja magusate marjadega ehitud paela läheb.

Da warwade keskel on Keet ja wõtab ubasid maha. Tema on mõistlik olnud ja enesele põlle ette sidunud ja puukingad jalga tõmmanud. Selle ajaga on hommik juba üsna külm, ja igalpool on kaste. Iga sammuga peab ta edasi minnes alles hämbliku-wõrgu, mis üleni kaste

on, katti kiskuma. Kui ta oma korni täis on korjanud, astub ta va-
peendra päält tee pääle. Pakju walge hänbliku-wõrgu, mis temale näkku
tuleb, kujuk ta katti ja waatab rõõmsalt tuwide poole, kes hommitu kastel
oma tiiwafid puhastasiwad; ja siis waatab ta sirelilaube juures olewa lilli-
peendrate poole, kus neiusõled, päewalilled, sirelid ja astrid õitsewad.
Tuwiõid ja lilleõid armastab ta kõigest hingest. Eht wahest armastab ta
tuwiõid ja lilleõid sellepärast nii wäga, et tuwid endid puhtad hoiawad
ja lilled oma ladwakesed igatsedes walguse poole pöörawad. Kas sa
tead, kust ta need ilusad neiusõled on saanud, mille kohal ta praegu
kummardab? Sanne tädi ei tea seda; aga seda paremini Reet ise. Praegu
tahab ta ühte kikkuda. Aga . . . Kudas ta ära hirmub! Just kui ta lille
warrekest pidi kinni wõtab, hüüab keegi talle kõrwa: „Hoho! „kuninga
Taaweti“ oled sa minu käest saanud, üks musu jäi sul mulle selle eest
weel wõlgu . . .“ See oli ometi liig. Peetri nina tüfik tema nina
lähedale ja . . .

„Wuih, sa üleannetu, nõnda mind hirmutada!“ ütleb Reedake, kui
ta toibunud. „Sa peakõid . . .“

„Mis ma peaksin . . .? Kas ära minema?“

„Jah, ei, aga sa ei peaks mitte inimesi nõnda ehmatama. Mina
küll kõike ei usu, mis Sanne tädi usub, weel wähem seda, mis ta sinust
usub; aga et hirmust kael kõweraks wõib jääda, seda näed sa ometi
Sanne tädist.“

„Kui tal aga kõwer kael mitte enne ei ole olnud kui hirm,“
ütleb Peeter.

„Kuule Peeter, sa ei pea ka mitte kõike mõnitama; sa pead . . .
Aga kõneleme muudest asjadest: Kuidas sa nii wabalt siia aida wõid
tulla? Kui sind Sanne tädi näeks! See on juba halb küllalt, et sa
seda teinud oled ja halwem weel . . .“

„Et sa seda minu, kuradi poja käest wasta wõtad!“ ütleb Peeter,
paneb oma käe tema kaela ümber ja annab tema kuuma põse pääle uue musu.

„Jah, see on rohkem kui liig,“ ütleb Reet teda hellalt eemale
hoides; ometi annab ta teisele oma käe, keda see kinni püüab rabada.

„Kuule, Peeter, sellest ma ei räägi, et ma ei usu, sinu isa olewat
kuradiga mõnda kaupa teinud; aga ma tunnen, et see patt on, kui meie
ükssteijel weel külas käime. Jah, patt jah, et ma ikka weel tutwust pean
ühe inimesega, kellest Sanne tädi . . .“

„Eila õhtust saadik, kui ma ta punasest tornist mööda kandsin, paremini on hakanud mõtlema,“ räägib Peeter wahela.

„Sellepäraast, arwan ma, minestaks ta ära, kui ta sind siin näeks.“

„Siis ehk lähaks tal kael jälle õigeks.“

„Peeter, kõige parem on, ja lähed ära,“ palub Reet.

„Kui meie üksteise tarwis oleme loodud, küll siis Jumal meie eest muretseb, ja Saane . . .“

„Jumal ei aita, kui meie inimesed käed laisalt süles hoiame,“ räägib Peeter jälle wahela. „Kuule Reedake, eila pimedas tegin ma Saane neitsile hääd meelt, ja . . .“

„Mis sul on jääl? King?“ küsib Reet ja naeratab. Häkitsevalt waatab ta sirelilaube poole. Sääl oli nagu rabinat. Wist oli see kaks, kes warblasi luuras.

„King jah, see king, mis ta heila sawisje jättis, mina olen ta täna hommiku üles otsinud,“ ütleb Peeter.

„Reedake, ma lähen siisse ja annan talle kinga ise kätte, küllap ta mulle siis midagi wastab ja meie jutu pääle saame.“

„Ära mine, Peeter, mina ütlen sulle seda,“ manitseb Reet.

„Kui sa just teaksid . . . Aga . . . Ja onu . . . Peeter waata, waata jääl wärawa juures, jääl on see wana naene, kes sulle eila laadal kaarta tahtis wälja panna.“

„Sustament seesama,“ hüüab Peeter. „Oh ja tuline. Ma arwan, ta ei tunne meid enam, niikutab teine pääga.“

„Sme see ka ei ole, heila olime meie B. laadal ja sinna on kuningausfeldt kahe tunni tee. Meid ta siin ei tea arwata.“

„Küll on inetu naesterahwas!“ ütleb Peeter. „Kuidas ta oma mustade filmadega meie otja wahib! Kui bürgermeister sarnased hulguised kätte saab, siis laseb ta nad seotult põlluwahi Järdi Rimwegeni wedada.“ Siis hüüab ta kõwa häälega wärawa poole:

„Kas sa koristad ennaft jäält filmapilk, wana nõid?“

Reet kisub Peetrit kuube pidi ja jostistab: „Peeter, ole ometi wait!“

Naene tõmbab oma kollase kortjus näo kipra, nagu tahaks ta midagi paluda ja ulatab oma kõdunenud käe hulga paberilehekestega läbi wärawa aida.

Enne kui Reet keelda wõib, on Peeter wärawa juurde jooksnud ja hüüab:

„Kas sa, wõllanägu, koristad ennaft siit filmapilk, sina kuiwanud pörgusilk? Ma olen sulle juba heila ütelnud, et sina ja sinu terve

Jugufelts oma walega enne wõllas wõiks rippuda, kui et ma sulle selle eest punast kopikatgi annaksin. Kas saad? Wõi . . .“

„Swake aega! ilus kaharpää!“ meelitab naene, oma nariseva häälega.

„Hale kullate, wißt armas lapsele rinnale, efs ole see nii?“

„Kasi, wana fortsnägu, oma setu keelega!“ sõimab Peeter edasi.

„Meie ei taha sinu kuradi walest midagi kuulda. Kas lähed? Dot', ma tahan sulle jalad alla teha! — Hohe! Muri! Muri!“ Ta pistab niimetisjõrme konksis suhu, ning hele wile tuleb kuuldawale.

Ülewalt puuaini poolt kargab üks must koer üle laia kraawi õue; jookseb mööda kapsaid ja salatid, oawarwade alt läbi kuni oma peremehe juurde, ajab tema najale püsti, liputab saba ja raputab eunnast, nii et weji igale poole pritsib.

„Soo, Muri! Wõta, nõid kinni, wõta!“ ütleb Peeter ja ajab koera wana naese pääle. Peeter teab küll, et Muri ei hammusta, aga oma hiewil hammastega, mis kardetawamad wälja näewad, kui nad on, on ta juba mõnegi mehe isa õuest wälja ajanud. Muri filmab naist, kargab tema kallale ja näitab hambaid; aga — Sumal teab, kas sääl ka õiget asja oli, häkifelt tõmbab ta saba jalge wahese, hakkab kartlikult kiunuma ja tuleb efiti tafa, siis täies jookfus tagasi. Naene, kes oma mustade, läkiwate filmadega ühte joont tema otfa oli wahtinud, kuni ta jookfu pistis, waatab nüüd hirwitades Peetri otfa, pöörab ümber ja kõneleb äraminnes mõne sõna habemesse, millest üksigi inimene aru ei saa.

4.

Peeter on juba weerand tundi sees; Keet ei ole sinna ühes läinud; jüda on tal liig waewatud ja raske. Sanne tädi oli kõige parem inimene ilmas; Reedake oli ta nagu ema — ehk see tal küll weel rohkem meele järele oli, kui rahwas arwas, et Reedake tema noorem õde olewat. Jah, Sanne tädi oli armas ja hää, aga Reedake ei ole taft ometi mitte selget aru saanud. Waga oli Sanne tädi, see oli üleülbse tuttav; aga tuttav oli ka, et tädi jutluse ajal igatord magama jäi, ja siis norstas, nagu mõni aurumafin. Õpetaja oli tema norstamisega nii ära harjunud, et jutlus kudagi minna ei tahtnud, kui ta lord ei norstunud. Tädi jutustas, poisid olewat teda tema noorel põhwel ja päraftgi weel ihust ja hingest püüdnud, iga sõrme kohta oleks temal tosin mehi olnud, kui ta neid aga oleks tahtnud. Ja Jaan ütles, kui tädi seda ütteleb, siis peab

see tõsi olema. Aga kes teda õige tahtnud oli, seda ei ütelnud ta kunagi. Tädi ei jallunud noori tüdrukuid, kellel armutesed olivad, ja naisi ei tahtnud ta filmi otjaski näha.

Kui aga mõni waene mees ära suri, siis oli temal kaastundmus, ja ta tegi lesele ja lastele hääd, niipalju kui ta aga võis. Tädi oli tõepoolest natukene nagu mõistatuse moodi. „Et teda ennast veel mehele minemise häda waewab, ei wõi küll kudagi tõsi olla,“ arwab Reet; „aga peaks Peeter ometi, kes oma isa pärast halwa nime all on, mitte seda rumalat tempu tegema, et ta meie wahest tädile kõneleks — see oleks halb!“

„Halb? — Jah, ei, jah, ei,“ loeb Reet ja murtud ligistri otjalt lennawad lehed maha. „Jah, ei, jah, ei, jah, ei, jah!“ Mis jah...? Kas tal hästi läheb? Ta ei tea enam, mis jah ja ei tähendama pidiwad. — Ennäe! Just tee kohal kahe kirsi-puu wahel ripub suur inetu häämblik wõrgu küljes.

Häämblik hommikul

Toob kurbtust ja muret full'!

Reedate on täna hommiku juba palju häämblikka näinud, aga see siin on ometi liig suur ja inetu. Jookse! Tema ei usu sarnast asja. Peeter sõimab ja naerab ikka sarnaste rumaluste üle. Aga Sanne tädi oli juba kolme aasta eest ette kuulutanud, et Buweli majas keegi ära sureb, sest et peremees nahkhiire kanade kuurist leidnud — ja ennäe, minewa laupäew suri ema ära. Et tähtesid ja ettenägemisi olemas on, ei wõi Reet waleks ajada, kui ka Peeter selle üle naerab. Libahuntide, nõidade ja punase torni jutud, jäägu need nüüd pääle, aga mõndagi sünnib, millest inimese mõistus aru ei saa, ja Sanne tädi ütleb, kui ettekuulutamistest ja ettenägemistest jutt on: „Ühel on ime tegemise, teisel ettekuulutamise and.“ See seisab Piiblis, ja selle wasta ei wõi waielda.

Nii iseenesega kõneldes on Reet suure küüni juurde jõudnud, mis paremal pool elumaja on.

Ta tahab just madalat lauda ust lahti wõtta, kui ta tunneb — näha ta ei saa — et keegi pahemalt poolt küüni tülles temale ligineb. Ruttu pöörab ta ümber, ja tema wastu on selle naese teraw süsimust film, kelle Peeter weerand tunni eest minema kihutanud.

Reet kahwatab ära, sest naesel on sarnane nägu, mille eest lapsed jooksema panewad; aga ülewal niidu pääl näeb ta päewilist Knellest heinatööl, ja ta ütleb nii wabalt, kui ta wõib: „He ... mis te tahate?“

„Gale kullake, suurt midagi, ilus laps,“ meelitab naene; „aga sina jeda enam; eks ole?“

„Kas te ei ole kuulnud, et te ära peate minema?“ ütleb Reet ja lööb filmad maha

„Küll ep kuulnud, kena laps; aga ma teadsin väga hästi, et sa mind kuulda tahad; muidu ma oleksin ära läinud. Eks ole?“

„See ei ole tõsi!“ ütleb Reet; „ma ei taha teie walest midagi kuulda. Heita õhtu on teile minu — mees ütelnud, et teie teistest inimestest niisama wähe teate, kui kõstri lehm pühapäewasti.“

„Pea finni, pea finni, ilus laps,“ hirwitab naene; „funingas Taawet võib sinu mees olla; kui musuga kivi ei ole tädi, kui ta passib kinga.“

Reeda põsed läkswad nii punaseks, nagu ta kaelarätk. Häbi pärast poeb ta ruttu talli, wislab ukse enese taga finni ja lükkab riivi ette.

Ukse pihta koputatakse.

Reet ei taha midagi enam kuulda, see oli päris kuradi wärf. Kuidas wõis tuliwõõras naesterahwas midagi neiuõlest ja kingast teada, ja kuidas wõis ta ometi teada, et Peeter mitte tema mees ei olnud? Kas see naene tõesti peaks teadma, kas ta Peetrit enesele saab wõi mitte? . .

Koputa pääle; ma sinuga tegemist ei tee. Peeter naeraks mind tublisti wälja.

Reet ehmatab ära; wiinapuu lehtede wahel wäikeste lauda aknateise ees tuleb naese pää jälle nähtawale. Tema kutsjub sõrmega enese juurde. Muud ei ole, temal on mõni sala wägi sees, wägi, mis külge tõmbab nagu magnet. Reet tunneb jeda. Siin laudas on pime, üksigi ei kuule sest midagi. Ja see on ju ainult nali, muud midagi; tal ei ole ju tarwis uskuda, mis naene talle ütleb. Tema müüb tikka, lõnga ja paela. Reet wõib natuke lõnga osta ja säääl juures ka mõnda küsjida. Lauda sein on ju wahel; säääl ei wõinud ju naene temale midagi teha. Ja Peeter ütles ju ka: „Ega kull ei hammusta.“

Ja ennäe, ilus talu tüdruk seijas lahtise aknateise all pimedas laudas. Ühes käes on tal raha; teine käsi, see wäriseb muustlase naese kollaste näppude wahel. Reedake kuulab ettekuulutaja sõnu, ta jüda peksab nii kõwasti, et jeda üsna kuulda wõiks. Häkitseft läheb ta kahwatuks kui furnu; aga ta naerab ometi; see naer peab uskmata naer olema. Ja naene? Naene naerab ka, kui ta tänades ära läheb. Aga tema naer on kädisew ja kare.

Peeter istus ikka veel kõõgis. Kui ja Keeda kombel ühe filmaga läbi võtmeaugu oleksid wahtinud, kuidas Peeter ja Jaanist onu — Sanne tädi ei olnud näha — mõlemil faviist piip suus, ahju ees istuwiwad, siis oleksid sa wõrdlemise abil otsusele jõudnud, kuidas Keedal suur õigus oli, et sinifilmine walgepää ütlemata ilus ja onu ütlemata inetu on. Snetu oli ta, teifiti ei wõinud Keet seda nimetada, aga sääl juures läbi hää. Nii kõhn kui ta oli, nii hää oli ta, ja nii pikk kui ta oli, nii auus oli ta. Juba kümme kord oli ta ütelnud, ta ei mõistwat, kus õde jääwat; ta olewat ju lubanud pea tulla. Ja kes teab, kui mitu korda ta juba tares Keeta otsimas oli käinud; sest Peeter, kes nii lahke oli olnud ja kinga kodu toonud, pidi ometi tassikeste kohwi ühes jooma ja kanikuteke wõileiba kõrwa wõtma.

Keet ei saanud küllalt ruttu ära jooksta. Enne weel, kui ta suure wärawa ette jõudis, hõikas teda onu kõõgiukse päält, tulgu ruttu sisse, neil olewat wõõras, kes tassikeste kohwi ühes pidawat jooma.

Keet peab sisse minema. Onu pika hää näo pääl on nagu hele röömujoon, kui Keet sisse astub. Temal on juba fagedasti ifeäraline mõte pääst läbi käinud. Aga õde Sanne! . . . Ja ta oli tema lihane onu. . . Ja Keet oli weel õige noor. . . Saad aru?

„Oh ja ime, mis ilus, kena perenaene Keet oleks!“ mõtleb Peeter. Kui usinasti ta kohwi paja üles oli pannud! Kui ta wett suurest katlast, mis tulel oli, tinakannu kallas, siis oleks ta häämeelega teise ümargust käewart näpistanud, aga onu oma pika näoga istus just tema wasta. Waata, kui noble ta oli! Ja kui tore! Walge laudlina pani ta laua pääle, siis üks, kaks, kolm — piima, leiba ja wõid. Heldeke, sellest ei olnud temal küll, et ta oma Murid silitab, kes oma pää tema põlwe pääle paneb. . .

„Mis ma ütelda tahtsin, peremees,“ lausub Peeter, nagu ärkaks ta unest üles; „mina olen kuulnud, et teie wanasti, kui te alles loõõs käifite, kärblaste ja sääskede suminat üsna kunstlikult olete järele mõistnud teha; küll see oli nali.“

„Oh tühja, mis sest nüüd kõneleda,“ kogeldab Jaan paksa suitsupilwa enese ette puhudes. „See ei ole ju kõne wäärt.“

„No-oh, see olnud ju üliloomulik,“ wastab Peeter.

„Ma annaksin neljandiku tubakat selle eest, kui ma seda ka kuulda saaksin.“

Zaan tõmbab kättega üle põlvede, wahib ükssilmi tulle ja ütleb alandlikult: „Ah, noorel põlvel . . . aga nüüd . . . nüüd on see mul juba ära ununud.“

„Seda ma ei usu. Nõid ei unusta oma kunsti niipea. Mis sa arwab, Reet?“

Reet läheb punaseks ja ütleb taha: „Seda ma ka ei usu.“

Ära punastades näeb Reet veel ilusam välja. „Katsuge ometi kord,“ palub Peeter.

Zaan ei tea, mis teha . . . ja naeratab — aga kui see Beetrile, kes nii sõbralik oli, nalja teeb, siis . . . Ta tahab katsuda, aga Peeter ei tohi pahaks panna, kui tütt hästi korda ei lähe.

„Ei sugugi!“

Zaan mehike tõuseb pikkamisi üles, paneb piibu laua pääle, läheb oma pika küüraka seljaga akna alla, silitab järele mõteldes juukseid, pigistab põidla ja nimetsijorme kokku, nagu tahaks ninatubakat wõtta, kõhatab paar korda, ütleb weel kord, et tal tütt tõesti meelest ära on läinud, ja kui Peeter „noh, katsuge ometi ära!“ ütelnud on, tõmbab ta põidlagi aknaruutu mööda üles ja alla, kõigile poole, edasi ja tagasi, ja — küll ime, kui loomulik see sumisemine ja põrisemine oli. Just nagu lendaks akna ees kord mõni õvilane, teine kord jälle mõni kärblane, mõni mehilane wõi mõni sääsk.

Kui sa terawasti kuulanud ja waadanud olesid, siis oled sa weel rohkem kuulnud ja näinud.

Waewalt on Zaan selja toa poole pöörnud, kui Beetril ilus Reetade juba käes on, ja — kui palju ta ka wasta puikleb — kui Zaan parajasti nii teeb, nagu tahaks ta kärblast kinni tabada ja see jälle lahti pääseb, siis on Peeter tõe poolest juba kolm kärblast tüdrukku taha põriselt juult ära wõtnud. Tema oskas oma kunsti weel paremini kui Zaan.

Mis tuhat! Tüdruk on korruga üsna tõsine. Peeter ei saa aru, miksparaft; aga kui ta onult Reeta tähelepanes tema mustjatesse silmadeesse waatab ja sääl nagu pisaraid nägema arwab, näeb ta liig hilja, et Zaan, kes oma kärblast kuni peegliini taga ajas, mõlemate tegemist korruga näinud on.

Nagu wält laheb Peeter Needa lahti ja kargab tema juurest ära. Jaan tunneb küll seljas ja ka mujal pahemas käewarres nagu krambi olemat, aga ta on liig hää ja ifegi ära kofkunud, nii et ta mustagi sellest ei laufu, mis ta näinud on. Aga põrifemine ei tee temale enam nalja, ta jääb wait. Peeter tänab teda lahke sõnaga tema ilusa mängu eest ja hää Jaan wastab :

„Ei ole midagi tänada, see oli hääst meelest.“

Peeter oli sellepärawst tulnud, et otjekohe Neeta enesele küfida, aga misjuguſe tembu oli ta nüüd ära teinud. Mis Jaanist onu nüüd temast arwas! Kudas nüüd koſjanõuu ära kõneleda! Needate on häbi pärawst põlle filmade ees hoidnud ja kõögist wälja jootsnud. Jaan on oma piibu jälle põlema pannud ja ahju ette istunud. Peeter wõtab ſüdanit ja tahab parajasti oma aſja ette tuua, kui — ta tahtis juſt pääle hakata — ülewalt trepi uks lahti läheb ja Sanne tädi pikkamifi kõõki astub.

Natukene kaunatufit nüüd! Ifegi Jaanil läks tükk aega tarwis, enne kui ta sellest kofmetuſeſt toibus, mis temale õe wäljanägemiſeſt tuli. Kadunud wanaema mõrſjakleit, pea kaheküümne aastane perekonna omandus, roheliſeſt riideſt lühikeſe ja ſügawalt wäljalõigatud jakikeſega oli temal kõhnateſel nagu kott ſeljas. Kõweras pääs oli temal kõige uuem tanu, punaſte ja kollaſte lintidega ehitud. Diamantidega kaunis-
tatud kaelaehe, mille eest Braam kord 100 taalrit oli pakkunud, rippuſ tal rinna pääl. Wend ei ſaanud aru, mis ſee toredus pidi tähendama, aga ſeda ei olnud tarwiſgi. Kui Sanne Peetrit wiifakalt ja kombe-
päraliſelt terwitanud oli, ſoſiſtas ta wennale midagi kõrwa ſiſſe, ja Jaanist mees ſai nüüd aſjaſt aru; ſeſt ta nikutas kuus, ſeitſe korda üks teiſe järele pääga, tõuſis üles ja läks kõögist ära.

Peeter oli üles tõuſnud, kui neitſi ſiſſe astus. Muri näitas hambaid; aga Peeter laufus „wait!“ Murile ja „tere hommit!“ Sanne neitſile. Siis hoidis ta müti ſuu ees. Kas ta kartlik oli, wõi ei jõud-
nud ta naeru tagaſi hoida?

Ei, kartlik ta ei olnud.

„Kas olete häſti maganud, neitſi Guſtermann?“ küſis Peeter kum-
mardades. „Ma pidin ometi kuulama ja waatama tulema, kas kõid
pääle õõſiſe ſõidu weel priſked ja terwed on.“

Peeter oli walges tõe pooleſt õige ilus poiſs, palju iluſam lähe-
dalt kui kaugelt.

„Mis ma nüüd, Müller, ütleva pean, on kordasid, kus inimene filma kinni ei saa, kui ta ka häämeelega magada tahaks,“ vastas tädi kergelt vastu kummardades. „Teie olete täna öösi väga sõbralik olnud — ma ei oleks jeda uskunud, jest. . .“

„Ma tean, neitsi, et teie järgesti minu sugukonnaga pahane olete olnud,“ ütles Peeter, kuna tädi Jaani asemele ahju ette istus; „aga ma loodan, et teie heila õhtust saadik mitte enam wana naeste lori minu isa kohta ei usu.“

„Ei, jeda ma ei tee!“ pomises Sanne. „Ilmas kõneldaske ja laimatakske palju; aga teie ja teie isa kohta ometi ei ole ma õieti mil-lasgi. . .“ Ta waitis ja wahtis tulle.

Peeter rõõmustas, et ta sarnast juttu kuulda sai. Tädil ei olnud siis mitte enam halba arwamist, mida ta nii väga kartnud oli; tema wõis nüüd oma eesmärgile lähemale astuda.

Peeter waatas ümberingi, ette ja taha ja nägi kinga koera kappade wahel, kellele see rõõmu tegi, et teda hästi pehmeks wõis teha. Ühe joonega oli Peeter jalanduuri Muri käest ära tõmmanud, ja kuna ta faktistud kinga kõrgel hoidis, heitis ta pilgu Sanne neitsi pääle, millest nagu lugeda wõis: Küll halb!

„Kas ja näe, minu king. . . Noh, jest ei ole midagi,“ ütles tädi, ehk ta küll ettetähendusi uskus.

Ja ometi oli see paha. Aga Peeter ei wõinud sinna midagi parata. Murike sai jalaga ühe wopju — waene loomake!

„Täna hommiku,“ ütles Peeter, „olen ma juba wara kinga otssi-mas käinud. . . aga otsekohe ütelda, king on õieti wõti olnud, mis mulle siin ukse on awanud. Waadake, neitsi, mina — armastan, et kas mine wõi hulluks!“

Taewake! Juba käes. Wanal neitsil hüppas süda sees, et kas wõi löhti.

„Kui ma Reeta aasta eest esimest korda siin külas nägin,“ kõneles Peeter raske südamega edasi ja lüdi kingaga wasta lauda, „siis ütlesin ma iseenele: See peab ta olema, see ja ei muu keegi.“

Neitsi ehmatas nii kangesti ära, nagu oleks ta libahunti näinud. Ta kummardas, waatas lamina sisse ja astus jalaga tulle, et sused ja puutükid lendasiwad.

„See oli sel korral, kui ma õpetaja juures neiujõlgesid sibusin,“ jutustas Peeter edasi, „siis olen ma temaga esimest korda kokku puutu-“

nud ja kõnelnud. Sõna andis sõna ja meie olime warsti hääd tuttawad ja ajasime juttu, kuni õpetaja läwe pääle tuli, kellele temal paar worsti wiia oli, ja tema pistis minema. Waadake, Sanne neitji, tänini ei ole ma julgenud awalduşega teie ette astuda, sest et teie minu isa ... teie teate, mis ma arwan. ... Aga sellel salaja waritsemisel peab ka lõpp tulema, ja et teie heila õhtu, kui ma teid ehk wahest oma tembutegemisega ehmatanud olen, kahtlemata meie wahet teada olete saanud, siis —“

Edasi aga ei saanud Peeter; sest kui ta parajasti kinga tallaga wasta lauda liües oma wiimast sõna kinnitada tahtis ja Muri üles hüppas kinga tabama, kargas ka Sanne tädi nagu waablase pistel ülesse. Tema raputas ja rebis oma ilusat kleiti ja karjus heleda häällega: „Appi, appi! Mina põlen! Aidake, aidake!“

Sanne neitji tahab tuld kleidi otsast käega ära kustutada, põletab aga oma sõrmed ära ja karjub weel kõwemini. Peeter kargas temale appi, aga Sanne tahab teda peaaegu ära tallata ja jookseb nagu meeletu tare mööda edasi. Muri jookseb kõwasti haukudes neitsil järel ega ei kuule oma peremehe kutsumist.

Kanad tares lennawad kaagutades laiali. Tuwid, kes wärawa pääl oliwad, lennawad oma kuuri ja sead jooksewad laudast õue pääle. Muri ja kети-koer märatsewad, nii et isegi peremees Jaan omast unest ärkab. —

Jaan oli parajasti suure wirsihi all ja waatas puna-põjelist wilja, mis heila alles priiskelt ja täierammuliselt läbi lehtede paistis, täna aga põidla jämuse augu oli saanud, õrilase jõddud. Jaan oli jõddiku looma pääle pahane. Ta ei teadnud isegi, kudas see tuli, wirsihi päält tuliwad tema mõtted Needa pääle, Needa päält õe Sanne pääle, Sanne päält Peetri pääle ja Peetri päält wanaema mõrsjakleidi pääle.

Sel filmapilgul kuuleb ta oma õe, kanade ja sigade kisa õues. Ta waatab ümberringi. Õde Sanne seisab taewa poole tõstetud kätega kaewu juures ja karjub, et kiwidgi halastama oleksiwad pidanud.

Jaan arwas, õde tahab kaewu karata, tema tahtis teda keelda ja ruttas kiiresti tema poole, j. o. tema sundis oma jalgu sarnasele käigule, et ta just wiie minuti sees kaewu juurde oleks saanud. Waheajal oli Peeter põlewa neitsi juurde jõudnud, ja ennäe, tema, kes terve õnnetuse saatja, oli esimene, kes pangi täie wett põlewate riiete pääle kallas ja haukuwa koera kõrwale lükkas. Sanne neitsi ei teadnud, kas ta teda needma ehk tänama pidi; sest nüüd — Jaanist wend jai parajasti, käed

piiksi-taskus, kohale ja küsis, kas käed ka walutawad, kas ta ka aidata wõib, kudas õnnetus tulnud -- tuli Peeter, kes kärnesti majasse rutanud, ühes Reedaga jälle tagasi, mähkis tublisti ärapõlenud sõrmede ümber puuwilla ja kui nüüd tädi walu pärast karjuma hakkas, oli jälle seesama Peeter, kes temale kardtoobist, mis kaewu-rakete pääl oli, juua andis. Ja, ja, nüüd ta teadis, et „waenlane“, kes nagu planeet kuulutanud oli, teda „kaitseb“, et ta teda tõesti, aga üzna teisel kombel kui tema arwanud „põlema on pannud“; ta teadis ühtlasi, et see waenlane, kes tema ajemel ta last armastas, temo wasta ka hää oli; sest ta wõttis tema oma käte wahel, kui ta uimaselt maha kukkuda tahtis, ja wiis tema Reedale abil sisse.

Et sõrmed üzna haledasti ära wõiwad põleda, kui neid ettewaatamata tulle pistetaks, seda sai näituseks Muri ka wahel tunda; sest kui ta neid kolme — Jaanist mees taga järel — läbi wärawa nägi minewat, napsas ta kärblast, kes just tema kohalt üle pirsises ja löi pää wasta wärwaposti ära.

6.

Enne kui Peeter koju pöörab, läheb ta weel kord aeda.

Kui ja mitte waadata ei wõi, kudas ilus talutüdruk oma priskete, ümmarguste põskedega sirge kaharpää poisi õlal toeb ja kudas tema mustad filmad pikfade ripjete alt tema otja waatawad; kui ja mitte waadata ei wõi, kudas walge kaharpää tüdrukü kääkest, mis sugugi nii jäme ei ole, kui sina arwad, oma korbases peos hoiab ja õrnalt pigistab, kudas ta wahel oma punaste huultega tema walget otsaesist puudutab; kui ja seda waadata ei wõi, siis tee nii nagu Muri, kes kinniste filmadega oma isanda jalgade ees laamab. Aga kuulata wõid ja seda ometi.

Peeter Müller ütleb Reedale: „Arwates läheb küll asi hästi. Sõnadega ja põhjustega ei oleks ma millasgi midagi korda saanud; aga Jumal õnnistagu minu halbu teesid, punast torni ja tulekahju tädi kõõgis. Ma ütlen, Reedale, tädi ütleb jah; sest kui ma talle hääd terweksjaamist ja hääd päewa soowisin, tänas ta wäga sõbralikult ja ütles, kui ta mulle jälle kord midagi hääd teha wõiks, siis. . .“

Nüüd peab Peeter minema. Mis weel? Kas ettekuulutused iga kord waled on? Kas Peeter neid sugugi ei usu? . . . Muidugi usub ta neid, kallike. Kas ja tead, millas? Kui ja karwa päält wälja wõid rehkendada, et ta täide läheb. Näituseks usub ta seda, et ta homme

B.-sje läheb Reeda ema jutule, ja seda, et Reeda tema kalliks kaastekseks peab saama, kui elu jatkub, ja et ta temale vaidlemata kümme muju annab, kui tema talle ühe annab.

Ja Reedale teeb seda tõesti, ning Muri ei võdi oma isanda otsa wahtimast jätta ja ta tõuseb üles, sest Peeter lööb sõrmedega lastu ja ütleb: „Tule, Murike, tule!“ Ja Muri läheb oma peremehele järele ja kargab rõõmsalt lastulööjate käte järele üles, kuni mõlemad puuaia puude wahetele ära on kadunud.

Ja Reet? Tema seisab weel üksi wärawa juures ja wahib puuaeda ja kui ta Peetrist midagi enam ei näe, siis paistab temale pööja tagant jälle nagu mustlase naese inetu nägu ja jälle kuuleb ta nagu tema sõnu:

„Sügisel andisid saad sa näha ja talwe külma tunda ja kewade lillede lõhna uuesti maitsta; aga enne kui uus sügisel tuleb ja kaksteistkümnes kuu sinu kahetateistkümne aasta lõpule jõuab, langed sa jurma kätte, nagu wiljakõrs langeb lõitaja sirbi kätte.“ Jumalus! Peeter naeraks selle üle, kui ta teaks, et wanamoor niiviisi ette kuulutanud oli. Ja ometi — tema filmadesse tungiwad pisarad. Peeter oli ütelnud, ta pidada tema kalliks kaastekseks saama, kui talle elu jatkub, ja Reet õhtab ja kõneleb iseeneses: „Küll, Peeter, küll — kui mul elu jatkub.“

7.

Kui Reedal elu jatkub.

Nüüd on leheküü. Talw on külm olnud. Reet on sügisel andisid näinud ja talwe külma tundnud, aga kewade on tulnud, ja sooja ja kasu on ta toonud, wilja on ta kõrrele ajanud ja puuaia õitsma pannud.

Kui ja Reeta Kuningausjelt otsid, siis otsid sa teda asjata; ja pead faks tundi edasi minema.

Suba wiieft kuust jaadil ei ole ta enam Sanne tädi ja Jaanist onu juures. Megamööda oli ta kangesti koju igatjema hakanud — nii kangesti, et Jaanist onu ühel külmal jõulukuu päewal hobuse wantri ette panema ja tema B.-sje wiima pidi. Sannel oliwad pisarad filmis olnud, kui ta Reedale lahkumiseks muju andis. Heldeke! kas ta ei olnud kõit teinud, mis wõis, et Reedalest rahuliseks ja õnnelikuks teha? Peetri pääleajamise ja palumise pääle oli ta wiimaks ütelnud: „Kui see nüüd teifiti fugugi olla ei wõi, siis Jumala nimel.“

Uga jah-sõna oli waewalt üteldud, kui Sanne tädi teda juba libedasti kahetses; sest sellest filmapilgust saadik oli nagu kõik rõõm ja õnn Kuningausfjelt lahkunud. Reet läks päew päewalt wagušemaks ja sõna-kehjemaks. Tema hele naerimine ei helisenud majas enam kellukeste kombel, kuidas see enne olnud; kõik tema rõõmsad laulud oliwad wait jäänud. Isegi kui Peeter tuli, ei läinud tema tõsine nägu rõõmsamaks, ja ta oli nii iseäralik, et Sanne üliwäga imestas; tema oleks Reeda asemel koguni teine olnud. Ja kuidas waene lapseke kahwatuts läks ja silmanähtawalt otja lõppes! Igaüks, kes teda nägi, kahetses teda. Uga mitte ainult Reet, ka Jaan oli weel wagušemaks läinud ja oli nagu näha haiglane. Terwed õhtud wõis ta nagu mõni kuju kamina ääres istuda ja tulle wahtida, ja kui Sanne teda šokoladi, mida ta üliwäga armastas, jooma kutsus, siis jõi ta küll — sagedasti neli, wiis tassi — aga rõõmsast meelest ei ühtigi!

Sanne tädil oli warsti aru käes, et must ront üle maja oli lennanud, ja peagi pärast seda, kui Peeter jah-sõna oli saanud, tundis ta selgesti, et ta esiteks nõrkuse, siis armastuse pärast Reeda wasta kurja wõrku oli sattunud. Tema endine arwamine wõttis jälle maad. Peeter, kes nad kõik ära oli nõidunud, oli kahtlemata kuradi palgaline. Wäljawahet Järt oli ju ka näinud, et Peeter minewa aasta foola fõnniku asemel taimekeste juurte pääle oli pannud . . . foola! — et ta puid piimajarnase wedelikuga pesnud . . . puid pesnud! — ja et ta weewliõitsmeid wiina-kobarate pääle riputanud. Häbi! Misfugune inimene on jarnastest kuradi tempudest enne kuulnud? Tõsi küll, bürgermeister sai omast aiast rohkem marju, kui teised külarahwas; aga palju ei puudunud ka, et tema noorem tütreke spargli tüki pärast, mis talle kurku kinni jäi, ära oleks läkastanud. Kas see ei olnud selge tunnistus, et Peeter kuradiga ühenduses oli? Ja et Peeter niisama nagu isagi libahundiks käib, seda oli Järt ka ütelnud.

„Ma ei karda küll kedagi,“ oli ta ütelnud, „aga kui tema mulle õhtu pimedas wasta tuleb, panen ma kae mõõga külge ja lõõn risti ette.“ Mis muud, nii ta oli, Peeter oli terve maja ära nõidunud, ja tädi arwas oma kohuseks, Reeta ja Kuningausse kurja küüfist päästa.

Reet nuttis, kui Sanne tädi Peetrit maha jätma sundis. Tädi tahtis weel mõnujat nõiarõhtu, mida talle Järt oli õpetanud, libahundi Kuningausfjelt ärapeletamiseks appi wõtta. Reet nuttis ega ei ütelnud midagi. Seda inet! Ühel päewal oli Reet Peetriga kõnelnud, ta oli

mehele wist küll kõik ära ütelnud, mis ta teadis, ehk ta küll kodu sellest midagi ei lausunud. Reet oli selle päewa õhtul nagu poolfurnud laudil maas, ja — wanne oli majast lahkunud.

Jaan läks nüüd küll natukene jälle elawamaks, aga Reet jäi murelikuks ja kahwatuks. Sanne päris temalt sagedasti, kas ta mõnikord ka tunda, et temale nagu suur kafs selga kargab. . . „Ei tunne.“ — „Esimeste käppadega siia, just kurgu külge. . .?“ — „Ei tunne!“ — „Külma wärin seljas, nagu jookseks suur wihmaus selga mööda alla. . .?“ — Ei sedagi ta ei olnud kunagi tundnud. — „Sa õhjeti luupaenajat ka mitte, kui sul pahem kõrw padja pääl on?“ — „Ei ole!“ Iga küsimuse pääle wastas ta ei. Õpetajaga kõneleda, ei, seda ta ei tahtnud, ja tohtrit tuua, sellest ei olnud juttugi. Tal ei olnud ju midagi wiga. Kuula, ta laulis juba. Waata, ta läks töösse. Aga kauaks — laul jäi warsti wait ja töö ei tahtnud kudagi edasi minna. Reet läks järgesti weidramaks. Kui ta juttu ajas, siis kõneles ta ainult oma emast ja isamajast. Tädile ajas tüdruk wiimaks üsna hirmu pääle, ta soovis lõppeks isegi, et Jaan hobuse ette paneks ja Keeda B.-sse wiiks.

8.

Ja nüüd on lehekuu warane ilus pühapäewa hommik. Kui sa üle Reini tammi lähed ja küla lähedale tuled, mille taga Kuningausse on, siis jääd sa muidugi filmapilguks seisma ja waatad ümberringi wäljasid ja küla, nii rahuline ja armas on sääl. Kõrksi ja pagari-maja wahel pöörab tee Reini tammist allapoole ja läheb kiverdi-kõwerdi läbi õpetaja põllu õpetaja majast mööda pärna-metsa poole, kust külakiriku torn üle paistab. Uus tahwelkivi katus hiilgas armsasti hommikuse päikese paistel, ja ülevalt, natukene kaugemalt, on weel teine, wäiksem torn suure ristiga näha.

Bahemal ja paremal pool, igal pool majade wahel näed sa roheliisi wiljawäljasid ja toredaid niitusid. Kirikumõisa aial on hall püstaed ees. Üle aia aga wõib näha, kuidas täied sireli-died ja walged koerasõispuud noorte lehtede wahel naeratawad, ja — ei tea, kas see neist õitest tuleb, wõi lõmpuu õitest pagari-maja kõrwalt wõi ehk jälle pärnadedest ülewal — hääd lõhna tunned sa, magusat ja armast, nii et sa nina kaugemale õhku sirutad ja pikalt hinge tõmmates teda sisse imed. Terwe tunni oleksid sa häämeelega siin ja rõõmustaksid kõigest sellest ilust,

hingakšid seda patsamilõhna ja kuulakšid õõpikut ja lauluräästast, kes lõh-
muse pöõšas laulawad, hommitu kellade pühalikku heli ja wirtade mesi-
laste sumisemist.

Uga nüüd paneb sind midagi muud tähele panema. Tammi pääl
kaugel tõuseb wäike tolmupilw üles. Üks noor naesterahwas tuleb ruttu
lähemale. Tema riided ja kingad on üsna tolmuga. Negajalt pühib
ta taskurätikuga nägu, sest higi jookseb tal otsaesist mööda maha. Su
ta kaugelt ja libedasti on tulnud, et tal nii wara juba nii soe on.

Kust ta tuleb ja kes ta on...? Ehk on ta Kuningausse Reet...?
Reet teab isegi, et ta ära on kahwatanud ja lõppenud, et ta endisest
Reedast ainult weel wari on. Ta tunneb, et tal jõnd otšas on ja hing
peaaegu finni jääb, ja et ta ruttu ei saa käia; aga ta tahab ruttu edasi.
Ta tahab paigale saada, enne kui talle kirkulikised wastatulewad. B.
tohter ei oleks uskunud, et tiifikus inimene ka weel niikaugale minna
jõnab. Reet ei mõista seda isegi. Suba kella kolme ajal on ta tšaša,
üsna tšaša, üles tõusnud; sest ta tahab Peetrit weel kord näha saada ja
lillesid, mis tema talle kinkinud ja tuwisid, enne kui ta surema peab...
Surema! Oh Sumal, kuidas see jõna talle südamesse lõikab! Ta rutab
edasi kuni kõrtši juurde. Säält peab ta kõrwale pöörma. Lillesid, mis
õpetaja aiašt üle aia wälja oliwad kasunud, ei näe ta; aga ta tunneb
nende hääd lõhna... Tõsi küll — kewade lillede lõhna pidi ta maitsta
saama; aga enne kui uus sügise tuleb ja tema kahetsateistkümnendama elu-
aasta kaksteistkümmes kuu otša saab... Ta pühib higi otša eest.

Nüüd jääb ta seisma. Terawasti waatab ta õpetaja maja akente
poole; neil oliwad kardinad ees. Ruttu poeb ta läbi wärawa õue, siis
aia tagant sireli ja teiste pöõšaste alt läbi ja waatab läbi puude seda
rada ja kohta, kus ta kord esimest korda walge kaharpääga neiujõlgede
juures juttu oli westnud.

Sätitselt hakkawad tal kõik liikmed wärisema. Ülewalt kiwi triip-
hoone wäikesest uksest tuleb üks meesterahwas wälja. Noor mees ajab
triiphoone aknad lahti, waatab paremale ja pahemale poole, üles ja maha,
peenra poole, kus kasud weel õige wäikesed on. Erk must koer lakub ta
kätt ja mees silub koeral pääd.

Nüüd tuleb ta rada mööda alla... otšekohe Reeda poole...
lähed pöõšast mööda, ja pöõšas kahiseb, ja pöõša tagant on kaebaw hääl
kuulda: „Peeter, Peeter!“

Peeter kookub ja jääb seisma. Sumaluke! kas see inimese-kuju ära kahwatanud näoga ja aukus silmadega Keet on? Kas see tõesti tema kallike on? Temap ta on; Keet, kes Peetri maha on jätnud, ja waata, nüüd sirutab ta oma wärisewa käe tema poole ja sõjastab weel kord: „Oh Peeter, mu Peeter!“

Peeter ei ole mitte enam tema Peeter, külm talw on tema südame ära jäätanud, aga ta tuleb siiski lähemale ja kui ta haukujale koerale „wait!“ on ütelnud, küsib ta nii külmalt ja rahuliseks, kui ta iganes wõib: „Kust ja siis tuled, Keet? Sa oled haige, ma näen seda su näost. Mis sa teed siin aias nii wara?“

Wiwitades waatab Keet tema otja, aga kõneleda ta ei jassa. Rinnus oli tal raske, süda lõi kartlikult! Kõik on ta tahtnud temale ütelda, kõik, mida ta temale enne mitte ütelda ei wõinud. Ta on temale jutustada tahtnud, et ta temale sõna tagasi on andnud sellepärast, et ta tundnud on, et ta millasgi tema omaks ei saa. Naesest on ta tahtnud jutustada, kes talle ta surmapäewa ette kuulutanud, hirmust, mis teda sellest ajast saadik waewab, ehk ta küll naese juttu ei usu, pikaldasest jõuu kadumisest ja paljudest uneta öödest. — Kõik, kõik tahtis ta temale jutustada; sest nüüd ei naera Peeter ebausju üle, kui ta teda näeb ja nüüd ei ole ta ka Keeda pääle pahane, oma Keedakese pääle, kes närtisib nagu lilleke.

Alga nüüd, kus Peeter pääle hakkab ja tema käest küsib, nüüd ei jassa ta temale ühtegi wastust anda. Sügaw, kaua kestaw ohstamine tuleb tema rinnust; jõgi pisaraid woolab ta mustadest silmadest, ja Peeter wõtab ta käest kinni, sest ta waarub ja ähwardab kukkuda.

Peeter on tugew mees. See oleks tal tühi asi kummagi käega ühe-korraga sada naela laua pääle tõsta, ja kui ta kätt löönud oleks, kannaks ta Keeda nagu lapse mängiasja Kuningaussele; aga nüüd, mis wõis ta nüüd teha? Neil ei olnud üheteisega enam mingit tegemist, selle eest oli wana Sanne muret pidanud, kes muudugi „ei“ lausus, kui Keet „jah“ ütles, kes nii palju alatumaid juttusid Peetri kohta külas laiali oli laotanud, w'a kuradi ebausklik naine! Tasa, Peeter, sa ei tohi wanduda. Ei tohi, armas, juur Sumal, see on tõsi; aga kui sa seda lori, mis küla mööda ümber jooksis, oleksid kuulnud, kui sa tema südame tuskumist oleksid kuulnud ja teaksid, mis talle sell talwel Keet haiget on teinud, siis saaksid sa tema wihasst Sanne wasta aru ja siis saaks jull selgetks,

et tema ja Needa wahet mingit sõprust ei tohi olla ja et ta teda kudagi läbi küla kanda ei wõi.

Mis siis teha? Keet kukub talle kaenlasse. Kui õrnalt ja kurwalt ühtlasi ta tema silma waatab, kui kõwasti ta tema kätt omas hoiab...! Aga, mis säält saab? armu ilutsus on otjas, täiesti otjas! Ja kui tema Needale ütleb, nagu ei tunneks ta mitte midagi. „Keet sa oled wäsinud ja haige; ma wiin su Nete juurde õpetaja kööki,“ wärišeb Keet ja ikutab: „Ära wii, Peeter, ära wii!“

Peeter waatab korra üles. Ta kuuleb hobuse jala astumist aia ääres tee pääl, ja aia tagant näeb ta ratsamehe pääd. Ratsamees on Peetrit ja Peetri kaenlas Keeta ka näinud, ja Peeter on Marie, Needakese wenna ära tundnud. Peeter tõmbab otja kipro ja ütleb:

„Tule, Keet, sa pead minema; su wend on praegu mööda sõitnud, ta otsib wist küll sind. Mis ta arwab, kui ta sind siit minu juurest leiab!“

Aga Keet kijub Peetrile weel lähemale. Ta ei wõi, ei, ta ei taha koju. Ja eunäe wärawa ees on Muri ja haugub wõõra pääle. Wõõras on Marie, suur, tugew mees. Marie märg hobune on aia külles, ja tema ise hoiab ärakooritud pajuwitša ahwardades käes.

Ta tahaks teada saada, mis Peeter pühapäewa hommikul tema õega sääl teeb?

Ei midagi.

Ja mis õde siia otsib?

Seda wõib ta õe enese käest küsida.

Kas ta ei näe, et ta haige on.

Seda näeb isegi päris pime.

Aga kas Peeter sellest aru ei saa, et ema kodus surmahirmul on; kas see häbiasi ei ole, puruhaiget tüdrukut kaks tundi haigemajast kaugele awateleda.

„Awateleda!“ hüüab Peeter ja astub Mariele lähemale.

Tugew Marie tõmmab pää õlade wahele ja ütleb sõbralikult:

„Tule Needake, tule ära koju!“

Aga Keet ei suuda Peetrist lahtuda: paluwalt tulewad tema huultelt sõnad: „Oh, lasje mind Peetri juurde jääda, weel kord pean ma temaga kõnelema.“

Marie ema ja Sanne tädi oliwad ühe ema lapsed, sellesama, kelle käest Sanne oraakliraamatukesse oli saanud. Sellepärast ei olnud ime, et Mariel külmawärin üle selja jooksis, kui Peeter talle terawalt silma

waatas. Samne tädi oli pääle selle ka kirjutanud, Keeda haigus ei olewat muud midagi, kui et Peetri libahunt teda waewawat. Et Peetri libahunt tema täna jängist wälja ajanud ja siia wedanud, oli selge tõde.

Tema külas oli neil ka sarnane asjatu pois, kes libahunti teha wõis, see oli Annus Wält. Sagedasti oli Karl Holts näinud, kudas ta kui surunud heinte sees oli ja kuda siis üks wäikene loomane ta suust wälja on roninud, nii wäikene kui nõõpnõela pää, ja see loom jooksis ära kaugemale ja läks järgesti suuremaks ja suuremaks. Kas ta mõni ufs wõi kurat oli, seda ei saanud palja filmaga näha, aga seda teadis ta, et ta libahundi sarnane oli just nagu suust kukkunud, ja et ta inimesi hirmutas ja waewas. Kui ta kurja ära oli teinud, tuli ta sedasama teed mööda tagasi, läks wäiksemaks ja ikka wäiksemaks ja ronis jälle Wälgule suhu ja mees ärkas üles ja tundis enese wäsinud ja haige olewat. Kord oli Karl Holts seda nalja teinud ja hingetu teha täll maad edasi teise heinahuniku otsa wedanud. Küll oli aga siis müra, kui loomake tagasi tuli ja oma eluaseta, kust ta wälja oli läinud, eest ei leidnud. Ta läks rahutuks ja hakkas möörgama, nii et terve Betiwe maa wärises, ja kui ta mitte ruttu Wälku jälle wana koha pääle ei oleks pannud, oleks küsitaw küll olnud, kas libahunt mitte tema ja terve maa õnnetuks ei oleks teinud ja kas Wält ilmaasgi weel elusse oleks tõusnud.

Sarnaste mõtetega oli Marie kodust oma õde Kuningausjele otsima tulnud. Mis imet, et ta teda nüüd kuradi küüfist, kust ta teda leidis, lahti püüdis päästa? Ta oleks kartlik olnud, kui ta taganenud oleks, sellepärast hüüdis ta wihahelt: „Sina laised minu õe lahti, ehk...!“ Ta wõtab Keeda käest kinni ja lööb Peetrile pajuwitaga näkku.

„Marie, jäta mind; ma ei wõi, ma ei taha!“ kaebab Keet. Ja Peeter ei tunne kõike seda walu, mis ta omas südames kandnud, mitte enam. Ta on kuulnud, et Keet teda weel armastab; see läheb talle südamesse, ja ta ei ole küll mitte õige raja pääl, aga ta usub nüüd üsna kindlasti, et Keeda sugulaste ebausku wõim tema jäädant haawanud ja tema põsed kahwatuks on teinud.

„Ei. Keet jääb siia, kui ta ise mitte ära ei taha minna!“ Marie hüüab põlewate filmadega: „Siis, kurat, seda ma tahan näha!“

Ta tõmmab kura käega noore hobuse ohelikk. Hobune, kelle pääle Muri järgesti haugub, ajab pää selga ja taganeb tagasi. Marie tabab weel kord õe kätt.

Peeter hoiab käe nagu kilbi oma wärisewa Reedatese ette ja taganeb temaga sammu tagasi.

Marie tõmmab oheliku kõwemini ja püüab neile järele minna.

Noor hobune ajab pää weel rohkem selga ja ennäe, waljastel läheb üks rihmale lahti, waljad libisewad maha ja Marie kukub otseti.

Hobune tunneb, et ta waba on, kargab sinna ja tänna, jookseb wärawast wälja teed mööda üles tammi poole. Marie tõuseb wandudes üles ja jookseb põgenejale hobusele järele; sest ta on tema piirimehe Knellese käest laenanud.

Kõrtsist ja pagarimajast ruttawad inimesed tammi pääle ja katsuwad hobust kinni wõtta. Aga kuhu on küll Peeter Reedaga jäänud? —

Meie läheme külateed mööda alla, pärnametjast, kirikust ja jurruaiast mööda kuni pika kartohliwälja lõpuni, astume ettewaatlikult kraawi kallast mööda, läheme puuaiast läbi ja saame selle majasse, kus Peetri isa elab.

Heledal päikesel paistel, mis armjasti toakesesje paistab, istuwad Keet ja Peeter wana Mülleri laua ääres. Keet on kaks tassi röösta piina ära joonud ja Peetri palumise pääle on ta ka kanikese wõileiba wõtnud. Ta istub wana Mülleri leentoolis, ja Peeter on temale ühe padja selja taha pannud; sest enne kui ta teda kuningausse wiia wõib, peab ta natukene hingata saama. Ta oli wäga wäsinud ja roidunud. — Reedatene magab. Peeter wahib tema otja. Waene laps! Ta on temale kõik, kõik ütelnud! Aga jeda, et homme tema sündimispäew on, ja et ta nüüd hirmu pärast surra tahab.

Ta magab. Waene laps! Oleks ta ometi ennem rääkinud! Rahtlemata oleks Peeter temal kõik need inetud petiskujud pääst wälja ajanud. Aga hirm, mis tal seitse kuud rinnus häwitanud, on sääl oma laastamise tööd teinud, ja — hele päikesekiir Mülleri toakeses ei suutnud tumedaid aimdusi enam naeratades ära peletada. Küll on ta aru saanud, mis talle Peeter ja wana Müller ütlesiwad, et üks, üksainukene olemas on, kes inimese eluea ja tema surmatuuni määrab. Tõsi, aga et ettekuulutajaid olemas on, jeda hirmu ei jaksanud enam üksigi inimene tema südamest wäljakiskuda, ja weel, et... Aga pikkamisi on temal filmad kinni langenud, kuni ta magama jäi. Ja Müller ja Peeter, nemad ei kõnele enam edasi, waid raputawad pääd. Waene laps, waene Reedate.

9.

Nüüd tuleb ööfine osa, õige pimedas. Seejama pühapäev on, õhtune aeg, kell on natukene üle üheteistkümnene. Väga pime ei oleks — jest noor kuu on — aga vihma sadab natukene, tuuline ei ole ometi suurt mitte. Muund midagi ei ole näha, kui mustjad puud ja majad, mis kohmetu halli taewa all weel mustemad näitavad.

Siit ja säält paistab tuleke majade aknatest, ja kui ja maha waatad, siis filmad ja säält ka mõnikord tulekest õhkuvat, jaaniuskesed, kes märjas rohuses hiilgavad.

Meie oleme tee pääl, mis Kuningausjelt mööda küla ning tammi pääle läheb. Pahemat kätt pajude lähedal on purded ja kui ja säält üle lähed, oled ja kitfa teeraja pääl, mis kraawiäärt mööda lepawõstastiku ja tubakapõllu wahelt läbi läib ja kõige lähem tee külaliigile on.

Praegu on neli meest ilma latriteta purdest üle läinud. Esiimesel on nagu teiwäs, teisel ja kolmandamal sõnnikutark käes. Kohkem ja ei feleta. Teeraja lõpul jääwad nad seisma.

„Sander, edasi! Meie ei saa kuigi palju edasi,“ ütleb teine mees tafsase häälega; see häält ei ole wist kellegi muu kui Needa wenna Marie oma.

„Mina eesotjas enam ei läi,“ sõjistab Sander, kes päewaline Kuningausjel oli. Weel kartlikumalt ja tafasemalt lijab ta juurde:

„Säält taga nägin ma midagi.“

„Kus?“

„Säält taga, kus õige pime on.“

„Ei, see ei ole wõimalik,“ ütleb käriseja häälega wiimane mees; meil on palju weel edasi minna, kuni kirikuaiani. Sander edasi!“

„Mitte millegi hinna eest!“ kostab Sander; jest tal on higi otsa ees, et küll ilm sugugi jõe ei ole. „Marie, mine sina nüüd kord ette!“

„Aga see oleks ju niisama hääl, kui meie pimedas enestele juhiks wõtaksime; ma ei tunne ju siin teed mitte sugugi.“

„Kõige parem oleks, kui meie jälle ümber pööraksime,“ ütles nummer kolmas, kõige pikem nelja hulgas, tafa ja pikkamisi; „Sander on nagu natukene hirmul, ja . . . pime on, nagu hauas.“

„Tühi lori, edasi!“ pomiseb Marie. „Kas teie siis tahate, et minu öde, waene laps, weel kauem kuradi küünte wahel ägab?“

Ja Sanderile: „Kasi taha, kartlik lambapää! Järt, tule sina siia!“

Järt tegi palju ühe taalri eest; aga ette minna . . . hm!
 „Kui seda bürgermeister teada saaks, ajaks ta mind peagi minema,“
 ütleb ta. „Bürgermeister ei usugi libahuntisid. Küllap ma siit juba
 kommandeerin.“

Marie käib nüüd ees. Väljawaht Järt kommandeerib nagu mõni
 kapral: „Pahemale! Nüüd paremat edasi! Silmad lahti! Paremalt
 pool soo. Nüüd kallast mööda üles!“

Nii lähewad nad reastikku edasi, mees mehes finni.

Sander on nüüd wiimane. Ta rehtendab just seda järele, kumb
 kardetavam on, kas weel edasi minna wõi jala putku panna, kui ta hirmu
 pärast wanduma hakkab, sest üks märg lepakois, mille Järt kõrwa on
 lükanud, lööb talle just näkku. Taewate, kuda see ära hirmutas!

Kümme minutit pärast seda oliwad kolm esimest meest kartohwli
 wälja ääres koolimaja ja kiriku wahel, selle teerajakese lähedal, millest
 täna hommiku Peeter ja Keet üle oliwad läinud.

Kuhu Sander oli jäänud, ei teadnud nad. Nad on midagi näi-
 nud . . . Tuli teine kirikuaia nurga tagant. Järt paneb käe mõõga
 külge ja pomiseb midagi habeme sisse. Pikk pöörab pää teise külge.
 Suur Sumal! see oli mõni põlewate filmadega nõid. Pikk andis nõuu
 koju minna ja looma rahule jätta. Aga esimesel wäriseb ihu wiha
 pärast. Sää! see kurat on, kes tema waest öde niikaua piinanud on.
 Sää! ta ronib jala läbi kartohwli tee poole. „Tõmmame finni! Edasi!“
 fosistab Marie; aga . . . jell filmapilgul tunneb ta, et tema kuube kis-
 takse ja tema kõrwa fosistab wärisaja hääl: „Marie, Marie, lähme ära,
 ma palun sind!“

Hele wile on kaugelt kuulda, ja ülewalt kirikuaia tagant kostab
 wile teist korda.

Ennäe, kats meest, teine pikk, teine mõõk käes, jooksewad ülepää
 kaela seda teed mööda tagasi, mida mööda nad tulnud on. Üks jääb ja
 tormab edasi. Krampplikult hoiab ta sõnnikuhargi puust wart finni. Kats
 samm weel edasi. Sõnnikuhark lendab läbi õhu, ja kuula! Raudsed
 arud uuriwad mustale kuradile kehasse.

Uuesti kuulub wile kiriku pool, ja kaebaw hulumine kostab kraawi-
 äärjelt teerajalt wasta.

* * *

Dma maja ukse ees seisab Peeter Müller. Tema kuuleb küll üht
 ijeäralikku kisa; aga ta wilistab ometi weel kord, ja jälle sõrmega, ja

wasta kostab nagu kiriku sein. Tume hulumine tuleb puuaiale itka lähemale, aga ta jääb seda väärt tasafemaks, mida lähemale ta tuleb. „Kas Muri . . .?“ mõtleb Peeter. Ja läheb õue ja hüüab: „Muri, Muri, tule!“

Muri hulub natukene kõwemini. Koer ei karga mitte nagu muidu alati oma peremehele wasta; ta ronib waewaga edasi ja kukub iga filmapiik küljeli. Waene loom!

Wihma käes, mis jämedamaks läheb, ei näe ja midagi; aga sees toas on walge. Sääli seisawad wana Müller ja Peeter tooli ääres, ja tooli pääl on endine rõõmulik koerake kolm sügawat haawa tehas. Isa Müller, kes iga kord nõuu anda wõib, sest et ta noorest saadik seda teadis, et mõistlikud raamatud ka talupojale hääd on ja oma teadusehimule ehk wähest suurelt osalt oma halwa nime wõlgu on, Müller oli teinud, mis ta wõis, ja tõmbab nüüd rätiku, mille ta waele looma ümber on mähkinud, weel natukene kõwemini kinni. Waene Muri!

10.

Dõfine mäng ei ole weel otsas. Keeda on juba hommiku poolel Peeter Kuningausse wiinud. Enne kui ta sinna sai, oli ta wäsimusest ära nõrgestanud, nii et ta Kuningaussele teadmata jõudis. Sanne tädi filjatas ehmatusest, kui ta Keeta nägi, kelle nägu kui furnul walge oli. Peetrit kartis ta, nii et ta tema eest ära keldrisse jooksis, uksele riivi ette lükkas ega enne wälja ei tulnud, kui talle kinnitati, et „libahunt“ juba ammugi ära on läinud. Kui Marie, kes hobuse ometi jälle kinni oli püüdnud, õue sõitis, istusiwad Sanne tädi, Jaan ja Sander kõõgis ja pidasiwad koos aru, mis teha tuleb.

Kui Sanne tädi oma Keeta mitte hällist saadik nii üliwäga ei oleks armastanud, ei oleks ta ilmasgi haiget tüdrukut oma endisesse ärklituppa wiia ja oma sängi panna lubanud. Üksigi hing ei wõinud talle pahaks panna, et ta Keeta sõrme otsagagi ei puudutanud.

Nüüd oli kuri jälle majas. Mis teha? Tohtrit . . .? Mis tohtrit! See wõis küll wedelikka kirjutada ja eluspoont katjuda, aga farnastest asjadest ei teadnud ta midagi. Wäljawahit Zärt pidi pääle Sumalateenistust tulema; tema teadis sest asjast. Ja Zärt on tulnud, ja Sanne tädiga, Jaani ja Mariega on ta kaua aega aru pidanud ja selle tagajärg oli — libahundi jaht. Meie teame, kudas see korda läks.

Sanne tädi ei tea seda veel mitte; sest mehed ei ole veel tagasi tulnud, ehk küll juba õige hilja on. Seltfiks on ta päevilise Nõlle — mehe nagu tammepuu — enese juurde kööki võtnud; sest uskuda ei võinud ju . . . Needaga ühe katuse all! . . .

Keet on fängis ja magab. Nõlla kahest saadik lõuna ajal on ta maganud. Sagedasti näis, nagu oleks ta üleval, ja siis rääkis ta köit-fugu imeasju läbifegamini, ta ajas silmad mõnikord poolestsaadik lahti, ja wiskas ennast rahutult wahel parema, wahel pahema külje pääle, nii et üsna hirmu pääle ajas.

Just seltsamal ajal, kui külast weider hulumine kuulduib, silub Keet oma kahwatanud nägu kuiwa käega. Pikkamisi tõstab ta oma pää üles ja tõuseb istukile. Ta arwab, et ta wäga kaua maganud on, temal on, nagu oleks wähemalt faks päewa mööda sest ajast, kui ema talle wiimast forda hääd ööd on soowinud. — Pää on tal uimane! . . .

Kui ilus oli lilleaias! Tuid noffisjwad tal pää päält teri, ja Peeter. . .

Häkitseft ehmatab ta fangesti ära, tõmbab kardinaft kinni ja fижub ta lahti. . . Sumal, kus ta on. . .?

Ta — nüüd ta teab; ta teab jälle köit. Ta ei ole mitte wane-mate majas, waid Kuningausfel, oma wanas ärklitoakeses. . . Täna hommiku on ta Peetrit näinud; ta oli tema juures ja tema on ütelnud, et see tõji ei ole, mis wana naene laununud. . . Ei see ole ka tõji! Kui see tõji oleks, siis peaks ta veel täna surema, fel, seltsamal ööl. Ei, see ei wõi tõji olla! Sureja jalad lähewad külmaks, ja tema, tema on palaw kui tuli. Ta tahab Peetri nõuu järele rõõmus olla ja uskuda, et Sumal, ja Sumal üffi. . . Jah, waata, ta on rahulik, ei ole fjugugi enam hirmul. — Ta tahab veel natukene magada.

Pu! Teki wiskab ta kõrwale.

Nii, pää fängi äärelaua pääl, näeb ta atnaft wähe walgust. Silmad ajab ta pärani lahti. Ta tahab üles jääda; sest surm tuleb nagu waras ööfel. Hu! ööfel! — Walwama pead fa ja paluma!

Paluma, jah! paluma!

Uga — oh ja Sumal! nüüd tunneb ta weidrat, imelikku külma jalgades. Ta tõmbab teki jälle pääle; aga külma tunneb ta ifka veel, kõige rohkem jalgades. „Ema! Peeter!“ hüüab ta. „Kui see ometi tõji on! Surema! Appi, inimesed!“ Kui kena on tal, kui imelik kena! Kui pimedaks läheb kammer, hirmus pimedaks. Ei! ei! ei! ta ei taha

weel surra; ta on ju weel noor. „Ema! Peeter! — Peeter! ema!“ hüüab ta waljumini. Surmahirmus kargab ta süngist wälja ja rutab afna juurde. . . „Õhku! õhku! õhku!“

Nõrk laps! Ta jõud on otja saanud, jääb ta on afna all maas, pää tooli pääl nagu surunud. Waene Keedake!

Ja — kui kaua ta jääb maas on, seda ta ei tea. Sellest käreast, kui libahundi tagaajajad tagasi tuliwad, ei kuule ta midagi. Wihmast, mis rabijedes afna ruutude wasta sadab, ei tea ta midagi. Ta ei näe seda, kudas kuu weel kord pilwede alt wälja tuleb ja kambrikest wal-gustab. Esmine kulelaul ei tungi tema kõrwa. Ta ei näe hommiku amarikku; sest ta on ikka weel jääb nii wagane kui surunud. Ja lindude laulu pööstastes ja tuide kuristamiist afna ees, kas ta kuuleb seda? Jah, waata, wähenen naeratamine on tema suu ümber. Mustad filmaripsembed tõusewad, wajuwad ja tõusewad jälle. Lindude laulu ja kuristamiist, nüüd kuuleb ta seda; aga ta ei tea esiotsja mitte, kust see tuleb. . . Nüüd awab ta wiimaks oma mustad filmad ja waatab imestades ümber-ringi. Sügaw ohkamine tuleb ta rinnust. Ta nutab. Kas rõõmu pärast? Jah, tema kahetateistkümnenda aasta wiimne öö on mööda ja ta on alles elus. Oh ja armas, hää ja juur Sumal! Ta pää on segane, kõik tema liikmed on wäsinud; aga — ta elab! — Maeje sõnad on waled olnud. Ta paneb käe rinna pääle ja kuuleb oma südant lööwat. Oh ja armas, suur Sumal, just seitse kuud on ta surmahirmu oma põues kandnud. Aga nüüd. . .

Ta tõuseb üles ja astub afna äärde. Wäljas on õhk selge ja puhas! Ta lükkab afna lahti. Hull wärsket magusat lehekku õhku woolab sisse ja annab tema rõhutud rindu jõudu. Oma üheteistkümnenda sündimispäewa on ta terwitanud. Ja lillekefi haisutab ta, just nagu aasta eest, ja tuisid näeb ta ja puud ja lehti ja selget sinist taewast. Ja tema hambad langewad kofku ja pisarad tulewad tal jälle filmi, wäri-sewad, länulikud pisarad. . . Sumal on tema kannatamiist kuulnud, teda peab ta tänama.

*

*

*

Aga taja, ehk küll päikefekiir õige jõbralikult tema üheteistkümnendama aasta eimesel päewal paistab, ei saa sest ometi rõõmulist sündimispäewa.

Kui kauakestaw kange torm noore puukese sirge tüwi maani on painutanud, siis ei wõi üksainuke armas lehekku päikese kiir talle tema

endist jõudu kudagi jälle kätte anda. — Aga küla ja selle ümberkaudsuse pääle on walguse kiir paistnud, walgus, nagu päikese enese walgus.

Siin ja igal pool, wäljal, küünis, kolde ääres, töötoas, igal pool jutustatakse imeasja Reedast, Peetrist ja Murist — waejest libahundist —, Saanist peremehest, kes kardetawal filmapilgul masinale tagasiõitmiseks tublisti auru on andnud ja ihes oma terve pika kehaga weekraami on kulkunud, wäljawahist Järdist, kes bürgermeisteri käest tublisti tõelda on saanud ja pääle selle käju, otsekohe loomatohtrit Muri juurde wiia ja põetamise kulud kanda . . . ehk . . . „minema — marj!“

Nad on koos juttu westnud ja naernud. Sjegi päewiline Sander, kes öösel hirmu pärast peaaegu palawiku oleks saanud, on selle üle naernud, et inimesed nii rumalad on ja mustlase naese ettekuulutusi ning libahuntisid usuwad. Jah, nad on lobisenud ja naernud ja selle üle rõõmustanud, et üks wõõras mees, Marie B.-st, seda rumalat tempu on teinud. Nad tahawad teda ka soowitada, kui neil tulewikus ford jälle mõni libahunt surmata on. Peetril tahawad nad aga kätt pigistada; siis saab ta näha, et nemad mitte nii rumalad ei ole nagu teised, kes niijuguseid laps-jutukefi usuwad. Kui palju neist mõnel naerjal päha oli jäänud, selle järele ei hakka me küsima, niisama ka mitte selle järele, kas neil mitte jälle seltsamal õhtul tondi-lugusid jutustada ei olnud, lugusid, mida nad ei uskunud, mis aga isa ehk ema wõi mõni teine ise oma filmaga oli näinud. Meie küsime ainult, kas päikene isegi siis weel mitte rõõmsalt Kuningausse ärklituppa paista ei tahtnud, kui tohter, kes nüüd haiguse põhjust tendis, haigewoodi ääres Reedakesele hääd lootust oli andnud. Päikese walgus paistis naeratades Reedakese kahwatanud näo pääle, ja waitne naeratamine lehwis hää lapse huulte ümber. Ja teise walguse kiir, mis küla oli walgustanud, ta näis ütlewat, et see weel ammugi tarkus ei ole, kui rohkem usatakse, kui teised mõistlikud inimesed usuwad, ja et pimedas tabades hirmus kõrwale wõib tabada.

*

*

*

Lõpetuseks peame nüüd weel talupoja wanakrisse astuma. Mõõda-läinud suwi on jõe, hää suwi olnud.

Et küll juba septembrikuu poolest saadik mõõda on, maantee, mis külast, kus Reedea ema elab, punase torni kaudu tammi pääle läheb, on weel kõwa ja kuiv. Redelitega wanter, mille ees kaks kärjtitut noort

hobust on, weereb pörisedes jawimaad mööda edasi, nii et piirin möni weerand tund kuulda on.

Taga otsas istub Sanne tädi Needa ema kõrwal. Kui sa neid mõlemid üheteisega wõrdled, siis on see sul iseenesest selge, et See oma noores-ees igale noorele poisile silma paistis, kuna öde Canne... Needa ema on weel üsna kena inimene, ja kui sa terawasti waatab, wõid sa näha, et nad ühte moodi on, nagu oleks Keet tema suust kullunud.

Keskkel istub Keet ühe noore mehe kõrwal; nad hoiawad üksteise käest kinni, mille üle Sanne tädi terve aja iseeneses pöhanen on. Sääli istub Needakene, armas ja priiske, nagu aasta eest. Tema ilusaid, peenikefi riideid meie ei hakka kirjeldama; pääasi aga, kehwi ei paista säält mitte wälja, ja tema naeratawal näol ei ole ka enam kehwi. Kui hirm, mis tema elujõudu näris, mööda oli, siis oli ta weel kolm nädalat haiglane, aga siis on ta pikkamisi jälle endise jume kätte saanud. Kui Peeter oma armsa Needakese otsa waatab, siis ei wõi ta wantri pörutamisest hoolimata teda ligi tõmbamata jätta, nii et Sanne tädi taga otsas pahameele pärast peaaegu nutab; sest et ta küll oma oraakliraamatukese ja kõik oma planeedid õpetajale on andnud ja uskuda tahab, et ettekulutused patt ja wale on, arwab ta ometi, et wiiekümne aastaga kõik lojutused weel mitte otsas ei ole, kui aga — paras mees tuleks.

Wantri eesotsas istub pikk mees küüwaku seljaga, ta hoiab aga õige kindla käega; tema kõrwal istub wana mees, must kore süles, kes tena kätt järjesti latub. Täies traawis weereb wanter kirkjatega taetud jooft mööda, kus punane torn on olnud. Sanne tädi tõmbab, ehk ta küll ka punase torni lugušid patuks ja waleks peab, kõwera pää ometi natukene elade wahese. Jaan hoiab hobuseid kraawi äärdest õige kangel, sest kraawisid kardab ta nüüd hirmus. Kuna hobused täies traawis üles tammi pääle jooksiwad, waatab Peeter taha Sanne otsa ja näitab kelmita silma pilgutamisega tema kingade pääle. Sanne naerab pool pahaselt, ja Seene ja Keet ja Peeter naerawad kah.

Wanter pöriseb üle kõrge tammi, ja tolmu keerleb hobuste kopyjade ja wantri rataste alt nii palju üles, et täies õunapuu mõlemal pool tee kõrwal waewalt näha wõib. Wahtu tuleb hobustel rihmade kohal tublisti nähtawale.

Jaanil peab nälg suur olema, et ta nii pagana moodi ajab. Aga wõta! Kõrtsi ja pagarimaja wahel olewa käänatu päält ei saa ta enam edasi; puust hobuste sõim on risti tee pääl ees. Ei tea ütelda, kui

palju noori poisja ja tüdrukuid sääl on Keeda wendade ja õdede kõrwal, kes ees ära oliwad sõitnud.

Kaks tulist noort meest hoiawad hobused kinni, sest need wahiwad natukene aralt suure lipu poole, mida kolmas käes hoiab.

Teisiti ei saa, Keet ja Peeter peawad wantrist maha astuma. Mõlematele antakse lillekimp, milles astrisid, roosisid ja heliotroopisid on. Peeter saab sigari üsna kodumaa kaswust, ja päälegi nii suure, nagu pool käewart. Kirjud paelad on tema ümber mähitud; sest Keet on kasulapsena Jaanist onu ja Saamest tädi käest kaasarawats tubaka-istanduse saanud, kus Peeter nüüd peremeheks peab hakkama.

Tammi papa Gruwe astub ette klaasi punase wiinaga noore paari terwiseks tõstes, keda B. s esiteks bürgermeister ja siis õpetaja õnnistanud on, just nagu seadus seda nõuab.

Ja nüüd lähewad nad, Peeter ja Keet noorerahwa keskel, kõige ees suur lipp ja harmonik, „neitsikrantsi“ lauldes ja „husjaa!“ ja „hurraa!“ hõifates teed mööda alla, nii et Jaanil mehel tööd on, hobuseid kallaku tee pääl kinni hoida.

Natukene kaugemal, kus tee jälle laiemaks läheb, ajab Jaan noorest rahwast mööda. Muri kargab wana Mülleri põlwe päält wantrisse ja säält tee pääle maha, nii et ta peaaegu ratta alla oleks läinud. Wäike libahunt kolme palja kohaga külje pääl tahab ometi parem oma peremehe lähedal olla. Jaan rõõmustab, et koer wantrist ära läks, sest „ilus koer ei ole ta ju ometi mitte.“

Talupeoja wanter kaob filmist. Edasi liigub küla poole pulmarong. Harmonika mängib „neitsikrantsi“, sest see on ainukene laul, mida pakS Hein mängida oskab. Üksigi ei näe pisara, mis Keeda mustast filmast Peetri käe pääle kukub, käe pääle, mis tema eluteed ebausust puhastama saab, nagu ta lillepeenraid umbrohust puhastab. Rong läheb edasi koolimajast mööda, kus hää seeme ikka kõige paremat maad leiab, kirkust ja kirkunaist mööda, ja ikka edasi kuni Kuningaussele.

Sääl on lauad juba kaetud, sääl on pulmakooki, liha, worsti, leiba, wõid, juustu, mett ja mõndagi muud hääd asja. Wärawa juures seisab põlluwahit Järt uniwormis. Muri on esimene, kelle ees ta kübara maha wõtab, sest Muri jookseb lipu ees kõige enne õue.

Ja rõõmus meel walitseb Kuningausel kuni pimedada õõni. Jaan teeb omalt kohalt kah, mis ta wõib. Sellest hommikust saadik, kui ta peegli ees kärblasi püüdis, oli ta maha teinud, mitte ühtegi kärblast enam

püüda; aga nüüd Keeda pulmapäeval, kus noor rahvas talle pääle ajas, nüüd tahab ta ometi furd weel katfuda. Oma noores-eas oſkas ta feda palju paremini, aga . . . noh, ta tahab katfuda, ja — atna all pöriſeb ja ſumifeb jälle; aga peegli alla ta ei läinud, feſt taha ſelja näha on uhtuſe aſi.

ſtegi Sanne tädi röömuſtab. Jah, on weider ikka küll, pulma pidada Kuningauſſel — tema riigis, teiſe pulma! . . . Taſa, ma teadſiu juba, et ja naerda tahad wana ebauſtliku, mehehimuliſe neitſi üle; aga — kui ſu ſüda hää on, ſiis oled ja ka kaastundlik tema waſta, feda ma tean. Sanne on ka noor olnud, ja — teda on pimedaid teeſid mööda weetud ja ebauſt on tema noore, waſtuwõtliku ſüdamete ees wale peegli hoidnud. Kas ſiis igaweſe lootmiſe ja ilmaſgi kätteſaamiſe juures ime on, kui elu häda ilmale toob ja mõiſtus kahju ſaab ja umbuſaldus ſüdamete täidab? Mis ſujutus teha wõib, feda oleme meie Keedatefeſt näinud. — Ja Sanne on röömus. No jah, Keedate oli ju tema pailaps. Kas ta aga wiimafel ajal üſna mõiſtlikuts on läinud, feda ma kindlaſti ei tea. Ta pomifeb: „Keedate ſaab õnnelikuts, tema pulmapäeval on ilm ilus.“

Keet on täna üliõnnelik. Natuke kurwaſtab teda küll, et tema kõige wanem wend Marie üſna üſi B.-ſje on jäänud. Seſt ajaſt ſaadit, kui ta libahundi nii wahwalt ära wõitis, ei ole ta oma jalaga ilmaſgi enam küllaſje tulnud. Marie on teda küll natukene kurwaſtanud; aga ta tunneb eneſe ometi nii õnneliku olewat, kui oleks ta taewas. Peeter nimetab teda oma armſaks naeſeks ja lubab teda kaitſta terwe eluaja. Ja ſee ei ole wale, tema õnnetus on talle ja teiſetele õpetuſeks olnud.

Õhtul on Peeter ja Keet natukeſeks ajaſks pulma müraſt ſeltſis aida läinud, mida täiſtuu hõbedaje walguſega armſaſti walguſtab. Nad ſeiſatavad lillepeenra ääres, ja Keet näitab armuſofina wahel ſelle koha pääle, kus kollane muſtlaſe naene on ſeiſnud, ja Peeter nopib kõige iluſama „kuninga Taaweti“ neiſuſõlgedete pööſaſt ja ütleb iſeenefes: „Ma ſoowikſin, et ſee mees, kelle nime ſee lill kannab, jälle üleſtõuſeks, ling käes ja lingu pääl weſki kivi, ja et ta ebauſu kuradil ſellelega pää löhki lööks!“ Ütleſ ja pani ſelle lillekeſe Keeda rinda.

Tõlkinud J. I.

Turbla soo.

Üle lagenditu lendas wana kaaren.

Kaarna meel käis seekõrwa poole, mis ta kord paremal ajal mere ääres liiwa alla oli ära peitnud. Nüüd oli juba sügise hilja, ja söögi- kraam kippus napiks jääma.

Kui ja üht kaarnat näed — ütleb isa Brehm — siis waata ainult ümber, ja kohe näed ja ka teist.

Seekord oleksid ja aga silmad pääst wälja wõinud wahtida, wana kaaren oli ütsinda. Jõudsjasti- libises tema läbi niiske ja paksu õhu edasi, otse õhtu poole. Waitne rahu igal pool. Üksnes tema süsi- mustade tiiwade wuhinat oli kuulda.

Uga lennu pääl waatas ta terajelt alla maa pääle, ja wanal linnul läks meel pahajeks.

Nasta aasta järele läksiwad jäl all rohilised ja kollased jooned ikka laiemaks ja nende arw ikka suuremaks. Ühe tüki teise järel kiskusi- wad nad lagendikust enese kätte. Siis tekkiswad sinna wäiksed majakesed. Nende punased katused paistsiwad juba laugelst silma, ja madalatest korstnatest tõusiwad paksum turblasuitsu sambad taewa poole — igal pool inimesed ja nende töö!

Noorest east oli temal weel meeles — seda wõis juba mõni hää talw olla — et siin mahti ja maad küllalt oli tublile kaarnale ja tema perele: lai, otjata lagendik, noori jäneseid ja wäikseid lindusid küllalt, all mere ääres anisid, pesades ilusad suured munad — kõiki küllalt ja pää- legi maisasaju, kuidas kellegi süda ial kutsjub.

Nüüd aga seisis siin talu talu kõrwal, kullakarwa kollased põllud ja rohilised heinamaad, ja toit oli nõnda kasinaks jäänud, et juba wana

auuwäärt kaarengi ühe ainfa tühja tühja feaförwa pärast mitu peni-koormat lendama pidi.

Tuimesed! — Jah, inimesed! — Meie wana lind tundis neid!

Ta oli inimeste seas üleskaswanud ja päälegi weel kõige peenemate seas. Suures mõisas, koguni linna lähedal oli tema oma lapse ja noorepõlwe ära elanud.

Aga igaford kui ta nüüd üle selle mõisa lendas, tõusis ta kõrgesse taewa alla, et teda mitte ära ei tuntaks. Sest kui ta all aias üht naesterahwast nägi, siis arwas ta, et see noor-preili pidi olema, kel ifka Prantsuse moodi juuksed riisi jahudega walgets oliwad tehtud: aga see oli noore-preili tütar lumi-walge juukstega ja lesenaese tanuga!

Kas ta käsi nende peenikeste inimeste juures ka hästi käis, küsid ja? — Noh — nii, nii — kuidas nüüd keegi just arwab. Ewõti oli üleliia ja õppida kah, aga ometi oli see ifka wangipõlw. Esiotja ei saanud ta mitte ära lemmata, sest et pahem tiiw lühikestks oli lõigatud, pärast poole jäi ta «parole d'honneur'i» (auusõna) pääle, nagu wana herra ütles.

Ja feda auusõna oli ta ühel õnnelikul, mahedal kewadisel hommikul murdunud — kui noor läikiw must kaarna emake üle aia oli lennanud.

Hiljem — wõis mõni hää talw edasi olla — tuli ta mõisa õue tagasi. Aga wõõrad poisikesed wiskasiwad teda kiwidega; wana-herra ja noor-preili ei olnud mitte kodus.

„Nad on wist linnas,“ mõtles kaaren ja tuli mõne aja pärast jälle tagasi! Aga teda wõeti otje nõndafama wastu.

Selle üle läks wa auuwäärt lind — sest waheajal oli ta tõesti wanaks jäänud — pahaseks, ja nüüd lendas ta kõrges üle mõisa õue edasi. Ta ei tahtnud enam inimestega tegemist teha, wana-herra ja noor-preili wõisiwad tema järel wahtida, niikaua kui nad tahtsiwad — ja feda nad ka tegiwad, uskus ta kindlasti.

Kõik aga, mis õpitud, unustas ta ära, niihästi rasked Prantsuse keeli sõnad, mis ta faksste toas noore-preili käest oli pidanud õppima, kui ka kergemad aga mõnusamad sõnad, mis talle ifeeneest peretoas meele oliwad jäänud.

Ainult faks sõna endise aja kaheteisijest tarkusest ei kadunud temal pääst. Kui ta hääs tujus oli, ütles ta: «Bon jour, Madame» (tere, proua). Kui ta aga wihaseks sai, kirjendas ta: „Kurat wõtku sind!“

M. bedasti libises ta läbi niiske ja paksu õhu. Kaugelt wõis ta juba näha, kuidas wahutatavad walged laened wastu mere kallast tormasiwad.

Käkitsejelt jäi ta laia musta koha all maa pääl terasemalt wahitima. See oli turbula soo.

Talud seisiwad ringis kinkude otjas; madala legendiku pääl aga ei oli ud inimese jälgegi; ainult mõni turbula hunnik nähti soo ääres, mustad kinkufesed ja läikiwad weelombid nende wahel.

Bon jour, Madame!» ütles wana kaaren ja hakkas turbula soo ümber leerutama. Maakoht oli temal nõnda meelt mööda ja lahke, et ta wiimaks taja ühe puujuure pääle keset food maha lastis.

Pait oli umbes niisama nagu wanal ajal, üksit ja waitue.

Siin ja säääl, kus maapind wähe kuivem, kaswasiwad mõned lugased ja lühikene kanarpik. Muidu oli ümberringi peenikest mädanenud mulda ja weelompisid näha; hallid puujuured, mis mõnes kohas wälja paisiwiwad, oliwad nagu wõrk läbi punnutud.

Wana kaaren mõistis, mis ta nägi. Siin oliwad kord puud seisnud — see oli aga enne teda olnud.

Mets oli kadunud, oksad, lehed — kõik oli kadunud. Minult juured oliwad jäänud; all wehises maapõhjas oliwad nad üksiteisest läbi kaswanud.

Aga rohkem ei wõinud asi enam teisemaks minna. Nõnda pidi kõik jääma ja kõik, mis weel üle jäänud, pidiwad inimesed jätma, nagu ta oli!

Wana lind ajas sirgu. Talud oliwad kaugel eemal; siin keset määratumat food oli ta julge. Nõnda, mis wanast ajast üle oli jäänud, pidiwad nad siisgi rahule jätma! Ta silitas läikiwaid muste julgi ja ütles mitu korda: «Bon jour, Madame! — Bon jour, Madame!»

Aga korraga tuliwad lähemast talust mitu meest hobuse ja wantriga. Naks wäikest poisikest jooksiwad taga järel. Nad sõitsiwad kõwerat teed mööda, mis kinkude wähekt läbi käis, otse soo pääle.

„Warsti nad jääwad seisma“ — mõtles kaaren.

Aga nad tuliwad ikka lähemale; rahutumalt pööras wana lind pääd sinna ja tänna. See oli ometi imelik, kui kaugese need inimesed julgesiwad tulla!

Wiimati jäiwad nad seisma. Mehed wõtsiwad kirwed ja labidad fätte. Kaaren pani tähele, et nad üht juurt, rasket puujuurt katsusiwad ulesse kangutada.

„Küll nad warsti ära wäsiwad ja järele jätawad,“ mötles kaaren. Aga nad ei wäsinud mitte ära. Nad raiusiwad kirwestega — terawamaid ei olnud kaaren ialgi näinud —, nad kaewasiwad ja kiskusiwad ja kaalusiwad, ja wiinaks läks neil korda rasket kändu külti ajada, nõnda et juured püsti tõusiwad.

Wäikestel poisijõmpfikatel oli kraawi kaewamisest weelompide wahel himu täis. „Waata, mis suur wares sääl on,“ — ütles teine.

Nad korjasiwad kiwisid ja läksiwad salaja mätaste wahel edasi.

Aga kaaren nägi neid. Ta oli weel pahematgi näinud!

Ka siin wäljas turbla soo pääl ei wõinud see, mis wana, rahul ega julge olla. Küüd ta oli näinud, et ka hallid puujuured, mis weel wanemad oliwad, kui kõige wanem kaaren ja nõnda kõwasti sügawasse soosse kaswanud — et ka need terawale kirwele wastu ei jõudnud panna.

Kui kurjad poisid nõnda lähedale oliwad jõudnud, et wijata ulataksiwad, laotas ta tugewad tiiwad laiali ja läks lendu.

Kui ta aga üles tõusis ja mehi rasket tööd tegema nägi ja siis rumalate poiste pääle waha waatas, kes kummasgi käes kivi hoidsiwad ja temale järele wahtisiwad, sääl jai wana auuwäärt linnu süda täis.

Ragu kull lastis ta poiste pääle maha, lõi neile suure tiiwadega mööda filmi ja kistendas kurja häälega: „Kurat wõtku sind!“

Poisid hakkasiwad kistendama ja lastsiwad kõhuli. Kui nad natukesaja pärast jälle üles waadata julgesiwad, oli kõik wagane, ja midagi ei olnud näha; — ainult kaugel lendas üks üksik, must lind õhtu poole!

Aga kui nad juba meheks oliwad kaswanud, kuni oma surma tunnini uskusiwad nad kindlasti, et nad turbla soos tõesti wanapaganat näinud oliwad, tulijed filmad pääs.

Ta siiski oli see paljalt üks õiglane wana kaaren, kes õhtu poole lendas ja seakõrwa wälja kaapida tahtis, mis ta mere ääre ära oli peitnud.

Norra kirjamehe Aletjander L. Kielland'i järele K. K.

Wana Kannel ja Saun.

Kui suurt lugu meie esivanemad saunast on pidanud, sest anuab „Wana Kannel“ mitmesugust tunnistust. Kui õpetaja Hurt oma wana-wara üksed saab lahti teinud, küll te siis näete, et ju aastajadadest saadik eestlaste tähtsam kodutohter saun on olnud. Aga ka need wana-wara riismed, mis praegu igauhe käes ju lugeda, ei saa saunast mööda.

1. Pange jelle poolest wanu kõnekäändusid tähele, mis meie suus weel tänapäew elawad. Nende seas on mõistatusi: üks saun, neli nurka, iga nurga all raudlatt; üks saun, sada akent; üks saun, sada läwe — mis see on? Pea liig kõrgele julgeb sauna mõistatus oma silma tõsta, kui kästakse mõistatada: üks saun, sada lippu — mis see on? Need mõistatused näitawad siis, et saun eestlastel üks kallis ja kajuiline asi on maailmas. Wanade mõistatusõnade seas saunast on aga ka mitmed sarnasõnad, mis suurel selgusel küsitawat asja waimu ette toowad: ta sai täna hää sauna; ma tahau sulle hää sauna anda; mis ja saunad? naene läks sauna, wiidi sauna; ma olen teda tublisti saunanud. Weel on nende seas otse mõistatusõnu, mis sauna kallistust rahwa meelest ülesse tunnistawad: tuul kosutab kana poja, wihaleht lapse noore.

2. Suur Tõll ja saun. Eestlastel on kaks eepost, Kalewipoeg ja Suur-Tõll. Loodame, et Suure-Tõllule ka üks Kreutswald edaspidi ärkab. Ta oli ju Saaremaal weel tugewam mees, kui Kalewipoeg Suurel maal. Ta pistis 40 sõjameest tasku ja 20 wöõrihma wahale ja jooksis mõne filmapilguga Tõlliste mõisast Sõrwe säärele waenlaste wastu. Selle mehe kõige tähtsamad tööd on lugujutu järele ehitused, nimelt kirikute ehitused. Aga enne ristiuju tulemist Saaremaale arwab luguju

Tõllu kõige tähtsamaks tööks, et ta esimese fauna Saaremaale on ehitanud. Wana jutt ise jagab eunnast kahte jattu: 1) mis Tõll enne fauna ehitamist on teinud, ja 2) kuidas Tõll pärast fauna ehitamist on elanud. Kui rahwa esimehed Kihelkonnal Tammiku peresse killa-päewaks olivad koftu tulnud nõuu pidama waenlaste wastu, siis saadeti Tõllu appi paluma; aga Tõll kostis: „Mina tahan täna õhtu Hiiumaale fauna minna, homme õhtu olen ma aga Tammikul, siis saame näha, mis tuleb ette wõtta.“ Pääle fauna heitis tema ikka magama, ja siis ei julgenud teda keegi naljalt äratada. Tema armastas väga faunas wihtlemist, aga üksnes Veigeril Hiiumaal oli sel ajal faun. Pärast Sõrwe sõda aga ehitas Suur-Tõll Handla walda ise omale fauna, kus ta oma keha nii sagedasti hantamas käis, kui süda ial kutsus. Suure-Tõllu naene Piiret õppis mehe käest, misjugused kerisekiwid kõige paremat, rohkemat ja puhtamat leili annawad. Tõllu naene korjas üle Saaremaa kõik kõlbawad fauna kerisekiwid Handla koftu, ja siis tegi Suur-Tõll neist fauna. Kes seda kerisekiwi näha tahab, mis Piireta põlle paelad katki kiskus, mingi Kõiguste mõisa karjamaale teda waatama, ta ulatab punde ladwa kõrgusen. Suur-Tõll käis nüüd sagedasti faunas ning saatis oma pere ka sinna. Ning faun oli neile ihuterwise poolest suureks kosutuseks.

Suure-Tõllu lugu õpetab siis, et Tõll ihuterwise pärast fauna väga kalliks asjaks on arwanud, ning et Saare rahwas Tõllust saadit igaiüks oma õue fauna on ehitanud. Sest seda wiist see ütlemine tähendab, et Tõllu fauna kerisekiwid igalt poolt üle Saaremaa kogutud olivad. Aga muust fauna kasust ei kõnele Suur-Tõll mitte sõna.

Üksa teine lugu on fauna-asi Kalewipoja lugulaulus. Siit kuuleme, et faun pea iga tähtsama elusammu alustajaks oli ning täis nõiduse wägesid arwati olewat.

3. Kalewipoja laul ja faun. Pulmal kõneles mõrsja peigmehega fauna seest, sääl oli ta elamise koht:

„Linda hüüdis faunastana,
Ebemesta heitis keelta.“

Kui Lindal pärast Kalewi surma suured surmad kätte tuliwad ning pesamuna sündimas oli, siis ta käskis Kalewi kodus „Wiru talus“ fauna kütta:

„Küla eided kütawad fauna,
Drjad kandwad kaewust wetta,“

ja ta ise waenekene:

„Sada ford käis jauna wähet.“

Emine mure pärast lapse sündimist oli teda jauna wiia:

„Ema, hella eidekene,
Wiis mind warem wihtlemaie,“

ütles Kalewi wanem wend. Kui laps kuste karjus, siis parandati seda wiga wihaaga, ning „harjakse wõtmine“ jaunas on ju tänapäew veel rahwa seas pruugiks. Seepärast Kalewipoeg oma lapsesõlwest laulis:

„Ema audis lamba lausujale,
Kirju wärji wihtlejale,
Teise harjakse wöttijale.“

Uga kõige imelisem asi on see, et Kalew pärast liijuhetumist kuningaks „wiheldi“: Laul VIII, 500. Kui ema walget särki waalis sõjamehele ja isa hobust sõjale walmistas, mis siis weli ise tegi?

„Weli wihtles ahju pealla,“

ning Koiwa jõe kaldal, kuna kõi Kalewi ja Kalew kõi oli ära unetanud, seisis jauna-asi tal veel ikka fugu meeles, sest ta elas „tuule toetusel“ ning „wihmukese wihtlemisel.“ Uga nagu ju lausuja last jaunas wihtlemisel ruttu jõudis waigistada, nõnda kuuleme, et nõidadel ja sortfidel jaunad oliwad; nõia wihtadega jõudsiwad nemad otse imet teha. Beipsi sortis ostas „wihtlemisel wiha wõtta, wäetid lapsi waigistada, wihtlemisel nuttu wõtta“; nõia wihtel mõistis tema Jaani-õõsel õnnelillesid wõimustada, et nende wägi mõõga pääle hakkas; ta oli oma pojad wihmasaju wihtlemisel nii tugewaks teinud, et nad surmahoopi ei kartunud. Salatarfust ja ussiõnu metsas kuulis Kalew Maana targa wanamoori laulwat:

„Tule wiga wihtlemaie,
Haawafida arstimaie,
Hambawigu rawitsema,
Puretamiist parandama.“

Mutaguse sortis tegi enesele toreda uue maja ning „wihtelauad wahterasta.“ Siis kuuleme, et inimestel ja sortfidel mõlematel jaunad wäga tarwiliseks asjaks arwati ihu poolest, ning et tal ühtlasi waimline jõud oli, mis kisa ja kiusu wõttis.

Uga ka põrgu Vita, juudaliste ema, käis Toril wihtlemas, ning kui Sarwik pikast rändamisest roidunud oli:

„Siis ep eite Sarwikuda
 Hõbekambriil parsjidel
 Widewikul wihtlemaies,
 Mineid külgi audumaies.“

Siis Toonelas oli sauna rõõmu üksnes peremehel weel. Muud kui seda ei julge Eesti „Wana Kandle“ luule mitte taewalijest saunast kõnelda, et sääl küll taewa Taadi talu on. Dueti ütles wana Kalew

„Tehke toad tuule pääle,
 Glud ilma ääre pääle,
 Saunad pilwe serwa pääle,
 Wihtelawad wihma alla.“

Aga kõrgemale ei pidanud saun mitte saama. — Jälle üsna teine lugu saunaga on meie muinasjuttudes. Sääl tõstetakse saun otsekohe luuleilu sisse.

4. Saun ja ennemuisjed jutud. Et saun ja luule kokku sünniwad, seda tunnistab Saare-taadi tamm. Tema riismetest sai kehwa mehe saun, kas elamiseks wõi wihtlemiseks, on ütlemata, aga et luuleks, on öeldud. Soendid püüawad wägigi jala-sauna laudile oma lappi wihtlema wiia.

Otsekohe järewa luuleilu sisse tõstetakse saun kuulgel wihtlejate neitsite loos. Siin nägi luuraja, mis kellegi sureliku film enne ei olnud näinud. Puulatwade wahel seisiwad ehakarwa kuldlawad, hõbewihad ja hõbedast weeämbrid lawalaudide pääl walmis, täiskuu andis paistes walgust, ning lehtede kahinal tuliwad Marneide tüttred wihtlema. Nagu Ilmaneitsi oma sõrmusega X. Kalewi laulus wist muud ei tähenda, kui wikerkaari oma ütlemata luuleilus, Saare-taadi tamm ehk wihma pilwi, mida päike maha rains, ise rainudes kaswades, nagu Ilmarise sepikoda XII. laulus sepa-töö luuleilu sisse tõstab, nõnda tõstetakse siin saun luuleilu sisse.

Üksainus täieline nähtus meie „Wana Kandle“ ajast on weel tänapäew meie silma ees, need on meie pulma-kombed. Kui nüüd saun eestlaste filmas nii imeline asi on, nagu kuulsime, siis peaks see küll üks ilma ime olema, kui saun pulmal peaks kütmata jääma. Saaremaal kütetakse pulmal, pruudi pulmal, sauna, ning pruudi pulmaiste nimi on otsekohe sauna-rahwas. Suurel maal antakse kõige wähemalt kas kerisel külmalt wõi sõnaga wihta, ja linutamisel on wiht mõrsja tooli all. See saun ei wõi mitte ihu puhastamist tähendada, sest iga pulmaline ja

mõrjsja on ju pulma tulles enne seda jaunas käinud. See jaan on ofsegu mõrjsja naefeks wihtlemine, nagu Kalewpoeg kuuningaks wiheldi, ta tähendab: Teie saate meilt nii puhta tüdrukku naefeks, nagu puuri-liinu.

5. Kas tõesti jaan nii suure lugupidamise väärt on? Kui meie kõik „Wana Skandle“ ebaõud kõrvale jätame, siis jääb see ometi täiesti tõeks ja seisma, et neil mitte palju paißeid mähtida ei ole, kes igal nädalal jaunas käiwad. See, mis Kalewi laul VIII, 740—777 hallika weest laulab, on iga hallika-wee kohta tänapäew veel tõsi, aga ilma ebaõjuta. Nõnda on kõik, mis „Wana Skannel“ jaanast laulab, üsna õige ja tõsi, muud kui ebaõju pääle tuleb kriips tõmmata. Tänapäew, ning just meie ajal, on jaan üle maailma kuuljaks saanud. Ta on meie kõige parem kodutohter, ning kui eestlased siin meie põhjapooljel külmal maal mitte hoollega enam ei taha jaunas käia, siis jääwad nad kiiresti fiburats. Seepärast kütke jaana igal nädalal ning ajage kõik oma pere sisse, muidu tuleb Suur-Tõll Saaremaalt ja Leiger Hiiumaalt teile kerisefiwide poolest õpetust andma, mis põllepaelad ära katkestab.

R. K.

Üht ja teist Setudest.

Mul oli kord kange nõu Eesti kirjameheks hakata. Ettevalmistused oliwad pea korras: tindipott oli juba ostetud ja kuldäärtega nimekaartid: «N. N. kirjanik» oliwad tellitud; muud kõrwaasjad, nii õigekirjutuse seaduste tundmise, kirjandusega tutvustamise nne. — need annab Jumal omakstele ju magades. Sää! äpardas asi korraga; ma ei tea õige isegi, mis põhjuseks oli, kas see, et mustast tindist liig palju musti mõtteid nägin tõusma ja musti jälgi järele jääma, wõi see, et luuletamise aeg — kewadine wetetõusu aeg — juba mööda oli (Eesti kirjanik on nimelt ikka ühtlasi ka luuletaja) ja riimitabelit, mille abil ehk salmisid oleks wõinud taguda, omanikkudelt laenata ei saanud.

Jätsin siis kirjanduse-wankri teiste eestwedada ja tagant tõugata ja otsisin muud tööd. Eesti kirjanikul on ju ilm lahti ees, tema on kõigeiks sünnis, olgu panga juhatajaks wõi heeringa kauplejaks, kullakaewajaks wõi wäljarändamise asjaajajaks. Mina hakkasin kaupmeheks. Ega see raske ole! Kui ostad, aja mokad pikaks ja paku kolmas osa hinnast; kui müüd, pöörita silmi taewa poole ja küsi kolmekordne hind, siis pane juurde ja jäta maha õige hinnani — ostjaid tuleb sul siis kui rahet ja raba, ja igaüks kiidab, et ta kaupmeest tüssanud. Kui eestlane kaupmeest tüssata ei saa, siis ei osta ta temalt sugugi, kaupmees on siis liig tinge mees.

Oma kaubareisidel — otsin just wanu leeme kulpisid, moest läinud kuubesid ja muid kasulikku asju — (wanu hobuseid pakuti mulle ka 2-3 rubla tükk, aga ei olnud tellingid

ühes, millega nad raudtee jaama oleksin saanud) — oma kauba-reisidel, ütlen ma, juhtusin ka maale, kus Pitseri päälinnaks ja Pihkwa Peterburist suuremaks peetakse, sain Setu-wellede juurde nii Lihawõtte ümber. Üht ja teist, mis reisil koti soppi heitsin, wõtan nüüd wälja ja panen siin, must walge pääl, nähtawale.

Waatame kõige päält, kust Setu ära tunneme. Siin näitab riie weel mehe wälja, nii kni sõna mõtte näitajaks olla. Tuleb haridus, siis aitab riie meest peita ja sõna mõtet.

Kõige lihtsam riide mood on muidugi see, kus riidet sugugi ei ole, siis tuleb puuleht põlleks ette, ja Euroopa rahwastel on kõigewähemalt särk seljas. (Igaüks teab ju wist, et wäha haritud ja wäga haritud rahwastel mõlemil wähe riidet on; kes seda ei tea, see mingi kuhugi kõrgesti haritud tantsu-saali ja waadaku, palju ta säääl paljast liha näha saab). Aga kuhu ma jäin? Noortel Setudel on ainult särk, Setu keeli *hamõ*, riideks ja mitte paljalt lastel, waid noormees sai (wähemalt aasta 30-ne eest weel) püksid ehk *kaadza'* alles 20—25-ma eluaasta wahel. Niikaua sai sest küll, et *hamõ* üle põlwede ulatus ja sääält *jala-räti'* kätte sai. Kas see mood Setu maale ehk Saksa maa endiste üliõplaste käest tulnud, kes oma pika magadiskuue all ka püksa ilmaasjata uhkuseks pidanud, ei tea ma ütelda. Selle üle wõiks ehk mõni õpetlane uurimise kirjutada. Püksid on kas takused — walged, ehk linased — sinise triibulised. Jala warjuks on töö aegu arwa *päterna'* (riidepastlad) ehk *wiisu'*, sagedamini *tsuwwa*, toorest ehk pargitud nahast pastlad. Need samad jalawarjud on naesterahwastel. Uue-mal ajal hakkawad nad kaduma, pidudel ei ole neid pea sugugi näha, mehed hakkawad pikki sääärtega saapaid kandma, naesed poolsaapaid. Aga weel mõne kümne aasta eest oliwad nahksaapad nii aruldased, et mees teisele paar päewa tegi ja selle eest saapad laenuks sai, kui kosja-teele läks, ja nüüdgi ei näe sa saapais naesterahwast kiriku-teel, waid üksinda kirikus. Wanemad inimesed ei ole muidugi niisuguste uuendustega rahul, ja iseenesest mõista olla wana usku pulmad palju lustilisemad olnud, olgugi et säääl niinewiisulased tuba tallanud.

Sukad, *kapuda'* on meestel ja naestel isesugused, erikirjalega; pääle sukkade on meestel säääre kattedeks *jala-räti'*, talwel

willagu', naestel *razu'*, see on neljakandiline riidetükk, mis nõõridega ümber sääre seotakse.

Põlw rahwast tagasi oli meestel ja naestel ühesugune päälisriie: *räpik*, hallist, peaaegu walgest tüssist, ilusasti kaunistatud pääle õmmeldud wärwiliste paeltega. Seda riidet hakkasiwad mehed põlgama, ja ta asemele wõeti *kampson* ehk *poosäärki*, pikk kuub, sameti paelad pääl, wõõga ümber keha kinnitatud.

Talwel ei ole muud muutust, kui et poolesärgi asemel *ärmäk* kantakse, wäga lai ja ruumikas ülikuub, nii et kasukas ilusasti ta alla mahub; *ärmäk* tõmmatakse *wõörätiga* kinni.

Pääs on Setudel niisamasugune wildist *kaab*, kui ta Tartu ümber kantakse; wanast oli neid keegi Haanja mees wanutanud, nüüd tuuakse nad poest. *Pallo kinab*, kui see wiltkübar, olnud *puhowa kaab*, mille ilu suur hulk preesisid ja wastlaid üldndanud. Talwel näed ka rebase-nahast mütsisid, suurte kõrwadega: *hunkipär*; ta wõiks suuruse järel arwata seesama olla, millest rahwaulaul pajatab: kübar pääs kui kiriku-kella. Suwel oliwad oma tehtud õlekübarad moodis, nüüd on neid aga wähe näha.

Setu poisid lähewad aga aegamööda ka saksaks käest ja hakkawad oma rahwariidet põlgama; asemele tungiwad, kuidas ju õeldud, säärtega saapad ja lühikene kuub, *pindzak*.

Naeste *hamõ* (kirjakeeli: särk) on weel ilusamini kirjutatud, kui *poissa-hamõ*; õla pääl on tal kirjad, käsiwarrel, käiste otsas ka kas *kõrt*, ehk triibulised *käde-suu-joone'*. *Hamõl* oliwad enne käised kaks kord nii pikad kui käsiwars, nüüd kantakse lühikesed käised. *Hamõ* pääle tõmmatakse *rüüd* ehk *särk*. See oli enne walge; kes uhkust taga ajas, see wärwis ta ära, nimelt nii, et ta riidetüki raba lompi roostesse heitis, see oli siis *rossega painet ja wäega illos*. Nüüdsel ajal on muidugi poe wärwid raba lombilt wärwi õiguse wõtnud. Sellel riidetükil on pikad käised, aga et nad *hamõ* käiste iludust kadedalet warjawad, siis on nad ametist aetud ja seotakse wõõ alla wangi; käele tehtakse riide sisse auus auk.

Nimetasin ju, et naestel ja meestel mõlemil *räpik* pruugitawal oli, meestel ta kadus, naestel on ta nüüdgi weel moodis.

Pääs on naestel *linik*, pikk käterätik, kirjutatud otstega; ta seotakse üle otsaesise *pää-wõõga* kinni, ja otsad ripuwad üle selja

ning pandakse ka wöö alla kinni. Liniku pääl on *rätik*; see seotakse mõnikord õige kunstlikult *sarw'iga* üle otsaesise ja kukla taha kinni. Naeste juuksed on kahte palmikusse punutud, need ei tohi aga liniku alt wälja paista. Tüdrukutel on üks ainukene palmik, ja seda wõib igamehele näidata; tüdrukud käiwad sagedasti palja pääga — langenud lapsed kaotawad selle õiguse —, pidudel seowad nad enestele *waniku* otsa ette ja selle üle rätiku. Juuksetesse punutakse kõiksugu siidi paelu — mida enam neid, seda ilusam.

Põll oli ennewanast tundmata, selle eest pandi wöö wahele kaks kirjutatud otstega käterätikut (*wöörätl'*) rippuma, teine teisepoole.

Ilusam ja kallim naesterahwa ehetest on rinna-ehe; säält paistab kõige päält silma *sõlg*, selgest hõbedast, mõnikord rublat wiiskümmend kallis. Ümber kaela ripuwad kõiksugused *helme'* ja *sora'* ja *tsäpushka'* ja *keed* jne., kõik selgest hõbedast; nende küljes on *raha'* ja *puugnitsa'* ja *ruubli'* ja *wörroga ruubli'*, nii et mõni rubla kahesaja eest kaelas kannab. Muidugi ei jõua waesemad tüdrukud enestele niisugust ehet muretseda ja laenawad ta töö ja maksu eest teistelt rikkamatelt, kui kuhugile pidule, kas pulma ehk *kirmaze* pääle, tarwis minna, ja sääll on igalühel rind hõbedas. —

Arwan, et ehk nüüd Setu welje ära tunnend, kui sa teda naed; kui sa aga selgesti ei tea, siis küsi otsekohe: «*Olõt sa Setu poolt?*» Setu weli ei wihasta, kui sa teda Setuks nimetad, olgu küll, et «*Setu*» wähe kui sõimusõna olla. «*Sõimu sõna to iks um, a me ezi ka nii kõnelam!*» Mõni jälle ei armasta ometi seda nime-tust ja ütleb, kui ta Setust räägib: «*To om me rahhwa jaost, to kõnelas me keelt*». Suguwennad eestlased annawad neudele *Setu* ehk *Setukene* riiks, wenelased — *полувѣрецъ*. Kas nendel nimedel ikka ei oleidikene sõimu lõhna juures on olnud, wõi on see aja jooksul tulnud, ei tea ma ütelda; aga üks rahwa nimedega sünni sagedasti nii: wenelane sõimab eestlast *чухна'*ks; kadaka-saks kärsutab nina, kui sa teda eestlaseks nimetad, ja eestlane tõreleb teist: sa ajad ju pääle kui wenelane, sa elad kui saks; ja nüüd kuul me ühtelugu «*sälu-sakstest*». Eestlase nimi on *Setu* suus: *Ma mees* ehk *tsuhhna* ehk *eestlane*, Eesti keel — *Maa keel*.

Setude päätöö on, niisama kui muudelgi eestlastel, põlluharimine; see näikse aga madalamal järjel olevat, kui Eestis. Ka käsitööd ei näi, iseäranis meeste seas, sugugi õitswat. Puunõuud ja anumad, mis nägin, on kaunis jäme töö, ja kui suurt ime näidati mulle kaanega õllekannu, mis keegi mees Wiljandi poolt ühes oli toonud. Naesed on näputöö pääle osawamad, iseäranis koawad nad ilusaid kangaid; ka on neil kõiksuguseid wäljaõmmeldud wõi kirjutatud asju ja mitmetsugu wõösid; nende kirju ei jõua ära arwatagi. Sääl on: *päästläze hand* ja *härä-silm*, *wertsidega wöö* ja *plokiline wöö*, *Riia langasiga* ja *nelä-haroga*, *ohkeiste lawakidiga tettü*, *patju lawakidiga tettü*, *lawu jalaline*, *poolliuhhka kirjä*, *ristiline*, *tsäuguline*, *hanguline* jne.

Külad on wäga üks teise ligidal, majad suurelt jaolt korstnaga ja laud-põrandaga; ka lillesid on sees näha, kardinaid akante ees ja laudlinasid laua pääl. Muidugi on ka suitsu-majasid. Majad, hooned oliwad õige puhtad; kas nad ikka nii on, ei tea ma kinnitada, see oli pühade aeg, kui ma Setu poole juhtusin, ja siis kasitakse ja koristatakse wiimane kui urgas puhtaks, ka seinad pestakse ära, *pühäze* ehk *Issanda koho* ümber pandakse tuli-uus, wäga ilusasti kujutud *pühäze-rätt*, ja õhtul pistetakse ta ette küünal põlema.

Kes rikkam on, joob pühade aegu *tsaiiu* (чай), mõni kas wõi kohwigi, ehk kuidas seda jooki peab nimetama. Saarlane andis talle nimeks kohwi-leeni ja kurtis paljalt, et sel saksa-supil oad liig kõwaks jäänud. Ka söögi ja joogi eest muretseb igamees jõudu mööda, ja mõne rikkama Lihawõttest wõib niisama ütelda, kui muistsest pulmast: esimalt painunud söökide all laud, siis pingid.

Rääkisin pühadest, kujudest ja küünla põlema panemisest; Pihkwa eestlased on ju, nii kui teada, Wene-Õigetuskude ja on ikka Wene mõju kaswatuse all olnud. Wenestatud ei ole nad mitte, nii kui sagedasti arwatakse, kui Setudest jutt on — nad on niisama wähe wenestatud, kui Eesti talupoeg saksastatud on. Mõnes külas olla Wene keel walitsema hakanud, selle eest on aga nii ja nii mitu wenelast Setuks muutunud. «*Winne tütrigu' pandwa Setu röüwa' päüle, saa ei muidu mihele*», see ehk seletab ka oma kohalt seda muutumist. Wene keelt kõnelewad mõned säälsed me-

hed (säälsed piiri-wenelased mõistawad oma poolt ka weidikese Setu keelt), naestel on Wene keele tundmisega halb asi: *Mõista ei me Winne keelt*. Sellepärast on kurb asi, et kiriku-keel Wene keel on. Mu küsimise pääle, mis näd siis õige kirikus teewad, kui jumalateenistusest aru ei saa, kosteti: «*Iks hüü, keä Winne keelt teed, to mõist, meü papp lukee, a me lööm ristikeizi, nii kumardam, a sis, ku tulee ikäw, sis pallu suikwa, nii magaze*». Et kirikus magamist ka siin ette tuleb, seda nägin oma silmaga ja iseäranis kuulsin seda kõrwaga ja imetlesin ainult, et püsti jala pääl ka tukkuda wõib. Teiste usutunnistuste kirikutes on asi sellepoolest palju hõlpsam. Ärkamine olla mõnikord wähe järsk, iseäranis kui keegi oma magawale naabrile nipsu nina külge laseb ehk põlewa küünla nina alla pistab. Noortel tüdrukutel juhtuda sagedasti, et neilt nii uni peletatakse.

Oli keele poolest kirikus häda, niisama halb on asi koolis. Koolisid on wäga wähe, ja kooli sündmust ei ole. Koolmeistrid on wenelased, ja vähemalt hakatuses ei saa lapsed keelega sugugi toime. Keegi isa hädaldas, koolipoiss ei mõistwat koolmeistri, koolmeister koolipoisi keelt: «*No umma ku tsika ja lammas, tõe rõhk, tõe määg, mõista i üts tõe keelt*». Kooli-tarkust on siis ka wäga wähe, kirjutamine pea täini tundmata, lugeda mõistab mõni noorem mees — ja see Wene keeli. Ewangeliumi-usku Eesti asunikkusid, keda ka siia palju walgub, imetletakse sagedasti, et neil niisugused salakunstid käes: «*No umma ku papp, no mõistwa kirotaki*».

Mõni Setu on ometi parema hariduse saanud ja talupoja seisusest lahkunudgi: on Petseri kloostriis Setu sugu munkasid, on Pihkwas ja ümberkaudu kauplejaid jne. Welikija Luki linna kloostri ülem — отець Аркадій — on ka Setu mees, ja ta wennad on praegu weel jõukad talupojad.

Et koolihariduse puudusel ka kiriklik haridus liig kaugele ei wõi jõudnud olla, on mõista. Ülemal kuulsime, kuidas naene oma jumalateenistust kirjeldas. Suure-reede ööl oli Tailowa kirik (Petseri ligidal) tühjaks warastatud. Keegi Setu arwas, wargad olla wäga õige aja wälja mõistnud walida, sest Kristus olla ju nüüd surnud ja ei wõiwat teada, kes kiriku ära lõhkus.

Wene kiriku kombetest on mõni enam rahwa omaks saanud, mõni vähem. Õige pruugitaw ja tuttaw on risti löömine. Enamasti igal hommikul ja õhtul kumardab Setu pühade piltide ees, heidab ristisid ette ja loeb palweid, kui ta mõnda mõistab; niisama teeb ta enne ja pärast söömist; see on ka jumalateenistuse pää-osa. Tuleb Setu wõoraste talusse, siis kumardab ta enne pühapildi poole nurgas, siis alles terwitab ta.

Paastu-aga peetakse kõwasti. Ma elasin passtu-ajal Setu talus ja pillasin süües wähe piima leiwa pääle. Perenaene löikas warsti leiwast selle tüki wälja, kuhu piima pääle oli läinud.

Teised kiriklikud kumbed on rahwale wõoramaks jäänud, nii näituseks suuandmine Lihawõtte hommikul. Ma olin Lihawõtte jumalateenistuseks Tailowa kirikus. Wenelased andsiwad üksteisele kolm korda suud, Setude seast nägin paljalt paar meest ühtteist suudlewat, aga ka enam huulte otsast ja ainult üks kord. Naestele ei andnud mehed sugugi suud, niisama wähe naesed meestele. Kui küsisin, miks nad selles asjas nii tagasihoidlikud on, öeldi: «*Ah, see om säne Winne mood!*» Wist on suuandmine, vähemalt teiste ees, eestlase iseloomu wasta. Eks Eestisgi juhtu Õige-usu kirikutes, et mõrsja pärast laulatust peigmehele suud häbeneb anda. Ja mäletan, et kusgil lahkumise kohal, kus iseäranis naesterahwad suuandmisega otsale ei tahtnud jõuda, keegi eestlane pahandas: «*Mis pagana noolimine see olgu!*»

Niisama on Lihawõtte terwitus: *Христосъ воскрес!* (Kristus on ülestõusnud) rahwale kaunis wõoras. Istusin söömalaual, mees tuleb sisse, lööb ristitähe ette, siis sõnab: «*Tere! Христосъ воскрес ja jäkku leiwa!*» Pererahwa wastus oli: «*Tere! Во истину воскрес ja jäkku tar'vist.*» Kui mehelt küsisin, miks ta mõne terwituse oma keeli ütleb, teise Wene keeli, oli wastus jälle: «*Ah, see om säne Winne mood!*»

Lihawõtte jumalateenistus on wene-õigeusulistel, nii kui teada, öösel. Mina olin seks ajaks Tailowa kirikusse juhtunud. Juba õhtul hakkas rahwast kõigest küljest kokku woolama. Keskööni loeti piiblist ette, siis algas päris jumalateenistus, mille üks osa ka ringkäik ümber kiriku on. See oli õige iseäraline waatepilt: Wäikene kirik kesk pimedat surnuaeda. Ühe korraga lähewad kiriku ukсед lahti, walguse laened woolawad pimedusesse.

Sajanded inimesed astuwad wälja — kõik welges riides — igal ühel põlew küünal käes, eesotsas käiwad preester, köster nne., kantakse pühasid kujusid, kurbline laul tõuseb taewa poole. Aga kurbtus muutub pea rõõmuks, hõiskawad hääled kuulutawad ilmale: Kristus elab, Kristus on ülestõusnud, ta on tõesti ülestõusnud. Hommikul kell 3—5 oli teine jumalateenistus. Rahwast ikka weel murdu kirikus; wist oliwad aga kõik oma inimesed ja preestrile tuntud, muidu ei tea ma ütelda, miks jumalateenistuse aegu preester just minu juurde mehe saatis, kes õige ametliselt uurima hakkas, kes, kust ma olla, kuna, kuidas, kuhu?

Kui kirik hakkas wälja tulema, tõiwad inimesed kõiksuguseid roogasid kirikusse: wõid, mune, juustu nne. ja paniwad need ühe kõrwaaltari pääle, kus preester neid õnnistas.

Tailowa kirik on, kuidas öeldud, kesk surnuaeda. Kes wärawast sisse astub, wõtab sügawa auukartusega mütsi pääst, ja kiriku ees ei ole walju kõnelemist kuulda, ei ole ka mehi näha, kel piip ehk pabeross hammaste wahel tolgendab, ja käsi püksi taskus on. Ma saadaksin meie kirikute eest häämeelega mõne isanda siia õppima, kuidas pühakoja ümbruses oldakse ja käidakse.

Pärast jumalateenistust hakkab surnuaed elawaks minema: iga haua juures näed inimesi, kes omakseid mälestawad. Mõni on hauakünka üle kumardanud ja nutab ja kaebab läbilõikawa häälega, miks ta isa, ema wõi muu omane talt lahkunud. See mood ei näita aga mitte ületüldine olewat, sest paljud waatasiwad wõõristades haletsejate pääle. Pea aga ei ole ühtegi kurtmist enam kuulda; munad, juustud toodakse wälja, laud — haud — kaetakse, ja isu on kõigil hää. Heldelt jagatakse ka santidele ja kerjustele, keda siia suurel hulgal kokku on kogunud, igal ühel pütid, kotid, anumad ühes, kuhu anded pistawad.

Lihawõtte teisel pühal on suurem hulk Setu rahwast Petseris. Sel päewal kantakse nimelt pühasid kujusid ümber kloostri. Ka kaugemalt — Pihkwa, Nowgorodi, Peterburi kubermangust — tuleb inimesi; weel enam aga olla rahwast koos Taewaminemise pühal; siis wiidakse üks imetegew kuju ja muid piltisid Petserist Pihkwa. Aga ega selgi päewal rahwast puudust ei olnud, see oli niisugune tõukamine ja tungimine, et sel wenelasel wäga õigus oli, kes küljekondid ära käskis lugeda. Mul ei olnud muud wiga,

kui et pääliskuue nõopidest ilma jäin, kahju tasumiseks oli aga sellesama võrra nõobi aukusid juurde tulnud. Iseäranis kange tungimine oli püha piltide ümber. Igaüks tahtis nad enese üle kanda lasta ehk vähemalt nende ligi saada. Kloostri kiriku ees, kust ringikäik pidi algama, oli rahwas pikas reas ennast ülesse seadnud ja ootas, kuna piltide alt läbi saaks minna. Korda alal hoidma oli küll suur hulk mõõgamehi ilmunud — mõni neist näis paljalt selle päewa tarwis politseimehe ameti saanud olevat — aga kõik nende agarus, kõik mutsud ja hoobid niihästi wene-laste küljekontide wahele kui Setude kuklasse, ei mõjunud ühtegi.

Suur-neljapäew ja Suur-reede ei näi just väga kallid pühad olevat; põllul tehti tööd, ja Petseris olla koguni hobusete laatgi olnud; selle eest seisab aga töö terve Lihawõtte nädal.

Waatame natuke, kuidas Setu maal Lihawõtet pühitsetakse.

Lihawõtte laupäewal ehk alles esimesel pühäl tulewad küla noored mehed kokku ja seawad kiigu, *hällü*, üles. Kiik jääb Nelipühini, siis wõetakse ta maha. Wanad mehed, piibud suus, waatawad päält ja arwustawad; arwustuse lõpp on muidugi see, et kui nemad weel kiiku seadnud, siis asi palju latusamini käinud, siis kiik palju kõwem olnud: «*Sändze hällü jo tuul puhk ära!*» Olgu nüüd kiik, mis ta on, aga pea on naesed, neiud pääl — ja Lihawõtte wõetakse lauluga wastu: «*Ammu su oodim, kaiva kaiim*». Üks eestlaulja algab ja laulab rea ära, ju wimse sõnaga laulawad teised ühes ja kordawad rea, selle ajaga seab eestlaulja uue walmis. Et külad õige teineteise ligidal on, siis kaikub laul mõnikord kolmest neljast kohast kätte. Poisid on hakatusel ka kiige ümber tegewusel, waatawad, kas uus riistapuu tubli, kas piidad peawad, kas nõdrimed ei nõtku, on koguni nii wiisakadgi, et naeste laulusõnu kiige liikumisest: «*kõrgeelle, kaugele*» aitawad tõeks teha ja kõigest jõust hoogu järele annawad. Pea puhub aga tuul teisest küljest ja nimelt nii, et poisid, mehed ühes puhub ka kõrtsi poole ehk *muna-weeritüzele*.

Lihawõtteks muretseb enesele igaüks hää hulga wärwitud ja kirjusid mune, neid kingitakse teineteisele, neid wõidetakse teineteiselt. Petseris oli teise püha hommikul turupäälne noori mehi täis, ka Setusid, kes kokku oliwad tulnud *munne tiklema*, see on mune otstega kokku lööma. Ülemal nimetatud *muna-*

veeritiis on ümargune, tasandatud koht, liiw pääl, ääre pääl künkakene, kus munad weerema pandakse. Kelle muna teise omale külge lööb, saab selle. Mängiks toob igaüks osawõtja wiis muna ühes, on need talt wõidetud, saab ta poole kopika eest uue muna osta. Raha jagatakse osawõtjate wahel. Mängi hakatuses paneb igaüks osawõtja muna kübara sisse, keegi wõtab nad wälja ja määrab sellega mängijate järje ja korra.

Kes Setu elust ühekorraga õige palju tahab näha, see tulgu nende *kirmasele* ehk nende pulmale. Nelipühade aegu näed mõlemaid. Siis on pulmi (*polma'*, *hähä'*, *saja'*), siis kirmaseid. Mind paluti *Suwidze pühi* aegu tagasi tulla: «*Sis teem sul wana ussku saja', hiiä saja'*». Nelipühi teisel päewal on Petseri ligidal kirmas, kolmandamal — Kitse kõrtsis. Pääle selle on kirmaseid: Lihawõtte kolmandamal pühal Lindora kõrtsis (wersta kolm Wastselinna raudtee jaamast), pühapäewal pärast Lihawõtet Kitse kõrtsis, lehekuu esimesel päewal Liiwa kõrtsis, lehekuu kaheksandamal Paatskowskas. Muudest kirmastest ei ole ma kuulnud. (Dr. M. Weske, Verhandlungen der Gel. Estn. Gesellschaft VIII, 4 räägib Meeksi küla kirmasest).

Lindora kirmas, kuhu minagi juhtusin, on kõikidest kõige wäiksem. Sinna tuleb pääle Setude ka weel *maamehi*, *eestlazi*; need ei ole aga mitte just kõige armsamad wõrad. Setud on rahuarmastajad ja ei otsi riidu, *maamihe'* pidada aga teibasõja pidu tarwilisemaks osaks ja tawaliseks lõpuks. Wenelasi Lindora kirmasele ei tule; teistel neid on, aga tantsud ja mängud on neil ja Setudel lahutatud.

Arwata kella kahe ümber hakkas rahwast Lindora kõrtsi juurde igast küljest kokku woolama, mõni tuli jala, mõni hobusega, kõik uutes piduriietes. Pea oli kõrtsiesine täis naesterahwaid, kõrts täis meesterahwaid. Naesed esialgul kõrtsi minna ei julgenud — pärast nägin mõnda ka säääl —, kõik seisiwad ühes hulgas, ühed waatawad maha ja ei tõsta silmigi, teised sosistawad naabri-naesele midagi kõrwa. Wahete wahel tuleb üks ja teine poiss, kingib oma kallile, kaunile muna ehk pakub talle õlut, teeb ka teist wiisi naestele julgust: «*Ljääm kar'gamma, kae ujut, ku lamba' saizwa ütch!*» Wiimati wõtab üks südame rindu ja purjutab tantsu platsi poole, kõik hulk ujub talle järele. Pillimees on

weel kõrtsi leti ees pilli timmimas, aga naestel ei ole esialgul teda tarwisgi; üks wõtab teise käest kinni, kõik seawad ennast suurde ringi üles, pöör, ringtants peab algama. Kõik waatawad ootes, lootes ühe wanema naesterahwa, eestlaulja pääle. See muidugi tingib wasta: «*Mülehti i sõnnu; küll noore' laulwa, olõ i helii*» nne., suure palumise järele ajab ta aga wiimati laulu otsa üles. Laul lauldakse ja korratakse niisama, kui ülemal kiigulaulust kuulsime.

Laulu kõlades astub osawõtjate seast üks paar, käsi käes wälja; (külades, kus wähem osawõtjaid, astub ka üksainus tantsija ette); pool jookstes, pool käies sammuwad nad pahemalt poolelt paremale poole, ja kui nad wanale kohale tagazi jõudnud ning teiste ritta tagasi astunud, astub teine paar, pahemat kätt neist, ette ja jookseb niisama, kui esimenegi, oma korra ära. Nii käib kord mitu woori ümber, sest laulul ei puudu sõnu — pool tundi saab laulik wõtta, enne kui ta otsale jõuab; ei puudu tal ka mõnu, sest laulu lõpul hakkawad mitmed naesed laulja otsa kinni, miks ta noortele tüdrukutele mehele minemise ära laitwat (laulu sisu oli nimelt tüdrukpõlwe kiitus, abielu raskus). Ei tahaks just tunnistada, et sel laulul juba enne niisugune paha mõju olnud; nägin wäga mitu linikukandjat, kes weel «teismetest wälja ei olnud jõudnud» ja wist kuue- ja seitsmeteistkümnendama aasta wahet käisiwad. Wiimaks on pillimees oma pilli korda saanud, ja et ka tarwiline osa julgust pikakaelalisest on wõetud, tuleb ta hüpates ja kepsu lüües naeste ette ja paneb *ermuli* (lõõtsapilli) hüüdma, ise jalaga kangesti takti lüües. Pea tuleb talle *kiik*, wiiul, appi — ja kelle jalg sääl enam paigal wõib seista!

Et pillidest jutt on, lisan weel wähe juurde: Torupill on siin, nagu mujalgi, kadunud, noorem rahwas ei ole mõni temast kuulnudgi. Kandle, wähemalt wanamoodi kandle aeg on ka arwatud, siit ja säält leiad sa ta weel wana risu seast, keeled ära katkestatud päält, lüüa ei mõista teda nüüdsel ajal pea keegi; wõib olla, et ehk teistes külades mõni meister on, kümne küla pääle Petseri ligikonnas ei ole ma kedagi leidnud.

Lõõtsapilli järele algab uus tants: *wastadzine tants*; neli paari (naesterahwaid) wõtawad temast osa; ta tuletab *françaiset* meelde ja on ehk otsekohe *française*, paljalt küla mundris. Ta ei näi

mitte väga meeldiwat, sest korra kahe järele pandakse ta kõrwale, algab teistmoodi tants. Kolm, neli (kuni kaheksa) naesterahwast astuwad ette; kord jooksewad nad lühikeste sammudega üks teise järel ringi, kord panewad käe puusa ja keerawad jalga kõpsutades teine teise ümber, kord tantsiwad üksteisele wastu ja läbisegamini. Kõige selle aja on nägu neil tõsine, silmad ei waata mujale, kui otse ette maha, ei poolt sõna räägita. Tantsu lõpuks kumardab igaüks pillimehe ees väga sügawasti, mõni heldem otsib sõle alt kirju muna wälja ja laseb selle pillimehele tasku libiseda. Kui pillimees arwab, et muusika tarwitajad liig kitsed on ja küllalt mune wälja ei too, siis manitseb heldusele, ähwardab ära minna kõige pilliga — tantsigu nad siis *Tsängu Paatsu* (Прасковья) wile järel wõi *Puustuze Oka* (Арафья) hääle järel — jätab mõni kord kas kesk tantsu pillilöömise katki; aga see on kõik enam nalja pärast, ja *kabõhõzõ* kiidawad pääle kaubagi: «*Kae, kon om hull tsura!*»

Mehi nägin ainult korda kaks ühes tantsiwat ja seekord ka ainult, et *säksale* näidata, *ku me pool kar'atas*. Üks mees tantsis kahe naesterahwaga, kord ka mees ja naene ühes teise paariga — aga millalgi ei hakka mees naese ümbert kinni, igaüks tantsib iseenesele, üks ei puudu teist.

Tantsu aegu tuleb üks ja teine Setu juttu puhuma ja *säksalt* küsima, kas ta maailmas mujal weel *sänest illo* näinud, kui siin Setu pool; ega nii ilusaid tantsusid ja laulusid teistel küll ei olla! «*Ja kae, säks, mändze rõiwa' me kabõhõzil um, wallge', iloza werewü paela', siidi', kae mändze' sõle' — kalli uma, wiis-kümmet ruubli —, mändze tsäpuska' helme', sora' ku küu, sis helü kuulus*. Maamehed, *ristiwelē'*, saawad laitust, neil olla liig kurwad mustad riided.

Jutu lõpp on tawalisesti küsimine, kas saks siinsele rahwale wäikest rõõmu ei tahaks teha, armsa mälestuse eest muretseda: «*A, säks, osta wiina, osta sorokowka wiina!*» Kui saks mõnikord nagu wastu paneb ja kange karskuse mees on, siis hakkab Setu wellel tuul ehk ka teisest küljest puhuma: «*A kas sa ka õrige mees olõt? Koh um pass?*»

On arwata kella kuueni nii lusti peetud ja aega wiidetud, siis hakkab rahwas koju poole liikuma; naesterahwad on pea

kadunud, meesterahwad hiljemalt kella üheksa ümber, siis jääb paljalt mõni õige waimustatud topsi sõber kõrtsi pingi aluseid uurima.

Setu pulmale ma ei ole juhtunud, neid Lihawõtte aegu ei peeta, waid enamasti Nelipühi ümber. Kuulu järele sain neist üht ja teist teada, ärgu aga keegi mõnda täielikku kirjeldust oodaku.

Kui mõrsja pool *suure' wiina'* juuakse, see on kosja-kaup tehtakse (umbes nädal enne pulmi), siis jääb peidmees kodu. Kosjale sõidawad — muidugi kahe hobusega ja kellad, kuljused pääl — peiu isa, ema, wennad, mõnikord ka risti-isa. Pruut tuuakse wälja tulewate sugulaste nähtawale: «Põlake nüüd, kus weel põlgamise aeg, ärge pärast enam põlake!» Ka pärast kosja wõib mõrsja weel taganeda, peab aga kingitused tagasi saatma ja kosja-wiinad (mõnikord toopi 15) maksma; muud trahwi ei ole. Peid maksku aga weel rublát 25, kui taganeda tahab. «Poisil on ju wõimalik walida ja otsida, tüdruk oodaku, kuni keegi tuleb.» On kaup kõwa, annab mõrsja oma tulewale hõimule kingitusi: wõösid, kindaid nne. Peiu kingitus — suur siidirätik, walged kindad punaste suudega, triibuline käterätik — seotakse wõõga kokku ja heidetakse peiu emale üle õla: «*Wii to koto pini kaitsjale!*»

On *suure' wiina'* joodud, lähewad mõrsja ja peid pulmalisi kokku kutsuma, igauks omapoolseid. Peiul on üks *weli* pahemal, teine paremal pool, kui tupp astub, õlade külge on mõrsja kingitud siidirätik seotud (ka wendadel on niisugused rätikud). Piitsa külge on ta wõõga käteräti kinnitanud, ja kui kutsub ehk räägib, piilub ta piitsa tagant ja liigutab seda näo ees, et mõrsjast laisk naene ei saaks.

Mõrsjat saadawad neli *podruskat*. Pääs on mõrsjal *kübär*, raske lambanahast müts, kardadega ehitud; selle all on juuksed lahti; kukla seotakse nõõriga neljakanti kokkupandud rätik (nõõri otsad käiwad üle otsaesise), üle õla on *kaal'* heidetud, lai punase triibuline lina. (Ka saatjatel on *kaal'* üle õla). Astub mõrsja tupp, kumardab ta sügawasti (mõrzia kumardas jallgu) ja algab haledat laulu:

Kaal' wõta päält, kumakene!
Kal'g om elu kaali all,

Wilets om mul werewä all.

Mul om ola ohkaze,

Mul om piht peenükene.

Perenaesel läheb süda haledaks, tuleb, wõtab mörtsjal kaali päält, annab kingitusi, nii palju, kui jõud lubab.

Pulmad algawad ühtlasi mörtsja ja peiu pool. Saja (peiu-poolsed pulmalised) hakkawad mörtsja poole minema. Ühes läheb kõik, mis mehe nime kannab, naestest ainult 4—8 kaasikut, peiu ristiema, wennanaene ja mõni muu ligidalt sugulane. Enne äraminekut seab peiu ema peiule liniku üle õla ja rinna (tuleb saja tagasi, wõetakse linik jälle ära).

Mörtsja toogu sajale jälle kingitusi wälja: igale meesterahwale sidugu kaks wööd risti üle rinna (peiule seob mörtsja ema), igale naesterahwale heitku õla pääle wöö ja linik.

On öö mörtsja pool ära elatud, lähewad kõik pulmalised peiu kodu tagasi. Äraminekul lõikab mörtsja isa mörtsja pääl pätsi leiba pooleks: üks pool jääb kodu, teine antakse mörtsjale ühes.

Pulmal istub esimese laua aegu peid küll ka lauas, aga ei söö (kindad on tal kõik selle aja käes). Mörtsja ei näita ennast sugugi, waid kurdab ja haletseb kusegil kõrwakambris. Pärast esimest lauda antakse noorepaarile aidas süüa, ja teise laua aegu ilmub siis ka mörtsja pulmaliste ette.

Üks pulmakomme on ka, et mörtsjal kaal üle pää tõmmatakse; *Kozilazõ weli* päästab ta selle alt, *Kozilazõ imä küpärä* alt ja seab talle liniku, abielu naeste pääkatte ja tundemärgi, ümber.

Muidugi on weel kõiksuguseid pulmakombeid, ja igalühel on oma pikk laul juures, aga neid ei jõudnud kõiki kirja pista, olgu see kirjameeste asjaks; muidu wõtatan nende leiwa käest ära.

Pajatan weel sõna kaks ühest kombest, mis Eesti rahwa kallal sööb, ja mis siin weel suures auus on; see on öösine ümberhulkumine. Algab soem aeg, siis koliwad noored tüdrukud kõlgustesse, aitadesse, kuuridesse, et maja rahu ei eksitaks, ja ootawad siin, iseäranis pühapäewa ja esmaspäewa öösel — poissa. Kõik sünnib wanemate teadmise ja lubamisega, need asja halwaks ei pea. «Peab tänama, kui keegi tuleb; kus sa selle häbiga lähed, kui tütart põlatakse!» Ja nii halb asi ka ei ole, kui seda

ehk arwata wõiks; ropuma patu eest hoiab juba see, et tüdrukud pea kunagi üksinda ei ole, ja ka poisid karja kaupa käiwad ja ühel ööl kas wõi mitu talu läbi hulguwad. Tabaram on asi, kui tüdruk üksinda mõnda poissi hakkab wastu wõtma; siis on ta kas ümberkaudiste poiste patulambaks, wõi ta arwab loota wõiwat, et poiss ta kosib; see sünnib ka enamasti, olgu küll, et pulmad ja warrud mõnikord ühte ei taha hakata.

Sobilapsi siinpool just enam ei ole, kui mujal Eestis. Muidugi on niisugustel waatajatel ja katsujatel tee silmapilk kinni, kui tüdruk mehele saab, ja abielu rikkumine peetakse suureks patuks.

See oli, mis nii kaudu minnes Setu pool nägin ja tähele panin. Oli ehk weel mõnda, aga olgu see teiseks korraks jutu jätkuks: ega see targasti tee, kes ühekorraga suu tühjaks kõneleb.

O. K.

Eesti kirjanduse hommikul.

Nagu lapsepõlv vähe juhtumisi meie mälestusesse kinnitab, need juhtumised aga meie südamele kalliks jäävad ja meie pärastpoolse elu kohta eestähendawaks saavad, niisama on lugu meie kirjanduse eluhommikuga. Eesti kirjanduse esimesed eod kaowad minewiku uduusse ära. Wäikeste, õrnade kastetilkade sarnased on aastasadade rasked tormid nad ära puhunud, ja ka uuema aja elaw uurimise waim ei ole jõudnud neid surmarahust äratada. Mis mina siisgi «riismeid riisusin, jälgilt kokku koristasin» wanade kirjakogude wiludalt warjult neist kastetilkadest, seda pakun alamal teaduse himulistele selle lootusega, et need neile armsad, nagu noorusaja esimesed mälestuse õilmed meil kallid on. Kuid seda pean kohe ette ütleva, et meie kirjanduse esimestelt jälgedelt keegi kastetilga õrnust ärgu otsigu, waid kurwa aja kurwe mälestuse märkisid.

I.

Kõige wanem Eesti keele mälestuse märk.

Eesti kirjandus ei ulata kaugele. Ka pärast Georg Mülleri jutluste väljaandmist ei alga tema waremalt kui aastal 1600. Haritud rahwaste kirjawara loos ei ole see aga koguni weel mitte nimetamise wääriline. Ka Soome-Ugri soo kirjanduse liigis ei seisa Eesti kirjandus kaugelt mitte eesotsas. See auu jääb Permalastele, kelle kirjamälestused 14. aastasaja sisse ulatawad, kuna esimene Soome trükitud raamat, piiskopi Mikael Agrikola Abc-

kiria, 1542 ilmus. Mullu kewadest saadik on meil aga wõimalik Eesti keele jälgede kaudu lahedasti niisama kaugele tagasi astuda, kui Soome kirjanduse algus ulatab. Kewadel 1893 leidis nimelt Tallinna linnaarhiwar Gottfried von Hansen Tallinna raatusemajast kirjatüki, mille wanaduse tema paberi ja kirjutamise wiisi poolest 16. aastasajasse määras, mis sisu pärast ka wäga wõimalik ja tõe karwa on. Kirjatükk ise käib sõna sõnalt ja täht tähelt nõnda :

„Keß walf ist tunnistap, ninc ep woy se teox teha se maxap 1 W.
 Keß Unrechti kaiwap se maxap nuchtuß — — — 1 W.
 Keß Roiwi wise uchest teifest wottap teh pehl ellid kirko
 ellid toa seest ux aßi miß kuß tibbo wert on se maxap — 40 W.
 Kuß ux aßi üx kort leppitut on see ep pehe uheste kaywa-
 tut fanna, keß se wasta tep se maxap — — — — 1 W.

Soxsep ux jullana temma perremehe jurest erre enne ko temma ast weljaß on sieß kaddup temma palck keid sest nuchtlusest nuchtlusest sap se Isßandt üx kolmaß oßa ninc üx oßa se kirck ninc kolmaß oßa se keß (corrigit aus kannel) kaiwap.

Keiß teise pehl wallestap ninc ep woip sedda tedde sahte sel õhu wihet jelfa pehl.“

Nagu terane lugeja kobe tunneb, on need nuhtluse määruised wana « Liiwi talurahwa õiguse » osad Eesti keelses ümberpanekus. Albumi kolmandamas wihus tulewal aastal ilmub selle « õiguse » kohta pikem uurimise töö. Kunas see « õigus » on üles kirjutatud ja kes selle seaduse andja on, selle kohta lähewad õpetatud meeste arwamised alles lahku. Wastuwaidlemata tõi aga on, et « õigus » ordu walitsuse ajal juba maksma on pandud. Niisama kerge mõista on, mis tarwis see Eesti keelde ümber on pandud, nimelt Eesti soost kohtumõistjatele ehk « õiguse leidjatele ». Ekslik on see arwamine, nagu oleks meie rahwas sakslaste siiatulemisega kohe wabaduse kaotanud. Kui ka poliitiline omawoli käest wõeti, siis jäi neil esiotsa siisgi täieline priius iseenese ja oma waranduse üle. Isegi maa omanduse õigus ei kadunud. Kui wabad mehed nad maksiwad nuhtluse korral raha ja wõtsiwad osa kohtumõistmistest. Weel Russow teab oma ajast kõneleda, et wanad, auusad talupojad « wana kombe järele õigust pidiwad leidma ja kurjategija üle otsust tegema ». Nõnda-sama kuuleme 1614 ja 1617, et talupojad kohtutes otsust mõist-

siwad, mida Saksa soost mõisnikud aga täitma pidiwad. Saksa kohtumõistjal ei olnud Eesti keelseid nuhtluse paragrahwisid tarwis, otsuse tegemise juures ei olnud õiguse järele temal sugugi kaasa rääkida. Eesti tõlge on siis waidlemata Eesti wanemate (seniores terrae) hääks walmistatud, et neil otsuse andmise korral kindel juhtnõör ees oleks.

Kui meie aga nuhtluse paragrahwide sisu pääle waatame, siis ei taha nad 17. aastasajasse mitte sündida, waid juhatawad meid hoopis warema aja poole. Nimelt wiies nuhtluse määrus: „*Sorjep uz sullana temma perremehje jurest erre*“ j. n. e. näitab meile selgesti, et tõlge ühel ajal on walmistatud, kus talupojal alles prii woli oli, minna, kuhu tahtis, kaupa teha, kellega leppis, ja teenistusest lahkuda, kui enam ei meeldinud, ilma et raskemat nuhtlust karta oli, kui et oma palga kaotas. See õigus hakkas pärast suurt Eesti mässu 1343 kitsamaks minema. Talupoeg ei tohtinud maatüki päält, mis temale teenistuse eest anti, mitte ära minna ega oma tööjõudu wõõrale palgata. Tegi tema seda siisgi, siis pidi teda mõisaherra nõudmise pääle keelmata wälja antama, mille tagajärg see oli, et talupojad salaja põgenema hakkasiwad ja mõisnikud eneste keskel lepinguid tegiwad, et nad wõõraid orje enese juures ei pea. Sellest kõigest ei leia meie Eesti keelses tõlkes märkigi, ja meie oleme sunnitud, tõlke sündimise ajaks 15. aastataja esimest poolt määrama, kui meie ka mitte tähendamata ei wõi jätta, et tõlge linnades ka kauem wõis makswaks jääda, kus ärajooksnud talupojad warju leidsiwad ja kodaniku õiguse osaliseks wõisiwad saada. Linnades kestis muidugi ka kohtumõistmises wana wabam wiis kauem, nagu Tallinnas, kus 1513 Tallinna saadikud mõisnikkude ees uhkusega kiidawad, et nende linnas «waese ja rikka, kõrge ja alama üle igauhe nõudmise pääle ühetaoliselt õigust mõistetawat, kus wõõral rahwal waba woli olla tulla ja minna, ja kus talupoegi ei ial mitte ei olla kinni seotud ja wangi wiisil wälja antud, nagu mõisnikud nõuda». Ja et tõlke leiukoht meid ka just Tallinnasse juhatab, siis on meie arwamine see, et tõlke walmistamise koht Tallinna on ja ümberkirjutamise ajaks küll 16. aastasaja esimene pool pidada tuleb, mis ka G. v. Hansen paberi ja kirjutamise wiisi najal kinnitab. Kes asja kohta pikemat

seletust ihaldab, seda paltun Eesti Õpetatud Seltsi kirjades, Sitzungsbericht 1893 lhk. 103—122, järele waadata päälkirja all: «Zwei altestnische Schriftdenkmäler».

Rohkem tähelpanemist peaks kõige wanem Eesti keele mälestuse märk grammatika ja kirjawiisi poolest nõudma. Aga lootus ei lähe täide. Grammatika reeglitest ja kindlast kirjawiisist ei tea tõlkija lugu pidada. Tema kirjutab, kuidas just juhtub ehk kuidas harjunud Saksa wiis kätt juhhib. Lühikeses tükikeses kirjutab tema mõnda sõna kolmel wiisil, näituseks: „maʒap,“ „maʃap,“ „maʒʃap,“ ehk jälle kord „ex woy,“ siis jälle „ep woip.“ Kuulmise tõttu tema mõni kord käib üsna siledat rada, nagu „fuß fibbo,“ tunneb ootamata kombel Eesti osastawatgi „feda,“ mis pärastpoole Eesti wanemas kirjanduses kaduma läks, ja tarwitab õieti eitawat kõnewiisi „ep woy,“ kui ka paljalt ühe korra. See kaalub ühe mehe juures palju, kes Eesti kirja ega Eesti grammatikat näinud ei olnud, sest kumbatgi polnud tol ajal olemasgi. Ka sõnade poolest ei tule temal puudu, üksnes paar korda wõtab ta oma emakeele appi. Muidu käib keel ja kirjawiis Stabli omaga ühte, uus tunnistus, et Stahl mitte iseäralise keele- ja kirjawiisi looja ei ole, nagu seni arwati, waid mõistlik majapidaja, kes seda tänuga wastu wõttis ja tarwitas, mis eest leidis.

Lõppeks tähendame, et tõlke kõrget wanadust ka nuhtluste määruse pehmus kinnitab. Isegi raske warguse eest trahwitakse rahaga. Üksnes waletunnistuse eest antakse „wiiget jelfa pehl“ — ja sedagi wist üksnes sel puhul, kui kohtualusel raha ei ole maksta, sest esimene nuhtluse määrus lepib umbes sellesama süü juures rahatrahwiga: 1 walge (wäikene hõberaha). Ülepää torkab üks meie rahwa põuepattudest walusasti silma. Terwe pool osa nuhtluse paragrahwidest räägib waletunnistusest, walekaebtusest, waletamisest, kõik süüd, mis meie päewil weel meie rahwa elu sapiga ja mürgiga rikuwad, kus wend wenda ajalehtedes, salakirjades, suusõna laimdustes kahtlaseks püüab teha ja temale lõõga kaela keerutada. Ei oleks meil ega wist kellegil auusal Eesti mehel palju selle wastu waidlemist, kui wanast «Liiwi talurahwa õigusest» mõni punkt kui hirmukaja hauast tõuseks ja wenna wiha külwajatele, wenna auu määrijatele, k o d u m a a teotajatele, jälle oleksiwad „wiiget jelfa pehl.“

II.

Esimene Eesti soost kirjamees.

Kuna ülewal äratrükitud nuhtluse seaduse wõõras mees Eesti keelde on torkinud, astume siin pinna pääle, mida Eesti käsi on harinud ja Eesti silmawesi raskel ajal niisutanud. Kuna ülemal wõõra seaduse-andja raudne rusikas walitses, ilmub siin omase mehe palaw süda, kes kodumaa kurwa käekäigu pärast leinas sulab. See mees, esimene Eesti mees, kellest teame, kes sulle on kätte wõtnud ja paberisse pannud, mis südant täitis ja meelt liigutas, see mees on Puhja köster K ä s u H a n s, nagu teised teda nimetasiwad, ehk H. Kes, nagu tema ise oma kirjale on alla pannud. On K ä s u H a n s u järelejäänud kirjalikud mälestused ka vähemalt 150 aastat nooremad kui Tallinna nuhtluse määrused, siiski on nad meile armsamadgi kui wiimased. Esmalt leiame siin selgeid jälgi, mil kirjutamise kunst meie rahwa seas aset wõttis; teiseks astuwad siin esimest korda sündinud Eestlase waimutööd silma ette, millest rahwusline keel ja mõtlemise wiis wälja paistab; kolmandaks on nad täiesti algupäralised ja osalt luulelised; neljandaks kuju poolest täielisemad, sisu poolest ülemad.

K ä s u H a n s u sulest on meil kaks kirjatükki tuttawaks saanud, esmalt kiri, mis tema 14. webruaril 1706 Pärnu on saatnud „dem Hochwohlgelehrten H r Magister, Könik Könikson Wohlverordneten Pastori zu Kawelecht,“ ja teiseks nutulaul, mis tema 1708 Tartu linna ärarikkumise üle teinud.

Esimene kiri juhtus mul jõulu-kuus 1893 «kolikambrid koristelles, nukke läbi nuuskideles» Liiwi-maa konsistoriumi arhiwis üsna kogemata näppu ja käib nõnda:

Summalast Baljo Rahho u. Terwit.

Auwolik Rörgeft Opnu Herr Magister, nint Kerf Esfand.

Kuitao nüüd meije man Luggu om, fis ei tijä minna jelle auwu-liffulle Herr Magistrille middäti mund fest affjast kirjotada, kui et Summalalle ol ju tenno, et meil meije Wainlaifest ennämb juurd pelgo mitte ei olle; Suge ennämb pelgo om neil meist, kui meil neist om, fest et ka ne üllebä Wainlaffe Tartuki linast püuwäwä ärrä pacta, kui neile meye Pardist mahtu faab. Päle se fis anna minna jelle auwo-

liffule Šhr Magistrile tedä, et se pastor Oldenkop taht tulleswal Medil tulla meije Rahwast lawwale wõtma, Enge jest et meil Wina n. Obladit es olle, es woi ka mitte jaija, sis ei woi jeddä nüüd sel Rõrral mitte sündidä; Enge nüüd olleme meije Nõuw Rihlkunna Rahwaga piddänu, et nemmä wois eggämees weidi rahha fokku pauna, et üts ancker Wina woifi Pernust osta, ninck kui minna jeddä rahha olle fokku janu, sis tahha minna, kui H, tahhab, Pernutte ütte Woormündriga minna, ninck jäält sis Wina ninck Obladit osta, ninck eht Summal meile seni weel parrembat aiga rahho polest annab, et sis Šhr Magister ütten meijega jälle taggasi wois tulla, Ent seni jättä minna jeddä auwolikko Herr Magistril, se kige armsamba Summala hole n. Kaitmisje alla, mitma 1000 Terwustega, n. jä ikkes se Šhr M. hä tahtja n.

usfutaw orri

Puhjalt den 14 Febr 1706.

H. Kes.

S. p. Anna ka tedä, et Herr Magister tahhaß jelle leutenant Waldenstättille kirjotada, et ne Kerk Esfanda Tallomihhe, peäß ommete nüüd Te aigu mönni Koorma Ruutlit n. aija jaihit wäljä weddädä, jest kii ne aija omma ärrä pallutettu, esfierralikkult Kerk Esfanda usaija ümbrelt, Minna olle küll neid marja Puid tahtnu hoita, Ent se ei tahha mitte awwitada, muud middäki sel hawal kui Summalaga."

Kiri niisama ka nutulaul, mida nimetasime, on nukeliste Gothi tähtedega kirjutatud, üksnes siin ja sääl puuduwad ümar-gused Ladina tähed silma, nimelt Ladina keelest wõetud sõnades: «Magister, Obladit, Wina, ancker» j. n. e. Seda ei tule imeks panna. Wanemal ajal kirjutati harilikult niisama nagu trükiti s. o. nurgeliste tähtedega Saksa eesmärgi tõttu Alles Bengt Gottfried Forselius hakkas kirjutatud kirjas Ladina tähte tarwitama, kuna trükis Gothi wiis tänini walitsejaks on jäänud. Mis põhjal ja mis mõjul kirjutamises Ladina tähed wõimust saiwad, ei tea meie ütelda. Mõned on arwanud, et Rootsi aegsed Rootsi õpetajad Sakslaste kiuste Ladina tähte olla tarwitama hakanud oma Rootsi emakeele eeskujul järele, aga see ei wõi õige olla, tollaegsed Rootsi kirjad, mis meile silma on sattunud, käiwad ka kõik Gothi wiisi.

Õigest kirjutamises käib Käsü Hans Forseliuse - Hornungi radasid. Üksnes paaris kohas wilksuwad Stahli kirjawiisi riismed,

näituseks «ancker» ja „faitšmišje.“ Pääsõnad kirjutab tema endist wiisi weel suurte alustähtedega, kui ka mitte kindlalt. Keele poolest on kiri laitmata ja wõiks meie aja kirjameestele esskujuks olla, kui paar pisukest eksitust maha arwame, mis Saksa keele rehnungi pääle tulewad. Sest Saksa keelt näitab Käsü Hans weidi oskawat. Kirja adress ja kuupäew on Saksa keeles kirjutatud. Nõndasama teab tema kirjas Sakslaste eeskujü najal wahet teha, kunas sõnu Ladina tähtedega tuleb kirjutada. Et ta aga siisgi Eesti soost mees on, selle üle ei tohi silmapilk kahewahel olla, kui tema nime ja tema puhast Eesti keelt meelde tuletame. Siisgi paistab Saksa ehk Rootsi mõju sellest selgesti wälja, et tema haritud inimeste kombel enesele perekonna nime walib ja Käsü Hansu, mis wahest tema kodupaika tähendas, Hans Kes'iks muudab. Täht «e» sõnas «Kes» ei wõi meid segada, sest et tolle aja kombel wõõra keele tõttu «e» täht niisama kõlas nagu «ä». Tung perekonna nimesid wõtma on aga warakult nende Eesti soost meeste rinnus ärganud, kes kuidagi kõrgema haridusega kokku puutusiwad. Nõnda leiame ühes wanas Eesti keelses wandes Rootsi aja algusest, et Reinu poeg Tõnis ennast «Kerck» nimetab, kuna teda warem wististi Kärge Tõniseks hüüti. Sedasama nähtust paneme ka Georg Mülleri jutlustes tähele.

Kust aga Käsü Hans pärit, kunas ta sündinud, kus ta koolis käinud, mis ajast pääle ta Puhjas kõstri ametit on pidanud, kunas surm ta ära koristanud, selle üle ei tea meie wähemat. Puhja kirikuraamatud waikiwad, Puhja rahwas Käsü Hansu enam ei mäleta, mujalt ei tea meie otsida. Aga olgu pääle. Mis tema kirjast wastu paistab ja mis nutulaulus kinnitust leiab, on see, et tema oma ametis ustaw oli ja ka siis koha pääle jäi ja kohut täitis, kus teised, kel ial wõimalik, sõja hirmu eest kindlate wallide taga warju otsisiwad. Põgenejate seas oli ka Puhja õpetaja mag. Kõnik Kõnikson, Rootsi mees, kes Pärnu oli põgenenud. Kuidas Puhjas waheajal lood läinud, sellest annab oma õpetajale koju jäänud kõster aru. Nagu waikne noomiw hää heliseb meil kirjast wastu, et karjane oma karja raskel ajal maha jättnud ja wõõrad hingekarjatsed hooletusesse jäetud karjatallised peawad koguma; et kogudusel ka armulaua andidestgi suur puudus ja kõster peab awitama ja nõuu pidama, kus õpetaja

üksnes oma kallist elu katsub kaitsta. Lõbus ei olnud ju Puhjas tol korral kellegi põlw. Wõõrad wäed on läbi käinud ja põletanud, mis mitte tulekindel ei olnud; talupojad on wõtnud, mis wõtta oli. Isegi marjapuud on ära häwitatud. Köster on püüdnud hoida, mis jõudis. Aga palju see ei ole awitanud. Rootsi wäe päälikut peaks õpetaja paluma. Tema sõna ehk maksaks rohkem. Sellegipärast ei heida wahwa köster meelt ära. Lootusega tema waatab tulewa aja sisse. Saksenist ja Poolamaalt tulewad kuninga Kaarli käest wõidusõnumed. Kuura-maa langeb täiesti Rootslaste kätte. Kartus waenlaste eest kaob. Waenlastel olla «ennämb pelgo meist, kui meil neist om». Käsü Hans ootab kindlasti, et ka kindel Tartu jälle Rootslaste kätte langeb, et «Jummal weel parrembat aiga rahho polest annab», ning et õpetaja pea tagasi wõib tulla.

Kui tühised kõik need ootused ja lootused on olnud, seda näitab Käsü Hansu nutulaul Tartu linna ärahäwitamise üle kaks aastat hiljem. Küll sundis raudne Kaarel XII. Sakseni kuurwürsti ja Poola kuninga Augusti rahu tegema, aga wisam ja kardetawam waenlane, Peeter Suur, ei annud järele ja sõda kestis edasi ja õnn hakkas Wenelaste poole kaaluma. Alt-ranstäditi rahuleping aga äratas esiotsa meie maal Rootsi meeleliste keskel walearwamisi, nagu oleks nüüd häda kõik möödas, ja ajas nagu wärske tuul lootusepurjed laiali, et waenlaste wõimus ka Tartus otsas. See oli aga otse hukatuseks mitmele auusale mehele, keda ka meie kirjanduse lugu tänuga mäletab, kui ka wiimaks terwele Tartu linnale. Kas põhjusega ehk põhjata — ajalugu ei ole seda weel mitte selgeks jõudnud teha — hakkas Tartu kommandant Naryshkin arwama, et linnarahwas mitte üksnes südamega Rootslaste poole ei hoia — mida ju Rootsi alamatele ei oleks wõinud süüks panna —, waid et nad ka Rootsi sõjawäega salaja kirjased wahetada ja Wene wäe liikumise üle sõnumeid saata. Waljult hakati nüüd linnarahwa üle walwama, kes ka mitte wälja alewitessegi ei tohtinud minna. Kes wähekahtluse alla langes, see pandi surmakohtu alla. Nii hukati 27. juulil 1707 endine Puhja õpetaja ja Wastse Testamendi tõlkija Adrian Verginius ühes kõstri Erdmanniga awalikult ära. Kahtlus kaswas. Linn wärises. Ja mitte ilmaasjata. 9. webruaril 1708

kuulutasiwad õpetajad kantslite päält keiserlikku käsku, et kõik rahwas Wene maale wangi wiakse ja linna müürid maha kistakse. Nädala jooksul pidi rahwas oma waranduse ära müüma. 16. webruaril käisiwad nad wiimast korda igauks oma kirikus armulaul. 18. webruaril oli lahkumise tund käes. Küpse külma ilmaga wenis õnnetumate hulk linna wärawast Wologda poole wangi. Kes hääga ei lahkunud ehk wiiwitasiwad, neile tegiwad sõjamehed jalad alla. Pääle selle lasti suurtükid wallide pääl tühjaks, wallid lõhuti maha, linn pisteti põlema, sõjawägi pandi teise paika korterisse.

Wangide seas oli üks pisukene Eesti poisikene, kes pärast enesele nime wõttis «Raudiall», sest et tema, nagu tema poeg Aleksander jutustab, wangi wiimise ajal rauus, «raude all» olnud. Pärast tulnud ta muu linnarahwaga Wologdast tagasi ja pidanud eluotsani Tartus kalamehe ametit. Tema poega Aleksandrit Raudialli arwati kaua esimeseks Eesti soost kirjameheks, kes mitmed Wennaste koguduse waimulikud raamatud Eesti keelde on toimetanud. Nüüd on aga selgeks saanud, et seesama kurb lugu Tartus, mis Aleksandri Raudialli isale nime pani, meie Käsu Hansule põhjust on annud, lauliku keelega ja kirjamehe sulega linna ärarikkumist kodumaale kuulutada ja seega enesele auupärga punuda, mis küll kaua eksikombel wõõra mehe, Aleksandri Raudialli pääs säras, mida meie aga nüüd täie õigusega Käsu Hansu pähä tagasi paneme.

Kuidas eksitus wõis sündida?

Sellest, et Raudialli raamatud trüki läbi awaldati, kuna Käsu Hansu nutulaulu pääle keegi ei mõtelnud, see on ei keegi neist, kel jõudu ja mõju oleks olnud, temale teed tasandada kaugematesse ringkondadesse. Rahwa seas on laul ise Wõru ja Tartu pool laialt tuttawaks saanud. Kui ma kord ühe Wõru mehele laulust mõned kohad ette ütlesin, sain wastuseks, et temagi sarnast laulu oma kodupaigas kuulnud. Laulu käsi-kiri on aastasadade jooksul kadunud, aga õnnekaupa hoitakse laulusõnu Tartu Jaani kirikumõisas alal. Sääl loeme nimelt ühes wanas kirikuraamatus, mis oma algusega Rootsi ajasse ulatab, kiriklikkude teaduste taga järgmiselt: „Ao 1708 machte

einer Käſo Hanß, Küſter zu Kawelecht oder Pohja Kirch folgendes Klage-Lied über die Verſöhnung der Stad Dörpt“ s. o.: «Aastal 1708 tegi üks mees Käsu Hans, Kawilda ehk Puhja kiriku köster, järgmise kaebtuse laulu Tartu linna ärahawitamise üle». Selle järele tulewad laulusõnad, 32 salmi. Mgtrd. R. Hasselblatt, kes 1890 Eesti Õpetatud Seltsis sellest samast laulust rääkis (Sitzungsberichte 1890 lhk. 32—34: Ein estnisches Klage lied auf Dorpat), tunnistas, et selle käsikirja järel, mis tema Tartu raekohtu kirjakogus leidnud, laulul 36 salmi olla, aga meil ei ole mahti olnud, asja säält pikemalt läbi waadata.

Laul, milles linn ise oma kurwa lugu jutustab ja iga salmi lõpul ärdasti kaebab: „Oh, ma waene Tardo Siin,“ langeb kolme jakku.

Esimeses osas, salm 1—8, kuulutab, kuidas linn ennemeine jõukas, aga ka ülekohtune olnud. Õnneks wõime selle jao muutmata lugejale ette seada. Sõnad käiwad nii:

1.

„Oh! ma waene Tardo Siin:

Mes sündi nüüd siin minnoga

Perratu ma olle siin:

Kes woib mo päle kaeda?

Mo Pat mulle teggi jedda,

Et mull johtu ni suur Hedda,

Sedda pea nüüd tundma siin.

Oh! ma waene Tardo Siin.

2.

Mes mul olli enne waja?

Kui mul Käsi häſte keuſ:

Torre Koa, torre Maja,

Sure Nida, Wilja teuſ,

Kalli Kooli, Kirriku;

Muſaſt kif ehhitu

Olli minno sihen siin:

Oh! ma waene Tardo Siin.

3.

Ma olli wägga kullus Siin
 Ülle tige Sifflande Ma:
 Kit ne Kalli Nju siin,
 Minno sißen olliwa
 Akkademi säeti,
 Sure Kohto moisteti,
 Enne minno sißen siin
 Oh! ma waene Tardo Siin.

4.

Wilja Kaup mull olli hä,
 Kohke olli minno Möt,
 Woiji torrest ellada
 Egga Meeß tei Patto Tööd
 Kohfeste ma siße sai,
 Kassinast ma wälja möj,
 Nappist müdi Ollu, Wiin
 Oh! ma waene Tardo Siin.

5.

Kui Lada Päiwa olliwa,
 Sis neid siin küll peeti,
 Ma Rahwas tokko tulliva
 Kaupa siße weeti,
 Et torre olli käwwa tääl
 Mo egga Mehhel Turru pääl;
 Ent keß om je nüüd eunnam siin?
 Oh! ma waene Tardo Siin.

6.

Merre-Laiw eß olle mitt,
 Mo al nätta eal tääl.
 Eß holi ma fest middakit,
 Küll Rahha todi Laiwva pääl,
 Es woi ma mitte kaibada,
 Küll Rahha todi Laiwata,
 Dtse Roddo siße siin.
 Oh! ma waene Tardo Siin.

7.

Ne kõrgeft Optu Prowesri,
 Tudentid Akkademi pääl
 Kui ka ne auha Ahefri
 Ja kii ne Kohtu Kenja tääl
 Ni mitto mõnda auhat Meeft.
 Ne sõwa ikkes Rahha eest,
 Kohhalb wäega kallist fiin.
 Oh! ma waene Tardo Liin.

8.

Oh! ma waene Tardo Liin
 Ma kaiba omma Kallestust,
 Armuta ma olle fiin,
 Es tunne omma Dünetust,
 Kambri neile kallist müüsi
 Wõtti nida kui ma tufi
 Rahha, neide Kääst fiin.
 Oh! ma waene Tardo Liin."

Teine osa ulatab 9—26 salmini ja seletab, ku' das linna-
 rahwa patu pärast Jumala õige nuhtlus linna pääle tu' nud, nõnda
 et kiwi ei jäetud kiwi pääle. Küll noominud õpetaj' d ja hüüd-
 nud meeleparandamisele, aga see jäänud wiljata. 12. sa' m jutustab:

„Pappi röökswa Kantsti pääl,
 Et Hedda saab mul tullema;
 Ent pannii hedda narufi tääl,
 Es nalka joht waamb ollema,
 Pappi Röökmine tõttef sai
 Hedda minno Kätte sai.
 Hedda fundi minnu fiin.
 Oh! ma waene Tardo Liin.“

13. salm räägib, kuidas Wene wägi linna al'a tulnud ja
 linna laskma hakanud. Mis hirmu see linna ral wale toonud,
 seletab 14. salm:

„Tulli Tarw mul lasti siše,
 Tülki Mürrin ning Bombi Häl,
 Honi Rahwa ütteleše
 Pörrut, lei kii mahha tääl,
 Rahwas paeši Toomi pääl,
 Es löwwa Armo henne jääl,
 Nätš je olli hirmuś Piin
 Oh! ma waene Tardo Liin.“

Linn langeb. Rootsli wägi taganeb Narwa poole.

„Linna-Rahwas jäiwa sija,
 Dšast Koddanikfo ning Raat.“

Pea aga tõusewad kahtlased arwamised kodanikkude truuduse kohta Wene kommandandi südames. 20. salmis loeme:

„Mõnda Süüd ta neile And,
 Tarto Radi Lüllli pand
 Šhand Krop ning Morešiu.“

21. salmis leiame wangiwiimise põhjust:

„Kui Ta jedda kulda sai,
 Et Kootše pallaw päle paist,
 Siš Ta Wenne Male weij,
 Kik je Liina Rahwast wäest
 Šhanda ning Emmanda,
 Ülli hallest igtiwa,
 Wenne-male minnen siin.
 Oh! ma waene Tardo Liin.“

22—26. salm räägiwad, mis tühjaks jäänud linnaga sündinud.

Kolmas jagu, 27—32. salm, on noomimine terwele maale, iseäranis aga meie suurematele linnadele, et nad meelt parandak-
 siwad ja mitte sarnast hukatust eneste pääle ei tõmbaks.

27.

„Oh ja auša Rahwa-Suggu,
 Ke mo Dša naiwa tääl,
 Pange Kirja minno Suggu,
 Egga omma Kele pääl,

Mes mul Wenna Wihha tunnu,
 Kui ma olle hukka lännu,
 Ring kui olli enne siin.
 Oh! ma waene Tardo Liin.

28.

Kirjotage Nja, Ruud
 Kun mul Dth om tulnu tääl,
 Et se perran tullew Suggu,
 Woif seft luggeda Kirja pääl:
 Anno Tuhhad seitse Sabda
 Päle Kattesa sündi sedda;
 Dtse Margret Paiwal siin
 Sai ma hukka Tarto-Liin.

29.

Kes mo Dtja kaeb pääl',
 Pango sedda tähhele,
 Jätko Kurjust mahha tääl,
 Wötke Dppust hennele,
 Kängo ümbre Pattust henda,
 Et ni sa ka mitte nida
 Hukka ötse miinna siin.
 Minna waene Tarto Liin.

30.

Armas Reval, Pernau, Riga
 Wötke minnust Dppust ka,
 Urge wötke mes om liig,
 Rige neide Asjuga,
 Jätke mahha Kõrgistust,
 Armastage Allandust,
 Ei sa teye hukka siin.
 Kui ma waene Tarto Liin.

31.

Om teid Summal hoidnu weel,
 Olgo se ifs teije hool,

Ujutaw kui teije Meel,
 Om omma Kuninga pool,
 Ne omma noore Berregan,
 Müüd teije eest om Söbda man,
 Et teije eß ja hukka siin.
 Kui ma waene Tarto-Viin.

32.

Oh! olleß mul se ön weel,
 Kui teil om, mo Belli nüüd,
 Rittaß Jummalad mo Meel,
 Ning ei tefi ennam Süüd,
 Ent nüüd om möda Armo-Nig,
 Seperrast jä ma ötse waif;
 Kiwvi Unnik ma olle siin,
 Oh! ma waene Tarto-Viin."

Armuaeg tuli küll pea tagasi, aga et linn «ennäm süüd ei tee», sellest meie ei kuule midagi. Sest nutulaulu järel on Jaani koguduse õpetaja Johann Heinrich Grootjaan, kes laulu Jaani kirikuraamatusse üles tähendanud ja kes kui ustaw hingekarjane wangipõlwes oma karjaga rõõmu ja risti jagas, järgmised read kirjutanud: «Aga et küll kõigewägewam ja halastaja Jumal keiserliku majasteedi südant on liigutanud, et tema selle linna rahwa 6 aastase wangipõlwe Ao 1714 webruari kuus lahti laskis, et tema jälle wõis oma kodupaika Tartu minna, siiski näeme, et tema jälle ometi oma wana patupärmi pääl wedeleb. Nuhtlus ilma armu kaasaitamiseta ei paranda mitte». —

Nõnda on lugeja esimest Eesti mehe kunstlaulu tundma õppinud. Ei wõi salata, et ta kuju ja sisu poolest igapidi alguse töö on. Keele puhtus ja selgus on metrumi ja riimi sunnil palju pidanud kannatama, ilma et vähemalt needgi oleksiwad kiitmise wääriliseks tõusnud. Õigestkirjutuses on mitmetpidi tagurpidikäiku tunda. Wõõra keele tähed, mis kirjas arwa läbi lipsanud, tulewad tihti nähtawale. Luulelendu otsid asjata. Usu-õpetuse mõtted, mis iseenesest õiged ja hääd, on liig kainel, kuiwal kujul laulusalmidesse walatud. Üksnes mõnes paigas

läheb kirjeldus elawaks ja kauniks. Kiita, wäga kiita ja kõrgeks tõsta aga on armastuse waim, mis laulust wastu lehwib, soe süda, mis igast reast tunda wõib. See soe süda wõtab liigutawal kombel osa ligimese hädast; see soe süda ajab laulikut, oma walu laulus awaldama; see soe süda ei anna laulikule rahu, enne kui ta kaaswendi ei ole hoiatanud sarnase õnnetuse eest; see soe süda tuksub ka wiletsuse päiwil weel palawas tänus meie rahwa häätegitajate wastu. Meie rahwas oskas tänulik olla. Meie rahwas teab weel praegu rääkida «wanast Rootsi ajast» kiitusega. Kes wõib pahaks panna Käsu Hansule, kes wõib ilma kaastundmiseta lugeda tema kui Rootsi alama tungiwat palwet oma kaaswenda-dele, kes niisama igatpidi alles Rootsi alamad oliwad, «usutaw olla oma kuningale»,

„Ne omma noore Berregan,
Nüüd teije eest om Södda man.“

See soe, kaastundlik, osawõtlik süda täidab kuiwa, karedat, tahumata salmikut eluga ja tõstab tema tegijat laulikute kilda, päälegi isamaa laulikute seltsi, kelle kohta meie oma suremata isamaa lauliku Koidula sõnu mitte õiguseta ei tarwita:

«Sul laulan ma, mu ülem õnn,
Mu õitsew Eesti-maa,
Su walu südames mul keeb,
Su õnn ja rõõm mu rõõmsaks teeb,
Mu isamaa!»

Kas meie laulik ka isamaa paremaid päiwi on näha saanud ja isamaa rõõmust on wõinud laulda, seda meie ei tea. Aga juba seegi laul ja seegi kiri kinnitawad temale Eesti kirjanduse ja hariduse loos auusa paiga. Puhja aga, mis muidugi ülitähtjas oli Eesti wanema kirjanduse loos, lisab oma auukroonile uue läikiwa kiwikese juure.

Hakatuses tähendasime, et nooruspõlwe mälestused kalliks meile jääwad ja tihti eestähendawaks saawad terweks elueaks. Mis muud tohime lõppeks soowida, kui et see waim, mis Eesti rahwuslise kirjanduse hommikul kui wärske kaste meie südant kosutab, et see kodumaa ja rahwa armastuse waim eestähendawaks jäägu meie rahwa kirjandusele ja luulele ka edaspidi. Ja tõesti, kes pime ei ole olnud, peab rõõmuga tunnistama, et see

ärmastuse waim on kaua lehwimas olnud meie kirjanduse wälja üle; peab tänuga tunnistama, et meie ettewõtmised on õnnistatud olnud, niikaua kui armastuse ingli tiiwade kohinat kuuldi meie kodumaa pühal pinnal. Aga niisama peame waluga tõele auu andma, et siis ajad on tulnud, kus armastuse ingel pale pidi kinni katma, kui wennawiha meie kirjanduses ja luules pääd tõstis; kus ta pidi põgenema kurbtusega, sest et «wend andis wenna ära». Peaksiwad need kibedad aastad meie selja taha jõudmas olema, peaks weel meie põlwe rahwas seda rõõmu maitsta saama, et

« — Taara tammikutes
Weel kuuled kanget häält:
Kõik ennemuistsed tuuled
Weel pole kadund säält!» —

W. R

Kaebau kohtu!

I.

Baat' see on jula tõsi: ära ja feda usu, mida rahwas küla laudu räägib. Võid kõike uskuda, mida maailmas kuulda, olgu see minu pärast kas wõi otsekohe tuulest wõetud; noh ütleme, kui keegi sulle jutustaks, et suur kell, mis ülewal Gusjakowi küla kiriku tornis ripub (ta küll raskem ei ole, kui kõigest 34½ puuda, ja maailmas on muidugi veel suuremaidgi kellasid, aga Gusjakowis ei ole suuremat, ei ole ka suuremat olnudgi) — no jah, et seejama suur kell õige nõuiks wõtnud ja tornist maha kobinud, kõrtsi kõmpinud, leti juurest poole toopi wälja küsinud, laua taha istunud ja wiina ära purjutanud, soolatud kurkijidgi veel juurde hammustanud. See lugu näitab küll, nagu oleks ta luifatud, aga ometigi wõid ja feda ennem uskuda, kui mis nüüd küla laudu puhutakse.

Rakskümmend aastat elawad inimesed kui ühe färgi sees: ühel päewal nad laulatatigi. Önnis preester Aristarch, kui ta päewad ju õhtule hakkasiwad weerema, armastas fagedasti sel wiisil ameti waewa kergendada. Dotab, kuni paari kaks kolm, mõnikord kas wõi neli koku saab — siis ühefordne töö; siis üks paar teise hännas kinni, wana önnis ise kõige ees ja talutab nad ümber lauakse, kuna salmilaulja ja kõster laulawad: „Jefajas, rõdmusta!“ Just selle tarwis ta oligi poole tosinat õige odawaid pürgasid muretsenud. Talupoja inimesele üks puhas, kui aga jumalafõna üle käib. Esmene paar oli Terenti Stübai oma punapõsi mõrsja Oljonaga olnud, wiimane Andrei Kiwshenko oma Parasfaga. Ja ega önnis preester feda asjata teinud: sest laulatamisest jaadik käisiwad neil asjad kõik käsi käes. Kõige päält: ühes nad ehitasiwad enestele

uued majad, suure kapsaaiaga ja just kõrvustikku. Oli põllule sõita — Terenti koorem Andrei koormas kinni. Oli kõrtsi tarvis minna — Andrei istub Terenti kõrval; ühel ajal nad käivad suure-paastu aegu patal, ühe kurjast hakkab preester kummagi otja kinni, miks nad weel teine kord aastal ei taha patale tulla — Peetri-paastu aegu. Ja mis weel parem: ühes nad wõtawad iga aasta mõisast wakamaad katksummend põldu, ja siin on neil kõik pooleks: seeme ja töö ja lõikus, kasu ja kahju. Ja nüüd korraga olla uisjused südame sõbrad riidu läinud. Ega seegi neil kerge auuga sündinud. Terenti näituseks on wiina wõtja mees. Ega wõi just ütelda et Andreigi teda wõtmata jättis — kes teda põlgab; kui pakutakse? Aga Terenti armastas teda õige põhjalikult wõtta; nii et ta, kui koju sai, kõigewähemalt kas atna ruudu katti lõhtus, ehk leeme paja ümber ajas, ehk koguni Oljona pää kohal rusikat keerutas; (pandagu tähele, ta keerutas paljalt, sest ega Oljona just nende liigist olnud, kes enesega kaua hullata lasewad). Oliwad asjad nii käinud, siis oli Terentil tuttav tee Andrei poole, ja sääl hakkab ta sõpra sajatama ja talle kõiksuguseid rantsid pattusid ette heitma. Ta on kord uisjuse werega, et teifiti ei wõi. Nüüd tuleb päewawalgele, et kallid Maarjamaa paljalt mõne imelise ekstituse tõttu Andreid, kurjategijat, weel oma pinnal kannab ja teda ammu juba ära ei ole neelanud; selle pärast et Andrei kawal kelm ja päris waras olla (eks ta teda, Terenti, minewal aastal wilja jagamisega tüsjanud) — jalalik kinsaja — (wist ei olla tal oma punu-film Paraslast küllalt, et Oljona ümber lipitseb) — ja pääle selle weel selge jumalasalgaja, sest et ta Peetri-paastu aegu patale ei tahtwat minna.

Sseenesest mõista oleme meie paljalt wiisakuse pärast nii õrnu sõnu walinud; Terenti, see wiisakusest suuremat ei pidanud, tema sõnadel oli wäge, ja nad tuliwad otjekohe suust wälja. —

Mis siis Andrei sel puhul tegi? See ei lausunud musta ega walget, muud kui parandas aga rattaid ehk teritas wikatit, ei teinud ennast kuuldawaksigi, ainult õige arwa, kui Terenti mõne õige sarwedega sõna lendu lastis, siis ta muigas wähe ja keeras kihwu. Oli Terenti ennast wiimati wäsinuks sajatanud ja hakkas ta etteheitmiste wägewalt purtskaw hallikas wähehaawalt kuivama, siis ütles Andrei suure rahuga: „Soh, nüüd mine koju, wana sõber ja pane külje pääle!“

Ja Terenti tõusis ka tõesti üles ja tuigerdas koju poole. Mine nüüd ja riidle sa uisjuse inimesega kui Andrei, teda sa kuidagi wiisi kõhewilegi ei saa. Temal juu kinni, ütle talle kas wõi mis. Mõne

teise wastu — ei tea, kas tal juu kinni oleks jäänud, aga Terenti wastu . . . Andrei teab ju, ega see kurjast südamest tule. Terenti on niisuguse werega — muud pole sääl ühtegi. Noh, ja Andrei jälle on niisuguse werega, et ei armasta palju suud kolutada.

Ja ühe korraga jutt lahti, nad olla riidu läinud. Võib ehk olla, naestel on wähe nääklemist olnud. Ühi niisama ümargune! Keegi ei ole seda enne näinud, et Oljona ja Paraska läbi ei oleks saanud. Millalgi! kes seda imet enne ilmas kuulnud, et kuskil kaks auuwäärt naesterahwast teine teisel nõnda ütelda nina all elawad, kümme kord päewas koku saawad, ja et niisugused kaks auuwäärt naesterahwast ikka rahus elanud ja millalgi teine teisega karwu pidi koku ei oleks läinud. Ei seda küll eluilmast enne ole nähtud. Ühi Paraska ja Oljona elawad juba kakskümmend aastat õue õue wastu, ja mitte kordagi ei ole nad weel õieti riidelnud; noh muudugi, juhtus mõnikord . . . kus patune inimene sest pääseb! Juhtus ehk nii, et Paraska kord wimma wedas ja päewa kaks Oljona ühe wahelt ninagi sisse ei pistnud; iseäranis — ja siis ei olnud ka tõesti teisiti võimalik — kui mõlemad perenaesed ühel ajal leiba küpsetasiwad ja korraga asi nii juhtus, et Paraskal mõni raabikakk wälja tuli, Oljonal aga pätsid nii oliwad tõusnud, et kas wõi saada wäljanäitusele. Juhtus ka nii, et Oljona oma krantsid Paraska sigade pääle ässitas; aga sääl oli põhjuseks ka jälle auus wõistluse püüdmine. See oli siis lubatud, kui Oljona märkas, et Paraska seal palju enam raswa oli, kui ta ühe wanusel üleaedsel Oljona õue pääl. Aga niisugused paugatused läkswad iseenesest mööda. Leiwariiu lepituseks saatis Oljona Paraskale ühe oma wäljanäituse kakkudest, sea-riiu tagajärjed oliwad weel ilma süütamata, sest Paraska krantsid oliwad suured jõbrad kõigi Oljona kodakondsetega ja jätsiwad plehku panewa naabri neiu warsti rahule, mitte ta laiad lontkõrwadgi ei jõudnud neid kiusatuse sisse saata.

Nii näeme, et siis ka siitpoolt tüli wiist ei wõinud tõusnud olla. Aga ometi seisab terve küla kui üks mees selle eest, et hirmus asi tõesti on sündinud, see on, et Terenti ja Andrei wahel sõprus footumaks lõppenud, ja et Andrei koguni selle jalgwärawale taba ette olla pannud, mis ühest õuest teise wiis. Sellest on kõik kohad juttu täis. Aga mis see weel? Saab koguni teistest asjadestgi kuulda. Näagitakse . . . Andrei ja Terenti kaebanud üksteise pääle walla-kohtusse. Ennemini kaebanud Andrei Terenti pääle, siis Terenti Andrei pääle. Noh, wallatirjutaja

on ehk ainukene, kes sest asjast selgust mõistab saada, ja ei tea, kas temagi, kui asi põhjast saani läbi võtta, temast aru saab.

Kaaskümmend aastat! Ja korraga on riius ja koguni kaebustega väljas. Küll ikka tuleval pühapäeval preester selle kohta „sõnakeste“ ütleb. Küll ehk oleks ka kõige parem kohtud käimata jätta ja mõlemad kirikusse kutsuda, nii hästi Terenti kui Andrei, küll koguduse eestpalve ja pühendatud wesi kõik selle kuusatus ja kurjuse neilt wõtaks, sest kui dieti järele mõtled, ega see kõik muu ole, kui wana kurja töö; ega tema ju kunagi ei puhka. See talt une wiis kõik kaaskümmend aastat, kui nägema pidi, et patused inimesed teine teisega elawad kui inglised. Tema'p see ajasgi nüüd musta kassi wahela.

II.

Ja kui järele mõtled, mis tühine asi kõige selle riiu sünnitas, siis ei tahaks mitte uskudagi. Riid algas pörja pärast.

Asi oli juure paastu ajal juhtunud, nädal enne Lihawõtet. See on pörjaste elus kõige libedam aeg, sest et neid siis weristatakse. See pörjas, kellest asi oli alanud, oli juba kaunis täiskaswanud pörjas, nii et dieti ütelda ta pörjas enam ei olnudgi. Kõige pigem ta oli, ehk figudik, see on niisugune elulane, keda täna, homme seaks wõid nimetada. Ta oli Andrei pärast, ja kogu Riwohenko perekond oli ta pääle uhke, sest temalt oodati Lihawõtte ajaks tubli kandam raswa. Aga ega see Terentile ja tema perele põhjust wõinud anda wihkamiseks, sest nende Lihawõtte lootustel oli karwa päält niisama ilus pekkfelg ja rõngashänd. Kummagi talu figudikud oliwad lapsepõlwest saadik ikka lahutamata ja truud sõbrad olnud, just kui nende pererahwasgi. Iseäranis südant lõhestaw nende ühistes eluraamatutes oli aga see, et neile loodud oli ühel ja samal päewal noa alla langeda, nimelt Suurel esmaspäewal. Nad oliwad täiesti seisusewäärilise kaswatus saanud; kõige wähemalt peeti nende eest palju hagamini hoolt, kui munde allaealiste liikmete eest kummagis peres, sest kõik need „noored Stübaid“ ja „noored Riwohenkod“ kaswasiwad, nii kui Jumal nad oli loonud, ilma et keegi inimene fätt nende külge oleks pannud.

Palmipunde pühäl kadus mõlematel pika palge meestel nende tänine rõõmus olek, nad löiwad hätiselt kurwaks käest. Arwata on, et nad

ette ära tundsiwad, misfugune hirmus saatus neid tunni kahekümne pärast ootas ja et sest pääsemist ei olnud.

Sel päewal — päike hakkas looja minema — luusitiwad mõlemad undlikud kaasõjarad just mossis näol mööda Terenti õue, kui Oljona witsa kätte wöttis ja karjale wastu hakkas minema, kus ta lehm oli. Kogemata juhtus ta sigudiffusid filmama, ja ega õige perenaene teisiti wõinud, kui oma ja wõõrast wõrrelda; aga ei wõit olnud selle pool, kes ta pere uhkus oli. Sumal hoidku — mitte ligi piirigi. Waat, kus inimestel õnne! Kas ta millalgi kitsse olnud folgiga, kas pihuga? Wõik-fugused raided, oli see wähe näbrastanud arbuus, oli see kurt, mitmed setmed kõõgi loputused, ühe sõnaga, mis jätiised aga kätte juhtusiwad, — kõik läksiwad tema abla kere lihutamiseks. Ja mine ütle nüüd! Paraska sigudik näitab vähemalt kaks kuud wanem olewat, see on ära seletatud: ta annab naela wiisteistkümmeend enam raswa. Aga ühel päewal nad ometi oliwad sündinud ja ühe ja sellefama Sumala ilma käes suureks kaswanud. Kas ei pidanud kõige selle järele Oljona perenaese südamese kadefuse ufs närima hakkama? See tuli otsekohe iseenejest, ja õigust ütelda — ei jää olnud enne ühtegi kurja nõuu ega tahtmist olnud. Sää! samas õue pääl lamasiwad magufas rahus kaks õige mehisi koera loojaminewa päikese soojendawate kiirte all

„Äjs, äjs! Wõõras, haara!“ kamandas Oljona (ta süda ei mõtelnud selle juures ühtegi kurja) ja näitas naabri sigudiku pääle. Koerad muidugi tuhinaga põgenewa naabri neiu kallale, jätsiwad aga harjunud wiisil pea järele ja ei teinud talle vähematgi kurja. Sää! ei olnud midagi iseäralikku, seda oli enne ka mõnda korda juhtunud. Aga õnnetuseks pidi seda Mitka nägema, Paraska poeg, nii kaheksa aastane poisi-juks. Muidugi oli tal kiirem käik emale kaebama minna, mis häbi nende siga, kõige pere uhkus, pidanud kannatama. Ega Paraska seda seks wõinud jätta! Warsti oli tal südamese nõuu kõwa sellefama mööduga tagasi mõõta, see on: oma koerad naabri sigudiku kallale äsfitada. Nii ei saanud undlikud seaneitsikesed — kumbgi oma pere uhkus — oma eluea tunnilgi õiget rahu. See poleks nüüd weel suurem asi olnud, kui sellega jutt oleks lõppenud; aga taga hullemaks: ei tea, mis Paraska sigudikul wiga oli, aga õhtu poole jäi ta terwis nii nõrgaks, et ta kõlguisise pidi pesitatama, kuhu talle suure mure ja armastusega parematest õlgedest ase walmistati; aseme kõrwale seati künaga laket ja palawas wees kupa tatud pihu. Aga haige käänas kõigi nende häädete, parematele selja ja

oli seda moodi, kui ei peaks ta selle maailma rõõmudest ühtegi enam. Mis sündmused tema meelest maailma asjad nii halvaks teinud, seda ei ei teadnud keegi öieti ütelda. Arwati ühte, arwati teist, kõige ennem oli ehk see õige, et talle wiimase ajal liig palju toitu oli antud. Nooruse waimustusel oli ta waenekene üle õige raja läinud. Mis sest wälja tuli, wõib igaüks ise mõista. Noh, ja siis weel need pahad aimdused, — kas need ei wõinud erufid rikkuda, umbusaldust sünnitada? Muudugi mõjus Oljona koerte kallale tungimine, olgu küll, et seda ka enne juhtunud, selle korra ta pääle palju halvemalt.

Üks asi oli selge, raswast pühkigu igaüks nüüd juu puhtaks. Mine werista ja tõbine loom ära! Esimene asi: hõnnikul on ta kehast poole kõhnemaks langenud, ja teiseks — Jumal teab, mis tõi see on! Ehk on niisugune, et liha ei tohi suhu wõttagi. Waat siit see riid õiguse poolest sündisgi. Paraska oli ühe korraga otsast otsani wiha täis. Kuis siis! Ega see wiga muust kehast ei tulnud, kui just teisest talust! Et Mitka näinud oma silmaga, kuidas Oljona koeri ta pääle ässitas. Aga kui ta hää inimene oleks, mis häda teda siis ajas seda tegema? Oh, jah, küll see on hirmus inimese loom, see Oljona!

Banarahwa sõna ütleb küll, kui ja teist tahad tundma õppida, siis jõe temaga enne kolm punda joola ära; tema on Oljonaga wiist enam ära sõõnud, aga juba ta tema õppis tundma. Naene pagan oli ära näinud, et tema kärnasel seal just niisama palju raswa oli, kui wanal õuekoeral, Muril, ja jüda oli tal sappi täis. Aga kui keegi juba teise asja kaetseb, ei tal siis enam peatust ole! Et ole niisuguseid sõnakesti, mida hääd inimesed teawad; nende sõnakestega wõib mis tahes haiguse teisele kaela jaata. Säh nüüd su kakskümmend aastat rahulikku ja sõbralikku elu!

Kui Andrei asjast kuulis, siis läts ta peremehe hing wiha täis. Küll, küll wõib inimene teisele anda, paljalt mitte seda. Kuis!? Wõi tema jäägu siis ilma sealihata — just Lihawõtte ajaks! See on juba, et kas hüüa kurja! Ei see ole kellegi naabruse.

Mis jääb palju rääkida, aga kui õhtul Oljona sigudit haiget sõpra waatama tuli, siis kihutati ta suure häbiga minema, ja kas hirmsamat? Hanna otsast löödi tükk minema. Stübaid omalt poolt kostiwad sellega, et Paraska hani käpile wõtsiwad. Aga see hani oli toredam Paraska sulgloomade seas: tal oli pikk kael ja tutikene pää pääl. Nüüd oli jõda lahti. Suurel-nädalal, kui õiglasjed ristiiinimesed oma pattusid ka-

hetjewad, ei olnud mõlemal perekonnal suuremat muret, kui teineteisele kahju ja wingerpusši teha, ja palju tiibu ja jalgu wigastati mõlema-poolsetel sule- ja karwafandjatel. Ses asjas oliwad muidugi hagamamad tegelased poisid kelmid, keda kummagis peres tükki kuus oli. Ninameheks oliwad ühelt poolt Oljona, teiselt — Paraska. Terenti ja Andrei ei wõtnud kumbgi sest sõjast osa, mõtlešiwad koguni rahulepingu pääle. Aga neil oliwad naesed, ja need niisugust häbi ära kannatada ei suutnud. Need naesed rääkišiwad neile, rääkišiwad kõige küla kaudu teineteise üle hirmsaid asju. Kuidas see wõimalik oli olnud, et niisugust kaks pää-pahategijat nende kahelikümne aasta jookšul ka õrnu ja sõbralikka tundmuši oliwad üles näidata wõinud, oli otšekohe ime. Stübai Oljona? Kas te teate, mis elukas see on? Kui te ei tea, siis olge nii hääd ja pange tähele, mis ta õõjel teeb, kui kõik küla magab. Te mõtlete, kes see walge kogu peaks olema, mis kui wari talupoegade taraanedadesse wilkšatab, lehmad ära teeb ja kõikjugu paha maha šajatab šulgloomade pääle ja wäšitate ja šigade pääle, išeäranis aga šigade pääle? Te mõtlete ehk, et see mitte Oljona ei ole? Olgu siis teil teada, et tema see just on! Paraskat wõite te uskuda, tema'p see seda wäga hästi teab — kaks-kümmend aastat ja enamgi weel elawad nad õu õue wasta. Ja jah — niisugune elukas on Oljona! Aga kui te ehk teada tahate, mis elukas Kirošhenko Paraska on, ka see ei ole raske. Küšige aga Oljonalt! Siis šaate kuulda, et Paraska muud ei ole, kui otšekohe ja päris waras. Mitmest kanast Oljona selle kahelikümne aasta jookšul ei ole ilma jäänud! Šiljaku weel kadunud tal aia päält tuliuus põll, mis ta enesele laan-širiku tarwis teinud, ja seitšme aasta eest hõlbinud tal küünart kahelša pakšu linast riiet, aga kahe nädala pärast olnud Andrei jalas uued linased püksid! Waadake, niisugune just see Paraska ongi.

Suurel-neljapäewal arwata kell 2 lõunal, siis šündis see hirmus aši, mis kõigele sellele riule õige tipu pääle pani. Üks Stübai wõšudest ajas kest küla jalad antši, šihtis ošawasti ja šaatis kaunis suure kiwi Andrei maja poole lendu. Kõlišes kord, kõlišes, ja akna ruundust oliwad paljalt šillud järel. Noh, see oli juba häbematom kui häbemata. Andrei — wait ja waga kui haud — astus majast wälja, läks otšeteel wäriku juurde, mis Terenti kapašaada wiis, ja šidus ta kõie otšjaga kinni. Sellega oli waen ametlikult kinnitatud. Selle aasta Suurel-nädalal ei pidanud Andrei pihti korda, ei Terentigi. See ei läinud šugugi, sest siis oleks ju üks teisega enne ära pidanud leppima, ja seda ei lubanud

perekonna auu, weel vähem tahtsiwad naesed sellest kuulda. Ja esimese püha hommikul ei olnud Stübaide ja Kiwshenkode wahel suuandmisest juttugi. Kui selfamal päewal õhtu poole Terenti täies purjus, nii kui õige ristiniimese kord ja kohus, Andrei poole loowis ja wana harjunud kombe järele talle üht ja teist ette tahtis heita, sääl oli kinni löidetud wärik see, mis ta tagasi pidas. Siis tuli talle meelde, et nad Andreiga ju wihamehed on. Morakil käänas ta koju ümber, ja terve õhtu oli ta wiinasa ja tufane.

III.

Pühade nädala kolmapäew oli kätte jõudnud. Andrei, Paraska ja kaks allaealist kiwshenklast astusiwad kõlgusisse, kus haige sigudik lamasa, kellele raske saatus püäle oli pannud, tahe perekonna kahetümne aastast sõprust lõhtuda. Haige wist juba oli paranemisel, sest jõvgiisu oli jälle tagasi tulnud. Digust ütelda, ta oleks ehk juba jalgugi alla wõinud wõtta, aga ta tahtis weel weidikese saksapõlwe pidada ja, wõib olla, natuke ebeldadagi. Aga kuhu oli ta rasw jäänud?! Oh ja Sumal! Ta oli juust kui mõni püha kannataja, kes aasta ümber paastunud.

„Oh ja äraneetud nõid!“ tuli õhtamine Paraska sügawamast hinge sopist, kui ta mõtetes koftu oli arwanud, kui mitu naela raswa see turjast kadunud. Andrei ei teinud suud lahti. „Kuidas?“ paugatas Paraska ta kohta — „nad on sul seast luu ja naha järele jätnud, on su hane wigaselt peksnud, akna on nad katti lõhtunud, küla kaudu meie üle kõiksugu lori juttusid käima pannud — ja see jäägu kõik selfsamaks? Kuidas? Sa ei lähe kohtusse? Sa ei otsi õigust? . . . Oh, siis ei ole sul pää õlade püäl, wiina katal on sul sääl, ja seegi tühi!“ — Andrei ei lausunud ikka weel musta ega walget. See on juba kolmas päew, kus Paraska talle selle kohtuga hinge rahu ei anna. Aga kuidas sa lähed ja kaebad Terenti püäle, kellega kaksikümne aastat. . . . Kas sa keelepaelad ülepüü lahtigi saad? Aga Paraska otsus oli kindel: see kord ta järele ei anna. Kuu aega ta kaagutas kõlguses, siis jahwatas õue püäl edasi, püäle selle oli ta Andrei kannul toas, läts ta järel wälja, istus ta kõrwale muldpingi püäle, ja jutt jookkis tal kui püta pulgast, ei sääl olnud silmapilguksigi sõlme ega peatust, kuni wiimati Andreil pää ümber hakkas käima. Siis ta kirus kord, tõukas mütsi teise kõrwa püäle, sülgas ja — läts wallamajasse kirjutaja jutule.

Noh, seda te' oleksite pidanud nägema, misjuguks Gusjakowi kirjutaja oma näo tõmbas, kui Andrei oma kaebamised ära oli kaebanud. Ju enne seda ei olnud ta nägu just ei tea kui suur asi, aga nüüd ei aidanud ta kuhugile. Selle näo pääl oliwad karwade asemel nagu wäikesed sooheina puhmaksed kasvamas — ja need ilma korra- ja järjeta, kus aga juhtus. Esmene õigus oli siin ninal, ja peab ütleva, see oli õige imeline nina. Ta oli täiesti korraline, jah ilus nina — sirge, peenikene, terawa otsaga, hulgakeseaga — aga suurem kui igapäiste inimeste oma, kolm korda suurem: ta oli nii kui tavaline nina, kui ja ta pääle läbi suureks tegeva klaasi waatad. Sellesastu oliwad muud näoosad: suu, silmad, otsaefine, koon, Gusjakowi kirjutajal tiba-tillukesed ja ilma mingi tähenduseta; sellepärast, kui ja kirjutajaga kõnelejad ja ta pääle waatajad, siis näis, kui oleksid ja ta ninaga kõnelejad; aga kui Gusjakowi kirjutaja mõne tähtsa küsimuse üle järele mõtles, siis ustusid ja kindlasti, et see mõtetöö just tema nina sees tehti. Nimes oli Gusjakowi kirjutajal Najar Najarowitsch. Tal oli ka liigunimi — Elpidiforow, aga mitte üks Gusjakowi elanik, ka wallawanem mitte, ei saanud seda nime ütelduks, mitte pooleniigi — kõik hüüdsiwad kirjutajat lihtsalt Minakas Najar. Aga Elpidiforow ise nimetas ennast, kui ta joobnud oli (ja see oli ta harilik olet) naatsaretlaseks, ja sellepärast tähendas ta sõber, salmilaulja, mõnikord õige nirtjakalt: „Mis wõib Naatsaretist hääd tulla?“

Najar Najarowitsch istus kohtumaja ukse ees muldhirrel, ta kõrwal kaht poisji ja üks õige suurt konti naesterahwas. Rogu feltskond oli kibeas töös seemneid närimas, ja kui Andrei kõigile hääd päewa oli ütelnud, istus ta maha ja asus sellejamasse töösse, just kui oleks ta nimelt sellepärast tulnudgi. Wanamoor jutustas, kuidas Lihawõtte mune täiesti uue wiisi järele wärwida wõiwat, nii et wärw küljest ei lähe, ja see aine oli nii ladus, et taast kõigile wähemalt kahets tunniks wõtta sai. Andrei oli wanamoori pääle wiha täis ja soovis teda kus seda ja teist kõige oma uue muna-wärwimisega, aga seemneid ta haris ometi wana moodi edasi, mis aga hambad jaksiwad. Wiimaks hakkas kõne aine nagu otsale jõudma, ja Andrei lootis juba, et nüüd teised wiimatigi kaowad ja ta kirjutajaga üffinda jätawad.

„Noh, kuidas Terentil ka käsi käib? Teda pole ka kusgil näha,“ jõnas wanamoor korraga Andrei poole; ise teadis teine küll wäga hästi, et jätku ta Andrei niisuguste küsimistega rahule.

„Sõm . . . käsi ikka käib!“ . . . pomises Andrei habemesse, siis las-
kis korraga tuld laska ja turtjas kõwa häälega: „Kust pagan mina jeda
pean teadma? Kas mina tal hoidjaks olen, mis?“ Niifuguse kõbeda was-
tuse järele ei julgenud wanamoor jest enam juttu teha. Ta tõusis üles,
puistas põlle seemnekõludest puhtaks, tõmbas pääga teiste poole ja kobis
kodu poole. Poisid ei lausunud sõnagi ja jäiwad istuma, aga ega neid
tarwis polnud häbeneda.

„Ma tulin su jutule, Nasar Nasarowitsh! Asja pärast!“ ütles
Andrei.

„Mis asi see siis on? Eks räägi wälja!“ pajatas Elpidiforow
wastu ja pööras nina Andrei poole.

„Parem eht oleks toas!“ Andrei põrmitjes poiste poole, ja Nasari
ninasõõrmed paisusiwad uudishinnust poole laiemaiks.

„Noh, jatkad!“ ütles Elpidiforow poiste pääle, „eht oleks nüüd
ka aeg kodu minna!“ . . . Tal ei olnud vähematgi tahtmist wärskest
õhtujest õhust sumbunud tuppä minna. Poisid tõusiwad ringutades ja
haigutades üles ja wenisiwad kõrtsi poole.

„Noh mis sul asjaks oli? Pane wälja!“ küsis kirjutaja nuesti.

„Asi on see, et tulime kaebama . . . kaebama jah!“

„Wõi kaebama? Kelle pääle siis?“

„Stübai Terenti pääle!“ . . .

Kirjutaja nägu tõmbas ühe korraga täiesti teiseks. Imestus, mis
ta näol näha, oli nii jäle suur, kui oleks Elpidiforowi näo pääle kogu
Gusjarowi imestus kokku kogunud. Silmad ja suu ta käristas lahti, nii
kaugele kui andsivad, nii et nad ninalt juba tema esimest õigust kippu-
sivad riisuma. Mina ise kerkis ja sihtis otsaga taewa poole, just kui
oleks ta jeda appi hüüdnud inimeste heitliku meele wastu, wõi nagu
tahaks tiibu lehitada ja lendu pista sinna kõrgele, kaugele ära jest
kurjast maailmast, kus niifugused mõistmata asjad sünniwad.

„Ja, jah! Stübai Terenti pääle!“ kinnitas Andrei. „Arwa ise,
Nasar Nasarowitsh, kõik teawad, mis südame sõbrad me temaga olime!
Kas ma temalt muud oleksin wõinud oodata, kui hääd! Aga oota sa!
Nägid sa mu sigadikku? Mis ma küsin — muidugi nägid! Sse weel
käisid mu pääle: „Kingi mulle ja — kingi wulle!“ Noh, waata, seesama
sigudik“. . . Ja nüüd seletas Andrei pikalt ja laialt kõik asja ära ja
tarwitas selle seletuse juures hoolega Paraska sõnu ja käänusid. Sää-
l arutati ette seajutt, arutati kallist päewast, kus nad ilma lihata pidanud

olema, kuuljast haneft ja katti lõhutud afnaruutudeft ja wiimati, kuidas nende auusat nime küla kaudu laimatud. Kui Andrei wiimati oma asja fceft- ja wäljaspoolt ära oli feletanud, läks kirjutaja nägu jälle wana laandi tagafi.

„Sa oled siis kaebtufega tulnud?“ küfis kirjutaja, ta ei tahtnud ifka weel ufkuda, mis ta kõrwad kuulfiwad.

„Kaebtufega jah! . . . Ei nii ole temaga enam elamift. Sa üttele ife, feapõrfa on nad mul rikkunud, hane wigafeks peksunud, afna katti lõhtunud — ja nüüd weel need tagafelja laimamifed!“

„Nii jah! Wäga tõfi, Andrei Semenowitsh! Tarwis teda karistada!“ ütles Espidiforow nüüd juba lihtfalt ja rahulikult. Aga ta wäikefetest filmadefst wiltfatas mõte, mis filma nähtawalt alles nüüd tal pääft läbi käinud. „Aga fa ju tead, kuidas meil moeks?“

„Mis moeks, Rafar Rafarowitsh?“

„Kuidas, mis? Wana afi! Leotada tarwis — ei muidu faa!“

„Soo, jah! Ja muidugi! Efs ta nii ole — leotada ifka tarwis! Efs siis minagi wõi!“ kostis Andrei, aga juba hääleft oli kuulda, et ta enne felle pääle fugu mõtelnudgi ei olund.

„See on wäga tubli! Mis siis muud, kui lähemegi!“ . . .

„Kuhu siis?“

„Hurjuh! Wõi küfib weel, kuhu? Ega inimesed furnuaeda ta järele ei lähe! Kõrtfi — ifeenejefst mõifta. Sää! on nüüd kõik kohtumehed koos, küll ma nad tunnen! Ha! ha!“

Andrei fiiugas kõrwatagufst, fiiugas ja fiiugas. Kes pagan feda ette oleks teadnud arwata! Kirjutajale oſta — fee poleks weel nii hull olund. Aga kõiki kohtumehi, nii palju, kui neid on, lafutada, fee on juba teine tubakas. Need kallawad ju igamees kui kaew, kes neid muidu oleks kohtumeheks teinud. Sää! heida kortriga kui kerifele! Tal oli juba nagu kahju, miks ta Paraska fõna järele teinud.

„Noh, mis me siis enam iftume? Päikene juba hakkab weerema!“ tegi Rafar teifele tuld taha, ja — efs eefmärf kihuta — tõufis üles ning aftus eefmärgifks ühe fammu. Aga Andrei tahtis weel wähe tingida.

„Kuhu fa nüüd joolfed, Rafar Rafarowitsh! Wõifime ehk teine kord. . . .“

„Ahah, waata meefi! Tahab kohtu käia ja ife ei täi poolt naelagi oſta! Kas tõufjed, wõi ei?“ . . .

„Sü — jah! Pool naela — kuis siis! Suba neile poolest naelast saab!“ pomises Andrei habemesse, tõusis aga ometi üles ja sõrkis Narile järele.

Kõik küla nägi (sest kõik õiged Gusjakowi elanikud pühitseswad kallid päewi enam ehk vähem kõrtji ligikonnas), jah, kõik küla nägi, et kaks kogu kõrtji poole tulivad. Üks oli kõrge ja jale, kui haab, aga kui haab, mille tuul murdnud, sest Gusjakowi kirjutaja pää ja selg wenisid wäga ette poole; teine kogu selle wastu oli madal, turjakas ja wäga pahal tujul, sest Andrei ei aimanud hääd sest Gusjakowi kohtu leotamisest. Tema südametäie eest jaiwad ta toredad kihwad kannatada, neid ta keeras ja rebis kõike wiisi — ja kuklatagune, sest seda ta sügas aegajalt nii suure hoolega, kui ei oleks ta jalg kolmel aastal üle sauna läwe saanud.

IV.

Kui te ehk ka kõrtji oleksite astunud, nii kui sinna kõik õiglased ja auusad gusjakowlased astuwad, siis oleksite sääl ühe näinud ja teise ja kolmandama; mõni asi ehk oleks teile wäga lõbus olnud; išeäranis oleksite ehk palju wanarahwa tarkuse sõnu kuulnud; need on suureks kahjaks siin nagu tuulde wisatud, keegi inimene neid siin kirja ei pista. Aga pääasja ei oleks te siin kuidagi wiisi näha saanud: kui teil seks lusti oli, ega te siis tänawast otsekohe tohtinud kõrtji minna — jäält läheb ju igauks — te oleksite üle õue pidanud astuma ja nimelt niisuguse näoga, kui ei oleks teil kõrtji vähematgi äri, waid tahaksite paljalt kõrtji-papa Mikanorile sõna kaks ütelda. Õue poolt leiate madala ukseteje, just niisamajuguse, kui igal talupoja majalgi, selle teete lahti ja olete ühe korraga sawipõrandaga eestojas. Kaugemale teil ei ole tarwis minnagi, sest siin eestojas just kõik see kompani koos ongi. Kõige päält paistab teile filma muidugi Espidiforowi nina, selle pääle Andrei Kiwshenko wurrud, siis järke mööda paljas pääkolu paari halli juuksekarwakesega oimude kohal ja kuklatagusel, suur wabarna karwa soolatüügas nina seljal kulmukarwade keskkohal ja wiimati — tore, tihe, läbi ja läbi hall habe. Need kolm wiimast tundemärki oliwad kolme kohtumehhe päralt; paljas-pääl kohtumehel oliwad pääle selle weel wäikesed nutused silmad, just kui oleks ta praegu alles jõudnud pisaraid kuuwatada; ta rääkis ka peenikese, pirijewa häälega. Teised nimetasidwad teda selle eest wanaks

naefeks, kuna ta õiguse nimi Semen Bilufilm oli. Teine mees oli wabarna karwa kaunistuse omanik. See oli noorepärane peremees (nii kolmekümne aasta ümber) tubli, punapõseline, juuksepatš tal tihe ja ülespoole kerkwel, pää õlade wahel peidus. Teda ei oleks keegi wanaks naefeks nimetanud, ei oleks teda keegi teifiti nimetanud, kui tubliks meheks; teda hääti Möldri Kusmaks, sest tema wanaisa oli Gusjakowi külasse esimese tuuliku ehitanud ja sellega hääd raha teeninud. Mis wiimaks halli habemega kohtumeheste puudub, siis ei maksa temast palju seletadagi, sest iga laps tunneb teda Gusjakowis ja mõisate pääl ja kogunigi kreisilinnas, kus igauks juudi-kaupmees sõbralikult teie kohta pääga noogutab, kui te talle Makšim Dulja nime nimetatei. Ta oli juba seitsmekümnete sees ja iseäranis kuulus selle poolest, et kallaku nii palju wiina alla, kui tahes, aga purju kunagi ei jää, just kui wõtaks wett. Ta oli juba nõnda loodud, et wiinu ta wastu ei saanud. Wiinaga nad oliwad juured sõbrad, ja ta mõistis asja ikka nii seada, et teiste meeste kulu ja koti pääle wa' libedat sai. Kui ja Makšim Duljad kreisilinnas kusgil trahteris nägid, siis teadsid, et ta paari hää sõbraga sinna oli tulnud, kes just liiku tegiwad, et paari hārga, millega Makšim Duljal wāhematgi tegemist ei olnud, müües ehk ostes hāäd kaupa saanud.

Kõik need saksad istuwad poolles ringis eeskoja sawipõrandal, ehk õigem — kükitašiwad jää pool teed Türgi moodi. Põranda pääl nende ees oli toop, paar nappiklaasi ja taldriku täis tükkideks lõigatud soolatud kurtšid. Just kui märjukene toobis pooleni oli alanenud, arutas Andrei ära, kuidas ja mis ülekohut Terenti talle teinud. Elpidiforow oli kangesti töös klaasid täitmas ja teistele pakkumas ja kätte ulatamas. Selle juures kamandas ja palus ta, igauks joogu põhjani, just kui oleks tema see olnud, kelle poolt neile hāādele inimestele kõik see hüwandus tuleb, ja ei keegi muu.

„Noh, kalla! Ikka alla! Seale terwiseks! Tõustu warsti jalale, kaswagu jõuludeni hārja suuruseks! Noh, Bilufilm, pilguta kord, mida ja ootad!“ kamandas Nasar Nasarowitš. Bilufilm wõttis tahedalt ja tõsiselt klaasi, siis pööras teiste poole ja pidas joogikõne — see ei olnud pikem, kui: „Olgu siis!“ — ja kulistas märjutele alla. Sedasama tehti hane terwiseks, niisama Paraska auusa nime eest, mida kuri keel laimannud, ja ülepää kõigi kaebtuse punktide kohta. Elpidiforowil ei olnud õiget rahu; jagedasti piilus ta ukse poole, wist terve kohus ei olnud

jugugi veel koos. „Ei tea, kus kuri nad nüüd on?!“ — kirjus ta mõtetes — „muidu nad riidlevad päevad otša kõrtsi ukse kaudu, aga kui neid tarvis on, siis otši tulega!“

„Ahah, ohoh! Kae, kus nad olivad!“ müristas läwelt Guszjakowi wallatalitaja Tshubarenko sügawalt kui tõrre põhjast; tema seisus ei lubanud talle muud wiisi kõrtsi astuda, kui tagauksest, see luba tuli aga väga sagedasti. Tshubarenko oli auuwäärt moega, kõrge kaswuga mees, päewatanud ja karwase näoga, juuksed olivad tal otsaesisele soetud ja puuõliga läbi ja läbi wõitunud. Kuub oli tal üle õlade heidetud ja lemdas filmapilk nurka, ja nähtawale tuli kirju west, hiilgawate wastnööpidega, ning tumetriibulised saksawärki püksid.

„Noh, mis pidu te siin peate? Liikusid? Kus juba Dulja ühes purjutab, jääb muidugi liigid on! . . .“

„Ei ole liigid ühtigi! Juba ja ära arwasid, talitaja saks!“ kostis Nafar Nafarowitsch. „Meil on otše kohus koos.“

„Mis teil siis õige arutada?“

„Istu maha ja aja kõrwad kiffi! Waata, talitaja saks, siin on niisugune asi . . . et wõiks arwata, et wiimne päew ligi on tulnud. Daewa tähed hakkawad ära kustuma! Jumala eest, jah! Kuule ise! Ae, Nikanor Fedosseitsh! kas talitaja saksale ei saaks pingikest! . . .“

Alga talitaja saks ldi käega wastu ja istus otsekohe palja maa pääle, just kui ei oleks ta talitaja saks olnudgi, waid üsna igapäine surelik inimene. Ometi kopsatas filmapilguks Nikanor Fedosseitsh tuppä ühes oma wilkujate filmade, finiste, puhtaks kraabitud pöskede ja rippuwate wurrudega; neid ta hoidis ja haris suure hoolega, et ometi natukenegi wäike-wenelase nägu olla, aga see ei tahtnud tal jugugi õnnistada, ja igailks tundis juba kaugelt ära, et ta Iisraeli rahwa liigist oli.

Andrei hakkas nüüd talitaja saksale oma asja seletama, ja sel ajal lastis Elpidiforow klaasi korda kaks ringi käia; kaebajal ldiwad kõrwad ja põsed juba kuumendama ja otsaesine higistama, aga ta jõudis ometi õnnelikult sigudiku praeguse seisukorra kirjelduseni, jääb läks uks jälle lahti, ja eestotta mürtfatafiwad ühe korruga kolm uut kogu. Kaks olivad kohtumehed, kolmas walla kasakas; tal oli ameti-kilp rinnas ja päratu oksline kepp käes — kõik see pidi küll jeda tähendama, et ta praegu oma ametikohuste täitmise pärast käimas on. . . „Waata nüüd, kus ju pool

toopi!" õhtas Andrei; toobist oli juba wiimne kui tift kadunud. Kirjutaja, see ajas korraga hääle meelel oma ninasõõrmed weel laiemaks, kui nad juba oliwad ja hingas nii poole osa kõigest õhust minema.

"Tarwis weel toop kamandada" — wastas ta pool küsiwalt Andrei poole, ei oodanud aga wastust äragi ja hüüdis Nikanori. Ei saanud need sõõrad õieti istumagi, kui juba eeskojas jälle keegi uus ümber loogeldas, kes ilma kellegi nägemata ja kuulmata sisse oli hiilinud.

Tema tulek pani teised otsekohe waimustusse, ja kirjutaja ninast tuli rõõmu pärast imelik siisew hääle. Paljalt Andrei ei tundnud sest wähematgi hääle meelt, waid lõi silma nähtawalt otse kurwaks. "Waata nüüd, kus ju pool toopi!" õhtas ta jälle ja seekord palju jügawamalt jõudame põhjust, kui esimene kord.

"Noh, nüüd wõid otsekohe weeranditu esile tuua!" — hüüdis Elpidiforow suure rõõmuga, "Lewka heidab juba ühinda kats toopi kerisele!"

Seda Andrei wäga hästi teadis, ja selle pärast just oli ta nõnda kurb surmani. Leo Abdrianowitsh Igriksün — ta oli juba weerand sada aastat Gusjakowi salmilaulja — oli joomise pääle nii osaw, et ta kuulsus selle poolest üle terve kreisi ulatas. Enne olla mõni jõudi mees julgust rinda wõtnud ja temaga kihlweo pääle joonud, kumb ennem jalge päält langeb, aga nüüd on juba aastat kümme, et seda keegi enam teha ei taha. Asi on nimelt see, et kümne aasta eest arhirei oma piirkonda käis katsumas ja Gusjakowis korterit wõttis. Sääle nüüd juhtus see tähtjas ja hale sündmus. Protodiakon oli mees, kes iseenesest wäga palju lugu pidas ja arwas, et keegi inimene terwes ilmas teda joomises ei wõida. Aga Leo Igriksün käis ülbelt ta pääle, et tulgu rammu katsuma. Ja eks ma es üttele! Ühe õhtuga pistiwad kõrgeaaulijed wõistlejad peaaegu täie pange minema, ja wõidumeheks jäi Leo Igriksün. Protodiakon pani säälsamas paigas pikali, ja arwati, et ehk ei tõusegi enam — sääle ei olnud siis mund nõuu, kui arhireile asjast teada anda. Aga Leo waarus paljalt weidike jalgade pääl ja küsis weel wiina. Arhireil tahtis jõuda suust wälja tulla, ja juba kuu aja pärast saatis ta oma walitsuse paigast konsistoriumi kohtu kaudu praostile ametliku kirja, kus otsekohe oli kästus "kangesti selle pääle waadata, et üksigi Teie hoole alla antud ja ustud jumalafõna teener wõitu juua ei julge!" — Leo Igriksün oli pikk mees ja õige mürakas. Hall willane kuub käis tal kuni kanda-

deni, ja see oleks ehk õige tore riie olnud, aga ta väljaspoolsele väärtusele tegi palju kahju suur, kiiskaw raswapekk kaelataguse pääl; nimetatud pleki oli sinna aja jookful Leo Igriitüni õline juustepalmik sünnitanud; (Leo Igriitünil oli ju täieline woli kiriku lampide üle, ja ta ohwerdas neist rikkalikult puuõli oma juuste wõidmiseks). Ohukene hall habemetutt käis kui kiil ette poole, filmad oliwad tal punased ja ühtelugu haiged; Igriitün toherdas neid, nii kui ka kõiki teisi haigusidgi, wiinaga. Sseenefest mõista oli Igriitünil nina kui pirn, aga walminud wabarna karwa pirn. Selle ajaga, kui salmilaulja Epiidiforowi poole kobis — just tema kõrwal ta tahtis istuda — selle ajaga oli Nikanor juba weerandiku sisse tasfinud; Andrei heitis ta pääle niisuguse pilgu, kui oleks anumaz tema, Andrei, see weri olnud, aga mitte wiin.

Nüüd just see õige joomine algasgi. Päite oli juba ammu looja läinud, ja toopide kõrwale ilmus põlew raswaküünal. Klaasid käiswad imestusewäärt kiirusega ühe käest teise kätte, tühendati, täideti, tühendati, täideti. Uued wõõrad ei küsinud kordagi, mis asja pärast siin õiguse pärast juuakse. Andrei pani mõnikord kõik oma hääle jõuu wälja ja katjus pea ühele, pea teisele selgetks teha, et tema just pidu peremees on — tühi waew. Keegi ei pannud ta karjumist tähele, ja kõik maailma jutud jutustati ära, aga tema asjast ei poolt sõnagi. Andrei hakkas ise ka aega mööda tundma, et ammu juba ülemõõdu wõtnud; pääs oli tal nii kange kihamine ja kahamine, kui oleks säääl laata peetud. Aga klaasid käiswad ja käiswad, Epiidiforow ei wäsinud neid täitmast ja koosolejatele pakkumast, weel wähem wäsisiwad koosolejad tema palwet kuulda wõtmast. Kõrtsi-toast kuulus läbi seinä müra, kära, sõimamine. Andrei filmad oliwad juba üsna pimedad, ta kui oleks kuulnud, et kirjutaja weel ühe toobi wälja nõudis, ja arwas selle järele, et weerandikule juba ots pääle oli tehtud. Ta tundis ka, et keegi (wist Dulja) talle käega õla pääle patstutas, teda wäga sõbralikult patfi pidi tõmbas ja ütles: „Ee, pole wiga ühtegi! küll me sulle kohut mõistame! Küll meie sulle kohut mõis—ta—me! . . . Waat' selle pärast me just kohtumõistjad olemegi, et me kohut peame mõistma!“ Nagu läbi une mälestas ta ka, kui oleks keegi teist lõõnud, wist lõikas Epiidiforow Igriitünille selle eest mööda kõrwu, et see sugugi uskuda ei tahtnud, et „Naatsaretist ka midagi hääd wõida tulla.“ Ta arwas ka kuulwat, et keegi „appi!“ hüüdis, aga pea kadus kõik, ja ta ei kuulund ühtegi enam. Sest ei tea ta wähematgi, et kats kohtumeeft — Dulja ja Pilufilm, ta õlade pääl

kodu tasfifivad ja Paraska hoole alla andfivad, ei ka seft, et Paraska tõrelema ja käratsema hakkas, seft niifuguse päätäiega, kui selle korra, ei olnud Andrei veel kunagi tagasi tulnud.

V.

Stübaid ei olnud neljapäewa hommikul öieti einet veel fuhugi faanud, kui juba häkitselt ufse wafele tädi Zawdoha Trepatsihiha ilmus ja neilt nende kalli hommikuse rahu riifus. Paljalt ta wälispoolne olek wõis juba füdame wärifema panna, aga need uudifed, mis ta ühes tõi, oliwad otsekohe hirmsjad. Ta oli just feda nägu, kui tahaks ta ütelda, et pool küla ära põlenud wõi otseteel maa alla kadunud; filmad lahti käristatud kui rebe wärawad, juufted fafis, ife ähib ja hingeldab. Noh, ja ta uudifed oliwad ka tõesti hirmsjad, ja mis pääafi -- täiesti wotamatad. „Kuidas? Wõi Andrei käinud kaebamas? Andrei? Ja kakskümmend aastat inimene . . . Tühji jutt, naeste lori! Ja mis üle ta fiis kaebamas käis? Kas wafst jelle üle, et tema oma lapfjed Terenti figudiku häanna otfaft tüki ära lõiwad? Wõi jelle üle, et nad kalkuni tiwa wigafeks lõhtufiwad ja wafika jala wärawa wafele pigistafiwad? Ja mis laimu nad veel Oljona pääle tõftnud? Tema hulkuda ööfiti ümber ja tegewat teifte lehmi ära. Tema, Terenti oleks pidanud kaebama, aga mitte Andrei. Ütle, mis ütled, aga Andrei on kawal! Suud ta lahti ei tee, aga küll ta filmad hammaste wahel peab. Kas ta ei teadnud, mis teha tuli! Läks enne teift ja kaebas . . . kawal, kawal!“

Uga Trepatsihiha tädi ei olnud pääasjafst veel sõnagi laufunuud; kõik küla on seft juba täis ja nimelt: „Eila õhtu Nikanori juures eeskojas lafkunud terve kohus ja wallawalifus Andrei koti pääle; palju nad fääl läbi kere ajanud, feda teadku nad ife; tema, tädi, on aga kuulnud, et Andrei koju olla kautud, täis kui puut.“

„Ohoi, poisfid!“ hüüdis Terenti ja kargas püfti, kui oleks ufz teda hammustanud. „Temal on ju fiis afi juba korras, targem kui tark! Sumala eeft! Tuhat! Tubli mees, Andrei, tubli mees! Noh, ega minagi kõhu naha otfaft ole lõigatud! Ae, kuule Oljona! Weil on ka laekas midagi! . . . Too aga wälja!“

Oljona waatas mehe otfa, kui ei faaks ta aru, mis nõu jellel meelde tulnud!“

„Too wälja, ütlen ma! Ura filmi ühtegi punni aja! Ma ütlen, too wälja! Kui ei . . .“

Hirmus oli Terenti sel filmapilgul, ja olgu küll, et muidu Oljona käes ohjad oliwad, praegu pidi ta järele andma. Ta tõi laekast selle „midagi“ wälja ja ulatas ilma sõna lausumata Terenti kätte. Need oliwad linase nartsaka sisse-mähitud rublased paberid. Terenti wõttis ja pistis nad saapa jäärde. „Saame nüüd näha, kumb targem oli!“ pomises ta ahwardawa häälega, tõmbas mütsi üle otšaefise ja pani minema.

Muidugi mõista läks ta otseteed kirjutaja jutule. Epidiforowil oli forteriks wäikene kambrikene kohtutoa kõrwal. Muud majakraami siin näha ei olnud kui woodi, wigane iste ja järg. Laua pääl wedelefiwad täiskirjutatud, weel sagedamini määritud paberilehed, peenikese tubaka puru, tükk musta leiba ja pool foolatud kurki; järje pääl oli ajet leidnud lühter raswatuünla otšafesega, seina pääl rippus ülikond riideid, ainukene ülikond, mis Epidiforowil oli ja mis teda truult orjas nii hästi pidupäewadel kui argipäewadel. Sängis lamas, nii pikk kui ta oli, Epidiforow ise, ja rübala waiba alt wahtis ahwardawalt paljalt ta nina wälja — selle kaswust ja näost oleme juba kuulnud. Kui Terenti tuppaa astus, oli Nasaril uui küll ju läinud, aga ärkewel ta weel ei olnud. Ta ei saanud mingi moega filmi täiesti lahti, aga et ta koguni päädgi oleks kergitanud, sest ei wõinud juttugi olla, sest see oli tal täna raskem kui Gusjakowi kiriku kell. Terenti tulek ajas ta kõik rammu kokku wõtma, ja nii sai ta wiimaks istutile; ta lastis jalad üle woodi ääre rippuma, mähtis ennaft kõige oma mustade ööriietega waiba sisse ja hakkas arwama, kus ta praegu on, kus ta eila oli, ja mis asja pärast ta woodi ees Terenti oma terawa otšaga rebase-habemega istub. Wiimati tuli talle kõik meelde, ja asi läks tal selgeks.

„Ahah, wõi sa oled ka tulnud! . . .“ kähistas talle Nasar Nasarowitsch kaunis sõbralikult wastu ja tundis nüüd selgesti, et rinnad tarwis puhtaks kõhida.

„Kuis siis muidu? Tema käib mu pääle kaebamas, ja mina pean wist kodus istuma ja käftsiid sööma; ja muidugi!“ — kurjustas Terenti talle wastu.

„Noh, mida sa siis weel ootad? Raeba sina tema pääle ka! Muud ühtegi!“ Ja kirjutaja tõstis nina Terenti poole, just kui sihits ta ja jaadaks siis laengu teisele otše wastu nägu.

„Selle pärast ma õige tulingi! Argu arvaku, et ma oma wafika maast olen leidnud ja tal pahemat tagumist jalga tarwis ei olegi! Wõi mõtleb ta, et mu figudik ilma hännata maailma kaudu wõib ümber jooksta! Ja kõik see on nende süü, pagana kaebajad!”

„Me juba kohut mõistame, kõige üle mõistame kohut,“ ütles Nasar pikalt ja wäga pühalikult ja hakkas ise oma pikkade, kuinetanud säärtede otsa pükkiwad wenitama.

„Aga kuule, Nasar Nasarowitsh,“ küsis Terenti wähe nagu peatades ja palju wäheha julgusega, „palku see Andrei eila õige jättis kõrtsi?”

„Sü . . . seda küsi ta enese käest! Pole mina lugenud! Wist, ma arwan, ta ikka ilma siniseta koju läks.“

„Ohoh!“ karjatas Terenti õige südamepõhjust.

„Mis ohoh? Mehi oli pääle kümne, ja igauks kallab kui kaew. Hah! hah! Aga tublisti me trimmimine! Sumala eest! Näüd on sinu kord, Terenti! Selle pärast, et nii kui meie teie üle ühel wiisil peame kohut mõistma, nii peate ka teie ühel wiisil . . . et ühtegi kiusatust ei oleks ega teie poolt seisumist.“

„Uhu seda!“ kirus Terenti iseenelele, „küll me teie „ühtewiisi“ tunneme. Kes enam leotab, jellel muidugi õigus! . . . Miks ei! Ega ma ostmata jäta,“ ütles ta siis lihtsalt.

„Wäga tubli, tarwis just pääd parandada!“ rõõmustas kirjutaja, kes warijewate kätega häda waewaga oma hallile, willasele kaelasidemele sõlme pääle oli saanud. „Dota üks filmapill!”

Ta jooksis ruttu wälja ja hõikas poisji Fedkat; see istus aina kohtutoos ja ootas jäl Elpidiforowi käskusid.

„Kuule sina! Jookse rutusti talitaja poole, siis Dulja poole, Bilu-filma ja . . . (kirjutaja nimetas weel mitu nime) Möldri Kusma ja Lewka juurde ja ütle kõigile, et nad filmapill kõrtsis olgu! Ruttu!”

Fedka pistis minema, kui nool. „Oh seda pidu! Sumala eest!“ urises Elpidiforow habemesse ja astus kambri tagasi.

Smelik asi! Kui nad kõrtsi hoowi pääle astusiwad, kuulsiwad eestkojast tuttawaid häälesid. Fedka oli kui wälk kirjutaja käsu täitnud, aga weel wäledamalt oliwad kohtumehed kutsujase pääle kokku tulnud, just kui mõneks erakoosolekuts, kiire-patilisjeks koosolekuts. Seletusjeks olgu, et kõikidel kange soov oli pääd parandada. Paljalt talitaja-saks ja Lewka puudusiwad weel, aga talitaja-saks tuli harilikult wähe hiljem — ta oli ju ülem ja kõrgem ametimees kõiges külas — ja Lewka, see jõudis oma

riinnaga ikka teistele järele. Terenti heitis paljalt ühe pilgu feltskonna poole, ja käsi libises tal tahtmata saapa sääre poole, kus ta paberid juba nutsiwad.

„Pool pange!“ kumandas ta kõwa häälega ja wõitis nii ühe korraga kõigi koosolijate südamed. Elpidiforow pilgutab paljalt kord filma Dulja poole ja ei teinud ostmisega tegemistgi, sest Terenti uais mõistwat, mis kord ja kohus, ja ei olnud niisugune kitsapung, kui Andrei.

„Ma heitsin unewoodi ja hingasin wäimusest, ja waata, ma olen jälle üles tõusnud!“ kõlas korraga hääli läbi eestkoja, ja igauks mõistis, et Lewka oma ofale järele oli tulnud. Lewka oli ka tõesti tulnud, aga kaebas haleda häälega, ta filmad olla „igal ajal Iskanda poole tõstetud,“ see pidi tähendama, et tal filmad haiged, ja tõesti oliwad tal lauud punsumud ja punased. Selle pääle waatamata kobis ta Elpidiforowi kõrwale ja wõttis suure hagarusega töö otsast kiini. Ka talitajafaks ilmus ja tõi ühes kiriku-wanema ja kaks peremeest, kellega ta teel kokku juhtunud — need oliwad juba lihtjad talupojad, täiesti ilma auu-nimedeta. Terenti tegi, kui neid nägi, küll suured filmad, aga ei ütelnud sõnagi, waid palkus neilegi.

Pool pange — mis see ka on tofina niisuguse mehe käes, kui Gusjakowi kohtumõistjad ja kaks juurde juhtunud kõrwasmeest? Pool pange — ühine asi! Kui meie pool wiis wana naist kokku tulewad ja kord õige magusa jutu otsale saawad, siis ei kipu nad enne minema, kui weerandif läinud on. Ja sest pole neil wiga ühtegi; ega see ju weel suurem asi ole, kui üks sõbra kombel teist patši pidi weidikese käristab.

Bole siis imeks ühtegi panna, et poolele pangele warsti põhja näidati ja mitmed koosoleku liikmed, iseäranis aga Dulja ja salmilaulja Lewka, weel arwasiwad, et enam ei ole joonudgi, kui wäikeste nappiteise. Kirjutaja oli esimene, kelle filma juhtus, et hallikas kuiwamas. Selle pärast hakkas ta talitaja-sakjaga nii ääri-weeri mööda westma — küll mõistja mõistab, arusaaja aru saab.

„Kas pole tõsi, talitaja sak, meie Terenti tubli mees? Jumala eest — tubli mees. Andrei tilgutab paljalt toobi kaup, hah, hah! Aga meie Terenti korraga pool pange . . . tubli mees!“

„Oh ja rebane, kawal — see kirjutaja!“ mõtles Terenti — „ei taha otsekohe küsida! Aga noh, Andrei, saame nüüd näha, kumba kätte wõit jääb!“

„Kuule, Rifanor Rifanorikene! Tasji weel pool pange sisse!“ hüüdis ta Rifanorile vastu, kes just pää ulse wahelt sisse oli pistnud.

„Glus, auus, wäga auus!“ muigutasiwad koosolijad suure rõõmuga, ja sest filmapilgust saadik oliwad nende südamed wiimse fopikeseeni täiesti Terenti päralt. Teise poole pange tagajärg oli, ühe sõnaga ütelda, hiilgaw. Mitmed langesiwad jalge päält, teised ifka seisiwad weel, aga keel ei tahtnud jugugi sõna kuulda ja lobijes asju, mis koest, lõimest wäljas oliwad; mõned tahtsiwad fakelda, aga ei jõudnud käsa tõsta; kirikuanem nuttis oma raskete pattude pärafi, kirjutaja istus ja magas, paljalt Dulja ja Lewka jäiwad wõidumeesteks ja nõudsiwad kõwasti uut wastast sõjawäljale, see on, tahtsiwad weel kolmandatgi poolt pange. Aga Terentil oli niipalju mõistust ja aju weel päha jäänud, et õigel ajal plehku oli pannud; ainult müts oli kõrtfi jäänud. Tõsi küll, ta jalad joonestasiwad kõikjuguiseid, wäga imelikka ja arusaamata geometria kookufid ja kookufid, aga seda ta tundis selgesti, et wõit tema käes on, ja kui ta Andrei maja eest mööda waarus, naeratas ta wäga lahkelt ja armulikult ja ütles: „Kumal ja küll olid, Andrei, kui sa arwasid, et nende nuum-orikate kurgu toppidega kinni toppida wõid.“

VI.

„Nii siis, Andrei Semenowitsh, see asi on! . . . Homme on kohus koo! Küll meie juba kohut mõistame, nii kui õigus. Ära ja sääl ühtegi kardada!“

Nii rääkis Maksim Dulja. Nad seisiwad kest tänawat, üsna kõrtfi ligidal, ja näod oliwad neil kõrtfi poole pöördud, nii et neil wiist muud nõnu üle ei jäänudgi, kui sisse astuda. Aga nad ei astunud sisse ühtegi. Andrei ei heitnud pilkugi kõrtfi pääle, waid waatas furnuaia poole. Ta ei julgenud filmi kõrtfi poole pöördagi. Küll me teid tunneme! Ole meheks ja katju ufhest sisse astuda, siis on nad koos kui haisu järel ja kui katjad ju küljes, kõik need kohtumõistjad ja mitte — kohtumõistjad.

„Homme siis, homme! Andrei Semenowitsh!“ kordas Dulja weel kord ja ta kawalad, riiwad filmakesed pilkusiwad korraga wäga ilgelt.

„Aga hilja aegu me mõttime tublisti,“ lijas ta üsna otamata juurde.

„Kes jee?“ küsis Andrei päalistaudselt, sest jee ei olnud kellegi ime, et näitufeks Dulja tublisti oli mõtnud.

„Meie — kõik, nii palju kui meid on! Kõik kohus! Muidugi, ega Lewka puudunud, tema mõistab juba ikka niisugusel ajal tulla, ja wõõlmünder oli ka ja paar peremest . . . aga auuastsi, ma ütlen, auuastsi . . .“

See asi oli juba kahtlane. Ega need ju kunagi oma koti pääl ei purjutanud.

„Kes ostis?“ küsis Andrei.

„Terenti Stübai.“

„Kes see?“

„Terenti Stübai! Hah, hah! Ja kuis ta weel ostis! Hakatufes, ühe korraga pool pange! Ja siis jälle teine pool pange! See on kokku terve pang! Aga tublisti me tirisime, ma ütlen.“

Andrei kui oleks keewa wett kaela saanud. Terenti oli siis tema üle lõõnud. Aga need kohtumõistjad! Auuastad mehed! Neil pole muud kui: kes ostab enam? — Nii oli siis raha lainud, ja ilma ühegi kasuta oli ta haige olnud (pärast kohtumeestega joomist oli ta terve päewa ahju pääl pöönutanud), ja Parasakaga oli ta asjata riitunud (Paraska oli koguni ähwardanud, et wõtab ja lepib Oljonaga ära, just temale tembuks, et teije korra ennast jälle pool jurnuks ei laku) ja kes teab, mis weel kõik.

Ka kirjutaja juhtus juurde tulema. Ta nina oli täna išeäranis punane.

„Millest teil jutt?“

„Ole ei ühtegi, jutustan, mis tublid peod Terenti meile tegi,“ wastas Dulja, ise pilgutades wäga tähendawalt silmi, nii et kirjutaja kohe ta mõttest aru sai.

„Peod tublid, auuastad! Ega tema toobi kaupa nivist, tal muud kui pool pange ja pool pange. Küll tema mõistab, mõistab . . .“

„Oh teie kelmid, oh teie pää-petised! . . .“ mürtsatas korraka Andrei — „te wist tahate, et mina nüüd pange kaupa teid lakutaksin? Ja siis nõuate Terenti käest waadi kaupa. Dodate nii kana, odadate! Mitte sõrmkübarigi täit te ei saa! Ma sülgan kõige teie kohtu pääle, kui see nii . . . sülgan . . . pagan . . . sülgan . . . ma ei tahagi teie kohtu!“

Ja Andrei katsus, et koju poole sai, mitte pilkugi ei heitnud ta tagasi. Kirjutaja ja Dulja waatafiwad paljalt kord teineteise otja ja ei pahanud wähegi. Sest oli neil aga tõesti kahju, et nüüd kellegi poolt enam leotamist lootda ei olnud.

Andrei aga hakkas järele mõtlema. Eks ta olnud juuri rumalusi teinud! Just kui ei oleks ta teadnud, et nende röövlite käest, kes muud ei mõtsta, kui kõrtsi letti kulutada, midagi hääd loota ei ole! Rumalust oli ta teinud, paha teinud. Hakkab kohut käima, ja kellega? Terenti Stiibaiga, kes kakskümmend aastat . . . Oh ja Issand Jumal! Ei, see on otsekohene kuradi kiusatus, wõi kui ei kuradi, siis naese — see on üsna ükspuhas, sest kurat ja naene kannawad ju mõlemad ühte reffe.

Andrei peatas, tõstis pääd ja wagtas, kes talle wastu tuleb. Eks see ole Terenti! Wiist läheb teine kohtumeeeste juurde. . . Hah! hah! . . . Kas peaks ta'ga juttu tegema? Waat', siis oleks asi ühe korraga selge — ja rääkigu siis inimesed, mis nad tahawad!

„Terenti!“

Terenti kohkus, ja kui ta Andreid nägi, kohmetas ta otse ära.

„Palju ja selle korra kõrtsi jätsid?“ küsis Andrei päält näha wäga rahulikult.

Terentil kipitas juba keele pääl, see on, ta arwas, asja seisukord nõudwat, et ta peaks ütleva: „Noh, üks kümme walget ikka jäiwad!..“ See nagu pidi nii olema, et ta teijiti ütelda ei wõinud, sest õigust rääkida, oli ta süda ikka Andrei poolt olnud.

„Noh, aga mina ainult kolm rubla poolega. Kumb siis meist nüüd targem oli?“

Selle pääl ei teadnud Terenti ühtigi wastata.

„Praegu hakkasiwad jälle pääle ajama, ja kui mina oleksin ostnud, siis hakkawad ju kallale käima! Kunas nende janu täis saab? Ja pörjas ei ole kõigi karwadega nii palju wäärt. Ta juba jookseb, terve kui purikas, ja ei teagi, et tema pärast mehed narrisid tempusid teewad.“

„Aga kes hakkas?!“ küsis Terenti wähe nagu nina pääle heites.

„Naene — kes muud! Ega mehed mõista seesuguseid rumalusi wälja arwata. . . Ah, ah, ah! Kas tead, Terenti? Parema anname teineteisele juud! Noh? Ja sülgame kõigi nende wallakohtu lakukausside pääle!“

Ja Terenti ning Andrei andsivad teineteisele juud; siis aga läksiwad nad sinna, kus iga asi ja sekeldus lõpeb, nimelt — kõrtsi. Oh ja Jumal! Seda käre, müra, mis — muidugi selge rõõmu pärast — kõrtsis tõusis, kui nähti, kuidas nad mõlemad ühe laua taga istusiwad ja klaasid kofku lõiwad! Kõik hõiskasiwad otsekohene, sest see oli ju tõesti häbi ja

hale, et kats niijugust südamepõpra korraga olivad riidu läinud ja peaaegu juba teineteise pääle kohtu kaebanud. Sumal hoidku! Kui niisugused asjad sünniwad, mida wõib inimene siis enam uskuda ja mille pääle loota?

Selle eest käiswad Terentil ja Andreil sõnad kui sorinal, kui nad üksteisele oma kohtu juttu arutasiwad ja sääl juures kohtumehi kõigest jõust ja wäest sõimasiwad. Rahwas kuulas ja naeris. Ja ime, keegi ei naernud nii südamest, kui kirjutaja ja Dulja, aga kui kõrtsi „kogemata“ ka Lewka juhtus, see kas tahtis ennaft lõhki naerda.

Dõhtul läksiwad Riwschenkod Stübaide juurde wõõrsile, ja teisel päewal tuliwad Stübaid Riwschenkode juurde külasse.

Wene kirjaniku S. N. Botapenko jutt. Tõlkinud O. K.

Sind 50 foy.